

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

BİRİNCİ VE İKİNCİ YUGOSLAVYA'DA HIRVAT SORUNU

DOKTORA TEZİ

Hakan DEMİR

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR

OCAK – 2017

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

BİRİNCİ VE İKİNCİ YUGOSLAVYA'DA HIRVAT SORUNU

DOKTORA TEZİ

Hakan DEMİR

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

“Bu tez 26/01/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİÜYESİ	KANAATI	İMZA
Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR	BAŞARILI	
Prof. Dr. Halil KALABALIK	BAŞARILI	
Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU	BAŞARILI	
Prof. Dr. Alaeddin YALÇINKAYA	BAŞARILI	
Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER	BAŞARISIZ	

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite ya da başka bir üniversite veya başka üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hakan DEMİR

26.01.2017

ÖNSÖZ

Bu tezin yazılması aşamasında değerli yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nesrin Kenar'a en içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Süreç boyunca desteğini esirgememiş olan Prof. Dr. Alaeddin Yalçinkaya'ya teşekkürü bir borç bilirim. Sağladıkları rahat çalışma ortamıyla ve verdikleri destekle bu tezin bitmesinde önemli payları olan Prof. Dr. Mahmut Bilen ve Doç. Dr. Aziz Tuncer'e şükranlarımı iletirim. Son olarak bana verdikleri destek için aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hakan DEMİR

26.01.2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	ii
SUMMARY	iii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: BİRİNCİ YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE HIRVATLAR	
(1918 – 1941)	7
1.1. XIX. Yüzyılda Hırvat Milliyetçi Hareketi	7
1.2. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın Kuruluşu ve 1921 Vidovdan Anayasası	
Sonrasında Hırvat Muhalefeti	24
1.3. Yugoslavya Krallığı Döneminde Hırvatlar	50
1.4. 1939 Hırvat-Sırp Antlaşması	57
1.5. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Hırvatistan (1941 – 1945)	63
1.5.1. Hırvat Ustaşa Devleti	64
1.5.2. Sırp Çetnik Hareketi	73
1.5.3. Partizan Hareketi ve Savaşın Bitişi	79
BÖLÜM 2: İKİNCİ YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE HIRVATİSTAN	
(1945 – 1991)	87
2.1. Komünist Rejimin Kuruluşu	87
2.2. Yugoslavya’yı Etkileyen Dış Gelişmeler	101
2.3. Yugoslavya’da Özyönetim Modeli	110
2.4. Ulusal Sorunun Tartışılmaya Başlanması	117
2.5. 1971 Hırvat Baharı	130
2.6. 1974 Anayasası ve Yugoslavya’nın Dağılışı Süreci	148
SONUÇ	160
KAYNAKÇA	167
ÖZGEÇMİŞ	177

Tezin Başlığı: Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvat Sorunu	
Tezin Yazarı: Hakan DEMİR	Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR
Kabul Tarihi: 26/01/2017	Sayfa Sayısı: iii (ön kısım) + 177 (metin)
Anabilimdalı: Uluslararası İlişkiler	Bilimdalı: Uluslararası İlişkiler
Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvat Sorunu başlığını taşıyan bu çalışmada Hırvatların XX. yüzyılda parçası oldukları Yugoslav devletlerinin federalleştirilmesi yönünde izledikleri politikalar incelenecektir. Hırvat politikasının federalizm programı çerçevesinde belirlenmesi XIX. yüzyılda ortaya çıkan Hırvat Yugoslavcılık hareketinin siyasi programına dayanmaktadır. Bu dönemde Habsburg Monarşisi yönetimi altında olan Hırvatistan’ın ulusal entegrasyonunun monarşi içerisinde yaşayan diğer Güney Slavlarla birlikte Yugoslav devletinin kurulmasıyla sağlanabileceği düşüncesi Hırvat Yugoslavistlerinin siyasi programının temelini oluşturmuştur. Federal Yugoslavya programı Hırvatlar tarafından XX. yüzyıldaki Yugoslavya devletleri döneminde de savunulmuş ve devletin federalleştirilmesi ülke içi ve dışı dinamikler kullanılarak aşama aşama gerçekleştirilmiştir. 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kurulmasından sonra Hırvatlar bu yeni devletin siyasi yapısının federalizm çerçevesinde örgütlenmesi için mücadele etmişlerdir. Ancak Hırvatların federalist politikası Yugoslav devletinin merkeziyetçi-üniterist bir biçimde örgütlenmesi gerektiğini savunan ve Büyük Sırbistan düşüncesine bağlı olan Sırlar tarafından sürekli olarak engellenmiştir. Hırvat federalist politikasının Sırlar tarafından engellenmesi Yugoslavya Krallığı’nda siyasal bir kriz yaratarak Hırvat sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Josip Broz Tito liderliğinde 1945 yılında kurulan Sosyalist Yugoslavya devletinde de federalist Hırvatlar ve merkeziyetçi Sırlar arasında siyasal çatışma yaşanmaya devam etmiştir. Ancak Sloven Edvard Kardelj’in planlayıcısı ve J. B. Tito ile birlikte uygulayıcısı olduğu sosyalist özyönetim modeliyle birlikte Yugoslavya’da federe cumhuriyetlerin yetkileri artarak devletin federalleşmesi gerçekleşmiştir. Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra Sırlar Slobodan Milošević liderliğinde harekete geçerek Yugoslavya’yı (kon)federalleştirmiş olan 1974 Anayasası ile getirilen düzenlemeleri ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Sırların yeniden merkeziyetçiliğe dönüş çabaları sonucunda izledikleri politikalar 1991’de Yugoslavya’nın dağılmasında belirleyici olmuştur.	
Anahtar Kelimeler: Hırvatistan, Yugoslavya, Federalizm, Milliyetçilik	

Title of the Thesis: Croatian Question in the First and Second Yugoslavia	
Author: Hakan DEMİR	Supervisor: Assist. Prof. Nesrin KENAR
Date: 26/01/2017	Nu. of pages: iii (pre.) + 177 (main body)
Department: International Relations	Subfield: International Relations
In this study titled “Croatian Question in the First and Second Yugoslavia”, policies pursued by Croats in the direction of federalization of Yugoslav states, which they were part of it in the XXth century are elucidated. Determination of Croatian policy within the framework of the federalism program is based on political program of Croatian Yugoslavism movement that emerged in the XIXth Century. During this period, the idea that national integration of Croatia which was under the Habsburg Monarchy could be ensured by establishment of the federated Yugoslav state along with other Southern Slavs living in the monarchy formed the basis of the political program of Croatian Yu-goslavists. The Federal Yugoslavian program was also defended by the Croats in the Yugoslav period of XXth century. After the establishment of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in 1918, the Croats struggled for the organization of the political structure of this new state within federalism. However, the federalist policy of the Croats has been consistently hindered by the Serbs, who were tied to the idea of Great Serbia and advocated that the Yugoslav state should be organized centrally in a unitary way. The Serbian blockade of Croatian federalist policy created a political crisis in the Kingdom of Yugoslavia, which led to the emergence of the “Croatian Question”. In the so-called parliamentary regime, the Serbs prevented the Croats and other Southern Slavs in the kingdom from forming a federalist block and caused the state to enter a crisis of legitimacy. In the Socialist Yugoslavia state, founded in 1945 under the leadership of the Croatian communist Josip Broz Tito after the Second World War the conflict between federalist Croats and centralistic Serbs continued. However, with the socialist self-government model of which the Slovenian communist Edvard Kardelj was the planner and co-practiced with J. B. Tito, authorities of the federated republics in Yugoslavia increased and stated was federalized. In the 1980s the Serbs took action under the leadership of Slobodan Milošević and tried to eliminate the 1974 Constitution which was federalized Yugoslav state. When Croats with other Yugoslav nations opposed to efforts of Serbs to return to centralization, the Yugoslav state collapsed also because of the Cold War was ended.	
Keywords: Croatia, Yugoslavia, Federalism, Nationalism	

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

“Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvat Sorunu” başlığını taşıyan bu çalışmanın amacı Hırvatların kendi ulusal entegrasyonlarını sağlayabilmek için XX. yüzyılda parçası oldukları Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1918 – 1929), Yugoslavya Krallığı (1929 – 1941) ve Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (1945 – 1991) devletlerinin siyasi yapısının federalizm çerçevesinde şekillendirilmesi amacıyla izledikleri politikaların incelenmesidir. Hırvatların federal Yugoslav devleti yapısı çerçevesinde kendi federe devletlerine sahip olarak ulusal birliklerini gerçekleştirebilecekleri düşüncesine dayanan Hırvat federalist politikasının kapsamı ve Yugoslav devletlerinin federalleşmesi süreci bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Bu bağlamda Hırvat ulusal birliğinin federal Yugoslavya programıyla ilişkisi ve Hırvatların Yugoslavya’da neden federalist bir politika izledikleri gibi sorular ayrıca ele alınacaktır. Birinci ve İkinci Yugoslavya’da kendi ulusal programlarını gerçekleştirmek amacıyla merkeziyetçi bir Yugoslav devlet yapısını savunan Sırp- Hırvat-Sloven muhalefetiyle karşılaşan Hırvatlar bu dönemde Sırp- Hırvat-Sloven tarafından sürekli olarak ayrılıkçılıkla suçlanmışlardır. Hırvatların federalist taleplerinin Sırp- Hırvat-Sloven tarafından engellenmesi Yugoslavya’da Hırvat sorununun ortaya çıkmasına neden olmuş ve bu durum meşruiyet kriziyle birlikte siyasal bir istikrarsızlık yaratmıştır. Hırvatların Yugoslavya döneminde hem ulusal hem de uluslararası ortamın koşullarını kullanarak aşama aşama Yugoslav devletlerini federalleştirme girişimlerine Sırp- Hırvat-Sloven tarafından sürekli muhalefet edilmiş ve Sırp- Hırvat-Sloven 1980’lerde Slobodan Milošević önderliğinde yeniden merkeziyetçiliğe dönmek ve Büyük Sırbistan programını gerçekleştirmek amacıyla harekete geçmişlerdir.

XIX. yüzyılda Avrupa’da milliyetçi hareketlerin ortaya çıktığı dönemde Habsburg Monarşisinin bir parçası olan Hırvatistan’da Hırvat milliyetçileri Hırvat ulusal birliğinin ve entegrasyonunun sağlanabilmesi amacıyla İlizm/Yugoslavizm düşüncesini temel alan bir milliyetçilik programı formüle etmişlerdir. Hırvat milliyetçileri Viyana yönetimi altında yaşayan Güney Slavların (Hırvat, Sırp, Sloven) kendi federe yönetimlerine sahip olması gerektiğini savunmuş ve bu yönde bir politika izlemişlerdir. Böyle bir politikayı izlemelerinin temelinde iki nedeni bulunmaktaydı. Birincisi Habsburgların yönetiminde siyasi ve idari olarak parçalanmış olan Hırvatistan topraklarını Yugoslav federe devleti

altında birleştirmek ikincisi de Hırvatistan'daki farklı etnik ve bölgesel kimlikleri Yugoslav adı altında bir araya getirerek Hırvat ulusal entegrasyonunu sağlamaktı. Hırvatların tek başına bağımsız bir devlet kurabilmek için yeterince güçlü olmadıklarını düşünen Hırvat milliyetçileri diğer Güney Slavlarla bir araya gelerek Hırvatistan'ın ulusal birliğini sağlamayı hedeflemişlerdir. Aynı zamanda Yugoslavcılık düşüncesi yardımıyla Hırvatistan nüfusunun % 12-15'ini oluşturan Sırların Hırvatistan'a siyasi ve kültürel anlamda entegre edilmesini amaçlamışlardır. Bunun yanında İtalya ve Macaristan gibi devletlerin Hırvatistan'dan toprak talep etmesi de Hırvat birliğinin ancak federal bir Yugoslav devletinin kurulmasıyla sağlanabileceği düşüncesini Hırvat milliyetçileri arasında güçlendirmiştir. Bu bağlamda XIX. yüzyılda Hırvat Yugoslavistlerinin federal bir Yugoslavya'nın kurulması yönünde oluşturdıkları siyasi program tarihsel bir süreklilik içerisinde XX. yüzyılda her iki Yugoslav devleti döneminde de Hırvatlar tarafından savunulmuştur. Ancak Hırvat federalist taleplerinin Sırlar tarafından engellenmesi Hırvat sorununun ortaya çıkmasına neden olarak Hırvatların kendilerini Yugoslavya döneminde Sırp baskısı altında hissetmelerine neden olmuştur.

Hırvatların izlediği federalist politika zamanla kendi ulusal entegrasyonlarının da federalizmle gerçekleşebileceğini düşünen diğer Yugoslav ulusları tarafından savunulmaya başlanınca Sırlar devletin federalleştirilmesi yönünde ortaya çıkan siyasi talepleri kabul etmek zorunda kalmışlardır. Böylece devletin adım adım federalleştirilmesi hem Yugoslav devletlerinin kendi iç dinamikleri hem de uluslararası sistemin koşulları sayesinde gerçekleştirilmiştir. Örneğin XX. yüzyılın ikinci yarısında Soğuk Savaş döneminde yaşanan iki-kutuplu sistemin koşulları sayesinde İkinci Yugoslavya'da (1945-1991) siyasi anlamda bir federalleşme sürecinin yaşanması mümkün olabilmıştır. Çünkü bu dönemde hem Batı hem de Doğu bloku Yugoslavya'nın varlığını kendileri açısından gerekli gördükleri ve siyasal istikrarına önem verdikleri için siyasi iktidarı kontrol eden Hırvat Josip Broz Tito ve Sloven Edvard Kardelj devletin federalleştirilmesi sürecini Sırların muhalefetine rağmen sürdürebilmişlerdir. Devletin federalleşmesi sürecinde ortaya çıkan Sırp muhalefeti ise Sloven ve Hırvat komünistlerin eliyle uygulamaya sokulan sosyalist özyönetim modeli sayesinde ortadan kaldırılmaya çalışılmış ve özyönetim söylemiyle devletin federalleşmesi ideolojik anlamda Sırların gözünde “meşrulaştırılmak” istenmiştir. Bu nedenle özyönetim modeli, Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj eliyle, siyasi anlamda devletin (kon)federalleşmesini sağlamıştır.

Çalışmanın Önemi

Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvat politikacıların federalizm temelinde sürdürdükleri politikaya karşı Sırların merkeziyetçi bir devlet yapısı konusundaki ısrarlarını ve bu çerçevede Hırvatlar ve Sırlar arasında yaşanan siyasal mücadeleleri incelemek 1991 yılında Yugoslavya’nın dağılmasına yol açan siyasal nedenlerin anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Çok uluslu bir devlet olan Yugoslavya’da devletin siyasi yapısı konusunda bir uzlaşmanın sağlanamamış olması Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra Yugoslavya’nın varlığını devam ettirmesini imkansız bir hale getirmiştir. Çünkü Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla birlikte Avrupa’da ortaya çıkan demokratikleşme dalgası Yugoslavya da dahil olmak üzere vatandaşlarının bu yöndeki taleplerini karşılayamayan Doğu Avrupa’daki komünist rejimlerin çökmesine neden olmuştur.

Aslında Hırvat federalistler ve Sırp merkeziyetçiler arasındaki mücadele 1974 yılında devletin (kon)federalleşmesini sağlayan yeni bir anayasanın kabul edilmesiyle birlikte bir çözüme ulaşmış gibi gözükmüş ancak bu anayasanın kabul edilmesinde kendi otoritesini kullanarak belirleyici bir aktör olan Hırvat J. B. Tito’nun 1980 yılındaki ölümünden sonra Sırlar devletin merkezileşmesi yönünde attıkları adımlarla Büyük Sırbistan programını gerçekleştirmek için harekete geçmişler ve Soğuk Savaş’ın bitmesinden sonra ortaya çıkan güç boşluğundan yararlanarak savaşı bir yöntem olarak kullanmaktan çekinmemişlerdir. Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvatlar ve Sırlar arasında yaşanan çatışmada belirleyici olan bir başka öğe; Hırvatistan nüfusunun % 12 – 15’ini oluşturan Sırların siyasi konumu ve tercihleri olmuştur. Hırvatlar, federal Yugoslavya programını kendi sınırları içerisinde yaşayan Sırların Hırvatistan’a entegre edilmesi bağlamında da savunmuşlardır. Federal Yugoslavya devleti Hırvatlar açısından Hırvatistan’daki Sırp sorununun çözümü bakımından gerekliydi. Çünkü bu şekilde Hırvatistan Sırlarının Hırvat devletine sadakati sağlanabilir ve Hırvat toprakları parçalanmadan federal Yugoslav devleti çatısı altında birliğini sürdürebilirdi. Aslında her iki Yugoslavya’da Hırvat – Sırp ilişkileri bağlamında birbiriyle bağlantılı 3 temel sorun bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Hırvatların savunduğu federal Yugoslavya programına Sırların itiraz etmesi sonucunda Hırvat taleplerinin engellenmesi nedeniyle ortaya çıkan Hırvat sorunu; diğeri Sırların savunduğu Büyük Sırbistan programı ya da “Büyük Sırbistan sorunu” ve üçüncüsü de bu ikisiyle birlikte bağlantılı olan Hırvatistan’daki Sırların siyasi

konumu ve onların Sırbistan ile ilişkileri bağlamında ortaya çıkan “Sırp Sorunu”dur. Aslında Hırvat politikasının temelini oluşturan federal/konfederal Yugoslavya programının bu üç soruna da bir çözüm getirmesi hedeflenmekteydi. Çünkü federal Yugoslavya hem Hırvatistan Sırplarının Hırvat devletine entegrasyonunu sağlayarak Hırvat devletin birliğini gerçekleştirebilir hem de tüm Sırpları federal/konfederal bir Yugoslav devleti çatısı altında biraraya getirebilirdi. Ancak Sırplar Hırvatların bu siyasi programını kabul etmek istemediler ve bu programın gerçekleşmesini her iki Yugoslavya’da engellemeye çalıştılar.

Yugoslavya örneği çok uluslu devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için herşeyden önce devleti oluşturan ulusların devletin siyasi yapısı konusunda ortak bir karara varmaları gerektiğini göstermektedir. Taraflar arasında bir uzlaşmanın sağlanamaması bu tip devletlerin varlıklarını sürdürmelerini zorlaştırmakta ve bu devletler siyasal bir kriz içerisinde yaşamak durumunda kalmaktadırlar. Örneğin aynı durum günümüzde Avrupa Birliği için de geçerlidir. AB kendi geleceği bağlamında siyasi yapısı konusunda bir karar vermek durumundadır. Bu bağlamda günümüzdeki federal/konfederal Avrupa tartışmaları oldukça önemlidir. Geçmişte yaşanan Yugoslavya dönemi bu tartışmalarda oldukça öğretici bir örnek olabilir.

Çalışmanın Yöntem ve İçeriği

Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvat sorununun ortaya çıkmasında federal Yugoslavya programının tarihsel geçmişi, gelişimi ve Yugoslavya dönemi içerisinde meydana gelen ulusal ve uluslararası dönüşümler önemli bir rol oynadığından bu çalışmada tarihsel yöntem benimsenmiştir. Çalışmanın konusuyla ilgili olarak literatür taraması yapılmış ve ikincil kaynaklardan faydalanılmıştır. Kullanılan ikincil kaynakların büyük çoğunluğu Hırvatça ve Slovence dillerinde basılmış eserlerden oluşmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde önce XIX. yüzyılda Yugoslavcılık düşüncesi temelinde formüle edilen ve federalist bir siyasi programa sahip olan Hırvat milliyetçi hareketinin ortaya çıkış koşulları ve hedefleri anlatılacaktır. Daha sonra 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kuruluş sürecinde Hırvatların rolü ve bu devletin 1921’de merkeziyetçi bir siyasi yapıya kavuşmasını sağlayan Vidovdan Anayasasına karşı gelişen Hırvat muhalefeti ele alınacaktır. Ayrıca 1929’da Kral Aleksander tarafından devletin adının Yugoslavya Krallığı olarak değiştirilmesiyle birlikte kurulan diktatörlük rejimi döne-

minde (1929-1941) Hırvatların Yugoslav devletinin meşruiyetini sorgulamalarına ve merkezîyetçilik yanlısı Sırlarla çatışmaları bağlamında yaşadıkları siyasi sorunlara değinilecektir. Devletin meşruiyet krizine girmesi sonucunda Hırvat ve Sırp siyasi elitlerinin Hırvat sorununu çözmek için 1939 yılında imzaladıkları antlaşma (*Nagodba*) ve bu antlaşma sonrasında yaşanan siyasal gelişmeler de anlatılacaktır. Ardından İkinci Dünya Savaşı döneminde Ustaşa devletinin kuruluşu ve faşist Ustaşa ideolojisinin Hırvat ulus-devletini nasıl kurguladığı ve Hırvat sorununu nasıl çözmeye çalıştığı açıklanacaktır. Ustaşa devletinin kuruluşuyla birlikte Hırvatların yüzyıllardır süren bağımsız bir Hırvat devleti kurma ideali gerçekleşmiş ancak Almanya ve İtalya güdümündeki Ustaşa devleti savaş boyunca varlığını bu iki devlete bağımlı olarak sürdürmüştür. Zaten Mihver güçlerinin yenilgiye uğratılmasından sonra Hırvat Ustaşa devleti de yıkılmıştır. Komünistlerin denetimindeki Partizan hareketinin işgalci güçlere karşı başlattığı silahlı mücadeleye bu kısımda değinilecektir. Ayrıca Ustaşalara ve Partizanlara karşı harekete geçen ve Büyük Sırbistan düşüncesini temel alarak silahlı mücadele yürüten Sırp Çetnik Hareketi de incelenecektir. Her üç hareketin (Ustaşa, Partizan ve Çetnik) siyasal programları arasındaki farklılıklar açıklanırken hem bunların birbirleriyle olan mücadeleleri hem de zaman zaman taktiksel olarak yaptıkları işbirlikler ele alınacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde önce İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin Yugoslavya'da iktidara gelmeleri ve komünist bir rejim kurma çabaları anlatılacaktır. Komünistler kendi iktidarlarını kurabilmek için başlangıçta komünist bir rejim kurmak istediklerini açıkça söylemediler. Ülkedeki muhalifler üzerinde baskı uygulayarak ve onları ortadan kaldırarak kendi iktidarlarını sağlamlaştırdılar. Komünist rejimin iktidarını sağlamlaştırmasından sonra ülkede sosyalizmi oluşturmak için harekete geçen Yugoslav komünistleri bu dönemde Sovyet modelini izlediler ve merkezîyetçi bir devlet yapısını hızlı bir biçimde biçimlendirdiler. 1948 yılında Yugoslavya'nın Stalin ile yaşadığı gerginlikten sonra Kominform'dan çıkarılması sonucunda Yugoslav komünistleri Sovyet modeli yerine sosyalist özyönetim modelini uygulamaya soktular. Bu modelin uygulanmaya başlanması önce ekonomik ve daha sonra siyasal alanda bir desentralizasyon sürecinin yaşanmasını sağladı. Hırvat J. B. Tito liderliğindeki Sosyalist Yugoslavya'da özyönetim modelinin uygulanmasıyla birlikte devletin federalleşmesi doğrultusunda bir dönüşüm yaşanırken Sırlar bu federalleşme eğilimine muhalefet etmeye başlamışlardır. Bu da federalleşme taleplerinin yoğun bir biçimde dile getirildiği "1971

Hırvat Baharı” sürecinde hem Hırvatlar ve Sırların karşı karşıya gelmesine hem de Sırların federalleşme sürecini başlatıldığını düşündükleri J. B. Tito’ya tepki göstermelerine neden olmuştur. 1980 yılında J. B. Tito’nun ölümünden sonra Yugoslav devletinin yeniden merkezileştirilmesini isteyen Sırp politikacı Slobodan Milošević Büyük Sırbistan projesini hayata geçirmek için harekete geçmiş ve Hırvatlarla yaşanan siyasal çatışmayı derinleştirerek Yugoslavya’daki meşruiyet krizini tırmandırmıştır. 1991’de Soğuk Savaş’ın bitmesiyle birlikte kendi ulusal sorunlarını (başta da Hırvat-Sırp anlaşmazlığı) çözememiş olan Yugoslavya dağılmıştır.

Bu çalışmanın temel problemi Yugoslavya döneminde devletin yapısı konusunda temelde Hırvatlar ve Sırlar arasında ortaya çıkan siyasi görüş farklılığının Yugoslavya’nın dağılmasında belirleyici olup olmadığını incelemektir. Hırvatların, birinci ve ikinci Yugoslavya’da, kendi ulusal entegrasyonlarını sağlayabilmek için savundukları federal Yugoslavya programını Sırların muhalefetine rağmen hem Yugoslavya içi hem de uluslararası alandaki dinamikleri kullanarak gerçekleştirmeleri ve böylece Yugoslavya’yı adım adım federalleştirmeleri üzerine bu duruma muhalefet eden Sırların merkezîliğe dönüş konusunda izledikleri politikalar neticesinde Yugoslavya’da Hırvatlar ve Sırlar arasında siyasal çatışma yaşanmış ve bir meşruiyet krizi içerisine girmiş olan Yugoslavya devleti Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından 1991 yılında dağılmıştır.

BÖLÜM 1: BİRİNCİ YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE HIRVATLAR (1918 – 1941)

Bu bölümde öncelikle XIX. yüzyılda Hırvat milliyetçiliğinin ortaya çıkış süreci ve programı anlatılacaktır. Daha sonra 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kuruluş sürecinde Hırvatların rolü ve bu krallığın siyasal yaşamında merkezîyetçi Sırp yönetimine karşı gelişen Hırvat muhalefeti ele alınacaktır. Hırvatların devletin federalizm çerçevesinde örgütlenmesine yönelik ileri sürdükleri taleplerin Sırlar tarafından sürekli engellenmesinin ardından 1929 yılında Kral Aleksander Karađorđević devletin yapısını anayasal monarşiden mutlak monarşiye dönüştürerek Sırp hakimiyetini pekiştirmek amacıyla yeni bir siyasal adım atmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen önce 1939 Ağustosunda imzalanan Hırvat – Sırp antlaşması devletin meşruiyet krizinin giderilmesinde bir çözüm oluşturamamış ve savaş döneminde Hırvat Ustaşalar, Sırp Çetnikler ve komünistlerin denetimindeki Partizanlar kendi programlarına uygun siyasi yapıların kurulabilmesi için harekete geçmişlerdir.

1.1. XIX. Yüzyılda Hırvat Milliyetçi Hareketi

XIX. yüzyılda ortaya çıkan Hırvat milliyetçi hareketini anlayabilmek açısından öncelikle Hırvatistan topraklarının tarihine kısaca bakmak gerekmektedir. Hırvatların Balkan yarımadasına VII. yüzyılda geldikleri görüşü yaygındır. IX. yüzyılda Dalmaçya bölgesinde bulunan Velebit ve Cetinje şehirleri arasında ilk kez Hırvat adını taşıyan bir devletin kurulduğu kabul edilmektedir. 879 yılında Papa VIII. Ivan tarafından *princeps* (prens) olarak tanınan Branimir, Bizans ve Venedik devletleriyle olan ilişkilerinde bağımsız hareket etme yeteneği kazanmıştır. Prens Tomislav döneminde devletin sınırları Dalmaçya bölgesinden bugünkü Hırvatistan'ın kuzeyine ve Macaristan sınırları boyunca uzanan Slavonya bölgesine doğru yayılmış ve 925 yılında Bizans Kralı tarafından Prens Tomislav'a “*Kral*” unvanı verilmiştir. En parlak dönemini XI. yüzyılda Kral Petar Krešimir IV zamanında yaşayan krallık “*Regnum Croatiae et Dalmatiae*” adını kullanmıştır.¹ Venedik'in Dalmaçya'da gücünü artırmasıyla birlikte Hırvat devleti zayıflamaya başlamış ve 1102 yılında Macaristan Kralı Koloman Arpád “*Pacta Conventa*” antlaşmasıyla Hırvat soyluları tarafından Hırvatistan Kralı olarak kabul edilmiştir. Osmanlı

¹ Ivan Mužić, *Hrvatska Povijest Devetoga Stoljeća*, Naklada Bošković, Split, 2007, s. 197.

fetihlerinin Balkanlarda yayılmasının ardından 1526'da yapılan Mohaç Savaşı'nın sonucunda Macaristan ve Hırvatistan Osmanlı baskısına karşı koyabilmek için Ferdinand Habsburg'un koruması altına girmişlerdir. 1797'de Venedik ve 1808'de de Dubrovnik Cumhuriyeti'nin yıkılmasından sonra Dalmaçya bölgesi Habsburg İmparatorluğu'nun yönetimine girdi. 1815 Viyana Kongresi'nde bugünkü Hırvatistan topraklarının idaresi Viyana'ya bırakıldı. Osmanlıların Balkanlardan çekilmeye başlamasıyla birlikte Avusturya Habsburgları Macaristan ve Hırvatistan'ı tamamen kontrolleri altına almışlardır.²

Habsburgların yönetimindeki Hırvatistan XIX. yüzyılda farklı idari-siyasi birimlere ayrıldı. Kuzey Hırvatistan ve Slavonya bölgesi sınırlı bir egemenliğe sahip olmakla birlikte Macaristan'ın idaresine bağlandı. İstria, Dalmaçya ve Vojna Krajina bölgeleri Viyana tarafından yönetilmeye başlandı. Rijeka kenti de ayrı bir idari statüyle Budapeşte tarafından kontrol altına alındı. Bu idari-siyasi bölünmelerin yanında Hırvatistan'da yüzyıllar içerisinde oluşmuş olan farklı bölgesel kimlikler de bulunmaktaydı. Örneğin Dalmaçya'da “*Slavo-Dalmaçyalılık*” kimliği oldukça güçlüydü.³ Osmanlı akınlarına karşı koyabilmek için Viyana yönetimi tarafından askeri bir bölge şeklinde organize edilen ve Osmanlı Devleti ile Habsburg Monarşisi arasındaki sınırı oluşturan Vojna Krajina'da ise ağırlıklı olarak Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesinden sonra kuzeye doğru kaçmak durumunda kalan Ortodoks köylüler yaşamaktaydı. 1690 yılında Habsburg Monarşisi sınırları içinde Sırp Ortodoks Patrikliği'nin kurulmasından sonra Sırp kilisesi Vojna Krajina'da etkili olmaya başlamış ve buradaki Ortodoks köylülerin Sırplaştırılmasında önemli bir rol oynamıştır. Osmanlıların etkin olduğu XVI. ve XVII. yüzyılda Hırvatistan topraklarının etnik yapısı büyük bir değişime uğradı. XIX. yüzyılda Kuzey Hırvatistan ve Slavonya bölgesinde yaşayan Sırpların oranı % 25'e Dalmaçya'da ise % 10'a kadar çıktı. Böylece Hırvatistan'a göçler yoluyla yerleşen ve zamanla Hırvatistan nüfusunun % 12-15'ini oluşturan Sırp Hırvat siyasal yaşamında dikkate alınması gereken önemli bir politik unsur haline geldiler.⁴

² Josip Horvat, *Politička Povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb, 1990, ss. 14 – 15.

³ Nikša Stančić, “Između Političkog Nacionalizma i Etnonacionalizma: od Hrvatske Staleške “Nacije” (Natio Croatica) do Hrvatskoga “Političkog Naroda”, *Nacija i Nacionalizam u Hrvatskoj Povijesnoj Tradiciji*, Edt. Tihomir Cipek ve Josip Vrandečić, Alinea, Zagreb, ss. 43 – 44.

⁴ Jaroslav Šidak, “Hrvatsko Pitanje u Habsburškoj Monarhiji”, *Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća*, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb, 1973, ss. 4 – 5.

XIX. yüzyılda Hırvat milliyetçileri Hırvatların X. yüzyıldan beri kendi devletlerine sahip oldukları noktasından hareket ederek “*tarihi Hırvat devlet geleneği*” düşüncesini formüle ettiler. Hırvatistan’ın siyasi ve idari olarak bölünmüş olmasına rağmen Hırvat devletinin tarihsel sürekliliği ve bütünlüğü düşüncesi özellikle Hırvat soyluları tarafından savunuldu ve bu soylular Hırvat devlet geleneğinin taşıyıcısı olduklarını ilan ederek kendilerini “*Natio Croatica*” (Hırvat Ulusu) olarak adlandırdılar. Hırvat milliyetçileri Hırvat topraklarının siyasi ve teritoryal birliğini sağlayabilmek için geçmişte kurulmuş olduğu kabul edilen “Hırvatistan, Slavonya ve Dalmaçya Krallığı”na (*Trojedna Kraljevina - Üçlü Krallık*) sürekli atıfta bulunarak “*Hırvatistan Krallığı*”nın (Regnum Croatia) yeniden canlandırılmasını hedeflemişlerdir. Böylece “*tarihi Hırvat devlet geleneği*” düşüncesi çerçevesinde Hırvatistan’ın siyasi birliğini sağlamayı amaçlayan siyasi bir program oluşturmuşlardır.⁵ Diğer taraftan Dalmaçyalılık, Slavonyalılık, Hırvatlık/Horvatlık ve Sırpılık gibi kültürel ve ulusal kimlikler de zaman içerisinde ortaya çıkmış ve özellikle kültürel alandaki bölünmüşlük dil konusunda belirgin bir hale gelmişti. Dolayısıyla Hırvat milliyetçileri bu alanda da ulusal bir entegrasyonun sağlanması gerektiğini düşünmeye başlamışlardı. Hırvat dilinin kaykavca ve stokavca lehçelerine dayanan iki varyantı bulunmaktaydı ve Dalmaçya bölgesinde de cakavca lehçesi kullanılmaktaydı. Kuzey Hırvatistan’da resmi dil Latince’ydi ve buradaki elitler kendi aralarında Almanca konuşuyorlardı. Dalmaçya’da ayrıca İtalyanca etkiliydi. Bu siyasi ve kültürel bölünmüşlük içerisinde Hırvat milliyetçi hareketinin en önemli amacı Hırvatistan’ın birliğini sağlamaktı.⁶

Batı Avrupa’da XVI. ve XVII. yüzyıllarda önce modern devletler kurulmuş ve bu devletlerin oluşturduğu kurumlar aracılığıyla idari ve kültürel bir bütünlük sağlanmıştı. Burjuvalar eski rejime (*ancient regime*) yani feodalizme karşı mücadele etmeye başladıklarında siyasi birlik olan ulus adına hareket ederek etnik ve dini aidiyetleri dikkate almayan siyasi milliyetçilik düşüncesini geliştirmişlerdir. Eşit vatandaşlardan oluşan ulus aynı zamanda devlet egemenliğinin sahibi olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda

⁵ Stančić, *Između Političkog Nacionalizma i Etnonacionalizma: od Hrvatske Staleške “Nacije” (Natio Croatica) do Hrvatskoga “Političkog Naroda”*, s. 45.

⁶ Konrad Clewing, “Politizacija Kulturalnih Razlika i Racionalnost Jezično-Nacionalnog Zahtjeva: Primjer Dalmacije u Revolucionarnoj 1848/49. Godini”, *Nacija i Nacionalizam u Hrvatskoj Povijesnoj Tradiciji*, Edt. Tihomir Cipek ve Josip Vrandečić, Alinea, Zagreb, ss. 68 – 69.

Britanya, Fransa ve İspanya’da teritoryal siyasi birlikler ortaya çıktı. Hatta Anthony Smith’e göre benzer teritoryal ve siyasi topluluklar XVIII. yüzyılın sonunda Amerika ve Latin Amerika’da da ortaya çıkmıştır.⁷ Batı modeli olarak bilinen bu model devletten ulusa giden bir süreç içerisinde gelişti. Buna karşılık güçlü ve merkezi kurumların yavaş bir biçimde geliştiği Habsburg Monarşisinde mutlakiyetçilik, merkeziyetçilik ve Almanlaştırma çabaları başarılı olamamış ve burjuva burada zayıf kaldığı için aristokraziyle çıkar birliği etrafında bir araya gelmek durumunda kalmıştır. Ulus, eşit vatandaşlardan oluşan siyasi birlik yerine daha çok dil-kültür birliği çerçevesinde kurgulanmıştır. Bu bağlamda Habsburg Monarşisinde önce dil temelinde kültürel birliklerin oluşturulma süreci başlamış ve ardından ulus-devletlerin kurulması aşamasına geçilmiştir. XIX. yüzyılda Habsburg Monarşisinin bir parçası olan Hırvatistan’da dil ve kültür alanında yaşanan bölünmüşlüğü ortadan kaldırabilmek için *İlirizm hareketi* ortaya çıkmış ve modern Hırvat ulusunun dil-kültür birliği temelinde oluşturulması süreci başlamıştır. İlirizm hareketi bir “*yeniden doğuş hareketi*” olarak tasarlandı ve monarşideki diğer yeniden doğuş hareketlerine nazaran daha iyi koşullara sahip oldu. Çünkü Kuzey Hırvatistan bölgesi kendi yerel meclisine ve “*Ban*” adı verilen bir valiye sahipti. Bu kurumların ortaçağdaki Hırvat devleti döneminde de var olduğu ve bir süreklilik içerisinde XIX. yüzyıla kadar taşınıldığı düşünülmekteydi. *Ban* isimli valinin Zagreb’te görev yapması nedeniyle Zagreb’i de içine alan Kuzey Hırvatistan bölgesine “*Ban’ın Hırvatistanı*” anlamına gelen *Banovina Hrvatska* ismi verildi. Bu bağlamda “*Horvat - Croat*” adını taşıyan Hırvat soyluları da kendilerini tarihi Hırvat devlet geleneğinin taşıyıcısı yani “*Natio Croatica*” olarak konumlandırmışlardı. Bu nedenle Nikša Stančić’e göre Hırvat İlirizm hareketi bünyesinde etnik milliyetçilik öğelerini ve Batı Avrupa tipinde politik milliyetçilik özelliklerini birlikte bulundurdu. Dolayısıyla Hırvat milliyetçi hareketi hem ulustan devlete hem de devletten ulusa giden bir yol izledi.⁸

Hırvat dilbilimci ve politikacı Ljudevit Gaj tarafından 1836 yılında başlatılan İlirizm hareketinin en önemli hedefi Hırvat dilinin standartlaştırılması yoluyla Hırvat ulusal entegrasyonunu gerçekleştirmektir. Ayrıca Hırvatistan’da yaşayan Sırları Hırvatlar ile

⁷ Anthony D. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002, s. 183.

⁸ Stančić, *Između Političkog Nacionalizma i Etnonacionalizma: od Hrvatske Staleške “Nacije” (Natio Croatica) do Hrvatskoga “Političkog Naroda”*, ss. 44 – 45.

birlikte Güney Slavların ortak ismi olarak kabul edilen *İlir* adı altında birleştirmek hareketin önemli bir diğer hedefiydi. Güney Slavların en çok kullandığı stokavca lehçesini temel alarak bir dil birliği oluşturmayı hedefleyen Ljudevit Gaj bu şekilde *Yugoslav* (Güney Slav) birliğini de gerçekleştirmek istiyordu. Bu dönemde Habsburg Monarşisinde yaşayan Slav ulusları arasında Alman ve Macar yöneticilere karşı bir tepki olarak milliyetçi hareketler ortaya çıkmış ve Slavlar arasında dayanışmayı esas alan “Slavcılık” düşüncesi gelişmişti. Bu düşünce İlizm hareketi tarafından Hırvat kimliğinin önemli bileşenlerinden biri olarak kurgulandı ve Hırvat dilinin standartlaştırılması sürecinde dönemin Slavistik çalışmalarından yararlandı. Slavistik çalışmaların otoriteleri olarak kabul edilen Sloven Jernej Kopitar, Sırp Vuk Stefanović Karadžić ve Slovak Pavel Josef Šafarik’e göre Hırvatistan’da kaykavca lehçesi Sloven diline; stokavca lehçesi de Sırp diline aitti. Dolayısıyla Slavistlerin tanımına göre Hırvatça diye bir dil bulunmamaktaydı. Kopitar 1808 yılında Sloven dili gramerini hazırlamış ve ardından Karadžić 1814’te Sırp dili grameri ve 1818’de de Sırpça sözlük çalışmasını yayınlamıştı. Aslında Hırvat toprakları Sloven ve Sırp dilleri arasında bölünmüş ve dil temelli yapılan tanımlamaya göre Hırvat dilinin varlığı Slavistler tarafından kabul edilmemişti.⁹ Bu nedenle İlizm hareketinin lideri Ljudevit Gaj Hırvatların kendilerine ait bir dile sahip olduklarını ispatlamaya çalıştı. Bunun için önce XVII. yüzyılda Hırvat tarihçi Pavla Ritter Vitezović’in kaykavca, stokavca ve cakavca lehçelerinin birleşiminden oluşturduğu standartlaştırma modelinden yararlanmak istedi. Ancak Gaj bu girişimin uzun bir zaman alacağını düşünerek bundan vazgeçti. Ayrıca Vitezović’in modeli dönemin Slavistik çalışmalarına da uymamaktaydı. Bunun üzerine Ljudevit Gaj Hırvatlar arasında en çok konuşulan lehçe olan stokavca üzerinden bir standartlaşma sürecine gidilmesine karar verdi. Diğer taraftan tarihi Hırvat tarihi devlet geleneği düşüncesi de İlizm hareketi içerisinde korunarak Hırvatistan’ın Habsburg Monarşisi yönetimi altında sahip olduğu yerel özerklik haklarına siyasal anlamda sürekli vurgu yapıldı. Bu bağlamda İlizm Kont Janko Drašković 1832 yılında Hırvatistan’ın özerkliğini dile getiren bir çalışma yayınladı. İlizm öncesi Budapeşte’nin idaresinde bulunan Kuzey Hırvatistan (*Banovina Hrvatska*) bölgesinin özerkliğinin artırılması için Macar yönetimine karşı siyasal bir mücadele başlattılar. Bu

⁹ Marko Zajc, *Gdje Slovensko Prestaje, a Hrvatsko Počinje Slovensko-Hrvatska Granica u 19. i Početkom 20. Stoljeća*, Çev. Anita Peti-Stantić, Sanja Slukan ve Miroslav Gradečak, Srednja Europa, 2008, ss. 29 – 32.

aşamada Viyana yönetimi gelişen Macar milliyetçi hareketini zayıflatmak amacıyla Hırvat İlizim hareketini destekledi. Ancak stokavca lehçesi temelinde dil birliği kurmayı hedefleyen İlizim hareketine karşı kaykavca lehçesiyle konuşan Hırvat soyluları büyük bir tepki gösterdiler. Çünkü Hırvat (*Horvat*) soyluları kaykavca lehçesini kendi kimliklerinin önemli bir bileşini olarak görüyor ve stokavca lehçesi için kendi lehçelerinden vazgeçmek istemiyorlardı.¹⁰ Ancak Ljudevit Gaj, dil birliği çerçevesinde ulusal entegrasyonun sağlanabilmesi için Hırvatistan'da çoğunluğun konuştuğu stokavca lehçesinin temel alınması gerektiğini savunuyordu. Ayrıca güçlü komşuları tarafından baskı altında tutulan Hırvatların diğer Güney Slavlarla işbirliği yaparak bu baskılara karşı koyabileceklerini düşünüyordu. Ancak İlizim düşüncesi Hırvatlar dışında diğer Güney Slavlar arasında fazla yayılmadı. Çünkü farklı tarihsel koşullar altında Güney Slav uluslarının milliyetçi programları zaten oluşturulmuştu. Örneğin Slovenya'da milliyetçi hareket çerçevesinde Sloven edebiyat dilinin oluşturulması süreci başlamış ve Sırbistan'da da Sırp milliyetçi hareketi yeterince güçlenmişti.¹¹

İlizim hareketinin dil birliği için stokavca lehçesinin temel alınması gerektiği yönündeki programına muhalefet eden Hırvat soyluları, Macarların da desteğiyle, 1841'de Macar yanlıları anlamına gelen *Macaron partisini* kurdular. Bu partinin kuruluşuna tepki olarak İlizim taraftarları da *İlir partisini* oluşturdular. Böylece Hırvatistan'da ilk siyasi partiler ortaya çıkmış oldu. Viyana yönetimi 1843'te İlir partisinin faaliyetlerini yasakladı ve siyasal yaşam üzerinde baskı uygulamaya başladı. Ancak daha sonra 1845 yılında İlir adının sadece kültürel alanda kullanılmasına izin verdi. 1848 devrimleri döneminde Habsburg Monarşisinde Macarlar bağımsız bir Macar devletinin kurulması için Viyana Sarayı'na karşı ayaklanınca Hırvatlar bu süreçte Viyana Sarayı'nın yanında yer alarak Macar isyanının bastırılmasını sağladılar. Toprakları Viyana ve Budapeşte tarafından yönetilen Hırvatların amacı monarşinin birliğinin devam etmesini sağlamaktı. Çünkü monarşinin dağılması halinde Hırvatistan toprakları da parçalanacak ve tarihi Hırvat devlet geleneği düşüncesine dayalı olarak Hırvatistan'ın birliğinin sağlanması imkansız hale gelecekti. Böylece 1848 devrimleri döneminde Hırvatların da desteğiyle Habsburglar Macar ayaklanmasını bastırdı. İlizistler politik anlamda monarşinin federa-

¹⁰ Elinor Murray Despalatović, *Ljudevit Gaj and Illyrian Movement*, East European Quarterly, New York and London, 1975, ss. 53 – 54.

¹¹ Dennison Russinow, "The Yugoslav Idea Before Yugoslavia", *Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918 – 1992*, Edt. Dejan Djokić, Hurst, London, 2003, ss. 12 – 13.

lizm ilkesine göre yapılandırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Çünkü federalleştirilmiş monarşide Güney Slavlar kendi federe yönetimlerine sahip olabilir ve gelişimlerini sürdürebilirlerdi. İlizmin federalizme dayalı bu programı Austroslavizm düşüncesine dayanmaktaydı. Austroslavizm XIX. yüzyılda Çek politikacı František Palačky tarafından formüle edilmiş ve Habsburg Monarşisinin Slavların taleplerini dikkate alarak federalizm çerçevesinde yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede Çeklerin geliştirdiği Austroslavizm programı Hırvat İlizistlerini de etkilemiş ve İlizistlerin federalizme dayalı siyasi programına bir temel oluşturmuştur.¹² 1848 devrimleri döneminde Macar ayaklanmasının bastırılmasından hemen sonra Viyana Sarayı mutlakiyetçi bir yönetim yapısı oluşturarak kontrolü eline aldı. İlizizm hareketinin kazanımları ortadan kalktı ve Hırvat dili yerine Almanca resmi dil haline getirildi. Ancak İlizizm hareketi Hırvatçanın stokavca üzerinden standardize edilmesini sağlayarak kaykavca lehçesinin konuşulduğu Kuzey Hırvatistan'daki bölgesel Hırvat/Horvat kimliğini zayıflattı. İlizizm ayrıca federalizme dayalı siyasi programıyla Hırvatistan'da ortaya çıkan ilk modern milliyetçi bir hareket olarak daha sonraki dönemlerde Hırvatların siyasi taleplerine de referans oluşturdu. İlizizm Hırvatlar ve Sırlar arasında kültürel birliğin sağlanmasını amaçlayarak Yugoslavcılık hareketinin gelişiminde etkili olmuştur. Ayrıca Hırvat ve Sırların işbirliğine dayalı siyasal bir program oluştururken Hırvat devlet geleneği düşüncesini de kullanmış ve Hırvat topraklarının siyasi birliğini federalleştirilmiş bir Habsburg Monarşisi yönetimi altında gerçekleştirmek istemiştir.

1848 devrimleri sonrasında monarşide kurulan mutlakiyetçi rejimle birlikte İlizizm hareketi bastırıldı ve siyasal yaşam askıya alındı. İlizmin ardından sadece “*tarihi Hırvat geleneği*” düşüncesini temel alarak inşa edilen yeni bir Hırvat milliyetçi programı Ante Starčević ve Eugen Kvaternik adlı iki Hırvat politikacı tarafından formüle edildi. Starčević, X. yüzyılda Hırvatistan Krallığı'nın kurulduğunu ve bu krallığın 1102 yılında “*Pacta Conventa*” antlaşmasıyla Macaristan ile ortak birliğe girdiğini ve ardından 1527'de Habsburglarla yapılan bir sözleşmeyle de Hırvat devletinin varlığını sürdürdüğünü ve hiç bir zaman ortadan kalkmadığını savundu. Starčević, Hırvatistan'da sadece Hırvat siyasi ulusunun (*Natio Croatica*) varlığını kabul etmekteydi. Tarihi Hırvat geleneği düşüncesine dayanarak Hırvatların kendi bağımsız devletlerini kurmaya hakları

¹² Dragomir Džoić, “Austroslavizam, Federalizam, Jugoslavizam Biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Narodne Stranke”, *Pravni Vijesnik*, N. 3 – 4, Zagreb, 1999, ss. 401 – 402.

olduğunu belirten Starčević'in “*hak*” kavramını kullanmasından ve bu sözcüğün de Hırvatça'da “*Prava*” anlamına gelmesinden dolayı onun fikirlerini benimseyenlere “*Pravaşlar*” adı verildi. Starčević, Sırp'ların varlığını tanımayarak onları Latince “*servus*” (köle) kelimesiyle özdeşleştirdi ve hatta Sırp Nemanjić hanedanının Hırvat kökenli olduğunu iddia etti. Slovenlerin de “*Dağlı Hırvatlar*” olduğunu savundu. 1848 devrimleri döneminde İlliristler Macar isyanını Viyana Sarayının yanında yer alarak bastırmışlardı. Ante Starčević ise tam tersine Viyana'nın Hırvat devlet geleneği düşüncesine saygı göstermediğini ve bu nedenle Avusturya'ya karşı Macarlarla işbirliği yapılması gerektiğini söyleyerek Hırvatistan'ın bağımsızlığını ancak bu şekilde kazanabileceğini savundu. Pravaşlar 1861 yılında *Stranka Prava* (Haklar Partisi) adlı siyasi bir parti kurdular. Onlara göre Osmanlıların etkin olduğu XVI. ve XVII. yüzyıllarda bile Hırvatistan kendi meclisine, valisine (*Ban*) sahipti. Macarlar ve Habsburglarla oluşturulan devlet birliği hükümdarın kişiliğinde gerçekleştiği için Habsburg kralları aynı zamanda Hırvatistan kralı olarak taç giydiler ve bu da Hırvat devletinin tarihsel sürekliliğini simgeledi.¹³ Hırvat milliyetçilerinin amacı Dalmaçya bölgesini Hırvatistan ve Slavonya bölgeleriyle birleştirmek ve geçmişte Hırvatistan, Dalmaçya ve Slavonya Krallığı ya da *Üçlü Krallık* (*Trojedna Kraljevina*) olarak adlandırılan Hırvatistan'ın siyasal ve teritoryal birliğini yeniden sağlamaktır.

Hırvatistan'da milliyetçi hareketin geliştiği bu dönemde Sırp milliyetçi hareketi de ortaya çıkmıştır. Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında yaşayan Sırp'ların 1804 ve 1815 tarihlerindeki isyanlarından sonra Sırbistan 1830 yılında içişlerinde bağımsız bir prenslik statüsü kazanmış ve Sırp dilbilimci Vuk S. Karadžić'de stokavca lehçesiyle konuşan herkesi Sırp olarak kabul ettiğini belirten düşüncesini formüle etmişti. Karadžić'in bu düşüncesi 1830'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan otonomi kazanmış olan Sırbistan Prensliği'nin dış politikasına yön verdi. Çünkü Sırbistan Prensliği yöneticileri Sırbistan'ın otonomi elde ettiği 1830 yılından itibaren tüm Sırp'ları tek bir devlet çatısı altında toplamak için çalıştılar. 1844 yılında Sırbistan içişleri bakanı Ilija Garašanin bütün Sırp'ları bir araya getirmeyi amaçlayan politikasını “*Načertanije*” başlıklı bir programda ortaya koydu. Sırp milliyetçi hareketinin temel hedefi Dušan döneminde en büyük sınırlara sahip olan ortaçağ “*Sırp Çarlığı*”nı (1346 – 1371) yeniden kurmak ve böylece Bü-

¹³ Boris Kandare, “Hrvatsko Državno Pravo u Konceptijama Ante Starčevića”, *Forum*, Edt. Slavko Mihačić, N. 5 – 6, 1996, ss. 474 – 475.

yük Sırbistan idealini gerçekleştirmekti. “Sırp Çarlığı”nın hatırası Sırp Ortodoks Kilisesi aracılığıyla köylülere aktarılmış ve Sırp milliyetçi düşüncesi kilise aracılığıyla Hırvatistan’da yaşayan Ortodokslar arasında yayılmıştır. Kosova’daki Peć Patrikliği’nin Hırvatistan’daki Srijemski Karlovac’a taşınması üzerine Habsburg Monarşisi’ndeki Hırvat topraklarında Sırp Ortodoks Kilisesi’nin gücü artmıştır. 1830 yılında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde otonom Sırbistan Prenslığı’nin kurulması Büyük Sırbistan ideolojisinin yayılmasında etkili olmuştur. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi dilbilimci Vuk Karadžić ve politikacı Ilija Garašanin Büyük Sırbistan düşüncesinin geliştirilmesinde temel rol oynadılar. Zaten Garašanin hazırladığı Načertanije adlı taslakla ilk modern politik Sırp milliyetçi programını oluşturmuştu.¹⁴

Sırp milliyetçi hareketi zaman içerisinde Hırvatistan’daki Sırlar arasında da yayıldı. Bu noktada Sırp milliyetçiler ile Hırvat İlliristler arasında Hırvatistan Sırlarını kendi programlarına çekebilmek için bir rekabet başladı. Aslında Yugoslavya tarihi boyunca Hırvat siyasetçiler Hırvatistan topraklarının birliğini korumak ve Hırvatistan Sırlarının Sırbistan Krallığı’yla birleşmesini engellemek amacıyla bir politika izlemişlerdir. Bu nedenle İllirist/Yugoslavist düşüncesinin en önemli hedefi Hırvat-Sırp birliğini sağlayarak Hırvatistan’ın teritoryal ve siyasal birliğini gerçekleştirmekti. Ayrıca Hırvat Yugoslavcılık düşüncesi federalizme dayalı siyasal programıyla daha sonraki dönemlerde Hırvatlar, Sırlar ve Slovenler arasında siyasi bir işbirliğin yapılması yolunu da açtı. Çünkü 1848 devrimleri döneminde Hırvat İlliristler Habsburg Monarşisinin bir federasyona dönüştürülerek Habsburg Yugoslavlarının kendi federe yönetimlerine sahip olmasını talep etmişlerdi. Hırvat İlliristlere göre ancak federasyona dönüştürülmüş bir monarşide Hırvatlar diğer Güney Slavlarla birlikte hem kendi federe yönetimlerine sahip olabilir hem de Hırvatistan’ın teritoryal ve siyasal birliğini gerçekleştirebilirlerdi.¹⁵

1849 – 1860 yılları arasında devam eden mutlakiyetçilik dönemi Habsburg Monarşisinin Prusya ve İtalya karşısında aldığı askeri yenilgilerden sonra sürdürülemez bir noktaya ulaşınca İmparator Franz Joseph 1860’da anayasal düzenin yeniden oluşturulmasına karar verdi ve tüm monarşide geçerli olmak üzere ortak bir yasama organı oluşturdu.

¹⁴ Ivo Banac, “Sırbistan’da Milliyetçilik”, (Çev. Gencer Özcan) *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz. Kemâli Saybaşılı, Gencer Özcan, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss. 92 – 94.

¹⁵ Nikša Stančić, “Hrvatska Nacija i Hrvatski Nacionalizam u XIX. i XX. Stoljeću”, *Vjesnik Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, N. 1 – 3, Zagreb, 1997, ss. 85 – 87.

Franz Joseph 1867 yılında da monarşinin Avusturya ve Macaristan şeklinde ikili bir biçimde düzenlenmesini kabul etti. Böylece hükümdarın kişiliğinde (*Personal Union*) yeni bir siyasal birlik kurularak ülkenin resmi adı *Avusturya-Macaristan İmparatorluğu*'na dönüştürüldü. İkili monarşinin *Cislahtanija* adı verilen Avusturya bölümü 17 idari bölgeye bölündü. Bu bölgeler ekonomik, politik ve tarihi kriterlere göre belirlenmişti. İdari bölgelerin kendi bölge meclisleri ve hükümetleri bulunmaktaydı. Monarşinin *Translahtanija* adı verilen Macaristan bölümünde ise merkeziyetçi bir yönetim yapısı oluşturuldu.¹⁶ 1868 yılında Macaristan ve Hırvatistan arasında imzalanan ayrı bir antlaşmayla (*Nagodba*) Hırvatistan'ın devlet statüsü kabul edildi ancak egemenliği sınırlandırılarak idaresi Budapeşte'ye bırakıldı. Özellikle ekonomi alanındaki kararlar Macar yönetimi tarafından alınmaktaydı. Tarihi Hırvat devleti sınırları içerisinde oldukları kabul edilen Dalmaçya, İstria ve Boko Kotorska bölgelerinin yönetimini ise Avusturya üstlendi. Daha önce askeri bir bölge olarak kurulmuş olan Vojna Krajina bölgesi 1881 yılında Zagreb'e bağlandı. Vojna Krajina'nın Zagreb'e devredilmesinden sonra Hırvatistan'daki Sırp politikası daha önemli bir hale geldi. Çünkü bu bölgede ağırlıklı olarak Sırlar yaşıyordu. 1840 yılında Hırvatistan ve Slavonya bölgesinde 1.075.627 Hırvat (% 66,99) ve 564.179 Sırp (% 31,90) yaşamaktaydı. Ayrıca Sırlar nüfuslarını çok aşan bir oranda idari görevlerde bulunmaktaydılar. Örneğin 1848 yılında Hırvatistan meclisindeki vekillerin % 50'si Sırptı. Benzer bir oran diğer kurumlar için de geçerliydi. 1866'da Hırvatistan'da "*Sırp sorunu*" siyasi anlamda ilk kez ortaya çıktı. Çünkü Sırp siyasetçiler Hırvatistan Sırlarının "*politik ulus*" olarak tanınmasını talep etmeye başlamışlardı. Hırvat politikacılar ise Sırların kendi yaşadıkları bölgeleri Hırvatistan'dan ayırarak Büyük Sırbistan'a dahil etmek istediklerini düşünüyorlardı.¹⁷ Hırvatların bu düşüncesi ya da korkusu daha sonraki dönemlerde de devam etmiş ve Hırvatlar Sırların bu taleplerinden sürekli olarak tedirginlik duyarak temkinli hareket etmek durumunda kalmışlardır. 1871 yılında Voyvodina bölgesinde yaşayan Sırların temsilcisi olan Svetozar Miletić tarihi Hırvat devlet geleneği düşüncesi temelinde bağımsız bir Hırvatistan'ın kurulmasının mümkün olmadığını ileri sürerek bağımsız Hırvatistan'ın kurul-

¹⁶ Dušan Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, Golden Marketing, Zagreb, 1999, ss. 23 – 25.

¹⁷ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 26 – 28.

masına karşı çıktı.¹⁸ Dolayısıyla Hırvatistan Sırplarının politik tercihleri çoğunlukla Hırvat siyasal hayatında önemli bir tartışma yaratmış ve özellikle Sırp milliyetçiliğinin yayılmasından sonra Hırvatistan Sırplarının kendilerini Sırbistan Krallığı'na daha fazla bağlı hissetmeye başlaması üzerine de bu tartışma şiddetlenmiştir. Bu durum Hırvatistan'daki "*Sırp Sorunu*"nun büyümesine neden olmuş ve Hırvatistan'ın Sırbistan ile olan ilişkilerini etkileyerek kendi siyasi ve teritoryal birliğini gerçekleştirmesi sürecini zayıflatmıştır. Bu nedenle Hırvatistan'daki Sırplar izledikleri politikalar nedeniyle Yugoslavya tarihi boyunca daima hesaba katılması gereken önemli bir siyasi unsur olmuştur.

1860 yılında Habsburg Monarşisi'nde mutlakiyetçi rejimin ortadan kaldırılmasından ve siyasal hayatın yeninden canlandırılmasından sonra Hırvat Yugoslavcılık politikası Piskopos Josip Juraj Strossmayer ve Papaz Franjo Rački tarafından yürütüldü. Bu iki Hırvat politikacı İlirist hareketin siyasi programına bağlı kalarak monarşinin federalleştirilmesine dayalı eski politikayı devam ettirdiler. 1867 yılındaki Avusturya-Macaristan ve 1868'deki Hırvatistan-Macaristan antlaşmalarından sonra Viyana Sarayı'na olan güvenini kaybeden Josip Juraj Strossmayer Rusya'nın desteğiyle bir Güney Slav/Yugoslav devletinin kurulması programına yakınlaşmaya başladı ve bu noktada Katolik bir din adamı olarak Katolik ve Ortodoks kiliselerinin birleşmesi düşüncesini savundu. Viyana yönetimi monarşide Slavların taleplerini de göz önünde bulunduracak federal bir düzenlemeye gitmek yerine Macarlarla anlaşp ikili bir siyasal yapı kurmayı tercih etmiş ve bu da Strossmayer'i büyük bir hayal kırıklığına uğratmıştı. Strossmayer monarşideki Yugoslavların kültürel alanda bir birlik oluşturabilmeleri için *Yugoslav Bilimler ve Sanatlar Akademisi*'nin (*Jugoslavenska Akademija Znanosti i Umjetnosti*) kuruluşunu teşvik etti. Gençliğinde İlizm düşüncesini benimseyen Strossmayer Güney Slav uluslarının siyasal eşitliğine dayalı siyasal birliğin kurulmasını istiyordu. Bu nedenle Yugoslav devletinin federal bir biçimde örgütlenmesi gerektiğini düşünüyordu. Yugoslavizm düşüncesi XIX. yüzyılda ortaya çıkmış olmasına rağmen I. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar herhangi bir Güney Slav/Yugoslav birliği oluşturulamadı. Çünkü Yugoslav birliğinin gerçekleşmesi aynı zamanda uluslararası politikadaki değişikliklere bağlı kaldı. Strossmayer ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması ha-

¹⁸ Nikša Stančić, "Hrvatska Između Srednje i Jugoistočne Europe u 19. St. (do 1870-ih Godina), *Radovi za Hrvatsku Povijest Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 27, N. 1, Prosinac 1994, s. 317.

linde Yugoslav birliğinin kurulabileceğini iddia ediyordu. Ona göre bu konuda birkaç aşamanın geçilmesi gerekmektedir. nce monarşı sınırları içinde bir Yugoslav birliği oluşturulmalı ardından monarşının yıkılmasıyla birlikte Sırbistan Krallığı ile birlikte federalizm programı temelinde yeni bir siyasi birlik geekleştirilmeliydi.¹⁹

Federal bir Yugoslavya devletinin kuruluşunun Hırvatlar tarafından desteklenmesi onların içinde bulunduğu reel durumla da bağlantılıydı. Çünkü Budapeşte ve Viyana arasındaki g mücadelesinin ortasında kalan Hırvatistan'ın politik ve ekonomik olarak güçsüzlüğünün farkında olan Hırvat politikacılar bu reel duruma uygun politikalar geliştirenerek hedeflerine ulaşmaya çalıştılar. Çok uluslu bir yapıya sahip olan Habsburg Monarşisinde aslında hiçbir ulus diğerleri üzerinde tam anlamıyla kontrol sağlayabilecek bir çoğunluğa sahip değildi. 1910 yılında konuşulan dile göre yapılan nüfus sayımına göre Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun nüfusu 51.356.465'ti. Bu nüfusun 12.010.699'u Alman, 10.067.922'si Macar, 8.475.292'si ek ve Slovak, 5.019.496'sı Polonyalı, 3.998.872'si Ukraynalı, 1.349.222'si Sloven, 2.900.945'i Hırvat, 612.137'si Bosnalı Müslüman (Boşnak), 2.032.449'u Sırp, 3.224.755'i Romen ve 804.271'i de İtalyan'dı. Bunların dışında kalan 860.365 kişi ise diğer uluslar kategorisinde yer alıyordu. Monarşinin yönetici uluslarından olan Avusturyalı Almanlar ve Macarlar birlikte nüfusun % 42,9'unu oluştururken Slavlar monarşinin % 47,8'ini meydana getiriyorlardı. Bosna-Hersek'teki Hırvatlar da dahil olmak üzere tüm Hırvatlar monarşinin ancak % 5,65'ini oluşturmaktaydılar. 1848-49 devrimlerinden sonra feodal sistemin ortadan kaldırılmasıyla birlikte modern Hırvat toplumunun oluşturulma süreci başlamış ve bu çerçevede eğitim konusuna özel bir önem verilmişti. Bu dönemde Hırvatistan'da kapitalist ilişkiler ortaya çıkarken cılız da olsa bir burjuva sınıfı varlığını hissettirmeye başlamıştı. Ekonominin modernleştirilmesiyle birlikte ticaret ve banka sistemi gelişmiş ve yeni fabrikalar açılmıştır. 1846'da Zagreb'te ilk Hırvat bankası kuruldu ve bu banka 1930-1931 yıllarındaki ekonomik krize kadar Yugoslavya'daki en güçlü banka oldu. 1860 yılında ilk demiryolunun yapımı geekleştirildi. Ancak demiryolları Viyana ve Budapeşte'nin ihtiyaçları ve kararları doğrultusunda yapılmaktaydı. Bu nedenle Zagreb – Split demiryolunun yapımına ancak 1913 yılında başlanabilmiş ve 1925'te yapımı bitirelebilmifitir. Hırvatistan'da kereste ve tekstil endüstrisi de yavaş yavaş ortaya ıktı. An-

¹⁹ Džoić, ss. 414 – 415.

cak tüm bu gelişmelere rağmen Hırvat sanayisi monarşinin diğer bölgelerine göre oldukça gerideydi. Hırvatistan ayrıca köylü nüfusun çoğunlukta olduğu bir coğrafyaydı. 1890'da köylülerin oranı % 84,64 iken aynı oran Aşağı Avusturya'da % 24,78, Çek bölgesinde ise % 40,65'ti. Hırvatistan'ın Habsburg Monarşisinin kıyısında olması sanayisinin de cılız kalmasına neden oluyordu. Çünkü Almanya merkezli olarak gelişen ticaret Tuna Nehri yoluyla Avusturya, Macaristan ve Çek bölgelerine doğru yayılmaktaydı. Sanayi gelişiminin yavaş olması özellikle köylülerin durumunu olumsuz etkilemiş ve bu nedenle Hırvat köylüleri kitlesel bir biçimde göç etmeye başlamıştı.²⁰

Hırvatistan'daki soylular ekonomik ve siyasal güçlerini kaybetmeye başlarken burjuvalar ve entelektüeller de yeni kurulan siyasi partilerde milliyetçi hareketin gelişimine katkıda bulunuyorlardı. Hırvatistan'daki Yugoslavcilık hareketi bu şekilde yayılma olanağı buldu. 1910 yılına kadar Hırvatistan nüfusunun sadece % 2'si oy kullanma hakkına sahipti ve bu oran daha sonra ancak % 8 düzeyine yükseltilebildi.²¹ Hırvat politikacılar böyle bir yapı ve güç dengesi içerisinde sadece kendi güçlerine dayanarak bağımsız bir Hırvat devleti kuramayacaklarının farkındaydılar. Bu nedenle XIX. yüzyılda Hırvat Yugoslavistler monarşi sınırları içerisinde olabildiğince geniş bir otonomi kazanabilmek için diğer Güney Slavlarla işbirliği yaparak federe Yugoslav devletinin kurulması çerçevesinde bir politika izlemişlerdir.

1871'de Alman Birliği'nin gerçekleşmesi Almanya'yı Avrupa'da önemli bir güç olarak ortaya çıkarmıştı. 1879'da Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile kurduğu ittifak sonucunda *Drang Nach Osten* (Doğuya Yöneliş) politikasını gerçekleştirme yolunda önemli bir adım attı. Aslında Almanya Habsburg Monarşisinin ikili yapısının değişmesini engelleyerek monarşinin federal bir biçimde örgütlenmesini ve Slavların monarşide siyasi bir güç kazanmasını engellemeye yönelik bir politika izliyordu.²² Bu bağlamda XIX. yüzyılın ikinci yarısında Avrupalı büyük güçler tarafından oluşturulmuş olan güç dengesi çerçevesinde Hırvat ulusal hedeflerinin silahlı bir mücadeleyle gerçekleştirilmesi ya da Habsburg İmparatorluğu'na karşı bir ayaklanmayla bu hedeflere ula-

²⁰ Bilandzić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 17 – 21.

²¹ Tihomir Cipek, "Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Ancien Régime", *Dijalog Povjesničara / Istoričara* 2, Edt. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb 2000, s. 294.

²² Nikša Stančić, "Hrvatska Politika i Nastanak Jugoslavije: od Berlinskog Kongresa 1878. do Kraja Prvoga Svjetskog Rata 1918.", *Adrias*, N. 20, Prosinac 2014, ss. 93 – 103.

şılması zaten mümkün değildi. Böyle bir silahlı ayaklanmanın Hırvatistan için herhangi bir kazanç getirmeyeceği Hırvat siyasetçiler tarafından yeterince idrak edilmişti. Gerçi Hırvat politikacı Eugen Kvaternik 1871 yılında Rakovica’da bir ayaklanma girişiminde bulunmuş ancak hem ayaklanmaya katılım sınırlı olmuş hem de Viyana Sarayı bu ayaklanmayı kısa sürede bastırmıştı.²³ Bu nedenle Hırvatistan’ın, siyaset ve diplomasi yoluyla, monarşideki diğer Güney Slavlarla işbirliği yaparak siyasal birliğini gerçekleştirilmesi yoluna gidildi. Hırvat ulusunun egemenliğinin federalleştirilmiş bir Habsburg Monarşisi içerisinde gerçekleştirilebileceği düşüncesi nedeniyle Hırvat milliyetçi programı federalizm ile daima güçlü bir ilişki içerisinde oldu ve bu nedenle Hırvatlar yaşadıkları çok uluslu devletlerin (Yugoslavya da dahil) federalleşmesi yönünde bir politika izlediler.

XIX. yüzyılda Sırlar Büyük Sırbistan programına dayalı bir politika izleyerek Sırbistan topraklarını diğer Güney Slavlar aleyhine genişletmeyi amaçladılar. 1878 yılında Sırbistan Prensiği’nin uluslararası alanda bağımsız bir devlet olarak tanınmasından ve Sırp milliyetçiliğinin Hırvatistan Sırları arasında hızla yayılmasından sonra Hırvat siyasetçiler Sırlara yönelik politikalarını gözden geçirmek zorunda kaldılar. Bu bağlamda Hırvat milliyetçisi Ante Starčević’in Sırp adını yok sayması da giderek anlamsızlaştı ve Starčević yanlısı Pravaşlar Hırvatistan’ın birliği adına siyasi olarak anlaşmazlık içerisinde oldukları Hırvat Yugoslavistlerine yakınlaşmaya başladılar. Pravaşlar Sırp adını kabul etmeyerek Hırvat devletinde sadece Hırvat politik ulusunun yaşadığını savunuyorlardı. Hırvat Yugoslavistleri ise Hırvat devlet geleneği temelinde Hırvat-Sırp işbirliğine dayalı Yugoslavcılık programına bağlıydılar. Ancak hem Pravaşların hem de Hırvat Yugoslavistlerin temelde birleştikleri nokta “tarihi Hırvat devletinin sürekliliği” düşüncesiydi ve iki taraf bu düşünceye göre siyasi bir işbirliğin yapılabilmesi için harekete geçti. 1873 – 1880 yılları arasında Ban Ivan Mažuranić döneminde Hırvatistan’da modernleşme sürecini hızlandıran reformlar gerçekleştirilmiş ve modern bir idare ve yargı sistemi oluşturularak modern Hırvat devletinin temelleri atılmıştı. 1874’de Zagreb Üniversitesi açıldı. Mažuranić döneminde Hırvatistan’daki Sırların etnik ve kültürel kimlikleri tanındı ancak Ban Mažuranić Sırların Hırvatistan’da politik bir ulus olarak tanınmalarını engelledi. Bu durum Sırlar tarafından tepkiyle karşılandı ve Hırvatlar ve Sırlar arasında siyasi bir gerilim ortaya çıktı. Bu siyasi gerilim 1883-1903 yılları ara-

²³ Dragutin Pavličević, *Povijest Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2002, ss. 277 – 278.

sında görev yapan Hırvatistan Banı (Vali) Károly Khuen-Héderváry döneminde daha da arttı. Çünkü Khuen Hırvatistan'ın Macaristan tarafından pasifize edilmesini istiyor ve bu bağlamda Hırvatistan Sırplarını destekleyen bir politika izliyordu.²⁴

Khuen'in desteğini alan Sırlar Hırvatistan'da politik ulus olarak tanınmaları konusunda ısrarcı bir tutum izlemeye başlamışlardı. Ayrıca Khuen'in Macarlaştırma politikası siyasi bir gerginliğe de neden olmaktaydı. Ancak uluslararası alanda yaşanan gelişmeler bu gerginliğin bir işbirliğine dönüşmesine neden oldu. 1903 yılında Sırbistan'daki Obrenović hanedanı iktidardan düşürülerek yerine Karađorđević hanedanı getirildi ve Sırbistan Rusya'ya yakınlaştı. Ancak 1904 – 1905'de Japonya karşısında aldığı yenilgiden sonra Rusya'nın Sırbistan'a ve özellikle onun Bosna-Hersek üzerindeki taleplerine destek vermesi mümkün olamadı. Bu bağlamda Sırbistan da Hırvatlarla işbirliği yapmak ve bu şekilde kendi siyasal pozisyonunu güçlendirmek durumunda kaldı.²⁵ Özellikle Dalmaçyalı iki Hırvat politikacı Frano Supilo ve Ante Trumbić bu süreçte ön plana çıktılar. Bu iki politikacı Almanya'nın "*Drang Nach Osten*" (Doğuya Yöneliş) politikasının Slavlar açısından büyük bir tehlike yarattığını ve 1848 devrimleri döneminde Viyana Sarayını destekleyen Hırvatların şimdi Macarlar ve Sırlarla uzlaşması gerektiğini düşünüyorlardı. Hırvatların Macarlar ve Sırlarla anlaşması gerektiği noktasından hareket eden bu politika Hırvatistan'da *Novi Kurs* (Yeni Yön) olarak adlandırıldı. Bu politikayı destekleyenler Macarların Kuzey Hırvatistan ve Dalmaçya'nın Hırvat tarihi devlet geleneği düşüncesi çerçevesinde birleşmesini kabul etmeleri durumunda Viyana'ya karşı Budapeşte'nin desteklenebileceğini ileri sürüyorlardı. Güney Slavlara yönelik en büyük tehdit Almanya olarak görülmekteydi. Bu bağlamda Hırvat-Sırp işbirliğinin kurulması yönünde 1905 yılında alınan Rijeka ve Zadar kararlarından sonra Hırvatistan'daki Hırvat ve Sırp siyasetçiler aralarındaki çatışmaları sona erdirip ortak bir politika oluşturmaya karar verdiler. Böylece 1905 yılında Hırvat-Sırp Koalisyonu kuruldu. Bu koalisyonun en önemli üyelerinden birisi olan Hırvat politikacı Frano Supilo monarşideki ikili

²⁴ Dalibor Čepulo, "Ivan Mažuranić: Liberalne Reforme Hrvatskog Sabora 1873. – 1880. i Srpska Elita u Hrvatskoj", *Dijalog Povjesničara – Istoričara* 5, Zagreb, 2001, ss. 269 – 280.

²⁵ Livija Kardum, "Geneza Jugoslavenske Ideje i Pokreta Tijekom Prvog Svjetskog Rata", *Politička Misao*, Vol. XXVIII, N. 2, (1991) ss. 68 - 69.

sisteme karşı Hırvatların ve Sırların ortak bir politika izlemesi gerektiğini düşünüyordu.²⁶

Yugoslavcılık düşüncesi Hırvatistan'da olduğu gibi Sırbistan'da güçlü olmadı. Çünkü Sırp siyasetçiler Yugoslavcılık düşüncesini Avusturya Yugoslavlarının etkisinin ve gücünün artmasının bir yolu olarak görüyor ve bu düşünceye olumlu yaklaşıyorlardı. Onlara göre Avusturya Yugoslavları ekonomik ve kültürel bakımdan Sırbistan'dan daha ileri durumdaydılar ve bu onların Sırbistan'daki etkisini kaçınılmaz olarak artırabilirdi. Bunun dışında Sırp dış politikası zaten Büyük Sırbistan idealini gerçekleştirmek üzere yürütülmekteydi. Sırbistan'da sadece "*Slavenski Jug*" adlı gazete etrafında toplanmış olan bazı entelektüeller ve öğrenciler Yugoslavcılık düşüncesini benimsemişlerdi. Hırvatistan'da Josip Frank liderliğinde toplanan ve Hırvat Yugoslavistlerle işbirliği yapmayı kabul etmeyerek Habsburg Monarşisi'nde büyük bir Hırvatistan'ın kurulmasını isteyen ve liderlerinin adından dolayı Frankistler adını alan Pravaşlar ile Hırvat Köylü Partisi lideri Stjepan Radić Hırvat-Sırp Koalisyonu'na katılmadılar. Stjepan Radić, Habsburg Monarşisi'nin bir konfederasyona dönüştürülmesini ve bu konfederasyon içerisinde tarihi Hırvat devlet geleneği düşüncesi temelinde bir Yugoslav federe yönetiminin kurulmasını istiyordu. Radić, Sırbistan ile ortak bir Yugoslav devletinin kurulmasına sıcak bakmamaktaydı.²⁷ Bu bağlamda 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladığında Hırvatistan'daki siyasal partiler de kendi programlarına göre Yugoslav sorununu ele aldılar. Stjepan Radić gibi Hırvat siyasetçilerin bazıları geleneksel olarak Habsburg Monarşisinin yıkılmasını değil bir konfederasyona dönüştürülmesini ve bu yapı içerisinde Hırvatistan'ın siyasal birliğini gerçekleştirmesini istiyorlardı. Bu siyasetçiler 1848 devrimleri dönemindeki Hırvat İlliristler gibi Viyana Sarayı'nın yanında yer alıp monarşi sınırları içerisinde Yugoslav federe yönetiminin kurulmasından yana tavır almışlardı. Bu düşünceyi benimseyenlerin başında da yukarıda da belirttiğimiz gibi Hırvat Halk Köylü Partisi lideri Stjepan Radić gelmekteydi. Frankistlerin lideri Josip Frank ise Habsburgların yardımıyla monarşi içinde büyük bir Hırvatistan'ın kurulmasını istiyordu. Bu nedenle hem Radić hem de Josip Frank Habsburg Monarşisinin varlığını devam

²⁶ Tereza Ganza – Aras, "Zadarska Rezolucija (1905.) i Idejno – Politička Strujanja u Vezi Krizom Dualizma", *Zadarska Smotra*, N. 1 – 3, 1997, s. 39 – 44.

²⁷ Tihomir Cipek, "The Croats and Yugoslavism", *Yugoslavism Histories of a Failed Idea*, Edt. Dejan Djokić, Hurst, London, 2002, ss. 75 – 76.

ettirmesini tercih etmişlerdi. Hırvatistan’da 1905 yılında kurulan Hırvat-Sırp Koalisyonu çerçevesinde geliştirilen işbirliğine rağmen Hırvatlar ve Sırlar arasında politik düşünce farklılığı devam etmekteydi. Özellikle savaştan sonra Habsburg Yugoslavları ile Sırbistan Krallığı arasında kurulacak ortak Yugoslav devletinin siyasi yapısı konusundaki program farklılığı oldukça belirgindi. Dalmaçyalı iki Hırvat politikacı Frano Supilo ve Ante Trumbić her ne kadar Sırlarla işbirliği yapmanın yolunu açmış olsalar da Sırbistan Krallığı ile kurulacak Yugoslav devletinin federalizm temelinde yapılandırılması gerektiği yönündeki geleneksel Hırvat politikasını savunmaya devam ettiler. Örneğin Frano Supilo “*Yugoslav Federal Birliği Programı*”nı da hazırlayarak Sırbistan ile kurulacak Yugoslav devletinin Hırvatistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Slovenya ve Karadağ federal yönetimlerinden meydana gelen bir federasyon olması gerektiğini belirtmişti.²⁸

Aslında daha Sosyalist Yugoslavya’nın kurulmasından önce Birinci Dünya Savaşı sırasında Frano Supilo Yugoslavya’yı 5 federe yönetimden oluşan bir federasyon olarak zaten kurgulamıştı. Supilo programında sadece Makedonya’yı Sırbistan’a ait bir bölge olarak kabul etti. Bu durum Hırvat siyasi düşüncesinde federal Yugoslavya fikrinin İlliristlerden başlayarak Hırvat komünist J. B. Tito’ya kadar bir sürekliliğe sahip olduğunu ve İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Yugoslavya Federasyonu’nun kurulmasının da J. B. Tito’nun buluşuna bağlı olmadığını göstermektedir. Hırvatistan’daki Sırların siyasi lideri olan Svetozar Pribičević ise üniterist bir Yugoslavcılık düşüncesini benimseyerek Sırbistan ile kurulacak Yugoslav devletinin merkezi bir biçimde örgütlenmesini ve Slovenlerin, Hırvatların ve Sırların devlet eliyle Yugoslavlara dönüştürülmesi gerektiğini savunmuştur. Pribičević, üniterist Yugoslav milliyetçiliğini benimseyenlerin sembol isimlerinden birisiydi. Onun aldığı siyasal pozisyon Yugoslavya Krallığı döneminde Hırvat ve Sırp ilişkilerini de etkilemiştir. Bu bölümde Birinci Dünya Savaşı’ndan önce Hırvatistan’daki Yugoslavcılık düşüncesinin siyasi programı ve Yugoslavya’nın kurulması durumunda Yugoslav devletinin siyasi yapısının nasıl olması gerektiği konusunda Hırvat siyasetçilerinin birbirinden farklı görüşleri incelenmiş oldu. Bu görüşler Yugoslav devleti siyasal yaşamında sıklıkla dile getirilmiş ve bu çerçevede Hırvat politikası yürütülmüştür. Bundan sonraki bölümde Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kuruluş süreci anlatılacaktır.

²⁸ Ivo Petrinović, “Supilov Federalizam”, *Mogućnosti*, N. 1 – 2, 1993, ss. 172 – 173.

1.2. Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın Kuruluşu ve 1921 Vidovdan Anayasası Sonrasında Hırvat Muhalefeti

Birinci Dünya Savaşı sırasında Hırvat politikasının yürütüldüğü önemli merkezlerden birisi Zagreb'te bulunan Hırvat meclisiydi. Hırvatistan'da nüfusun sadece % 8'inin oy kullanma hakkına sahip olduğu 1913 seçimlerinde Hırvat-Sırp Koalisyonu (*Hrvatska-Srpska Koalicija*) 48 milletvekili kazanarak mecliste çoğunluğu elde etti. Sırp politikacı Svetozar Pribiçević tarafından yönetilen bu koalisyon Hırvat-Sırp işbirliğine dayalı bir siyaseti savunarak Sırbistan Krallığı ile birlikte bir Yugoslav devletinin kurulmasını hedeflemekteydi. Mecliste bulunan diğer Hırvat siyasi partileri de Hırvatistan'ın kendi başına bağımsızlığını kazanabilecek bir güce sahip olmadığını düşündükleri için Hırvat sorununu Güney Slav/Yugoslav sorunuyla birlikte ele alıyor ve Habsburg Monarşisi içinde ya da dışında bir Yugoslavya'nın kurulması gerektiğini düşünüyorlardı. Özellikle İtalyan tehdidini yakından hisseden ve Sırbistan'ın Hırvatistan aleyhine toprak kazanma planlarından haberdar olan Hırvat politikacıların çoğu Yugoslav devletinin kurulmasını bu tehditlerin ortadan kaldırılması bağlamında destekliyorlardı.²⁹

Savaşın başlamasından sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan yurtdışına kaçan Sloven, Hırvat ve Sırp politikacıların 1915 Mayıs'ında Paris'te kurdukları Yugoslav Komitesi (*Jugoslavenski Odbor*) Hırvat politikasının yönlendirildiği önemli bir diğer merkezdi. Komitenin amacı Habsburg Monarşisinde yaşayan Yugoslavları özgürleştirmek ve Sırbistan Krallığı ile siyasal bir işbirliği gerçekleştirmektir. Komite ayrıca İtilaf devletleri ve İtalya arasında 1915 yılında imzalanan Londra Antlaşması'nın revize edilebilmesi için girişimlerde bulunmaktaydı. Çünkü bu antlaşmaya göre İtilaf devletleri savaşın bitiminde İtalya'ya Zadar ve Şibenik kentleri de dahil olmak üzere Dalmaçya bölgesinin orta kısmını, Trieste ve İstria bölgelerini ve ayrıca Adriyatik Denizi'ndeki Rab, Krk ve Braç dışında kalan adaları vermeyi taahhüt etmişlerdi.³⁰

Yugoslav Komitesi üyelerinin çoğunluğunu oluşturan Dalmaçyalı Hırvat politikacılar İtalyan baskısını yakından hissettikleri için Sırbistan ile siyasal bir işbirliği yapılmasını

²⁹ Dragovan Šepić, "Hrvatska Politika i Pitanje Jugoslavenskog Ujedinjenja 1914. – 1918.", *Društveni Razvoj u Hrvatskoj od 16. Stoljeća do Početka 20. Stoljeća*, Sveučilišna Naklada Liber, Zagreb, 1981, ss. 375 – 377.

³⁰ Ludwig Steindorff, *Povijest Hrvatske Od Srednjeg Vijeka do Danas*, Çev. Renata Steindorff-Andrun ve Srećko Lipovčan, Naklada Jesenki i Turk Institut Društvenih Znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2006, s. 153.

istiyorlardı. Ancak komitenin etkili üyelerinden birisi olan Dalmaçyalı politikacı Frano Supilo Avrupa’da yaptığı birtakım görüşmelerde Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić’in İtilaf devletleriyle anlaşarak Hırvatistan ve Slovenya aleyhine toprak kazanmayı planladığını öğrenmişti. Hırvat ve Sloven topraklarının İtalya ve Sırbistan arasında paylaşılacağını düşünen Supilo; Sırp siyasetçilerin Büyük Sırbistan idealini gerçekleştirmek için hareket ettiklerine inanıyordu. Bu bağlamda Yugoslav Komitesi’nin 1916 Şubatında Paris’te yapılan toplantısında kendi programını açıklayarak kurulacak Yugoslav devletinde Zagreb ve Belgrad’ın eşit bir siyasi statüye sahip olması gerektiğini belirtti. Ancak Sırp politikacılar Supilo’nun öngördüğü bu modelin Avusturya-Macaristan İmparatorluğu örneğine benzediğini söyleyerek itiraz ettiler. Supilo, planını daha somut bir hale getirdi ve Yugoslav federal devleti çerçevesinde Slovenya, Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Karadağ’dan oluşan 5 federe yönetimin kurulmasını ve Makedonya’nın da Sırbistan federe yönetimine bağlanmasını önerdi. Yugoslav Komitesi’nin lideri olan Hırvat politikacı Ante Trumbić de Supilo gibi federal bir Yugoslavya’nın kurulmasından yanaydı. Dolayısıyla daha Birinci Dünya Savaşı devam ederken Yugoslav Komitesi ve Sırbistan Hükümeti arasında kurulacak Yugoslav devletinin siyasi yapısı konusunda temel bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Çünkü Sırlar merkezîyetçi bir devlet yapısının oluşturulmasını istiyorlardı. Kendi görüşlerini Sırp tarafına kabul ettiremeyeceğini anlayan Frano Supilo bir süre sonra Yugoslav Komitesi’ndeki görevinden ayrıldı.³¹

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Konseyi’nde Slovenya, İstria ve Dalmaçya bölgelerini temsil eden 33 parlamenter 1917 Mayısında Yugoslav Kulübü’nü (*Jugoslavenski Klub*) kurdu. Kulübün başkanlığına Sloven politikacı Anton Korošec getirildi. Korošec, 30 Mayıs 1917 tarihinde Viyana’da yapılan konsey oturumunda Habsburgların yönetimindeki Sloven, Hırvat ve Sırların tek bir federe yönetim altında birleşmesi ve monarşinin bir federasyona dönüştürülmesi talebini içeren *Mayıs Deklarasyonu*’nu ilan ettiğini açıkladı.³² Yugoslav Komitesi kendisinin İtilaf devletleri nezdindeki meşruiyetine zarar verdiğini düşündüğü bu deklarasyonu büyük bir hoşnutsuzlukla karşıladı. Mayıs Deklarasyonu’nun farklı bir siyasal programı savunması da komite açısından sıkıntı

³¹ Kardum, ss. 70 – 71.

³² Davorin Rudolf ve Saša Čobanov, “Jugoslavija: Unitarna Država ili Federacija Povijesne Težnje Srpskoga i Hrvatskog Naroda – Jedan od Uzroka Raspada Jugoslavije”, *Zbornik Radova Pravnog Fakulteta u Splitu*, Vol. 46, N. 2, (Lipanj 2009), s. 291.

yaratmaktaydı. Çünkü Yugoslav Komitesi Sırbistan Krallığı ile bir Yugoslav devletinin kurulmasını hedeflerken Yugoslav Kulübü ise monarşi sınırları içinde bir Güney Slav devletinin kurulmasını yeterli görmekteydi. Ayrıca kulübün 20 üyesinin Sloven politikacılardan oluşması da Mayıs Deklarasyonu'nun daha çok bir Sloven programı olarak algılanmasına neden olmuştu. Çünkü Sloven topraklarının siyasal birliği bu deklarasyonla sağlanmışken Dalmaçya ve İstria bölgeleri dışında yaşayan Hırvat ve Sırların geleceği yeterince önemsenmemişti. Zaten deklarasyon sadece Slovenya'da olumlu yankı buldu.³³

Hırvatistan'daki siyasi aktörler Yugoslav birliği konusunda birbirinden farklı siyasi programlara sahipti. Ancak yine de Yugoslav Komitesi ve Yugoslav Kulübünün Yugoslav devletinin siyasi yapısı konusunda temelde federalizme dayanan bir programa sahip olduklarını söyleyebiliriz. Zaten Hırvat kaynaklı Yugoslavizm düşüncesinde federalizm temel bir siyasi program olarak ortaya konmuştur. Buna karşılık Sırbistan'da merkeziyetçi-üniterist düşünce daha güçlüydü. Bu bağlamda 1915 yılında ilan edilen *Niš Deklarasyonu* Sırbistan'ın savaşta hedefini Güney Slav kardeşlerini özgürleştirmek olarak belirlemiş ancak bu kardeşlerin özgürleştirildikten sonra nasıl bir siyasi yapı altında yaşayacakları konusuna değinmemişti. Çünkü Sırlar Yugoslavya konusunda kendilerini daima bir kurtarıcı ve etkili bir aktör olarak görmekte ve kendilerine İtalyan birliğinde Piedmont'un oynadığı rolü biçmekteydiler.³⁴ Bu nedenle Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić, İtilaf devletleri nezdinde Yugoslav Komitesi'nin siyasi bir aktör olarak meşruiyet kazanmaması için girişimlerde bulundu. Ancak çok geçmeden Pašić'in bu politikasını değiştirmesini zorunlu kılan bazı siyasal gelişmeler yaşandı. 1917 yılında Rusya'da meydana gelen devrim sonucunda Rus Çarlık rejiminin çökmesi Sırbistan'ı önemli bir destekten mahrum bırakmış ve ABD'nin savaşa girmesi de Avrupa'daki siyasi dengeleri değiştirmişti. Bu gelişmeler sonucunda siyasal pozisyonunun zayıfladığını gören Nikola Pašić Yugoslav Komitesi'yle görüşmeyi kabul etti ve 1917 Temmuzunda komite üyeleriyle birlikte Korfu adasında bir araya geldi. Savaş sırasında Sırbistan hükümeti Korfu adasına çekilmek zorunda kaldığı için taraflar arasındaki görüşmeler burada yapıldı. Yugoslav Komitesi ve Sırbistan Hükümeti arasında 15 Haziran - 20 Temmuz 1917 ta-

³³ Ljubo Boban, "Država Slovenaca, Hrvata i Srba", *Nastava Povijesti I*, Zagreb, 1992, ss. 29 – 30.

³⁴ Šepić, s. 380.

rihleri arasında yapılan görüşmeler sırasında kurulacak Yugoslav devletinin siyasi yapısı konusunda biri federalist ve diğeri de merkeziyetçi olmak üzere iki görüş ortaya çıktı. Pašić, Sırların federal bir yönetim altında birleşmek istemeyeceklerini ve bu nedenle federalizmin uygulanmasının mümkün olmadığını savunuyordu. Taraflar arasındaki görüşmeler sonucunda “*Korfu Deklarasyonu*” ilan edildi. Bu deklarasyonda kurulacak devletin “*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*” adını taşıması ve demokratik parlamenter bir monarşi olarak yapılandırılması gerektiğine karar verildi. Ayrıca Slovenlerin, Hırvatların ve Sırların “*üç isimli tek bir ulusu*” oluşturdukları ve aynı etnik kökenden gelip aynı dili konuştukları kabul edildi. Sırp Karađorđević hanedanının devletin başına getirilmesi ve anayasasının kurucu mecliste yapılacak oylamada niteliksel çoğunluğa göre kabul edilmesi kararlaştırıldı. Korfu Deklarasyonu’ndan sonra Yugoslav Komitesi kendisini Sırbistan hükümeti nezdinde siyasi bir aktör olarak kabul ettirmiş oldu. Nikola Pašić, komitenin kazandığı meşruiyeti zayıflatmak amacıyla komitenin Sırp üyelerine bakanlık mevkileri teklif etmeye ve bu şekilde onların komiteden ayrılmasını sağlamaya çalıştı. Pašić, deklarasyondaki detaylar konusunda İtilaf devletleri hükümetlerine de bilgi verdi. Ancak İtilaf devletlerinin henüz Habsburg Monarşisinin yıkılmasını düşünmediklerini ve hatta ayrı bir antlaşmayla monarşiyi savaşın dışında bırakmaya niyetli olduklarını öğrendiğinde Korfu Deklarasyonu’nun hayata geçirilmesi konusunda somut bir adım atmaktan vazgeçti ve Büyük Sırbistanın kurulması yönündeki planına geri döndü.³⁵

Pašić’in deklarasyonun uygulanması konusunda sessiz kalması üzerine Yugoslav Komitesi’nde Sırp hükümetine karşı duyulan güvensizlik arttı ve komite Sırp hükümetinin desteği olmadan Yugoslav devletinin kurulabilmesi için kendi başına bir adım atmaya karar verdi. Bu nedenle Hırvat politikacı Ante Trumbić Avusturya-Macaristan Ulusları Konferansı’na katılmak için İtalya’ya gitti. Bu konferansın toplanması önerisi İngiltere ve Fransa’nın Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile ayrı bir barış antlaşması imzalanması konusundaki çabalarından rahatsızlık duyan İtalyanlardan gelmişti. Konferans 8 Nisan 1918’de Roma’da başladı. Konferansta Alman ve Avusturya emperyalizmlerine karşı mücadele edilmesi temel bir hedef olarak belirlenirken toprak sorunlarının da etnik kritere ve self-determinasyon ilkesine göre çözülmesine karar verildi. Ancak Londra

³⁵ Kardum, ss. 71 – 73.

Antlaşması ile kendisine verilen taahhütlerin yerine getirilmesini isteyen İtalyan hükümeti konferansın kararlarını benimsemedi. İtalyan hükümeti açısından gücünü kaybeden bir Habsburg Monarşisinin varlığını sürdürmesi daha tercih edilebilir bir durumdu ve ayrıca Adriyatik Denizi'ni kontrol edecek bir Yugoslav devletinin kurulması İtalyan çıkarlarına aykırıydı.³⁶

Bu gelişmeler sırasında Yugoslav Komitesi ve Sırbistan Hükümeti arasındaki ilişkiler daha da soğudu. Zaten Nikola Pašić Yugoslav Komitesi'ni eşit bir siyasi aktör olarak kabul etmekte oldukça zorlanmaktaydı. Yugoslav Komitesi de Londra Antlaşması'yla İtalya'ya toprak taahhüt edilmesinden dolayı sürekli bir tedirginlik duymaktaydı. Çünkü komitenin Sloven ve Hırvat üyeleri İtalya'nın kendisine taahhüt edilen bölgeleri ele geçirmesi durumunda Hırvatistan ve Slovenya'nın teritoryal birliğinin gerçekleşemeyeceğini düşünüyorlardı. Habsburg Monarşisinin Avusturyalı ve Macar yöneticileri İtilaf devletlerinin monarşinin varlığını devam ettirmesi yönündeki politikalarına yakınlaşmak yerine Alman politikalarının destekleyicisi olmaya devam edince ABD ve İtilaf devletleri 1918 Haziranında Habsburg Monarşisindeki ulusların kendi kaderlerini belirleme hakkına sahip olduklarını ilan ettiler. Aslında bu ilan Habsburg Monarşisinin de sonu anlamına gelmekteydi.³⁷

Yaşanan bu gelişmeler üzerine 6 Ekim 1918'de Zagreb'te "*Sloven-Hırvat-Sırp Ulusal Konseyi*"nin kuruluşu ilan edildi ve bu konsey kendisini Habsburg Monarşisi sınırları içinde yaşayan Güney Slavların/Yugoslavların siyasi temsilci olarak deklare etti. Konseyin başına Sloven politikacı Anton Korošec yardımcılığına da Hırvat-Sırp Koalisyonu'nun lideri Sırp politikacı Svetozar Pribičević getirildi. Hırvat-Sırp Koalisyonu kısa sürede Ulusal Konsey içerisinde kontrolü ele geçirdi.³⁸ 12 Ekim 1918'de Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Karl son bir hamleyle genel bir Habsburg ülkeleri konferansının yapılması önerisini ortaya attı ama monarşide yaşayan Slavlar İmparatorun bu önerisini kabul etmedi. Hatta Karl monarşinin bir devletler birliğine dönüştürülmesi planını dahi dillendirdi ancak Budapeşte yönetimi imparatorluğun Macaristan bölümünde bir

³⁶ Hrvoje Matković, *Povijest Jugoslavije – 1918. – 1991. – 2003*, Naklada Pavičić, Zagreb, 2003, ss. 43 – 46.

³⁷ Kosta S. Pavlowitch, "The First World War and The Unification of Yugoslavia", *Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918 – 1992*, Edt. Dejan Djokić, Hurst, London, 2002, s. 31 – 32.

³⁸ Kardum, ss. 81 – 82.

devletler birliğinin kurulması önerisine destek vermeyeceğini bildirdi. Tüm bu girişimler Habsburg Monarşisinin varlığını devam ettirebilmesi için yapılan son hamlelerdi. Ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun yıkılmakta olduğu anlaşılmıştı. Zaten 29 Ekim 1918’de Avusturya-Macaristan yönetimi Wilson ilkeleriyle uyumlu bir biçimde monarşideki uluslarının kendi kaderlerini tayin hakkını tanıdığını bildirdi. Aynı gün Zagreb’teki Ulusal Konsey Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile her türlü siyasal bağın koparıldığını ve monarşi sınırları içinde “*Sloven-Hırvat-Sırp Devleti*”nin kurulduğunu ilan etti. Sloven-Hırvat-Sırp Devleti; Hırvatistan-Slavonya, Bosna-Hersek, Vojvodina ile Dalmaçya, İstria, Gorica, Kranjska, Güney Štajerska ve Koroška’nın bazı bölümlerini içermektedir.³⁹

Hırvatlar açısından yüzyıllardır yönetimi altında yaşadıkları Habsburg Monarşisinden kopmak çok kolay olmamıştı. Hatta bazı Hırvat politikacılar son ana kadar monarşinin federasyona dönüştürülerek varlığını devam ettireceği beklentisi içindeydiler. Ayrıca siyasi yapısı konusunda Sırbistan ile üzerinde henüz tam olarak bir uzlaşmaya varılamamış olan bir Yugoslavya’ya katılmak da Hırvat politikacılar açısından belirsizlik yaratmaktaydı. Ancak Dalmaçyalı Hırvat politikacılar bu konuda diğer politikacılardan farklı düşünüyordu. Çünkü bu politikacılar İtalya’nın baskısını yakından hissetmekte ve monarşiyle olan tüm siyasi bağların koparılmasını istemektedirler. Bu bağlamda 31 Ekim 1918’de İtilaf devletlerine gönderilen notada Sırbistan ve Karadağ ile birleşme arzusu dile getirildi. Ancak İtilaf devletleri Sloven-Hırvat-Sırp devletini tanımamıştı. Bu durum İtalya’ya kendisine verilmesi taahhüt edilen bölgeleri ele geçirmesi fırsatını verdi. Yeni kurulan Sloven-Hırvat-Sırp Devleti bu noktada İtalyan tehdidine karşı koyabilecek bir güçte değildi. Artan İtalyan baskısı üzerine Sırbistan ile birleşme yönünde hızlı adımların atılması gerekliliği ortaya çıktı. Bu bağlamda 6-9 Kasım 1918 tarihleri arasında Sırbistan hükümeti, Yugoslav Komitesi ve Sloven-Hırvat-Sırp Devleti’nin temsilcileri arasında Cenevre’de bazı görüşmeler yapıldı ve bu görüşmelerin sonucunda *Cenevre Deklarasyonu* ilan edildi. Bu deklarasyonda Yugoslav devletinin siyasi yapısının daha sonra kurucu mecliste belirlenmesine ve ortak hükümetin üyelerinin yarısının Sırbistan temsilcilerinden diğer yarısının da Sloven-Hırvat-Sırp Devleti temsilcilerinden oluşmasına karar verildi. Ayrıca dışişleri, ordu ve ticaret gibi alanlar ortak yönetim alan-

³⁹ Bilandzić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 50 – 54.

ları olarak belirlendi. Aslında Cenevre Deklarasyonu'yla amaçlanan iki devletten oluşan bir konfederasyonun kurulmasıydı. Ancak Sırbistan'daki muhalefetin ve Krallık Naibi Aleksander Karađorđević'in deklarasyona yönelik itirazları sonucunda Belgrad'ta bir hükümet krizi yaşanmaya başladı ve gelen baskılar üzerine Sırbistan Başbakanı Nikola Pašić Cenevre Deklarasyonu'ndaki imzasını geri çekmek zorunda kaldı.⁴⁰

Belgrad'taki Sırp siyasetçiler Sırp savaşı galibi Hırvat ve Slovenleri de mağlubu olarak görüyorlardı. Bu nedenle Sırp siyasetçiler açısından Sloven-Hırvat Sırp Devleti'nin Sırbistan Krallığı ile eşit bir statüye sahip olması kabul edilebilir bir durum değildi. Ayrıca bu siyasetçiler bu devletin varlığını Büyük Sırbistan'ın kurulması yönünde bir engel olarak görüyorlardı. Diğer taraftan Sloven-Hırvat-Sırp Devleti'nin yöneticileri de Cenevre Deklarasyonu'nun öngördüğü konfederal devletin oluşturulması konusunda ısrarcı olabilecek bir durumda değillerdi. Çünkü hem İtalyan tehlikesi belirgin hale gelmiş hem de yeni devlette bir takım isyanlar ortaya çıkmaya başlamıştı. Öte yandan Hırvat siyasetçiler, yeni Yugoslav devletinde, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yönetimi altında sahip oldukları otonomiden daha azına da razı olmak niyetinde değillerdi.

Zaten XIX. yüzyıl boyunca Hırvatlar Alman ve Macar yöneticilere karşı Hırvatistan'ın daha fazla otonomi kazanabilmesi için mücadele etmişler ve ancak elde ettikleri otonomi oranında Viyana Sarayı'na bağlılıklarını sürdürmüşlerdi. Dolayısıyla böyle bir siyasi geçmişe ve kültüre sahip olan Hırvatlar ile merkezîyetçi bir devlet yapısını savunan Sırp arasında Yugoslav devletin kurulması yönünde ilk görüşmelerin başlamasından itibaren bir anlaşmazlık ortaya çıkmıştı. Sırp, Slovenya ve Hırvatistan'ın Habsburg Monarşisi yönetimi altında sahip oldukları otonomi geleneğini tanımak ve Sloven ve Hırvat uluslaşma süreçlerinin hemen hemen tamamlanmış olduğunu görmek istemediler. Sırp ayrıca Hırvatistan ve Slovenya'yı 1912 yılında Makedonya ve Kosova'ya yaptıkları gibi teknik bir operasyonla Sırbistan'a bağlamayı düşünüyorlardı.

İtalya'nın kendisine taahhüt edilen bölgeleri ele geçirmesi üzerine 6 Kasım 1918'te Zagreb'teki konsey Sırbistan ordusunun Sloven-Hırvat-Sırp Devleti'ne girmesi için çağrıda bulundu. Bu sırada 25 Kasım 1918'de Novi Sad kentinde toplanan Voyvodina

⁴⁰ Šepić, ss. 400 – 402.

yerel meclisi Zagreb Ulusal Konsey'inden bağımsız olarak Voyvodina'nın Sırbistan'a katıldığını tek taraflı olarak ilan etti. 26 Kasım 1918 tarihinde de Karadağ Sırbistan ile birleşme kararı aldı. Bu gelişmeler üzerine Zagreb'teki Sloven-Hırvat-Sırp Ulusal Konseyi 28 kişiden oluşacak bir delegasyonun Sırbistan ile ortak devletin kurulması yönünde bir antlaşma yapması için Belgrad'a gönderilmesi kararını aldı. Delegasyona verilen direktifte kurulacak devletin siyasi yapısının daha sonra oluşturulacak olan kurucu mecliste 2/3 oranında alınacak bir kararla belirlenmesi gerektiği vurgulanmıştı. Zagreb'ten Belgrad'a giden 28 kişilik delegasyon Krallık Naibi Prens Aleksander Karađorđević'e Sloven-Hırvat-Sırp Devleti'nin Sırbistan Krallığı ile birleşme isteğini ifade etti. 1 Aralık 1918'de Prens Aleksander, Sırbistan'ın Sloven-Hırvat-Sırp Devleti'yle *Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı* adı altında birleştiğini ilan etti.⁴¹

Sırbistan'da gizli bir subay örgütlenmesi olan Kara El'in (*Crna Ruka*) baskısıyla Kral I. Petar sağlık sorunları neden gösterilerek iktidardan el çektilmişti. Bu nedenle yeni devletin kuruluş ilanını oğlu Aleksander yaptı. Krallık yetkileri Kral Naipliği adı altında Aleksander Karađorđević'e verilmişti. Büyük Sırbistancı düşünceye bağlı olan Prens Aleksander anne tarafından aynı zamanda Karadağ Kralı Nikola Petrović-Njegoš'un torunuydu. Aleksander'ın kendisi daha sonra anne tarafından Britanya Kraliçesi Victoria ve Rusya Çarı II. Aleksander ile baba tarafından Portekiz Kralı II. Fernando'nun torun çocuğu olan Romanya Prensesi Maria Hohenzollern-Sigmaringen ile evlendi. Aleksander'ın bu evliliği Sırp Karađorđević hanedanının Avrupa kraliyet aileleriyle yakın bir akrabalık ilişkisi kurmasını sağladı. Babası I. Petar'ın 16 Ağustos 1921'de ölmesinden sonra prens; I. Aleksander Karađorđević adıyla kral ilan edildi. Saint Petersburg'da askeri eğitim alan ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan ordusunda komutanlık yapan Aleksander yeni devletin siyasal hayatında önemli bir siyasi aktör olarak Sırp hegemonisinin sürdürülmesinde belirleyici bir rol oynadı.⁴²

Yeni kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın nüfusu 12.055.638 idi. Bu nüfus içinde 4.704.876 Sırp ve Karadağlı, 2.889.102 Hırvat, 1.023.588 Sloven, 759.656 Müslüman (Boşnak), 630.000 Makedon, 512.207 Alman, 483.871 Arnavut, 472.079 Macar, 183.563 Romen, 143.453 Türk, 11.630 İtalyan, 198.857 diğer Slavlar (Çekler, Slovak-

⁴¹ Matković, ss. 61 – 63.

⁴² Matković, ss. 65 – 68.

lar, Ruslar vs.) ve 42.756 diğerleri kategorisinde olan insan yaşamaktaydı. Ülke nüfusun % 75'i tarımla uğraşmaktaydı ve 1921'de krallıktaki fabrika sayısı 1831'di. Ülkedeki okur-yazar oranı da oldukça düşüktü. Sadece Slovenya bunun dışında tutulabilirdi. Çünkü Slovenya'da okur-yazar olmayanların oranı 1921 sayımına göre % 8.8'di. Bu oran Voyvodina'da % 23.3, Hırvatistan ve Slavonya'da % 32.3, Dalmaçya'da % 49.5, Sırbistan'da % 65.4, Karadağ'da % 67, Bosna-Hersek'te % 80,5, Makedonya'da ise % 83,4 civarındaydı. İki dünya savaşı arasında ülkenin yüzölçümü 248.978 km² idi. Avrupa devletleri arasında yüzölçümü bakımından 8. sıradaydı. Ülkenin nüfusu 1931'de 14 milyona çıktı. İkinci Dünya Savaşı öncesinde ise bu rakam 16 milyona ulaşmıştı.⁴³

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasına yönelik en büyük muhalefet Hırvat Köylü Partisi lideri Stjepan Radić'ten geldi. Radić, yeni devlette öncelikle Hırvatistan'ın siyasal konumunun netleştirilmesi gerektiğini söyleyerek Belgrad'a apar topar bir delegasyon gönderilmesine karşı çıkmıştı. İtalyan tehdidinin de Belgrad'ın isteklerine uymak için yeterli derecede ikna edici olmadığını düşünüyordu. Radić'e göre Zagreb'teki Ulusal Konsey Sırbistan Krallığı ile birleşme kararını alabilecek düzeyde bir meşruiyete zaten sahip değildi. Çünkü Ulusal Konsey'in kurulma kararını alan Hırvat meclisinin üyeleri Hırvatistan'da ancak % 8 oranında seçmenin oy hakkına sahip olduğu bir seçimle belirlenmişti. Radić, yeni devlette merkeziyetçi bir yapının oluşturulmasından ve bu yapı içerisinde Hırvatistan'ın tarihi devlet geleneğinin tanınmayacak olmasından endişeleniyordu. Stjepan Radić'in başından itibaren birleşmeye karşı çıkması onu Sırp merkeziyetçiliğine karşı mücadelede önemli bir siyasal aktör haline getirdi ve partisi daha sonra seçimlerde kazandığı başarılarla Hırvat ulusunun Belgrad'taki en önemli siyasal temsilcisi konumuna yükseldi. Radić, köylülerin demokratik seçimler yoluyla iktidara gelmesi gerektiğini düşünürken siyasetin demokratikleşebilmesi için de 1 insan - 1 oy ilkesinin hayata geçirilmesini istiyordu. Bu süreçte ona göre Hırvat köylülerine önemli bir rol düşmekteydi. Köylüler barışçı yollarla iktidara gelmeli ve Hırvat devletinin egemenliğini gerçekleştirmeliydiler. Radić Hırvat devletinin egemenliğinin kaynağının

⁴³ Sabrina P. Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 - 2005*, Çev. Vesna Racković ve Mirjana Valent, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb, 2009, ss. 86.- 119.

Hırvatistan'ın büyük bir çoğunluğunu oluşturan Hırvat köylüleri olduğunu düşünüyordu. Bu nedenle Radić'in düşünce yapısında Hırvat köylüleri büyük bir öneme sahipti.⁴⁴

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasının en önemli mimarlarından birisi olan Hırvatistan Sırbı Svetozar Pribičević ise Stjepan Radić'ten farklı olarak merkeziyetçi-üniterist bir Yugoslavcılık anlayışını benimsemiş ve Sırbistan ile güçlü bir siyasi işbirliğin gerçekleşmesi için çalışmıştır. Pribičević'e göre Hırvatlar ve Sırlar aynı ulusun iki parçasıydı ve dini farklılıklar ulusal birliğe herhangi bir engel oluşturmuyordu.⁴⁵ Radić'in Hırvat Köylü Partisi zamanla siyasal yaşamı domine etmiş olsa da Hırvatistan'da başka siyasi partiler de bulunuyordu. Bunlardan birisi Hırvat Birliği (*Hrvatska Zajednica*) idi. Bu parti başlangıçta Yugoslav devletinin kurulmasından oldukça memnundu. Ancak Belgrad'ın merkeziyetçi politikalarından rahatsızlık duymaya başlayınca rejime muhalefet etmeye başladı. 1920 yılına kadar Hırvatların Belgrad'taki en önemli temsilci olduğu düşünülmektedir. Ancak parti kurucu meclis için yapılan seçimlerde sadece 4 vekil kazanabildi. Bir diğer Hırvat siyasi partisi de Hırvat Halk Partisi (*Hrvatska Pučka Stranka*) idi. Merkeziyetçiliğe karşı olan bu parti Katolik din adamlarından ve Katolik burjuvalardan oluşuyor ve Hristiyanlık değerlerini ön plana çıkarıyordu. Hırvatistan Haklar Partisi ise (*Hrvatska Stranka Prava*) Hırvat bölgelerinin bağımsız bir Hırvat devleti altında birleştirilmesini talep etmekteydi. Bu parti 1927 seçimlerinde sadece 3 vekil kazanabildi.⁴⁶

Farklı siyasi programlara sahip olan Hırvat siyasi partilerinin varlığına rağmen seçimlerde aldığı oylarla Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın siyasal yaşamında Hırvat ulusunu temsil edebilen tek parti Stjepan Radić'in liderliğini yaptığı Hırvat Köylü Halk Partisi'ydi. Belgrad yönetimi yeni devletin kuruluşundan hemen sonra merkeziyetçi bir yapıyı oluşturmak için önce muhalefeti bastırdı ve ardından Sırbistan sınırları dışında yaşayan (dış)Sırları kendi hedefleri doğrultusunda kullanmaya başladı. Sırlar açısından yeni devletin merkeziyetçi bir biçimde örgütlenmesi Büyük Sırbistancı programın haya-

⁴⁴ Hakan Demir, "Hırvat Politikacı Stjepan Radić'in (Kon)Federal Orta Avrupa Programı", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Temmuz 2015, ss. 24 – 25.

⁴⁵ Vojo Rajčević, "Pribičević Unitarizam Kao Podloga Političkog Organiziranja Srpskog Stanovništva u Hrvatskoj 1918. – 1921.", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 24, No. 2, Zagreb 1992, ss. 2 – 3.

⁴⁶ Branko Dubravica, "Hrvatska u Kraljevini SHS/Jugoslaviji", *Titova Doba – Hrvatska Prije, za Vrijeme i Poslije*, Edt. Tomislav Badovinac, Savez Društva "Josip Broz Tito" Hrvatske, Zagreb, ss. 25 – 27.

ta geçirilmesi anlamına gelmekteydi. Sırların bu yöndeki çabaları sadece Hırvatlar tarafından değil ülkede yaşayan diğer uluslar tarafından da tepkiyle karşılandı. Belgrad yönetimi Makedonya'yı “*Güney Sırbistan*” olarak adlandırmış ve Kosova’da baskıcı yöntemler kullanmaya başlamıştı. Bu arada Zagreb’te yeni devletin kuruluşunu protesto eden göstericilere yapılan müdahale sonucunda 13 kişi hayatını kaybetti. Sırlar ülkedeki bölgesel meclisleri lağvettiler. Ayrıca ordu içerisindeki Sırp subaylar hızla üst düzey rütbelere terfi ettirildi. Avusturya-Macaristan ordusunda görev yapmış olan Hırvat ve Sloven subaylar ise ayrımcılığa uğradılar.⁴⁷

20 Aralık 1918 tarihinde yeni devletin ilk hükümeti kuruldu. Sırlar, (Sırp saydıkları Karadağlılarla birlikte) toplam nüfusun % 40’ından azını oluşturmalarına karşın ilk hükümetteki 20 bakanlıktan 13’ünü ele geçirdiler. Diğer bakanlıklardan 4 tanesine Hırvat, 2 tanesine Sloven, 1 tanesine de Bosnalı Müslüman göreve getirildi.⁴⁸ Sırlar merkezî bir devlet yapısı oluştururken Ortaçağ dönemindeki “Sırp Çarlığı” (1346-1371) yeniden canlandırdıklarını düşünmekteydiler.

Batılı devletler Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kuruluşunu onaylasalar da tanınma konusunu aceleye getirmek istemediler. Londra Antlaşması’nın hükümlerinin yerine getirilmesini isteyen İtalya tanınma konusunda zaten engel çıkartmaktaydı. İlk olarak Norveç ardından ABD, Yunanistan, İsviçre ve Çekoslovakya yeni devleti tanıdıklarını açıkladılar. Savaşın sonunda Almanya ile barış antlaşması imzalanması sırasında bu antlaşmaya Sırbistan temsilcisinin mi yoksa Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı temsilcisinin mi imza atması gerektiği konusunda bir tartışma yaşandı. Hırvat politikacı Ante Trumbić antlaşmaya Sırbistan adına imza atılması durumunda yeni devletin Sırbistan’ın genişletilmiş bir versiyonu olarak muamele görmesinden çekindiği için Sırbistan adına imza atılmasına karşı çıktı. Ancak bu sırada İngiltere ve Fransa yeni devleti tanıdıklarını açıkladılar ve bu gelişme üzerine Almanya ile yapılan barış antlaşmasına Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı adına imza atılmasına karar verildi.⁴⁹

⁴⁷ Bosiljka Janjatović, “Represija Spram Hrvatskih Seljaka 1918. – 1921.”, *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 25 No. 1, Zagreb 1993, ss. 31 - 33.

⁴⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, s. 87.

⁴⁹ Matković, ss. 74 – 75.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın sınırları Paris Barış Konferansı'nda yapılan görüşmelerde ele alındı. 1916'da İtilaf devletleri gizli bir antlaşmayla Banat bölgesinin Romanya'ya verilmesine karar vermişlerdi. Bu nedenle Romanya antlaşmanın hükümlerinin yerine getirilmesini istiyordu. Ancak Belgrad delegasyonu buna karşı çıkarak Temeşvar kenti de dahil olmak üzere batı ve orta Banat'ın kendisine bırakılmasını istedi. Hatta gerekirse bölgede bir plebisit yapılmasını da önerdi ama Romanya bu öneriyi reddetti. Komisyondaki uzun tartışmalardan sonra Banat'ın bölünmesine karar verilerek Temeşvar'ın Romanya'da kalması karşılığında Velika Kikinda, Veliki Bečkerek (Zrenjanin) ve Bela Crkva kentleri Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na bırakıldı. 1924 Mayıs'ında yapılan ayrı bir antlaşmayla da Romanya ile sınırlar son şeklini almış oldu. Macaristan ile yapılan görüşmelerde ise Međimurje, Prekomurje, Prekodravlje ve Baranja bölgelerindeki sınırlar ele alındı. Görüşmeler sonucunda ilk üç bölgenin Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'na bırakılması Baranja sınırının ise Belgrad yönetiminin taleplerine uygun bir biçimde belirlenmesine karar verildi. Belgrad delegasyonu Paris'teki görüşmelerde Avusturya'dan Celovec (Klagenfurt), Beljak (Villach), Velikovec (Volkermarkt), Maribor ve Radgon'un kendisine bırakılmasını da talep etmiş ve hatta Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ordusu bu nedenle Avusturya ve Slovenya arasında bulunan Koroška bölgesine girmişti. Ancak Belgrad yönetimi gelen baskılar üzerine ordu birliklerini geri çekmek zorunda kaldı. Celovec bölgesi ikiye bölünerek A bölgesi Maribor kentiyile birlikte Belgrad'a, B bölgesi de Viyana'ya bırakıldı.⁵⁰

Sınırların belirlenmesi konusundaki en büyük sorun İtalya ile yaşandı. İtalyan delegasyonu Paris'te yapılan görüşmelerde kendisine söz verilmiş olan yerler dışında Hırvatistan'daki Rijeka kentini de talep etti. ABD Başkanı Wilson buna karşı çıkarak İtalya'ya Londra Antlaşması'ndan vazgeçmesi gerektiğini söyledi. İtalya'ya sadece İstria bölgesinin batı ve orta bölümlerinin verilmesi önerildi ancak İtalyan delegasyonu bu öneriyi kabul etmeyerek konferansı bir süreliğine terketti. İtalyan dışişleri bakanı Tomasso Tittoni daha sonra 3 farklı plan önerdi ama Belgrad delegasyonu bu planların hiçbirini kabul etmedi. Bunun üzerine İtalyan faşist Gabriele D'Annunzio (1863-1938) kendi lejyonerleriyle birlikte 12 Eylül 1919'da Rijeka kentine girdi. Aslında İtalyanlar sınır sorununu bir oldu bittiyle çözmek istemişlerdi ama Paris'te bu kabul görmedi ve sınırla-

⁵⁰ Matković, ss. 76 – 77.

rın belirlenmesi konusundaki görüşmelere devam edildi. Görüşmelerin sonucunda 13 Kasım 1920 tarihinde imzalanan *Rapallo Antlaşması*'yla İstria bölgesi, Zadar kenti ve Adriyatik Denizi'ndeki Cres ve Loşinj adalarının İtalya'ya bırakılmasına karar verildi. Rijeka kentine de Polonya'daki Gdansk şehri gibi “özgür devlet” statüsü verildi. Hırvat politikacı Ante Trumbić Rapallo Antlaşması'na dışişleri bakanı olarak imza atmasına rağmen Sloven ve Hırvat bölgelerinin İtalya'ya bırakılmasından memnun değildi ve bu nedenle görevinden istifa etti. “Özgür devlet” statüsü verilen Rijeka kenti bir süre sonra Mussolini liderliğindeki İtalyan faşist yönetimi tarafından ilhak edildi. Belgrad yönetimi de 27 Ocak 1924 tarihinde imzalan Roma Antlaşması'yla Rijeka'nın “özgür devlet” statüsünün sona erdirildiğini kabul etti. Dalmaçya'daki en önemli kentlerinden birisi olan Rijeka böylece Hırvatistan sınırları dışında kalmıştı. İtalyan yönetimi Rijeka ve İstria'da Hırvatlarla karşı Kuzey İstria, Trieste ve Gorica bölgelerinde de Slovenlere karşı sert bir politika izleyerek bu bölgelerde yaşayan 600.000 civarında Hırvat ve Slovenin İtalyanlaştırılması için baskı uyguladı. İtalya, Dalmaçya bölgesini tamamen ele geçirememiş ancak bölgede bulunan askerlerini de geri çekmemiştir.⁵¹

Rijeka'nın Hırvatistan sınırları dışında kalması Hırvat milliyetçileri açısından önemli bir sorundu. Çünkü Rijeka kenti tarihi Hırvat devleti sınırları içerisinde kabul edilmekteydi. Hırvatların bundan sonra Belgrad ile olan siyasi ilişkileri Dalmaçya üzerindeki İtalyan hakimiyetinin azaltılması üzerinden belirlendi.

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın sınırlarının belirlenmesi için yapılan antlaşmalara rağmen devletin siyasi yapısının oluşturulması konusunda herhangi bir somut adım atılmamıştı. Daha doğrusu devletin kuruluşundan itibaren geçen 2,5 yılda henüz bir anayasa dahi ilan edilmemiştir. Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'te Sırbistan Krallığı'nın anayasası uygulanmış ve ülkede bulunan yerel yönetimler hızla Belgrad'a bağımlı hale getirilmişti. Bu durum bir gerginlik yaratmaya başlayınca geçici bir temsilciliğin oluşturulması ve kurucu meclis için yapılacak seçimlerin organize edilmesi kararı alındı. Ardından seçim kanunu kabul edildi. Bu kanuna göre kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanınmadı ve her seçim listesinde de en az bir üniversite mezunu adayın bulunması zorunlu hale getirildi. İki savaş arası dönemde Yugoslavya'da 40 kadar siyasi parti faaliyet göstermiş ve bunlardan bir kısmı açıldıktan kısa bir süre sonra kapanmıştır.

⁵¹ Steindorff, ss. 160 - 161.

Aslında Kral Aleksander iktidarının sınırlandırılmasını istemiyordu ve kendisine bağlı kişiler aracılığıyla da siyasi kararları etkiliyordu.⁵² Ülkedeki en güçlü Sırp siyasi partisi Sırp Radikal Halk Partisi'ydi. 1881'de kurulan bu parti Sırbistan'da aynı zamanda ilk yazılı programa sahip olan partiydi. Partinin kurucusu Adam Bogosavljević, partinin ideoloğu ise sosyalist Svetozar Marković'in izleyicilerinden birisi olan Pera Todorović'ti. Radikal Halk Partisi savaş dönemi de dahil olmak üzere 1903 – 1918 yılları arasında iktidarda kaldı. Bu parti Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nı Sırbistan'ın genişletilmiş bir versiyonu olarak görürken diğer taraftan Bosna-Hersek'e de özel bir önem atfederek burada yaşayan Sırları siyasi anlamda organize etmekteydi. 1926'daki ölümüne kadar partiyi realist bir politikacı olan Nikola Pašić yönetti. Onun ölümünden sonra parti liderliğine Aco Stanojević getirildi.⁵³

Ülkedeki diğer önemli bir siyasi parti de Yugoslav Demokrat Partisi'ydi. Partinin kurucusu bir Hırvatistan Sırbı olan Svetozar Pribičević'ti. 15 Şubat 1919'da Saraybosna'da kurulan bu partinin temel hedefi merkezîyetçi-üniterist bir Yugoslav devletinin kurulmasını sağlamaktı. Parti içerisinde kısa sürede Sırbistan sınırları dışında yaşayan Sırların sayısı artmaya başlayınca Sırbistan ve Karadağ'dan da üye alımına ağırlık verildi. Pribičević, partinin başına Sırp politikacı Ljubomir Davidović'i getirdi. Çünkü Sırbistan'dan gelen birisi olarak Davidović'in Sırbistan'daki Sırlar üzerinde daha fazla etkili olacağını düşünüyordu. Pribičević'in amacı Sırp Radikal Partisi'nin gücünü kırmaktı ancak çok istediği merkezîyetçi-üniterist yapının kurulabilmesi için Sırp Radikallerin desteğine ihtiyacı olduğunu da biliyordu. 1924 yılında Pribičević kendi izleyicileriyle birlikte Yugoslav Demokrat Partisi'nden ayrılarak *Samostalna Demokratska Stranka*'yı (Bağımsız Demokrat Parti) kurdu.⁵⁴ Bu partilerin dışında Slovenya'daki Sloven Halk Partisi'nden de bahsetmek gerekir. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce faaliyet göstermeye başlayan bu parti Slovenya'daki en büyük siyasi partiydi. 1892 yılında Katolik Halk Partisi olarak kuruldu ve 1905 yılında Sloven Halk Partisi adını aldı. 1917 tarihli Mayıs Deklarasyonunun hazırlanmasında aktif olarak yer aldı. Partinin lideri Habsburg Monarşisi döneminde Katoliklik temelinde Avusturya yanlısı bir politika sürdüren Sloven

⁵² Srećko Matko Džaja, *Politička Realnost Jugoslavenstva 1918 – 1991*, Svjetlo Rijeci, Sarajevo – Zagreb, 2004, ss. 27 – 28.

⁵³ Matković, ss. 102 – 104.

⁵⁴ Matković, s. 105.

politikacı Anton Korošec'ti. Yeni kurulan devlette Sırp Karađorđević hanedanını tanıyan bu parti Slovenya'nın otonomi elde etmesi için mücadele verdi ve bu nedenle merkezîyetçilik karşıtı bir programa sahip oldu. Aslında Sloven Halk Partisi Hırvat-Sırp anlaşmazlığını taktiksel olarak kullanmış ve Hırvatların Sırplarla anlaşmazlığa düştüğü her durumda Slovenya'nın daha fazla otonomi elde etmesi için Belgrad ile müzakere etmekten kaçınmamıştır. 1919 Nisanında Yugoslavya Sosyalist İşçi Partisi'nin kuruluşu ilan edildi ve bu parti 1920 yılında Vukovar'da yapılan kongrede Yugoslavya Komünist Partisi adını aldı. Partinin en önemli hedefi kapitalist sistemi yıkmak ve Sovyetler Birliği örneğine dayalı bir Sovyet Yugoslav Cumhuriyeti'ni kurmaktır. Yugoslavya'daki ulusal sorun konusunda başlangıçta üniterist modeli benimseyen parti 1924'ten sonra Yugoslav devletinin çok uluslu yapısını kabul ederek üniterist modelden vazgeçmiştir. 1921'de kabul edilen “*devleti koruma kanunu*” çerçevesinde Belgrad yönetimi komünist faaliyetleri yasaklayınca partinin çalışmaları gizlice devam etti.⁵⁵

Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasından sonra siyasi partilerin denetiminde bazı örgütler de oluşturulmuştu. Bu kapsamda 1921'de Split kentinde “*Yugoslavya İlerlemeci Milliyetçi Gençliği*” adı altında bir örgüt kuruldu. İtalyan yayılcılığına karşı mücadele etmek bu örgütün en önemli hedefiydi. Örgüt hem komünistlere hem de Hırvat milliyetçilerine karşıydı ve faşist metotlar kullanmaktaydı. Bu örgüt 1922 Mayısında ismini değiştirerek Yugoslav Milliyetçileri Organizasyonu (*Organizacija Jugoslavenskih Nacionalista - ORJUNA*) adını aldı. Hırvatistan Sırbı Svetozar Pribičević örgüte önemli bir destek vermektedir. ORJUNA'nın genel olarak tüm faaliyetleri Hırvat karşıtı bir nitelik taşımaktaydı.⁵⁶ Bu örgüte tepki olarak daha sonra “Hırvat Milliyetçi Gençliği Organizasyonu” (*Hrvatska Nacionalna Omladina - HANAO*) kuruldu. HANAO taraftarları Sırp merkezîyetçiliğine karşıydılar. *Hrvatski Sokol* da (Hırvat Şahinleri) başka bir Hırvat milliyetçi organizasyonuydu. Sırp tarafında ise Büyük Sırbistan'ın kurulmasını amaçlayan “Sırp Milliyetçi Gençliği Organizasyonu” (*Srpska Nacionalna Omladina - SRNAO*) adı altında bir örgüt kurulmuştu. Aynı şekilde Slovenya'da da “Sloven Milliyetçi Gençliği Organizasyonu” (*Slovenska Nacionalna Omladina - SLONAO*) kuruldu. Bu örgütlerin dışında ülkedeki Çetnikler de bazı örgütler oluşturmuşlardı. 1921 yılında

⁵⁵ Džaja, ss. 24. – 29.

⁵⁶ Stevo Đurašković, “İdeologija Organizacije Jugoslovenskih Nacionalista (Orjuna)”, *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 43 No.1, (Svibanj 2011), ss. 231 – 232.

kurulan ilk Çetnik örgütünden sonra 1924'te iki tane daha Çetnik örgütü kuruldu. “*Kral ve Vatan İçin Sırp Çetnik Topluluğu*” ve “*Petar Mrkonjić Sırp Çetnik Topluluğu*” önemli Çetnik organizasyonlarındandı. Bu Çetnik örgütüne “*Petar Mrkonjić*” ismi Kral I. Petar Karađorđević'in 1875-76'da Bosna-Hersek'te Osmanlılara karşı çıkan isyan hareketine katılmış olmasına ithafen verilmişti. Çetnikler, Yugoslav devletini Sırbistan Krallığı'nın genişletilmiş bir versiyonu olarak görüyorlardı. Silahlı Çetnik birliklerinin “siyah bayrak üzerinde bulunan kuru kafa resmi” en önemli sembolleriydi.⁵⁷

1920 Kasımında kurucu meclis için yapılan seçimler sonucunda merkezîyetçi ve üniterist yapıyı savunan Yugoslav Demokrat Partisi 92, Sırp Radikal Partisi 90, Hırvat Köylü Partisi 50, Yugoslavya Komünist Partisi de 58 milletvekili kazandı. Seçimlerden sonra Hırvat politikacı Stjepan Radić partisinin ismini *Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi* olarak değiştirdi ve bu isim değişikliğiyle Sırp monarşisine karşı cephe aldığını açıkça göstermiş oldu.⁵⁸

Aralık 1920 ve Haziran 1921 arasında devam eden anayasa görüşmelerinde temel tartışma merkezîyetçiler ve federalistler arasında yaşandı. Genel olarak Sırp siyasi partileri ulusal farklılıkları dikkate almadan “*oblast*” adı altında merkeze bağlı idari bölgeler oluşturmak istiyorlardı. Gerçi Sırp Radikal Halk Partisi'nden Stojan Protić desentralize bir yapı öngören bir anayasa taslağı hazırladı. Ancak Nikola Pašić desentralizasyon yönündeki her türlü girişime karşı çıkarak Yugoslav Demokrat Partisi ile birlikte merkezîyetçilik temelinde yeni bir anayasa taslağı oluşturdu. Anayasanın kabul edilebilmesi için daha önce Korfu Deklarasyonu'nda kararlaştırıldığı gibi 2/3 çoğunluk ilkesinin değil mutlak çoğunluk ilkesinin uygulanmasına karar verildi. Bu süreçte Hırvat Köylü Partisi vekilleri krala bağlılık yeminini etmeyerek meclis çalışmalarını boykot etmişlerdi.⁵⁹ Stjepan Radić, Zagreb'te kendi anayasa taslağını oluşturarak *Hırvat Köylü Cumhuriyeti*'nin konfederal bir yapı çerçevesinde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'yla birleşmesi gerektiğini savundu. Radić, Paris Barış Konferansı'na bir dilekçe göndererek uluslararası

⁵⁷ Džaja, ss. 46 – 47.

⁵⁸ Dubravica, ss. 28.

⁵⁹ Steindorff, ss. 162 - 163.

si desteğe sahip “*Tarafsız Hırvat Köylü Cumhuriyeti*”nin kurulması gerektiğini bildirdi. Bunun üzerine tutuklandı ve 1 yıl hapis cezasına çarptırıldı.⁶⁰

Hırvatların federalizm taleplerine karşılık Sloven Halk Partisi (*Slovenska Ljudska Stranka - SLS*) lideri Anton Korošec anayasada Slovenya’nın otonomisini garanti altına alacak bazı düzenlemelerin yapılmasını istiyordu. Korošec, Ljubljana’da bölgesel bir meclisin açılması ve devletin 6 otonom bölgeden oluşması gerektiğini düşünmekteydi.⁶¹ Bu bağlamda Slovenler ve Hırvatlar arasında izlenen politika konusunda bir farklılık vardı. Çünkü Sloven politikacılar Slovenya’nın otonomi talebinin Belgrad yönetimiyle Hırvat taleplerinden bağımsız olarak görüşülebileceğini ve hatta bir sonuca bağlanılabileceğini umuyorlardı.

Stjepan Radić’in konfederasyon talebiyle birlikte gerginleşen siyasi ilişkiler sırasında Sırp Radikal Partisi ve Yugoslav Demokrat Partisi mecliste Bosnalı Müslümanları temsil eden Yugoslav Müslüman Organizasyonu (*Jugoslavenska Muslimanska Organizacija - JMO*) ve Makedonya ve Kosova’daki Müslümanların temsilcisi olan *Džemijet*’in (*Cemiyet*) desteğini aramaya başladı. Çünkü Sırp siyasi partileri merkezîyetçi anayasa metninin kabul edilebilmesi için Bosnalı Müslümanların ve Cemiyet’in desteğini almak zorunda olduklarını görüyorlardı. Aslında Bosnalı Müslümanlar açısından da merkezîyetçi anayasa taslağı problemliydi. Ancak bu görüş farklılıklarına rağmen Sırlar ve Bosnalı Müslümanlar arasında 1921 Martında bir antlaşmaya varıldı. Böyle bir antlaşmanın yapılabilmesinin en önemli nedeni Sırlar tarafından Bosnalı Müslümanlara Bosna Hersek’e kendi sınırları içerisinde idari birlik verilmesi, dinler arasında eşitlik sağlanması ve dinsel eğitimin serbest bırakılması gibi bir takım garantilerin verilmiş olmasıydı. Alınan bu garantiler sonucunda Bosnalı Müslümanların lideri Mehmed Spaho merkezîyetçi anayasa taslağına mecliste kabul oyu vereceklerini açıkladı. 1921 Mayısında Sırlar Cemiyet ile de ayrı bir antlaşmaya vardılar. Bu antlaşma kapsamında Makedonya, Sancak ve Kosova’daki Müslüman toprak sahiplerine topraklarını ellerinde tutma garantisi verildi ve kayıplarının maddi olarak karşılanacağı belirtildi. Bosnalı Müslümanlar ve

⁶⁰ Tihomir Cipek, *Ideja Hrvatske Države u Političkoj Misli Stjepana Radića*, Alinea, Zagreb, 2001, ss. 139 – 141.

⁶¹ Bojan Godeša, “Ali Je Bil Korošec Iskren Jugoslovan”, *Jugoslavija v Času Devetdeset Let od Nastanka Prve Jugoslovanske Države*, Historia 15 Znanstvena Zbirka Oddelka za Zgodovino Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana, 2009, ss. 133 – 135.

Cemiyet ile anlaşmış olan Sırp siyasi partileri 28 Haziran 1921 tarihinde mecliste anayasa oylamasını yaptırıldılar. Oylama sonucunda anayasaya 223 kabul ve 35 ret oyu verildi. 158 vekil de oylamayı boykot etti. Sloven Halk Partisi, Hırvat Cumhuriyetçi Köylü Partisi ve Yugoslavya Komünist Partisi vekilleri oylamaya katılmamışlardı. Kabul edilen anayasa “*Vidovdan Anayasası*” olarak bilinir.⁶²

Bu anayasanın 28 Haziran 1921’de kabul edilmesinin Sırp lar açısından ayrı bir önemi vardı. Çünkü 28 Haziran 1389 tarihinde Kosova ovasında Sultan I. Murat önderliğindeki Osmanlı ordusu ile Sırp ordusu arasında bir savaş yaşanmış ve bu savaş sonrasında Sırp lar Osmanlı üstünlüğünü kabul etmişlerdir. 1389 Kosova Savaşı Sırp milliyetçilerinin çok önem verdiği bir muharebedir. Sırp lar savaşın yapıldığı bu günü ayrıca dini bir bayram olarak kutlamakta ve bu bayrama Vidovdan (Aziz Vitüs Günü) adını vermektedirler. Vidovdan Anayasasının kabulü için Sırp tarihinde önemli bir yeri olan 28 Haziran gününün seçilmiş olması aslında yeni devletin Sırp lar tarafından ortaçağdaki “Sırp Çarlığı”nın devamı olarak algılandığını göstermekteydi.⁶³

Anayasaya göre yasama yetkisini kral ve meclis birlikte kullanacak yürütme yetkisi de krala ve bakanlar kuruluna ait olacaktı. Kral hükümet üyelerini atama yetkisini de elinde bulundurmaktaydı. Ayrıca seçim tarihini ilan edebilir, meclisi toplantıya çağırabilir ya da dağıtabilirdi. Bunun dışında kralın tıpkı meclis gibi yasa önerisi getirme hakkı ve önerilen yasaları veto etme yetkisi vardı. Bu düzenleme krala hükümet işlerine müdahil olma imkanını sağlamaktaydı. Anayasada 21 yaşını dolduran her erkeğe oy hakkı tanınırken kadınlara bu hak tanınmadı. 26 Nisan 1922 tarihinde kabul edilen ayrı bir kanunla ülkenin 33 yönetim bölgesine (*oblast*) ayrılmasına ve her bölgenin başına kralın atayacağı *župan* adını taşıyan bir yöneticinin getirilmesine karar verildi. Bu kanun çerçevesinde Hırvatistan toprakları parçalanarak Srijemsko, Osiječko, Zagrebačko, Primorsko, Splitsko ve Dubrovačko olmak üzere 6 yönetim bölgesine (*oblast*) ayrıldı. Ayrıca Kotor bölgesi Dalmaçya’dan koparılarak Karadağ’da oluşturulan Zeta yönetim bölgesine devredildi. Anayasaya göre oluşturulan 33 oblast tarihi bölgeler ve yönetimler dikkate alınmadan belirlenmiş ve bir oblastın en fazla 800.000 kişiden oluşabileceğine karar

⁶² Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 99 – 100.

⁶³ Pieter Troch, “Interactive Nationhood: The Relation Between Croatian and Yugoslav National Identity in the Interwar Period”, *Nations and Nationalism*, Vol. 19, N. 4, 2013, ss. 784 – 785.

verilmişti.⁶⁴ Vidovdan Anayasası sonrasında devletin resmi doktrini Slovenlerin, Hırvatların ve Sırpların “*üç isimli tek bir ulusu*” oluşturdukları görüşü çerçevesinde şekillendirildi ve devletin resmi dilinin de “*Sırpça-Hırvatça-Slovençe*” olduğu kabul edildi. Aslında bu resmi doktrinle Bosnalı Müslümanların ve Makedonların kendilerine ait kimliklerinin devlet tarafından tanınmadığı ve Sloven ve Hırvat dillerinde ikinci plana atıldığı yeterince açıktı. Belgrad hükümeti başlangıçta Latin ve Kiril alfabesinin tüm resmi yazışmalarda kullanılacağını ilan etmiş olmasına rağmen Kiril alfabesi kısa zamanda ülkede kullanılan tek alfabe oldu.⁶⁵ Sırplar yeni kurulan devleti tüm Sırpların birleştiği bir devlet olarak görüyor ve devletin tek sahibi gibi davranıyorlardı.

Vidovdan Anayasasının Hırvat Köylü Partisi ve Sloven Halk Partisi vekilleri olmadan mecliste kabul edilmiş olması devletin Hırvatlar ve Slovenler açısından meşruiyetini sorunlu bir hale getirmişti. Hırvat Köylü Partisi tarafından uluslararası kamuoyu için hazırlanan bir memorandumda Sırp Radikal Partisi ve Yugoslav Demokrat Partisi’nden oluşan koalisyon hükümetinin asimilasyonist kültürel bir politika izlediği ve bu politikanın amacının Hırvat ulusunun yok edilmesi olduğu belirtildi. Diğer taraftan Kral Aleksander’ın hükümet üyelerinin belirlenmesindeki etkisi ve hükümet işlerine müdahalesi ülkede parlamenter demokratik bir sistemin işlemesini zorlaştırmaktaydı. Stjepan Radić Sırp merkezîyetçiliğine karşı mücadelesini güçlendirmek amacıyla partisini Bosna-Hersek ve Başka bölgesinde de örgütlemeye çalıştı. Hrvatska Zajednica (Hırvat Birliği) ve Hrvatska Stranka Prava (Hırvat Haklar Partisi) adlı Hırvat siyasi partileri de meclisi terkettiler ve birlikte bir *Hırvat Bloku* oluşturarak Vidovdan Anayasasının Hırvat devletinin tarihsel sürekliliğini yok saydığını ilan ettiler. Frankist-Hırvat Haklar Partisi (*Frankovska Hrvatska Stranka Prava - HSP-F*) ise Hırvatistan’ın krallıktan ayrılarak uluslararası alanda tanınan bağımsız bir devlet olması gerektiğini savunuyordu.⁶⁶ Vidovdan Anayasasını tanımayan Stjepan Radić’in sürdürdüğü etkili muhalefet zaman içerisinde Hırvat milliyetçi hareketini güçlendirdi. Radić hedeflerine ulaşabilmek için yöntem olarak şiddeti değil demokratik yolları kullanmayı tercih ederken bir yandan da “Hırvat Sorunu”nu uluslararasılaştırmaya çalıştı. Ancak bu yöndeki çabaları başarısız

⁶⁴ Hakan Demir, “Federalizm – Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nda Siyasal Yaşam (1918-1929)”, *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, (Aralık 2013), s. 102 – 103.

⁶⁵ Džaja, ss. 21 – 23.

⁶⁶ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnja Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 108 – 110.

oldu. Çünkü bu dönemde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı Batılı devletler tarafından Rus Bolşevizmine ve Alman emperyalizmine karşı bir bariyer olarak düşünüldüğü için “Hırvat Sorunu”nun Radić’in istediği gibi uluslararasılaştırılması mümkün görünmüyordu.

Bu gelişmeler sırasında Yugoslav Demokrat Partisi’nin liberal kanadından Sırp politikacı Ljubomir Davidović prensipte Hırvatlarla anlaşılabilirliği ancak Hırvatların da meclisi boykot etmeyi bırakmaları gerektiği yönünde bir açıklama yaptı. Davidović’in bu açıklaması Yugoslav Demokrat Partisi içerisinde görüş ayrılıklarına yol açtı. Hırvatistan Sırbı Svetozar Pribićević, Davidović’in düşüncesini kabul etmediğini ve Vidovdan Anayasasına bağlı kalacağını açıkladı. Koalisyon ortaklarından biri olan Demokrat Parti içerisinde yaşanan kriz nedeniyle 1923 Martında ülkede yeni seçimlerin yapılmasına karar verildi. 18 Mart 1923 tarihinde yapılan seçimlerde Hırvat Köylü Partisi milletvekili sayısını 50’den 70’e çıkardı.⁶⁷ Diğer Hırvat siyasi partilerin oy kaybetmesine rağmen Radić’in partisi milletvekili sayısını artırarak Hırvatların krallıktaki tek siyasi temsilcisi olduğunu kanıtlamış oldu. Yugoslav Demokrat Partisi içerisinde yaşanan tartışmalar ve bölünmeler seçimlerde bu partiye başarısızlık getirdi ve parti Sırp Radikal Partisi’nin ancak yarısı kadar milletvekili kazanabildi. Sırp Radikal Partisi ise seçimlerde birinci parti olmasına rağmen mecliste tek başına hükümeti kuracak bir çoğunluğa sahip olamadı. Stjepan Radić mecliste “*federalist bir blok*” oluşturmak amacıyla Bosnalı Müslümanlar ve Slovenlerle görüşmeye başladı ve bu görüşmeler sonucunda mecliste “*Yugoslav Kulübü*” adı altında federalist bir blokun oluşturulmasına karar verildi.⁶⁸

Bu gelişme üzerine Sırp Radikaller Hırvat Köylü Partisinin meclisi boykot etmeyi bırakıp 70 vekiliyle birlikte meclis çalışmalarına katılmaya başlaması durumunda parlamentoda federalistlerin güç kazanacağını ve kendilerinin sahip oldukları 108 vekile rağmen mecliste azınlık durumuna düşeceklerini farkettiler. Bunu engelleyebilmek için Nikola Pašić, Stjepan Radić ile görüşmeye karar verdi. Yapılan görüşmede Pašić ülkenin oblastlara bölünmeyeceğine dair bir garanti verdi ancak bunun karşılığında Radić’in vekil-

⁶⁷ Džaja, ss. 34 – 35.

⁶⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 102 – 104.

leriyle birlikte meclise gelmemesini istedi. Stjepan Radić'in kendisi de oblast bölgelerinin oluşturulmasını ve Hırvatistan'ın idari olarak bölünmesini istemiyordu. Bu nedenle taraflar arasında bir uzlaşmaya varıldı ve bu uzlaşma sonucunda hazırlanan plana Sırp Radikal Partisi adına Marko Đurić imza attı. Dolayısıyla bu plana *Marko Planı* adı verildi. Ancak zaman içerisinde Sırp Radikallerin plana uygun bir biçimde davranmalarını ve bölgesel yönetimleri lağvederek oblastları oluşturmaya başlamaları üzerine Marko Planı geçerliliğini kaybetti. Oblastların oluşturulduğunu gören Stjepan Radić partisinin 30 vekiline Belgrad'taki meclise gitmeleri talimatını verdi. Bu noktada mecliste kendisine karşı bir çoğunluğun oluşacağını gören Nikola Pašić hükümetinin istifasını verdi. Radić'in daha ılımlı olan Ljubomir Davidović ile yakınlaşması üzerine Hırvatistan Sırbı Svetozar Pribičević de kendisine bağlı 14 vekille birlikte Yugoslav Demokrat Partisi'nden ayrılarak *Samostalna Demokratska Stranka* 'yı (Bağımsız Demokrat Parti) kurdu ve Pašić'in liderliğindeki Sırp Radikallere parlamentoda destek vermeye başladı. Böylece Sırp Radikaller Pribičević'in yardımıyla iktidarda kalmaya devam ettiler.⁶⁹

Aslında Sırp siyasi partileri çeşitli manevralarla Hırvat Köylü Partisi'nin meclise gelecek hem siyaset yapmasını hem de mecliste çoğunluğu sağlayarak federalist bir blok oluşturmasını engellemek istiyorlardı. Bu konuda zaten Kral Aleksander'ın desteğini almışlardı. Belgrad'taki Büyük Sırbistancılar Hırvat siyasetini açıkça bloke etmeye çalışıyorlardı. Hatta Sırp Radikaller daha da ileri giderek Hırvat Köylü Partisi vekillerinin mazbatalarını almalarını bir süre engellediler. Hırvat vekiller mazbatalarını aldıktan sonra ise Kral Aleksander devreye girerek meclisi feshettiğini ilan etti. Hırvatların mecliste siyaset yapmaları Sırlar tarafından engellenmekteydi. Bu gelişmeler üzerine Stjepan Radić 1924 Haziranında Moskova'ya gitti ve partisini Bolşevikler tarafından da desteklenen Köylü Enternasyonaline (*Krestintern*) kaydettirdi. Radić'in bu şekilde Moskova'da destek araması aslında onun Belgrad rejiminin Fransa ile yakınlaşmasına karşı bir denge yaratma isteğinden kaynaklanmaktaydı. Ancak Radić'in partisini Köylü Enternasyonalinin bir üyesi yaptırması Belgrad'ta onun Sovyetler Birliği'nden yardım beklentisi içinde olduğu şeklinde yorumlandı. Bu dönemde Nikola Pašić komünist tehlikenin yaklaşmakta olduğuna dair bir propaganda da başlattığı için Radić'in bu hareketi

⁶⁹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 111 – 114.

Pašić'e kamuoyunda Radić aleyhine bir söylem oluşturmada yardımcı oldu. Belgrad'ta çıkan *Reč* gazetesinde Komintern ve Stjepan Radić arasında antlaşma yapıldığına dair sahte bir belge yayınlandı. Bu belgenin yayınlanmasında Bağımsız Demokrat Partinin lideri Sırp politikacı Svetozar Pribićević etkili bir rol oynamıştı. Komintern *Reč* gazetesinde yayınlanan belgenin sahte olduğunu ilan etti ve ayrıca Radić'in partisinin Komintern ile herhangi bir bağının olmadığını belirtti. Ancak bu gelişmelere rağmen hükümet Hırvat Köylü Partisi'nin faaliyetlerini yasaklama kararı aldı ve hemen ardından Radić tutuklandı. Bu yasaklama ve tutuklamanın gerekçesi daha önce komünistlere uygulanan “*devleti koruma kanunu*”na dayandırıldı. Sırplar bir kez daha Hırvatların siyaset yapmalarının önünü tıkamışlardı.⁷⁰

Stjepan Radić'in hapis cezasına çarptırılmasından bir süre sonra Hırvatistan'ın tarihi sınırları içinde olduğu kabul edilen Rijeka kenti İtalyanlara teslim edildi. Bu gelişme üzerine Radić Belgrad'a karşı izlediği politikayı değiştirmeye ve meclisi boykot etmek yerine meclisteki çalışmalara katılmaya karar verdi. Bir Hırvat şehri olarak kabul edilen Rijeka'nın İtalyanlara bırakılması Radić'in politikasını değiştirmesinde önemli bir rol oynamıştır.⁷¹

Aslında Kral Aleksander da Stjepan Radić ile bir görüşme yapılmasını gerekli görmeye başlamış ve kendi temsilcisini hapiste bulunan Radić ile görüşme yapmak üzere görevlendirmişti. Görüşmeler sonucunda Radić Sırp Karađorđević hanedanını tanıdığını ilan etti ve Sırp Radikaller ile ortak bir hükümette yer almayı kabul etti. Hapisten çıkan Radić yeni kurulan hükümette eğitim bakanlığı görevini üstlendi. Ancak Radić'in Sırp Radikallerle uzlaşarak ortak bir hükümet kurması kendi destekleyicileri arasında bir tartışma başlattı. Aslında Stjepan Radić, barışçıl yöntemleri kullanan bir siyasetçi olarak, komünizm suçlamasıyla hapse atılmış olmasının Hırvat çıkarlarını korumasında kendisine bir fayda sağlamayacağını anlamıştı. Bu nedenle politikasında bir değişiklik yaparak monarşiyi tanımış ve müzakareler yoluyla Hırvatistan için daha iyi bir siyasi konum elde edebileceğini düşünmüştü. Bu bağlamda partisinin adındaki “cumhuriyetçi” ifadesini de kaldırdı. Sırplar ise Vidovdan Anayasasının değiştirilmesine gerek kalmadan Radić ile bir antlaşmaya varılmasından ve ortak bir hükümetin kurulmasından genel

⁷⁰ Ivan Očak, “Stjepan Radić i Rusija”, *Radovi*, Vol. 25, N. 1, Zagreb, 1992, ss. 115 – 121.

⁷¹ Matković, ss. 158 – 160.

olarak memnundular.⁷² Böylece 1918’de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kuruluşundan bu yana geçen sürede Hırvat Köylü Partisi vekilleri ilk kez Belgrad’taki meclis toplantılarına katılmaya başladılar. Ancak Hırvat Köylü Partisi ve Sırp Radikal Partisi’nin aynı hükümette yer alması ülkedeki siyasi krizin çözümüne bir fayda sağlamadı. Çünkü iki partinin siyasi programları birbirinden farklıydı. Aralık 1926’da Sırp politikacı Nikola Pašić’in ölmesi üzerine Sırp Radikal Partisi’nden Nikola Uzunović yeni başbakan oldu. Koalisyon ortakları arasında büyüyen anlaşmazlık sonucunda Stjepan Radić 1927 yılının başında hükümetten çekildiğini açıkladı. Bu süreçte Hırvat Köylü Partisi içerisinde de bazı ayrılıklar yaşandı. Özellikle Sırp Radikal Partisi ile bir koalisyon hükümetinin kurulmuş olması bazı parti üyeleri arasında tepkiyle karşılanmıştı. Bu nedenle partiden ayrılan üyeler “*Hırvat Köylü Cumhuriyetçi Birliği*” adında yeni bir siyasi oluşum meydana getirdiler. Ayrıca partiden kopan başka bir grup meclisteki bir diğer Hırvat siyasi partisi olan Hırvat Birliği’ne (*Hrvatska Zajednica - HZ*) katıldı. Bunun dışında *Hırvat Federalist Köylü Partisi* de kuruldu ve Hırvatların federalizm yönündeki talepleri resmen bir parti adıyla birlikte açıkça ilan edilmiş oldu.⁷³

1927 Eylülünde yapılan yeni seçimlerde Hırvat seçmenler Hırvat Köylü Partisi’nin Sırp Radikal Partisi’yle bir koalisyon hükümeti kurmasına sıcak bakmadıklarını göstermiş oldular ve partinin milletvekili sayısı 67’den 61’e düştü. Sırp Radikal Partisi’nin milletvekili sayısı da 142’den 112’ye inmişti. Aslında hem Hırvat hem de Sırp seçmenler partilerini cezalandırmışlardı. Seçimlerin ardından Stjepan Radić ve Hırvatistan Sırbı Svetozar Pribičević siyasal bir işbirliğin yapılması yönünde bir inisiyatif başlattılar. Merkezîyetçilik ve üniterizm yanlısı bir politika izleyen Svetozar Pribičević devletin kuruluşundan itibaren Stjepan Radić ile bir işbirliği yapmaktan kaçınmış ve ona muhalefet etmişti. Ancak aradan geçen sürede Pribičević Büyük Sırp milliyetçiliğinin devletin varlığı için bir tehdit oluşturduğunu görmüş ve Hırvatistan Sırplarının taleplerinin Belgrad yönetimi tarafından dikkate alınmayarak (dış)Sırpların Belgrad’ta ayrımcılığa uğradıklarını düşünmeye başlamıştı. Pribičević, Sırbistan’ın devlet içinde açıkça kayırıldığını anlamıştı. Bu bağlamda 1927 Ekiminde Stjepan Radić ve Svetozar Pribičević

⁷² Matković, s. 159.

⁷³ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 113 – 116.

arasında varılan antlaşma sonucunda Köylü-Demokrat Koalisyonu'nun (*Seljačka-Demokratska Koalicija - SDK*) kuruluşu ilan edildi.⁷⁴

Aslında bu koalisyon Birinci Dünya Savaşı sırasında Hırvatistan'da kurulmuş olan Hırvat-Sırp Koalisyonunun bir devamı niteliğindeydi. Koalisyonun programında her ulustan insanların yönetime eşit katılımı, ekonomik durumun iyileştirilmesi ve ülkede yerel yönetimlerin güçlendirilmesi talep edilmekteydi. Her iki lider Sırp Radikallerle çalışmanın olumsuz yönlerini deneyimlemişlerdi. Pribičević, Belgrad yönetiminin izlediği ekonomik ve sosyal politikalar nedeniyle Hırvatistan'da sadece Hırvatların değil burada yaşayan Sırp'ların da zarar gördüğünü düşünüyordu. Bu nedenle her iki politikacı Büyük Sırp hegemonizmine karşı mücadele etmek için harekete geçmişti. Hatta Pribičević ilk defa Vidovdan Anayasasının revize edilmesi olasılığından bahsetmeye başladı. Ancak Pribičević Stjepan Radić'in federalizm programını benimsemedi. Sadece devletin merkezîyetçi yapısına dokunulmadan Hırvatların beklentilerini karşılayabilecek siyasi bir yapının oluşturulabileceğini düşünüyordu.

1927 Eylülündeki seçimlerin ardından Kral Aleksander hükümeti kurma görevini Sırp politikacı Velimir Vukićević'e verdi. Vukićević'in hükümeti göreve başladıktan sonra parlamentoda yolsuzluk konuları görüşülmeye başlandı ve görüşmeler sırasında şiddetli tartışmalar ve hatta vekiller arasında fiziksel saldırılar yaşandı. Stjepan Radić yolsuzluk olaylarının araştırılması için bir komisyon kurulmasını önerdi. Bunun üzerine Sırp Radikal Partisi'nin yayın organlarından *Politika* ve *Samouprava* ile Başbakan Velimir Vukićević'e yakın *Jedinstvo* gazetelerinde Hırvat politikacılar aleyhine yazılar çıkmaya başladı. Hatta *Politika*'da yayınlanan bir makalede açık bir biçimde Stjepan Radić'in öldürülmesi gerektiği çünkü onun bir hain olduğu ifade edilmişti. Meclisteki görüşmeler sırasında Makedonya'da usulsüz bir biçimde toprak sahibi olduğu suçlamasıyla karşı karşıya kalan Sırp Radikal Partisi'nden Puniša Račić Radić'e ve onun partisinin diğer vekillerine yönelik sözlü sataşmalarda bulunmaya başladı. Puniša Račić, açıkça Stjepan Radić öldürülmediği sürece ülkede barışın sağlanamayacağını ifade etti. Parti üyeleri Radić'e meclisteki oturumlara katılmaması yolunda bir çağrı yaptılar. Ancak Radić bu önerileri reddetti ve meclisteki oturumlara katılmaya devam etti.⁷⁵

⁷⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 114 – 115.

⁷⁵ Matković, ss. 164 – 166.

Stjepan Radić, 20 Haziran 1928 tarihinde meclisteki oturuma geldiğinde ortamda bir gerginlik olduğu görülüyordu. Hırvat Köylü Partisi'nin vekili Ivan Pernar, Sırp politikacı Puniša Račić'in Makedonya'da haksız bir biçimde toprak kazanmasıyla ilgili bir konuşma yaptı. Pernar'ın konuşması üzerine meclis başkanı Ninko Perić, Račić'e kürsüde konuşma yapması için söz hakkı tanıdı. Ancak Puniša Račić konuşma yapmak yerine silahla ateş ederek Stjepan Radić'i ağır bir şekilde yaraladı. Silahlı saldırgan vekil Puniša Račić yakalanarak mahkeme tarafından 20 yıl hapis cezasıyla cezalandırıldı. Bu silahlı saldırının daha önceden planlandığı düşünülüyordu. Meclisteki silahlı saldırı haberi Zagreb'e ulaştıktan kısa bir süre sonra Ban Jelačić Meydanı'nda toplanan insanlar Hırvatistan meclisinin hemen toplantıya çağrılarak Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'ndan ayrılma kararının alınmasını istediler. Hırvat Köylü Partisi'nin taraftarları Zagreb'teki Sırp politikacılara saldırdılar. Belgrad yönetimi, silahlı saldırının ülkedeki gerilimi artırmaması için gazete haberlerinin dikkatle izlenmesine karar verdi.⁷⁶

Ağır bir biçimde yaralanan Stjepan Radić Ağustos 1928'de öldü ve Zagreb'teki cenaze töreni Belgrad rejimine karşı Hırvatların siyasi bir manifestosuna dönüştü. 13 Ağustos 1928'de Vladko Maček, Stjepan Radić'in yerine Hırvat Köylü Partisi'nin yeni lideri olarak seçildi. Vladko Maček ve Svetozar Pribiçević'in liderliğindeki Köylü-Demokrat Koalisyonu meclis çalışmalarını boykot ederek Vidovdan Anayasasını tanıma kararını geri çekti.⁷⁷

Kral Aleksander meclisteki saldırıdan sonra önünde iki seçeneğin olduğunu düşünüyordu. Bunlardan birincisi kendi diktatörlüğünü ilan etmek diğeri de Slovenya ve Hırvatistan'ın ayrılmasına izin vermektir. Aleksander, federalizme karşıydı ve bu yönde önerilen hiçbir fikre sıcak bakmıyordu. Aslında kral daha önce Radić ve daha sonra Maček'e Hırvatistan'ın krallıktan ayrılmasına izin verebileceği sinyali vermişti. Ancak Hırvat politikacılar böyle bir ayrılığın gerçekleşmesi durumunda Sırbistan'ın bir kısım Hırvat topraklarını özellikle de Sırpların yaşadığı bölgeleri işgal edeceğini düşündükleri için kralın bu yöndeki önerisine sıcak bakmadılar. Kral Aleksander bu noktada inisiyatif almaya karar vererek aralarında Vladko Maček'in de olduğu bazı siyasi parti liderleriyle görüştü. Ancak bu görüşmelerden siyasi belirsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik

⁷⁶ Matković, ss. 167 – 169.

⁷⁷ Džaja, s. 36.

herhangi bir sonuç çıkmadı. Aslında kral bu görüşmelerle kamuoyuna bir anlaşma zemini oluşturmak için elinden geleni yaptığı ve bütün tarafları dinlediği mesajını vermek istemişti.⁷⁸

Aleksander, 6 Ocak 1929 tarihinde yayınladığı bir bildiriyle parlamentoyu feshetti ve diktatörlüğünü ilan etti. Anayasa yürürlükten kaldırıldı, meclis dağıtıldı ve siyasi partiler kapatıldı. Kral, Sırp General Petar Živković'e yeni hükümeti kurma görevini vererek askeri çevrelerin desteğini de sağladı. Živković'in başkanlığında kurulan yeni hükümette 11 Sırp, 5 Hırvat ve 1 Sloven bakan görev aldı. Aleksander'ın diktatörlük rejimi dönemine “*Šestojanuarska Diktatura*” (Altı Ocak Diktatörlüğü) adı verildi. Anayasanın kaldırıldığı 6 Ocak günü Ortodoks takvimine göre aynı zamanda Noel'in de kutlandığı bir gündü. 3 Ekim 1929 tarihinde devletin adı Yugoslavya Krallığı olarak değiştirildi ve böylece Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı'nın siyasal varlığı resmen sona ermiş oldu.⁷⁹

1 Aralık 1918'de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın siyasal yaşamında belirleyici olan öge federalizm yanlısı Hırvatlar ve merkeziyetçilik yanlısı Sırlar arasında yaşanan çatışmadır. 28 Haziran 1921'de kabul edilen merkeziyetçi Vidovdan Anayasası bu çatışmayı derinleştirmiş ve Hırvatların devletin federalleştirilmesi yönündeki talepleri Sırlar tarafından sürekli engellenmiştir. Devletin siyasi yapısı konusunda bir uzlaşmanın sağlanamaması ayrıca Hırvatlar ve Sırlar arasında bir güvensizliğin oluşmasına neden olmuştur.⁸⁰ Kendi ulusal entegrasyonlarının bir Güney Slav devleti yönetimi altında daha iyi gerçekleşebileceğini düşünen Hırvatlar bu dönemde Sırlar tarafından baskı altında tutulmuşlardır. Hırvatların devletin federalizm çerçevesinde örgütlenmesi yönündeki talepleri gerçekleşmediği gibi sözde parlamenter rejim döneminde Sırlar Hırvatların mecliste federalist bir çoğunluk oluşturmalarını engelleyerek siyasal bir krizin yaşanmasına neden olmuşlardır. Hırvat ulusal taleplerinin sözcüsü olarak kabul edilen Hırvat politikacı Stjepan Radić'in bir Sırp vekil tarafından öldürülmesi üzerine Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı devletinin meşruiyeti Hırvatların gözünde büyük bir kayıp yaşamıştır.

⁷⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 118 – 119.

⁷⁹ Ivo Goldstein, *Hrvatska Povijest*, Novi Liber, Zagreb, 2003, ss. 231 – 233.

⁸⁰ Cipek, *Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Ancien Régime*, ss. 294 – 297.

1.3. Yugoslavya Krallığı Döneminde Hırvatlar

6 Ocak 1929'da Kral Aleksander'ın mutlak monarşi yönetimini ilan etmesinden sonra yeni bir idari düzenlemeye gidildi. Ülke; her birine “*banovina*” adı verilen 9 idari bölgeye ayrıldı ve banovinaların adları ülkedeki nehir isimlerine göre belirlendi. Aleksander bu düzenlemeyle ülkedeki eski ulusal-politik sınırları ortadan kaldırmıştı. Bu şekilde Novi Sad merkezli “*Dunavska Banovina*”; Zagreb merkezli “*Savska Banovina*”, Banja Luka merkezli “*Vrbaska Banovina*”, Sarajevo merkezli “*Drinska Banovina*”, Cetinje merkezli “*Zetska Banovina*”, Üsküp merkezli “*Vardarska Banovina*”, Niş merkezli “*Moravska Banovina*”, Split merkezli “*Primorska Banovina*” ve Ljubljana merkezli “*Dravska Banovina*” olmak üzere toplam 9 idari bölge oluşturuldu. Başkent Belgrad'a ise özel bir statü verildi. Bu yeni düzenlemeye göre Sırbistan; Drinska, Dunavska, Moravska, Vardarska ve Zetska banovinaları arasında bölünmüş, Bosna-Hersek ise 4 banovina bölgesine ayrılmıştı. Hırvatistan toprakları üzerinde de Savska ve Primorska banovinaları kurulmuştu. Oluşturulan 9 banovinanın sınırları ulusların tarihi sınırlarıyla uyuşmamaktaydı. Savska ve Primorska banovinalarında Hırvatlar, Dravska banovinasında da Slovenler çoğunluğu oluşturmaktaydı. Diğer 6 banovina idari bölgesinde Sırp- lar çoğunluk durumuna getirilmiş; Arnavutlar, Boşnaklar ve Makedonlar ise tüm banovina bölgelerinde azınlık durumuna düşürülmüşlerdi.⁸¹

Kral Aleksander, mutlak monarşi rejimini ilan etmesinden kısa bir süre sonra ulusal isimler taşıyan spor kulüpleri, öğretmen birlikleri ve müzik grupları gibi kuruluşların faaliyetlerini yasakladı. Bunların yerine “*Yugoslav*” adını taşıyan kuruluşlar kuruldu. Kral ayrıca tüm yayın organlarını kapsayacak bir sansür yasasını uygulamaya koydu ve ayrılıkçılarla mücadele etmek amacıyla çoğunluğu polislerden oluşan bazı paramiliter gruplar oluşturdu. Okul ders kitapları da Yugoslavcılık düşüncesini geliştirmek amacıyla yeniden düzenlendi.⁸²

Kralın mutlak monarşi yönetimini ilan etmesi ülkedeki siyasal krizi sona erdirmemiş aksine kriz derinleşmişti. İzlediği politikaların benimsenmediğini gören ve Yugoslavya'nın yurtdışındaki imajını düzeltmek isteyen Kral Aleksander bir süre sonra yeniden

⁸¹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 113 – 116.

⁸² Pieter Troch, “Between Yugoslavism and Serbianism: Reshaping Collective Identity in Serbian Textbooks Between the World Wars”, *History of Education*, Vol. 41, N. 2, s. 180.

anayasal bir rejim oluşturmak için harekete geçti. Bu çerçevede 1931 yılında yeni bir anayasayı yürürlüğe soktu. Bu anayasaya göre senato ve meclisten oluşan yeni bir yasama organı oluşturuldu ve kralın konumu güçlendirildi. “*Eylül Anayasası*” olarak da bilinen bu anayasayla bazı yeni kurumlar oluşturulmasına rağmen kral iktidarı elinde tutmaya devam etti.⁸³ 8 Kasım 1931’de ülkede seçimler düzenlendi. Yeni seçim kanununa göre yapılan seçimlerde oy verme işlemi açık bir biçimde yapıldı ve tek bir aday listesi oylandı. Kontrol ettiği devlet aygıtıyla ülke genelinde geçerli olabilecek tek bir aday listesini de ancak Aleksander oluşturabilmişti. Diktatörlük rejimi tarafından illegal ilan edilen eski siyasi partiler boykot çağrısı yaptıkları için seçimlere katılım oranı % 30 civarında gerçekleşmişti. Tek bir aday listesinden seçilmiş olan vekiller daha sonra mecliste bir grup oluşturarak *Yugoslavya Radikal Köylü Demokrat Partisi*’ni kurdular. Bu parti 1933’te *Yugoslavya Milliyetçi Partisi* adını aldı.⁸⁴ Bu süreç esnasında Hırvat politikacı Vladko Maček “*bekle-gör politikası*” izleyerek Hırvat sorununun yeniden gündeme gelmesi için uygun bir zamanın gelmesini beklemiş ve Kral Aleksander ile ilişkilerini gerginleştirmek istememişti. 1932 Kasımında Köylü-Demokrat Koalisyonu tarafından “*Zagrebačke Punktacije*” (Zagreb Kararları) adı verilen bir bildiri ilan edildi ve devletin siyasi bakımdan yeniden düzenlenmesi talep edildi. Zagrebačke Punktacije’yi imzalayan Vladko Maček Belgrad yönetimi tarafından 3 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Belgrad rejiminin uygulamalarını eleştiren Hırvat tarihçi Milan Šufflay da gizli polis servisi tarafından öldürülmüştü.⁸⁵

Bu gelişmeler üzerine Hırvatistan’da ayrılıkçı hareket güçlenmeye başlamış ve *Hırvat Pravaş Cumhuriyetçi Gençliği* adlı örgüt bağımsız bir Hırvatistan’ın kurulmasını hedeflediğini açıkça ilan etmişti. Bu arada “*Hırvat Vatan Savunması Örgütü*” de oluşturulmuş ve faşist Hırvat hareketi gelişmeye başlamıştı. Bu çerçevede Hırvat faşist Ante Pavelić 500 kadar Hırvat göçmeni *Ustaşa* adı altında örgütleyerek Ustaşa hareketini başlattı. Ustaşa adı ayaklanma anlamındaki “*Ustanak*” sözcüğünden geliyordu. Bu ha-

⁸³ Anita Blagojević, Branka Radonić, “O Ustavu Kraljevine Jugoslavije Iz 1931.”, *Pravni Vijesnik: časopis za pravne i društvene znanosti Pravnog fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku*, Vol. 28, No.1, Svibanj 2012, ss. 123 – 125.

⁸⁴ Džaja, ss. 37 – 38.

⁸⁵ Bosiljka Janjatović, “Hrvatska 1928. – 1934. Godine: Vrijeme Organiziranih Političkih Ubojstava”, *Povijesni Prilozi*, Vol. 13, No. 13, Travanj 1995, ss. 236 – 237.

reket kendisini Hırvat özgürlük hareketi olarak tanımlıyor ve Yugoslavya dışında bağımsız bir Hırvatistan'ın kurulmasını hedefliyordu. XIX. yüzyılda Hırvat milliyetçi hareketini formüle eden Ante Starčević'in Pravaşlık düşüncesi Ustaşalar tarafından temel referans olarak alınmıştı. Ustaşalara göre Yugoslavcılık boş bir hayalden ibaretti ve Yugoslav devleti de Hırvat ulusal kimliğini ortadan kaldırmaya çalışıyordu. Ustaşalar, Hırvat ulusunun yeniden doğuşunun “tam bir temizlik” ile sağlanabileceğini düşünüyorlardı. Bu arada İtalyan hükümeti Ustaşa lideri Ante Pavelić'e maddi yardımda bulunarak Ustaşaların askeri eğitimlerini sürdürebilecekleri alanlar tahsis etti. Ustaşalar, İtalya'dan Yugoslavya'ya geçerek terörist saldırılarda da bulunuyorlardı. 1932 yılında Ustaşa Hırvat Devrimci Organizasyonu (*USTAŠA - Hrvatska Revolucionarna Organizacija*) kuruldu. Örgüt kendi anayasasını oluşturarak bağımsız Hırvatistan'ın kurulmasını hedeflediğini ilan etti. Bosna-Hersek'in de kurulacak Hırvat Ustaşa devletinin sınırları içerisine dahil edilmesi düşünülmekteydi. Ustaşalar Berlin'de bir propaganda merkezi oluşturdu ve burada *Croatia Press* ve *Bağımsız Hırvat Devleti* adlı iki gazete çıkarmaya başladılar. Ancak Almanlar Ustaşaları bu aşamada desteklemedikleri için 1934 yılında gazetelerin yayınları durduruldu. Bu sırada aralarında Mile Budak ve Mladen Lorković'in de bulunduğu 260 kadar Ustaşa Yugoslavya'ya geri dönmüş ve Mile Budak Ustaşa hareketinin gazetesi olan *Hrvatski Narod*'u (Hırvat Ulusu) çıkarmaya başlamıştı. Ustaşa hareketi Macaristan tarafından da desteklenmiştir. Çünkü Macaristan Yugoslavya Krallığı'nın yıkılmasıyla Birinci Dünya Savaşı sonrasında Yugoslavya'ya bırakmak zorunda kaldığı toprakları geri kazanabileceğini düşünüyor ve bu nedenle ayrılıkçı Hırvat Ustaşa hareketini destekliyordu. 1932 yılında Ustaşalar Dalmaçya'da bulunan Lika kentinde bir ayaklanma girişiminde bulundular. Osijek ve Gospić'te de bazı ayaklanmalar ortaya çıktı. Belgrad hükümeti bölgeye asker göndererek ayaklanmaları bastırdı. Bu ayaklanmalar Ustaşaların huzursuzluk çıkartabilecek kadar örgütlendiklerini ancak rejimi yıkabilecek güçte olmadıklarını göstermişti.⁸⁶

Bir süre sonra Ustaşalar Kral Aleksander'ın öldürülmesi için bazı planlar yapmaya başladılar ve kralı öldürebilmek için önce onun 1933 yılındaki Zagreb ziyaretini değerlendirmek istediler. Petar Oreba ve Josip Begović adlı iki Ustaşa kralı öldürmek üzere görevlendirilmişlerdi. Ancak polis krala suikast yapmayı planlayan bu iki Ustaşayı yaka-

⁸⁶ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 125 – 127.

ladı. Bunun üzerine Ustaşa yönetimi kralın Yugoslavya’da değil Fransa’da öldürülmesine karar verdi. Çünkü Kral Aleksander 1934 Ekiminde Fransa’ya resmi bir ziyaret gerçekleştirecekti ve bu ziyaret Ustaşalar tarafından suikast planının gerçekleştirilmesi için önemli bir fırsat olarak görüldü. Bu amaçla Ustaşa liderlerinden Eugen Dido Kvaternik iki suikast timi oluşturdu. İlk suikast timinin kralı Marsilya’da öldürmesi planlanmış; ilk girişimin başarısız olması durumunda ise ikinci timin kralı Paris’e döndükten sonra öldürmesi kararlaştırılmıştı. Ustaşalar bu suikast planını *Makedonya İç Devrimci Örgütü – VMRO* ile birlikte hazırlamışlardı. İlk suikast timi 9 Ekim 1934 tarihinde Aleksander’ı Marsilya’da öldürdü. Kral’ın dışında Fransa dışişleri bakanı Louis Barthou da öldürülmüştü. Suikastı yapan kişi Makedonya *VMRO* örgütünün bir üyesiydi. Ustaşaların krala suikast düzenlemelerindeki asıl amaç kralın öldürülmesinden sonra Yugoslavya’da bir Hırvat ayaklanmasını başlatmaktır. Ancak Hırvatlar Ustaşaların beklediği gibi ayaklanmadılar. Kralın öldürülmesi devletin Ustaşalar üzerindeki baskısını artırdı.⁸⁷

Kral Aleksander’ın öldürülmesinden sonra küçük yaştaki oğlu Petar’ın yerine kralın kuzeni olan Prens Pavle Karađorđević Krallık Naibi olarak devletin başına geçti. 5 Mayıs 1935 tarihinde yapılan seçimlere muhalefet partilerinin katılmasına izin verildi. Bu partiler Hırvat politikacı Vladko Maček’in listesinde birleştiler. Ancak Sloven Halk Partisi bir anlaşma sağlanamadığı için bu listede yer almadı. Rejim yanlısı Yugoslav Milliyetçi Partisi oyların % 60’ını aldı ve 370 kişilik parlamentoda 303 milletvekili kazandı. Birleşik muhalefet ise oyların % 37,4’ünü alarak sadece 67 milletvekili kazanabilmişti. Dimitrije Ljotić’in başını çektiği Sırp faşistleri de seçimlerde % 1,2 oranında oy almıştı. Seçim kanununa göre hükümetin listesi oyların sayılmasından önce milletvekilliklerin % 40’ını otomatik olarak almış ve oy sayısına göre ek vekillikler kazanmıştı.⁸⁸ Büyük Sırbistancı Belgrad rejimi seçim kanununu kendi çıkarlarına göre değiştirerek adil bir seçimin yapılmasını ve muhalefetin daha fazla milletvekili kazanmasını önlemişti. Ülkede görünüşte seçimler yapılmakta ama Belgrad rejimi seçim sonuçlarına sürekli müdahale ederek mecliste muhalefetin hak ettiği bir biçimde temsil edilmesini engellemektedir. Bu da ülkede gerçek anlamda demokratik parlamenter bir rejimin işlemesini olanaksız hale getirmektedir. Büyük Sırbistancı çevreler her türlü olanağı kul-

⁸⁷ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 134 – 136.

⁸⁸ Matković, ss. 185 – 186.

lanarak muhalefetin mecliste bir çoğunluk oluşturmasını engelliyor ve federalistlerin gúcünü demokrasi dışı yöntemlerle azaltmaya çalışıyorlardı. Bu durum Yugoslav devletin meşruiyetini Hırvatların gözünde krize sokarak onların Yugoslavya’da bir hayal kırıklığı yaşamalarına neden oluyordu.

Krallık Naibi Prens Pavle seçimlerden sonra Sırp politikacı Milan Stojadinović’i yeni hükümeti kurmakla görevlendirdi. 1935 Haziranında kurulan Stojadinović hükümeti 1939 Şubatına kadar iktidarda kaldı. Sloven politikacı Anton Korošec ve Bosnalı Müslümanların lideri Mehmed Spaho da bu hükümette yer aldılar. Bu arada rejimin partisi olan Yugoslavya Milliyetçi Partisi; “*Yugoslavya Radikal Birliği*” adı altında yeniden örgütlendi. Bu yeni örgütlenme modeli çerçevesinde Yugoslavya Radikal Birliği eski siyasal partilerin biraraya toplandığı bir platform haline geldi. Bu birliğe katılan partiler arasında Sırp Radikal Partisi, Sloven Halk Partisi ve Yugoslavya Müslüman Organizasyonu bulunmaktaydı.⁸⁹ Milan Stojadinović hükümeti iki savaş arası dönemde Yugoslavya’da en uzun süre görevde kalan hükümet oldu ve Stojadinović görevi boyunca demokrasi yanlısı bir devlet adamı görüntüsü vermeye çalıştı. 1 Temmuz 1935’te mecliste yaptığı konuşmada ülkede bir güven ortamı oluşturmak istediğini ve böyle bir atmosfer içerisinde Hırvat sorununun daha kolay çözülebileceğini söyledi. Stojadinović’in bu konuşmasıyla Belgrad rejimi ülkedeki Hırvat sorununu açıkça ilk kez kabul etmiş oluyordu. Ancak başbakanın konuşması Sırp Radikallerin Yugoslav Radikal Birliği’nden ayrılmasına neden oldu. Diğer taraftan Kral Aleksander’ın getirdiğı 1931 Anayasası hala yürürlükteydi ve bu anayasa üniterist ve merkeziyetçi bir yapı oluşturduğı için Hırvat sorununun çözülmesi yönünde başbakanın yaptığı konuşmayla tezat bir durum oluşturmaktaydı. Ancak Hırvat sorunu ülkede gittikçe gerginlik yaratmış ve gerginleşen bu ortam içerisinde Hırvat Köylü Partisi yönetimi Sırp Çetniklerin ve polisin saldırılarına karşı korunmak için Zagreb’te savunma amaçlı birlikler oluşturmaya başlamıştı. 1936 yılında Vladko Maček’in direktifiyle oluşturulan bu birliklerin resmi adı “*Hırvat Köylü Koruma Gücü*” idi. Bu birlikler askeri tatbikatlar da yaparak ve kendilerini geleceğın Hırvat ordusunun başlangıcı olarak görmekteydiler. Bunlar Ustařa lideri

⁸⁹ Bilandzić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 92 – 94.

Ante Pavelić'e bağlı değildi. Diğer taraftan Vladko Maček diplomatik yollardan da Hırvat sorununun çözülmesi için çalışıyor ve dış destek arıyordu.⁹⁰

Bu sırada Almanya'da iktidara gelen Naziler Avrupa'daki güç dengesini değiştirmek üzere harekete geçmişlerdi. Bu bağlamda Yugoslavya'nın Berlin Büyükelçisi Aleksander Cincar-Marković Hitler ile bir görüşme yaptı ve Yugoslavya'nın Almanya'ya karşı hiçbir oluşumda yer almayacağını açıkladı. Öte yandan Almanya ile yakınlaşmak isteyen Başbakan Stojadinović izlediği dış politikayı da değiştirmeye başlamıştı. Stojadinović öncelikle Almanya ile yakın ekonomik ilişkiler kurmaya çalışıyordu. Başbakanın bu politikası özellikle Fransa'yı rahatsız etmekteydi. 1935 yılında İtalya'nın Etiyopya'ya saldırmasından sonra Stojadinović Milliyetler Cemiyeti'nin İtalya'ya karşı aldığı yaptırım kararlarına uydu ve bu ülkeyle ekonomik ilişkilerini dondurdu. Ancak bu durumdan Almanya faydalandı ve Yugoslavya ile olan ekonomik ilişkilerini geliştirdi. 1936'da Almanya'nın Yugoslav ihracatındaki payı % 37,3'e kadar yükseldi. Bu oran 1934'te % 15,4'tü. Fransa ve Almanya ilişkilerinin gerginleşmesinden sonra Başbakan Stojadinović bu konuda sessiz kalmayı tercih etti ve böylece Yugoslavya hızla Almanya ile yakınlaşmaya başladı. Gerçi Yugoslav hükümeti Almanya'ya olan ekonomik bağımlılığından kurtulmak için İngiliz hükümetine daha fazla ticaret yapma önerisini de getirdi. Ancak İngilizlerin Yugoslav mallarını satın alması Yugoslavya'yı Almanya'ya olan bağımlılığından kurtaramadı. Bu arada Yugoslavya Ustaşalara verdiği desteği geri çekeceğini açıklayan İtalya'yla da bir ticaret anlaşması imzaladı.⁹¹

Bu süreçte Belgrad yönetiminin Almanya ve İtalya'ya yakınlaşması Hırvatlar açısından İngiliz ve Fransızlara yakınlaşma gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Zaten tersi bir durumda yani Belgrad yönetiminin İngiliz ve Fransızlarla işbirliği yapması halinde Hırvatlar bu defa Sırlar karşısındaki siyasi konumlarını dengeleyebilmek için Almanya ve İtalya'yla da işbirliği yapmaya hazırđılar. Aslında Stojadinović'in kendisi de izlediği politikayla Hırvatların Almanya ve İtalya'ya yakınlaşmasını engellemeye çalışıyordu. Çünkü bu dönemde İngiltere ve Fransa karşısında Almanya ve İtalya'nın güçlendiğini düşünüyor ve bu nedenle Alman yanlısı bir tutum izliyordu. 1937 yılında Başbakan Sto-

⁹⁰ Sabrina P. Ramet, "Vladko Maček i Hrvatska Seljačka Zaštita u Kraljevini Jugoslaviji", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 43, No. 1, Svibanj 2011, ss. 137 – 154.

⁹¹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 146 – 149.

jadinović'in temsilcisi Roma'da İtalyan dışişleri bakanı Galeazzo Ciano ile görüştü ve bu görüşmede iki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için girişimlerde bulunulmasına karar verildi. Bu çerçevede 25 Mart 1937'de Yugoslavya ve İtalya arasında imzalanan Belgrad antlaşmasıyla iki ülkenin toprak bütünlüğüne zarar verecek hareketlerin desteklenmemesi kararlaştırıldı. 1938'te Münih Konferansı'nda Çekoslovakya'daki Südet bölgesinin Almanya'ya bırakılması konusunda bir kararın çıkmasının ardından Çekoslovakya'nın da içinde bulunduğu "*Küçük Antant*" dağıldı. Almanya'nın Avusturya'yı ilhak etmesi üzerine de uluslararası ortam iyice gerginleşti.⁹²

Bunun üzerine Prens Pavle Hırvat sorununun çözümü konusunda harekete geçmeye karar verdi. Başbakan Stojadinović'in Hırvat sorununun çözümünü ertelemesi ve İtalya ve Almanya ile yakınlaşması Prens Pavle tarafından zaten hoş karşılanmıyordu. Öte yandan Hırvat muhalefeti Vladko Maček'in liderliğinde birleşerek ulusal bir harekete dönüşmüştü. Stojadinović'in diktatörlüğe dönüşen yönetimi Hırvatların tepkisini çekmekteydi. Prens Pavle böyle bir ortamda yeni seçimlerin yapılması kararını aldı. 11 Aralık 1938'de yapılan seçimlere Başbakan Stojadinović'in listesi, Maček'in listesi ve Sırp faşist Ljotić'in listesi katıldı. Seçimlerin sonucunda hükümetin listesi % 54, muhalefetin listesi % 44 ve Ljotić'in listesi % 1 oranında oy aldı. Seçim kanununa göre hükümet 306 milletvekili, muhalefet ise 67 milletvekili kazanmıştı. Muhalefet bir önceki 1935 seçimlerine göre oy oranını % 37'den % 44'e kadar çıkarmıştı. Ancak seçim kanunu yüzünden milletvekili sayısı kazanılan oy oranına rağmen artmamıştı.⁹³

Prens Pavle seçim sonuçlarından memnun değildi ve kontrolü eline geçirmek istiyordu. Bu nedenle Stojadinović'in iktidardan düşürülmesi için harekete geçti ve hükümetteki bakanlardan birisi olan Sırp politikacı Dragiša Cvetković'in diğer 4 bakanla birlikte istifa etmesini sağladı. Bu gelişme üzerine Prens Pavle hükümetin istifasını istedi. Başbakan Stojadinović bütün bunların kendisinin görevden alınması için hazırlanan bir oyun olduğunu anlamıştı. Stojadinović hükümetinin istifa etmesinden sonra Prens Pavle yeni hükümeti kurma görevini Sırp politikacı Dragiša Cvetković'e verdi.⁹⁴ Böylece

⁹² Matković, ss. 194 – 197.

⁹³ Džaja, ss. 38. – 50.

⁹⁴ Steindorff, ss. 169 – 171.

Prens Pavle ülkedeki Hırvat sorununun çözümü konusunda kendisinin belirleyici bir role sahip olmasını sağlamış oldu.

1.4. 1939 Hırvat-Sırp Antlaşması

Başbakan Dragiša Cvetković göreve gelir gelmez en önemli amacının Hırvat sorununu çözmek olduğunu açıkladı. Hitler'in 15 Mart 1939'da Çekoslovakya'yı işgal etmesi ve ardından "Bağımsız Slovakya"nın kuruluşunun ilan edilmesiyle birlikte Hırvat sorununun çözümü konusunda bir girişimin başlatılması gerektiği Belgrad tarafından net bir biçimde görülmekteydi. Çünkü Belgrad yönetimi Çekoslovakya'nın başına gelenin Yugoslavya'nın da başına gelebileceğini düşünmeye başlamıştı. Özellikle Hırvatlar arasında ayrılıkçı eğilimin güçlenmesi ve olası bir Alman işgalinde Slovakya ve Hırvatistan arasında bir paralellik kurularak "bağımsız" bir Hırvat devletinin kurulabileceği ihtimali Büyük Sırbistancı çevreleri oldukça korkutmaktaydı. Bu nedenle Hırvat sorununun çözümü konusunda görüşmeler hemen başlatıldı. İlk üç görüşme başarısızlıkla sonuçlanmış ancak Avrupa'da bir savaş ihtimalinin güçlenmesi nedeniyle görüşmelerin bir sonuca bağlanması gerektiği hem Sırlar hem de Hırvatlar tarafından kabul edilmişti. Vladko Maček'in görüşmelerdeki en önemli hedefi Yugoslavya sınırları içinde otonom bir Hırvatistan'ın kurulmasını sağlamaktı. Aslında bu politika Hırvatların Habsburg İmparatorluğu yönetimi altında izledikleri politikaya benzemekteydi. Çünkü o dönemde Hırvatlar monarşi sınırları içinde otonom bir Hırvatistan'ın kurulmasını talep ediyorlardı. Maček, yine daha önceki Hırvat taleplerine benzer bir biçimde Yugoslav devletinin federalizm çerçevesinde örgütlenmesini ve Slovenya, Hırvatistan, Dalmaçya, Bosna Hersek, Sırbistan (Kosova dahil), Makedonya ve Karadağ federe yönetimlerinin kurulmasını istiyordu. Ancak Maček'in önerisi Sırp tarafının ve dolayısıyla Başbakan Cvetković'in kabul edebileceğinin çok üstündeydi.⁹⁵ Zaten temel mesele Sırların federalist bir çözümü kabul etmemelerinden kaynaklanmaktaydı.

Taraflar arasındaki görüşmeler tıkanıp bir noktada Vlatko Maček, İtalya dışişleri bakanı Galeazzo Ciano ile temasa geçti. İtalyan hükümetiyle yapılan bu görüşmelerde Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan ayrılması ve İtalya ile ortak bir hanedanın yönetimi altında birleşmesi olasılığı gündeme geldi. Hatta İtalyan hükümetine Hırvatistan'da 6 ay

⁹⁵ Matković, ss. 201 – 204.

içinde bir ayaklanma çıkarılabileceği ve bu ayaklanmanın başlamasından sonra İtalyan hükümetinden yardım isteneceği söylendi. Maček ayaklanma çıkarma konusunda daha önceden kurulmuş olan “*Hırvat Köylü Koruma Gücü*” birliklerine güveniyordu.⁹⁶ Ancak Maček Sırp tarafıyla sürdürdüğü görüşmelere geri döndü. Çünkü Hırvatistan’ın İtalya ile birlik kurması hem reel koşullar bağlamında mümkün değildi hem de böyle bir birlik gerçekleştiğinde Hırvatistan’ın toprak bütünlüğünü koruması oldukça zordu. Maček ve Cvetković arasında devam eden görüşmeler sonucunda 26 Ağustos 1939 tarihinde taraflar arasında bir antlaşma imzalandı. Antlaşmanın ardından kurulan hükümette Cvetković başbakan, Maček de başbakan yardımcısı oldu.⁹⁷

Antlaşmaya göre ülkedeki banovinaların sayısı 9’dan 8’e indirilerek Primorska ve Savska banovinaları birleştirildi ve Yugoslavya içerisinde otonom bir “*Hırvatistan Banovinası*” kuruldu. Hırvatistan Banovinasına; Dubrovnik, Fojnica, Travnik, Derventa, Gradacac, Brčko, Šid ve İlok kentleri eklenmiş ve böylece Bosna-Hersek’ten toprak alınarak Hırvatistan Banovinası’nın sınırları genişletilmişti. Aslında Mostar kenti de dahil olmak üzere Travnik’e kadar olan tüm orta Bosna toprakları Banovina Hırvatistanı’nın idaresine bırakıldı. Hırvat politikacı Ivan Šubašić Hırvatistan Banı olarak görevlendirildi. Hırvat ve Sırp antlaşmasına göre Yugoslavya’da otonom bir Banovina Hırvatistanı’nın kurulması herhangi bir anayasa değişikliği yapılmadan gerçekleştirilmişti. Ancak 1931 Anayasasının 116. maddesinde krala olağanüstü durumlarda yetki veren bir ibare vardı ve dolayısıyla Hırvatlarla yapılan antlaşma Belgrad rejimi tarafından anayasanın bu maddesine dayandırıldı. Antlaşmaya göre tarım, ticaret, sanayi, sosyal politika, sağlık ve eğitim gibi alanlar Zagreb’in idaresine bırakılırken dış politika, savunma ve finans alanları da devlet içerisinde ortak işler olarak belirlendi. Hırvatistan’daki yasama faaliyetlerini kral ve Hırvat meclisi birlikte yürütecek ve meclisin onayladığı yasaların yürürlüğe girebilmesi için Hırvatistan Banı’nın imzasıyla birlikte kralın onayı gerekecekti. Hırvat meclisi için seçimlerin 3 yılda bir yapılmasına karar verilmişti. Bu antlaşmayla Banovina Hırvatistanı anayasal, idari ve yargısal bir otonomiye kavuştu. Hırvat

⁹⁶ Ramet, “*Vladko Maček i Hrvatska Seljačka Zaštita u Kraljevini Jugoslaviji*”, ss. 141 – 142.

⁹⁷ Sabrina P. Ramet, “Vladko Maček and the Croatian Peasant Defence in the Kingdom Yugoslavia”, *Contemporary European History*, Vol. 16, N. 2, 2007, ss. 228 – 229.

Köylü Partisi Yugoslavya'daki Hırvat sorununun çözümü açısından bu antlaşmayı önemli bir adım olarak görüyordu.⁹⁸

Ancak antlaşma sonrasında 1940 yılında Hırvatistan'da yapılan yerel seçimler Hırvat Köylü Partisi'nin güç kaybettiğini ve yaklaşan savaş nedeniyle aşırı sol ve sağ partilerin Avrupa genelinde olduğu gibi Hırvatistan'da da yükselişe geçtiğini gösterdi. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu antlaşmanın uygulanması da mümkün olmadı.⁹⁹

Hırvatlarla imzalanan antlaşmayla devlet içerisinde “Hırvatistan Banovinası” adı altında ayrı bir siyasi birimin kurulmasından Sırp lar son derece rahatsız olmuşlardı. Özellikle Sırp generaller Hırvatistan'a özel bir konum ve toprak verilmesinden hiç memnun değ il l er di. Bunun devletin federalleştirilmesi anlamına geldiğini düşünüyorlardı. Sırp siyasal partileri de bu antlaşmaya karşı çıktı. Sırp Radikal Partisi, Sırp ulusunun bu antlaşmayla birlikte zayıflatıldığını düşünüyordu. Yugoslav Demokrat Partisi ise Hırvat Banovinasına karş ılık Vrbaska, Drinska, Dunavska, Moravska, Zetska ve Vardarska banovinalar ının tek bir “*Sırp Banovinası*” altında birleştirilmesini talep etti. Bu talebin gerçekleşmesi durumunda aşağı yukarı bugünkü Sırbistan, Kosova, Makedonya, Karadağ ve Bosna-Hersek'in bazı bölgeleri Sırp Banovinası'nın yönetimi altına girmiş olacaktı. Sırp politikacı Dragoljub Jovanović, Hırvatlarla yapılan antlaşmanın Hırvat Sorununu çözdüğünü ancak ülkede çözüm bekleyen bir “Sırp Sorunu”nun da bulunduğunu söyledi. Eski başbakan Milan Stojadinović Hırvatlarla böyle bir antlaşmanın imzalanmasının 1921 ve 1931 anayasalarına aykırı olduğunu ve bu şekilde devlet içinde başka bir devletin yaratıldığını belirtti. Stojadinović, söylem olarak Yugoslavcılığı kullansa da aslında Büyük Sırbistancı programı savunmaktaydı.¹⁰⁰

Hırvat-Sırp antlaşmasının imzalanmasına bir tepki göstermek amacıyla 1939 Kasımında Bosna-Hersek'te farklı politik ve dinsel grupların katıldığı bir toplantı düzenlendi ve bu toplantıda Bosna-Hersek'in de kendi tarihi sınırları içinde bir otonomiye sahip olması gerektiği dile getirildi. Bosna Müslümanlarının liderleri Bosna-Hersek'i bölen Hırvat-

⁹⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 152 – 155.

⁹⁹ Matković, ss. 209 – 210.

¹⁰⁰ Dejan Djokić, “Nationalism, Myth and Reinterpretation of History: The Neglected Case of Interwar Yugoslavia”, *European History Quarterly*, Vol. 42, N. 1, 2012, ss. 83 – 84.

Sırp antlaşmasına karşı tepkiliydiler. Yugoslavya Müslüman Organizasyonu'nun başına Mehmed Spaho'dan sonra geçen Džafer Kulenović ayrı bir Bosna-Hersek Banovinası'nın kurulmasını istiyordu. Hatta Hırvat Köylü Partisi'nin Bosnalı Müslümanlardan oluşan ayrı bir kolu da Sırp-Hırvat antlaşmasını eleştirdi.¹⁰¹ Aslında 1939 tarihli Hırvat-Sırp antlaşması Hırvatlar arasında da bazı görüş ayrılıkları yaratmıştı. Özellikle Ustaşalar Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček'in diğer Hırvat siyasi partilerini görmezden gelerek Sırplarla bu antlaşmayı imzalamış olmasına kızmışlar ve antlaşmayı Hırvat ulusuna yapılmış bir ihanet olarak değerlendirmişlerdi. Ayrıca Hırvat Köylü Partisi içerisinde bir grup Maček'in Sırp tarafına gereğinden fazla taviz verdiğini düşünüyordu. Yugoslavya Komünist Partisi de antlaşmanın sadece Hırvat sorununu ele almasına karşı çıkarak Hırvat ve Sırp burjuvazisinin kendi çıkarlarını korumak için bu antlaşmayı yaptıklarını ileri sürdü.¹⁰²

Hırvat-Sırp antlaşmasından sonra ülkede artan memnuniyetsizlik ve yaşanan ekonomik sıkıntıların etkisiyle Zagreb ve Belgrad'ta protesto gösterileri başlamıştı. Yugoslavya Krallığı'nın siyasal hayatı adım adım sona doğru yaklaşmaktaydı. İki savaş arasındaki dönemde Avrupa'daki siyasal krizlerin derinleşmesi de Yugoslavya Krallığı'nı etkilemeye başlamıştı.

Cvetković-Maček hükümetinin temel hedefi Yugoslavya'nın savaşta tarafsız kalmasını sağlamaktı. Bu nedenle 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlayan II. Dünya Savaşı'nda Yugoslav hükümeti hemen 2 Eylül 1939 tarihinde tarafsızlığını ilan etti. Yugoslavya'nın tarafsızlığını ilan etmesi Polonya'dan sonra Batı Avrupa'ya yönelen ve savaşın Balkanlara doğru yayılmasını istemeyen Hitler'in de tercih ettiği bir durumdu. Dalmaçya bölgesine yönelik yayılmacı eğilimleri olmasına rağmen İtalya da bu aşamada Yugoslavya'nın savaşta tarafsız kalmasını istedi ve Almanya'nın bu konudaki görüşlerini benimsedi. Aslında İngiltere ve Fransa da Almanya'nın Akdeniz'e doğru yayılmasına engel olması bakımından Yugoslavya'nın tarafsızlığını desteklediler. Hatta İngiltere Balkanlarda tarafsız bir devletler bloku oluşturarak Almanya'nın ilerlemesini engellemeyi dahi düşünüyordu. İngiltere'nin bu planını Belgrad hükümeti de desteklemekteydi. 1940 yılında İngiltere'yi abluka altına alma politikasını başlatan

¹⁰¹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 156 – 157.

¹⁰² Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 152 – 153.

Almanya; Macar buğdayı, Romen petrolü ve Yugoslav madenlerinin akışını garantilemek için Budapeşte yönetiminden sınırlarını Alman kuvvetlerinin geçişine açmasını istedi. Almanya'nın talebini Macaristan'ın kabul etmesi Belgrad yönetimini endişelendirmiş ve bu nedenle Yugoslav hükümeti ticaret akışının devam edeceği yönünde Almanlara bir garanti vererek Yugoslavya'nın tarafsızlığını sürdürebilmesi için gerekli önlemleri almaya çalışmıştı. Öte yandan İtalyan tehdidinin de farkında olan ve Hırvat Ustaşa lideri Ante Pavelić'in Roma tarafından kabul edildiğini öğrenen Belgrad hükümeti Sovyetler Birliği ile diplomatik bir ilişki kurmaya karar vererek Balkanlardaki “*status quo*”nun sürdürülebilmesi için bir adım attı.¹⁰³

Bu bağlamda Yugoslav hükümeti Türkiye’de bulunan büyükelçisinden Ankara’daki Sovyetler Birliği büyükelçisiyle temasa geçmesini ve Yugoslavya ile SSCB arasında ekonomik ilişkilerin geliştirilebilmesi için bir antlaşma yapılması önerisinde bulunmasını istedi. Büyükelçiden ayrıca Sovyetler Birliği büyükelçisini Yugoslavya’nın karşı karşıya olduğu İtalyan yayılmacılığı tehlikesinden haberdar etmesi de istenmişti. Sovyetler Birliği, Yugoslavya’dan gelen bu istekleri değerlendirdi. Almanya, Yugoslavya’nın Fransa ve SSCB’ye yakınlaşmaya başlaması üzerine İtalyan hükümeti aracılığıyla Belgrad hükümetine üçlü bir antlaşma yapılması teklifini götürdü. Bu arada Macaristan ve Romanya, Almanya ile bir antlaşma imzalamışlardı. Yunanistan’a saldırı hazırlıkları yapan Alman ordusu böylece Romanya ve Bulgaristan üzerinden Yunanistan’a geçebilecekti. Hitler özellikle İngiltere’nin Yunanistan’a girip Romen petrolerini tehdit etmesinden çekiniyordu. Bulgaristan’ın Mihver devletlerine katılmasından sonra Yugoslav hükümeti oldukça zor bir durumda kaldı. Bu nedenle Krallık Naibi Prens Pavle 4 Mart 1941 tarihinde Hitler ile görüştü. Hitler, Prens Pavle’den Yugoslavya’nın Bulgaristan ve Romanya örneklerini izleyerek Mihver devletlerine katılmasını istedi ve bunun karşılığında Selanik’in Yugoslavya’ya bırakılacağını söyledi. Pavle, Belgrad’a döndükten sonra Yugoslav devlet adamlarını Hitler’in talepleri konusunda bilgilendirdi. Batıdan herhangi bir yardım gelmeyeceğini düşünen Pavle, bazı Sloven politikacıların da tavsiyesiyle, Yugoslavya’nın Mihver devletlerine katılması gerektiğine karar verdi. Hitler de zaten Yugoslavya’nın ancak bu şekilde işgalden kurtulabileceğini söylüyordu. İleri gelen Yugoslav devlet adamları yaptıkları toplantılar sonucunda Almanya ile ant-

¹⁰³ Bilandzić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 113 – 115.

laşma yapılmasını birtakım şartlara bağladılar. Bu şartlar; Yugoslavya'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi, Yugoslavya'nın Mihver devletlerine herhangi bir askeri yardım yapma zorunluluğunun olmaması, topraklarından Mihver devletlerine ait askeri malzemelerin geçirilmemesi ve Selanik'in savaş bittikten sonra Yugoslavya'ya bırakılmasının garanti edilmesi şeklindeydi. Tereddüt yaşamasına rağmen Hitler Yugoslav hükümetinin bu şartlarını kabul etmeye karar verdi.¹⁰⁴

Prens Pavle Yugoslavya'yı savaştan korumak için Almanya ile bir antlaşma yapmak istiyordu. 25 Mart 1941 tarihinde Yugoslavya ve Almanya arasında bir antlaşma imzalandı. Ancak antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Belgrad sokaklarında antlaşma aleyhine gösteriler yapılmaya başlandı. 27 Mart 1941 tarihinde Hava Kuvvetleri Komutanı Sırp General Bora Mirković bir darbe örgütleyerek hükümeti düşürdü ve Prens Pavle'nin yerine küçük yaştaki yeğeni Petar Karađorđević'i; II. Petar adıyla Yugoslavya Kralı olarak ilan ettirdi. Belgrad sokaklarında "savaş barıştan daha iyidir" (*bolje rat nego pakt*) sloganıyla gösteriler düzenlendi. Darbenin arkasında İngilizlerin olduğu düşünülüyordu. Darbe sonrasında General Dušan Simović yeni hükümeti kurdu. Hırvat lider Vladko Maček bu yeni hükümette başbakan yardımcılığı görevini üstlendi.¹⁰⁵

1939 tarihli Hırvat-Sırp Antlaşması sonucunda Hırvatların ülkedeki siyasal pozisyonlarının güçlenmesinden rahatsızlık duyan Sırlar açısından yapılan bu darbe zaten meşru olarak kabul edilmişti. Bu gelişmeler üzerine Hitler Yugoslavya'nın ortadan kaldırılmasına karar verdi. 6 Nisan 1941 tarihinde Alman ve İtalyan birlikleri Yugoslavya sınırını geçtiler. Aynı gün Alman Hava Kuvvetleri'ne ait savaş uçakları Belgrad'ı bombalamaya başladılar.¹⁰⁶

Yugoslavya Krallığı'nın siyasal yaşamında temel çatışma federalist Hırvatlar ile merkezî-üniterist Sırlar arasında yaşanmış ve devletin siyasal yapısı konusunda bir uzlaşmaya varılamamıştır. Sırlar ülkedeki rejimi kontrol ederek Hırvat taleplerini görmezden gelmişler ve Yugoslavya'yı Büyük Sırbistanın bir varyantı olarak kabul etmişlerdir. 1918-1941 yılları arasında Yugoslavya'da Sırların domine ettiği sözde bir par-

¹⁰⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 157 – 158.

¹⁰⁵ Steindorff, s. 173 – 175.

¹⁰⁶ Marcus Tanner, *Croatia A Nation Forged in War*, Yale University Press, New Haven and London, 2010, ss. 141 – 142.

lamente rejim dönemi yaşandı. Hırvatlar, Habsburg Monarşisi yönetiminde dahi sahip oldukları otonomiye kaybederek Sırlar tarafından baskı altında tutuldular. Belgrad yönetimi ayrıca Hırvatistan sınırları içerisinde yaşayan Sırları da bu baskının bir aracı haline getirerek Hırvatistan'ın siyasal ve ülkesel birliğini çeşitli idari ve siyasi düzenlemelerle engellemeye çalıştı. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasından önce 1939 Ağustosunda imzalanan Hırvat-Sırp antlaşması herhangi bir çözüm üretmedi ve antlaşmaya daha başından itibaren karşı çıkan Sırp siyasetçiler savaşın barıştan daha iyi olduğunu iddia ederek Yugoslavya'yı İkinci Dünya Savaşı'na soktular. Bunun yanında Hırvat-Sırp antlaşması Bosna-Hersek'in Hırvatistan ve Sırbistan arasında paylaşılmasına neden olduğu için Bosna Müslümanları tarafından da memnuniyetsizlikle karşılandı. Sırp yönetiminin herhangi bir federalist düzenlemeye başından itibaren karşı çıkması ülkede herkesin kabul edebileceği ortak bir çözümün bulunmasını zorlaştırmıştır. Yugoslav ulusları arasında devletin yapısı konusunda farklı siyasi düşüncelerle birlikte ekonomik ve sosyal farklılıklar da bulunmaktaydı. Örneğin 1938 yılında sanayi üretimi Slovenya'da 3.320 dinar, Hırvatistan'da 1.560 dinar, Sırbistan'da 846 dinar, Bosna-Hersek'te 683 dinar, Karadağ ve Makedonya'da ise 156 dinardı. Bu dönemde Slovenya ve Makedonya arasındaki fark Yugoslavya ve ABD arasındaki farktan daha fazlaydı. Yugoslavya nüfusunun % 80'ini köylüler oluşturmaktaydı. 1921'de Yugoslavya'da okur-yazar olmayanların oranı ortalama % 64'tü. Bu oran Slovenya'da % 8,8, Vojvodina'da % 23,3, Hırvatistan'da %32,2, Dalmaçya'da % 49,5, Sırbistan'da % 65,4, Karadağ'da % 67, Bosna-Hersek'te % 80,5 ve Makedonya'da % 83,8 idi.¹⁰⁷ Yugoslav ulusları arasındaki gelişmişlik düzeyleri arasındaki farklılıklarla birlikte ortaya çıkan siyasi farklılıklar ülkede sürekli bir meşruiyet krizi yaratmış ve bu krizin çözülebilmesi için yapılan her girişim Sırların engellemesi nedeniyle başarısızla sonuçlanmıştır. Yugoslavya Krallığı II. Dünya Savaşı'nda Mihver devletleri tarafından işgal edilmesi sonucunda ortadan kalkmıştır.

1.5. İkinci Dünya Savaşı Döneminde Hırvatistan (1941 – 1945)

6 Nisan 1941'de Mihver devletlerinin Belgrad'ı bombalamasıyla birlikte başlayan Yugoslavya işgalinde Almanya önce Sloven bölgeleri olan Donja Štajerska, Gornja Koroška, Maribor ve Bled şehirlerini işgal etti. Ardından İtalya Donja Koroška bölgesini

¹⁰⁷ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 119 – 120.

ve Ljubljana kentini ele geçirdi. Dalmaçya'nın bazı bölgeleri ve Adriyatik Denizi'ndeki bazı adalar yine İtalya tarafından işgal edildi. Macaristan ordusu Voyvodina'nın batısında bulunan Bačka ve Baranja bölgelerine girdi. Bulgaristan, Vardar Makedonyasının büyük bir bölümünü topraklarına kattı. Kosova ve Makedonya'nın batısında kalan bazı bölgeler İtalyan işgalinde bulunan Arnavutluk'a devredildi. İtalya ayrıca Karadağ'ı işgal etmiş ve Alman Ordusu da Tisza nehrinden Tuna nehrinin kuzeyine kadar uzanan Banat bölgesini kontrolü altına almıştı. Almanya Kosova'daki Mitrovica bölgesinin denetimini de elinde tutuyordu. Çünkü zengin maden yataklarının bulunduğu Trepçe bölgesiyle özel olarak ilgilenmekteydi.¹⁰⁸ Almanlar 10 Nisan 1941 tarihinde Zagreb'e girmiş ve iki gün sonra da Belgrad'ı ele geçirmişlerdi. Yugoslavya Kralı II. Petar Karađorđević önce Yunanistan'a kaçtı ve daha sonra Londra'ya giderek burada üyelerinin çoğunluğu Sırp olan sürgünde bir kraliyet hükümeti kurdu. 17 Nisan 1941'de Sırp General Danilo Kalafatović Yugoslavya'nın kayıtsız şartsız teslim olduğunu bildiren antlaşmayı imzaladı ve böylece Yugoslavya Krallığı'nın varlığı resmen sona ermiş oldu.¹⁰⁹ Savaş sırasında Hırvat Ustaşa hareketi, Sırp Çetnik hareketi ve komünistlerin denetimindeki Partizan hareketi ortaya çıktı. Şimdi bu hareketleri sırasıyla ele alacağız.

1.5.1. Hırvat Ustaşa Devleti

1941 Nisanında Almanlar Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček'in başında buluna-
cağı bir devletin düzen içinde olacağına inandıkları için Maček ile bağlantıya geçerek
ondan Hırvat devletinin kuruluşunu ilan etmesini ve kurulacak devletin Alman ordusuna
yardım etmesini istediler. Ancak Maček Almanların bu teklifini reddetti. Çünkü savaşı
Müttefiklerin kazanacağını ve dolayısıyla Mihver devletleriyle yapılacak herhangi bir
işbirliğinin Hırvatlara bir şey kazandırmayacağını düşünüyordu. Bunun üzerine Alman-
lar Ustaşalara yönelerek onlarla işbirliği yapmaya karar verdiler.¹¹⁰

10 Nisan 1941'de Hırvat Ustaşa Slavko Kvaternik radyoda yaptığı bir konuşmayla Ba-
ğımsız Hırvat Devleti'nin (*Nezavisna Država Hrvatska – NDH*) kuruluşunu ilan etti. Bu
ilan sırasında Roma'da bulunan Ustaşa lideri Ante Pavelić 13 Nisan 1941'de yanında

¹⁰⁸ Džaja, s. 80.

¹⁰⁹ Matković, ss. 239 – 240.

¹¹⁰ Ivo Goldstein, "Nezavisna Država Hrvatska 1941. Godine: Put u Katastrofu", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, ss. 29 – 30.

250'den fazla Ustaşayla birlikte Karlovac kentine geldi ve Alman komutan Edmund von Veesenmayer ile görüştü. Veesenmayer, Almanya dışişleri bakanı Joachim von Ribbentrop tarafından Hırvat Ustaşa devletinin kurulması sürecini denetlemesi için görevlendirilmişti. Pavelić, yeni kurulan devletin bağımsız bir dış politika izlemeyeceği yönünde Veesenmayer'e bir garanti verince Almanlar Ustaşaların Bosna-Hersek'i ele geçirmesine izin verdiler. Sırbistan'da bulunan Yenipazar (Novipazar) Sancağını da topraklarına katmak isteyen Ustaşalar İtalyanların buna itiraz etmesi nedeniyle bu isteklerinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Hırvat Ustaşa devleti 102.000 km²'lik bir yüzölçüme ve 6 milyon nüfusa sahipti. Yeni devlet 22 idari bölgeye (*velike župe*) ayrılmış ancak bu bölgeler tarihi sınırlar dikkate alınmadan oluşturulmuştu. Ustaşa devleti sınırları içinde 3 milyon Hırvat, 2 milyon Sırp, 500.000-800.000 arasında Bosnalı Müslüman (Boşnak), 140.000 Alman, 70.000 Macar ve 35.000-36.000 kadar Yahudi bulunuyordu. Ayrıca 150.000 kişi de Sloven, Çek, Slovak ve Ukraynalılardan oluşmaktaydı. Ustaşa rejiminin temel amacı sadece Hırvatlardan oluşan homojen bir nüfus yaratmaktı. İkinci Dünya Savaşı koşullarında varlığını sürdüren bu devlet tamamen Alman ve İtalyan kuvvetlerinin desteğiyle ayakta kalabildi.¹¹¹ Hırvat Ustaşa devleti; Almanya, İtalya, Macaristan, Bulgaristan, Slovakya, Romanya, Danimarka, Finlandiya, İspanya, Japonya ve Mançurya tarafından tanındı. Vatikan'ın Ustaşa devletini tanıması için yapılan girişimler ise başarısızlıkla sonuçlandı.¹¹²

Ustaşa hareketinin başlangıçta belirli bir doktrini yoktu ve radikal milliyetçi bir örgüt şeklinde organize olan Hırvat Ustaşaların Faşist İtalya ile olan bağlantıları ideolojik olmaktan çok coğrafi yakınlıktan kaynaklanan bir durumdu. 1930'lardan itibaren hareket içerisinde faşist ideolojinin etkisi artmaya başlamış ancak bu etki İtalya'dan çok Almanya'dan gelmişti. Özellikle Alman etkisi altında ırkçılık ideolojisi gelişmiş ve Hırvatların aslında Slav değil "Got" kökenli olduğu düşüncesi oluşturulmuştur. Hitler ve Mussolini ile karşılaştırıldığında Ustaşa lideri Ante Pavelić belirli bir faşist ideolojiye de sahip değildi. Hareketin içinde farklı görüşlere sahip gruplar bulunmaktaydı. Savaştan önce üye sayısı az olan Ustaşa hareketi bu nedenle tam anlamıyla kitleselleşmemişti. Zaten Ustaşalar iktidarı ele geçirdiklerinde sayılarının yetersiz olması nedeni-

¹¹¹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 162.

¹¹² Nada Kisić Kolanović, "Nezavisna Država Hrvatska, Zemlje Jugosistočne Europe, Turska i Japan 1941. – 1945.", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 194.

le devletin örgütlenmesinde sorun yaşamışlar ve bundan dolayı radikal ve sert önlemlere başvurmuşlardı. Ustaşalara sonradan katılanların çoğunun bunu tek parti rejimlerinde görülene benzer bir biçimde fırsatçı nedenlerle yaptıkları düşünülmektedir.¹¹³

Başlangıçta Hırvatların büyük bir kısmı ortaçağ Hırvat devletinin yeniden canlandırıldığını düşünerek Ustaşa devletinin kuruluşunu desteklemiştir. Çünkü Hırvatların yüzyıllardır süren rüyası sonunda gerçekleşmiş ve Hırvatlar kendi devletlerine kavuşmuşlardı. Ustaşa devletinin kurulmasından hemen sonra Hırvat Köylü Partisi'nin sağ kanadı hızla Ustaşalara katılmaya başladı ve partinin bünyesindeki Hırvat köylü koruma birlikleri Ustaşaların kontrolüne girdi. Bu birlikler Hırvatistan'da bulunan Yugoslav askerlerinin silahsızlandırılmasında aktif bir rol oynadılar. Ancak 1941 Mayısında köylü koruma birlikleri Ustaşalar tarafından dağıtıldı. Çünkü Ustaşalar bu birliklerin kendilerine sadakat gösterip göstermeyeceklerinden emin olamıyorlardı. Öte yandan Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček yeni devleti tanımaları yönünde Hırvatlara bir çağrı yapmış ve bu çağrıya genel olarak uyulmuştu. Partinin yerel bölgelerde bulunan yöneticileri de Ustaşa rejimini tanıdıklarını ilan ettiler.¹¹⁴

Hırvatlar arasında bir Hırvat devletinin kurulmasından dolayı duyulan memnuniyet ve heyecan dalgası kısa sürede ortadan kalktı. Çünkü Ante Pavelić'in Mussolini ile Roma'da imzaladığı bir antlaşmayla Suşak, Trogir, Split ve Šibenik kentlerinin dahil olduğu Dalmaçya bölgesinin önemli bir bölümünü ve Adriyatik Denizi'ndeki Pag, Braç ve Hvar adaları dışında kalan tüm adaları İtalya'ya bırakması Hırvatlar arasında büyük bir hayal kırıklığı yarattı ve bu durum Ustaşalara verilen desteğin büyük ölçüde azalmasına neden oldu. Bunun dışında Međimurje bölgesi ve Čakovec kentinin Macaristan'a bırakılması da Hırvatlar tarafından olumsuz karşılanmıştı.¹¹⁵ Pavelić ve Mussolini arasında imzalanan antlaşmayla ortaçağ dönemindeki Hırvatistan Krallığı'nın yeniden canlandırılması hedeflenerek bu devletin başına sonradan II. Tomislav adını alan ve soyu anne tarafından Fransız Bourbon baba tarafından da Avusturya Habsburg hanedanına dayanan Savoy-Aosta Prensi Aimone'nin getirilmesi kararlaştırılmıştı. Bu şekilde Hırvatis-

¹¹³ Stanley G. Payne, "Nezavisna Država Hrvatska u Usporednoj Perspektivi", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, 2009, ss. 22 – 23.

¹¹⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 163 – 164.

¹¹⁵ Steindorff, s. 176.

tan Krallığı'nın tarihsel sürekliliğine de bir vurgu yapılmıştı. Ancak Hırvatistan'da bir krallık kurulmadı ve II. Tomislav Zagreb'e hiç bir zaman gelmedi. Hırvat Ustaşa devleti egemenliği sınırlandırılmış bir devlettir ve Ustaşalar geçmişte Hırvatistan'ın Habsburg Monarşisinde sahip olduğu egemenlikten daha azına razı olarak bu devleti kurmuşlardı. Zagreb ve Saraybosna Almanların denetimindeydi. Dalmaçya da 3 bölgeye ayrılmıştı. Dalmaçya'nın kıyı kesimlerini oluşturan birinci bölge İtalya'nın kontrolü altındaydı. İkinci bölge askersizleştirilmiş bir bölgeydi ancak burada bazı ayaklanmaların ortaya çıkması üzerine İtalyanlar bu bölgenin yönetimini de ele geçirdiler. Üçüncü bölgede bulunan Hırvat birliklerinin hareketleri İtalyanlar tarafından kısıtlanmıştı. Hırvat Ustaşa devletinin bir donanmaya sahip olmasına izin verilmemişti.¹¹⁶

Ustaşa devletindeki Alman etkisi başlangıçta İtalyan etkisinden daha azdı. Ancak zamanla Alman etkisi artmış ve Zagreb'e Gestapo ve SS birlikleri konuşlandırılmıştı. Ayrıca Hırvatistan'da bulunan etnik Almanlar da özel bir konum kazandılar. Alman General Edmund Glaise von Horstenau 1941-44 tarihleri arasında Zagreb'te oldukça etkili birisiydi. Ustaşalar Almanya ile ekonomik ilişkilerini geliştirdiler ancak bu ilişki kısa sürede Almanya lehine bir durum yarattı. Gittikçe artan Alman etkisinin Hırvatlara zarar vermeye başladığını düşünen Ustaşa devleti dışişleri bakanı Mladen Lorković ve savunma bakanı Ante Vokić Almanya yerine Müttefiklerle işbirliği yapılması için bir girişimde bulunarak Ustaşa lideri Ante Pavelić'e karşı harekete geçtiler ancak Pavelić onları etkisiz hale getirdi.¹¹⁷

Bu süreçte Alman ırk politikasını izlemeye başlayan Ustaşalar ideolojik bakımdan Almanların desteğini almaya çalışıyorlardı. Sabrina P. Ramet'e göre Ustaşa ideolojisi Alman ırkçı ideolojisi ile İtalyan faşizminin karışımı olan ve kendisini Hırvatistan'ın özgün koşullarına göre uyarlamış olan bir ideolojiydi. Ustaşa ideolojisinin asıl amacı Hırvat devletinin kurulması ve varlığını devam ettirmesiydi. Ustaşa liderlerinin çoğu entelektüellerden, avukatlardan, din adamlarından ve eski Habsburg Monarşisi subaylarından oluşmaktaydı. Ustaşa devletinde Ante Pavelić etrafında güçlü bir lider imajı yaratılmaya çalışılmasına rağmen ileri gelen Ustaşa yöneticileri arasında yoğun bir iktidar savaşı da

¹¹⁶ Mario Jareb, "Odnosi Nezavisne Držve Hrvatske s Njemačkom i Italijom", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, 2009, ss. 174 – 177.

¹¹⁷ Jareb, "Odnosi Nezavisne Držve Hrvatske s Njemačkom i Italijom", s. 90.

yaşanmaktaydı. Hatta Pavelić iktidarını sağlamlaştırmak amacıyla 1942’de Slavko Kvaternik ve oğlu Dido Kvaternik’i yönetimden uzaklaştırmıştı.¹¹⁸

30 Nisan 1941 tarihinde kabul edilen vatandaşlık yasasında vatandaşlığa kabul edilmede aryan ırkından olma şartı getirildi ve ayrı bir yasayla Hırvatların “*ari olmayan kişilerle*” evlenmesi yasaklandı. Hırvatistan’da bulunan Yahudilerin kültürel ve sosyal faaliyetlere katılması rejim tarafından engellendi. 4 Mayıs 1941 tarihinde “*Kamu Düzeni ve Güvenliği Kurumu*” oluşturuldu. Bankalar hızla kamulaştırıldı ve polis teşkilatı Ustaşalara bağlandı. Ayrıca Nazi Almanyası ve Faşist İtalya’daki örneklerinden esinlenerek *Ustaşa Gençlik Organizasyonu* ve *Ustaşa Kadınlar Birliği* kurulmuş ve böylece Hırvat kadınların iyi bir anne ve ev hanımı olmaları hedeflenmişti. Ustaşalar bir XIX. yüzyıl milliyetçisi olan Ante Starčević’in düşünce mirasını da sahiplendiler ancak onu bir ırkçı gibi gösterdiler. Ustaşalara göre herkes Ustaşa gibi düşünmek ve hepsinden önemlisi Ustaşa gibi çalışmak zorundaydı. Kiril alfabesinin kullanımı yasaklandı ve Sırpça’dan Hırvatça’ya geçtiği düşünülen kelimeler Hırvat dilinden “temizlendi”. Rejimin izlediği bu dil politikasının nedeni Hırvatların Slav kökenli olmadıkları ve dolayısıyla Sırlarla bir bağlantılarının bulunmadığı düşüncesine dayanmaktaydı. Ustaşaları harekete geçiren temel etken Sırlara karşı duydukları nefretti. Onlara göre Hıvatları ve Sırları birbirinden ayıran derin kültürel farklılıklar bulunmaktaydı. Bu bakımdan Sırlar Doğuyu; Hırvatlar Batıyı temsil ediyorlardı.¹¹⁹

Ustaşalar iktidarı tamamen ele geçirdikten sonra Hırvatistan Sırlarına yönelik yerinden sürme ve yok etme politikasını uygulamaya soktular. Bu bağlamda önce Lika, Kordun, Bosna ve Doğu Hersek’te yaşayan Sırlara karşı saldırılarda bulundular. Sırlara karşı izlenen yok etme ve sürme politikası temelde Sırbistan ile Yugoslavya Krallığı’nda yaşanan ideolojik ve siyasi sorunlardan kaynaklanmaktaydı. 20 Nisan 1941’de “*Hrvatski Narod*” (Hırvat Ulusu) adlı gazetede yayınlanan bir yazıda “Yahudi Sorunu’nun çözümü gerçekleşmeden Güneydoğu Avrupa’da barışın sağlanamayacağı belirtildi. Rejimin amacı “*yabancı unsurlardan temizlenmiş ve etnik bakımdan homojen bir Hırvatistan*” oluşturmaktı. Sırlara yönelik izlenen politika Sırların 1/3’ünün öldürülmesi, 1/3’ünün sürülmesi ve kalan 1/3’ünün de Katolikliğe döndürülmesi şeklinde planlan-

¹¹⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 164 – 165.

¹¹⁹ Goldstein, “*Nezavisna Država Hrvatska 1941. Godine: Put u Katastrofu*”, ss. 30 – 31.

mişti. Bu politika yazılı olarak ifade edilmedi. Aslında bu politikanın ilk örneğini 1881’de Rusya Çarı III. Aleksander’in danışmanı olan Konstantin Petrović Pobjedonoscev Rusya’daki Yahudilere yönelik yapılan pogromlarda önermişti.¹²⁰

8 Mayıs 1941’de Zagreb’te yaşayan Sırpların ve Yahudilerin şehrin diğer bölgelerine göç etmeleri istendi. Bu bildiriye uymayanlar zorla evlerinden çıkarıldı ve mal varlıklarına el konuldu. Zengin Yahudilerin malları yağmalandı. Ustaşa liderlerinden Euguen Dido Kvaternik uygulanan terörünün sembol isimlerinden birisiydi. Aslında bu terörü planlayan Kvaternik sahada uygulayan ise Vjekoslav Luburić’ti. Ustaşa rejimi ırk yasalarını yürürlüğe soktukten sonra Drnj bölgesinde bulunan “*Danica*” fabrikasının arazisinde ilk toplama kampını kurdu. Daha sonra bunu Pag adasında kurulan Jadovno, Slanom ve Metajni toplama kampları izledi. Savaş süresince *Jasenovac* ve *Stara Gradiška* toplama kampları Ustaşalar tarafından en fazla sayıda insanın öldürüldüğü yerlerdi. Rejimin yönetimi altında yaşayan 34.000 Yahudiden 19.000’i Ustaşa kamplarında 7.000’i de Alman toplama kamplarında öldürüldü.¹²¹ *Jasenovac* toplama kampında ölen insanların sayısı hakkında Yugoslavya’daki tarihçiler arasında sürekli bir tartışma yaşanmış ve bu sayının 500.000 ile 700.000 arasında olduğu şeklinde bazı sonuçlara ulaşılmıştı. Ancak 1980’lerde Yugoslav istatistikçi Vladimir Žerjavić, yaptığı araştırmalar sonucunda *Jasenovac* toplama kampında 85.000 kişinin öldürüldüğünü açıkladı. Žerjavić’in açıkladığı bu rakam günümüzde de genel olarak kabul görmüş durumdadır.¹²²

1941 Mayısında Ustaşa yöneticiler ve Naziler arasında Alman işgalindeki Sloven bölgelerinden 179.000 Slovenin Hırvatistan’a gönderilmesi ve karşılığında Hırvatistan’dan da 179.000 Sırbın sürülmesini içeren bir antlaşma yapıldı. Alman işgal bölgesinden sürülen Slovenlerin çoğu Bosna-Hersek’e ve bir kısmı da Hırvatistan’ın kuzeyine yerleştirildi. Ancak Ustaşaların Sırpların sürülmesi konusunda organize bir plana sahip olmamaları yüzünden antlaşmanın Sırplarla ilgili bölümü tam olarak gerçekleştirilemedi. Hatta Almanlar Ustaşaların Sırpları sürme işlemlerini kontrolsüz bir biçimde yaptıklarını ve bunun kendi çıkarlarına zarar vererek bölgedeki dengeleri bozduğunu düşünüyorlardı.

¹²⁰ Goldstein, “*Nezavisna Država Hrvatska 1941. Godine: Put u Katastrofu*”, s. 32.

¹²¹ Filip Škiljan, “Logorski Sustav Jasenovac – Kontroverze”, *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, 2009, ss. 117 – 121.

¹²² Steindorff, s. 179.

Çünkü Ustaşaların Sırpı sürme politikası bazı ayaklanmaların çıkmasına neden oluyor ve Almanlar bu ayaklanmaların düzeni bozmasından endişe ediyorlardı. Ustaşa rejimi, bir yandan Sırpı yok ederken diğer taraftan onları Ortodoks Hırvatlar olarak kabul edip din değiştirmeleri yönünde bir politika da izlemekteydi. Ustaşalara göre Hırvatistan'daki Ortodokslar etnik olarak Hırvatlar ve bunlar yüzyıllar önce baskıyla Ortodoks dinini kabul etmişlerdi. Hırvatistan'da yaşayan Ortodoksların aslında Hırvat olduğu kabülünden hareketle Ustaşa rejimi tarafından 1943 yılında “*Hırvat Ortodoks Kilisesi*” kuruldu. Ancak bu kilise İstanbul Patrikliği tarafından tanınmadı. “Sırp Ortodoks Dini” ifadesinin kullanımı da yasaklanarak “*Grek-Doğu Dini*” ifadesi kullanılmaya başlandı. Ustaşa rejimi, XIX. yüzyıldaki Hırvat milliyetçisi Ante Starčević'in görüşlerine uygun bir biçimde Bosnalı Müslümanları Hırvat olarak kabul etmiş ve Zagreb'in merkezinde bulunan bir sanat galerisini camiye çevirmişti. Ancak günlük hayatta Bosnalı Müslümanlara ikinci sınıf vatandaş muamelesi yapılmaktaydı. Zaten Bosnalı Müslümanlar da zaman içerisinde Ustaşa iktidarına karşı olumsuz bir tutum takınmaya başlamışlar ve Almanlarla bağlantı kurarak Alman SS'lerine bağlı bir “*Handžar Birliği*” oluşturmuşlardı. Ustaşa rejimi döneminde Hırvat Katolik Kilisesinin izlediği politikalar çok defa tartışma konusu olmuştur. Özellikle Zagreb Başpiskoposu Alojzije Stepinac'ın politikaları üzerinde yapılan tartışmalar önemlidir. Savaş sırasında bazı Fransisken din adamları Ustaşalara katılmışlardı. Örneğin Katolik rahip Tomislav Filipović Jasenovac toplama kampının yöneticiliğini yapmış ve tek başına 100 kişiyi öldürdüğünü itiraf etmişti. Ustaşalara katılan sadece Filipović değildi. Božidar Bralo (Saraybosna), Petar Berković (Doboj), Vilim Cecelja (Zagreb) gibi Katolik din adamları da Ustaşaların yanında yer almışlardı. Saraybosna Başpiskoposu Ivan Šarić ve Banjaluka Piskoposu Josip Garić Ustaşa rejimini destekleyen önemli diğer Katolik din adamlarıydı. Split, Hvar ve Krk piskoposları da Ustaşa rejiminden yana tavır almışlardı. Ancak yine de az sayıda Katolik din adamı Ustaşa ideolojisini benimsemişti ve çoğu da Yugoslavya'nın Mihver devletleri tarafından işgal edilmesine karşı çıkmıştı. Ustaşa ideolojisini benimseyen Katolik din adamlarının önemli bir çoğunluğu genç din adamlarından oluşmaktaydı. Daha yaşlı olan Katolik din adamlarının önemli bir kısmı ise Yugoslavcılık düşüncesine bağlı kalmış ve hatta bazıları komünistlerin denetimindeki Partizan hareketine katılmıştı. Partizan hareketine katılmış Katolik din adamları arasında en tanınmış olanı Svetozar

Rittig'di. Jože Lampret, Franc Šmon, Matija Medvešek, Stanko Strašek, Jozo Markušić gibi Katolik din adamları Partizan hareketine katılan diğer isimlerdi.¹²³

Zagreb Başpiskoposu Alojzije Stepinac Ustaşa devletinin kuruluşunu başlangıçta olumlu karşılamış ancak daha sonra rejimin Sırlara yönelik uyguladığı baskı ve terör yöntemlerine Mostar Piskoposu Alojzije Mišić ile birlikte karşı çıkmıştır. Bu bağlamda Stepinac 1941 Temmuzunda Ustaşa lideri Ante Pavelić'e bir mektup göndererek yapılan uygulamaları doğru bulmadığını belirtti. Hırvatistan Yahudilerinin Nazilere teslim edileceğini anlayınca da içişleri bakanı Andrija Artuković'e bir mektup göndererek bunun yasadışı bir uygulama olduğunu ifade etti. 1943 Şubatında yaptığı bir açıklamada ise Jasenovac toplama kampının kurulmasını kınayarak Ustaşaların Sırları Katolikliğe döndürmesi uygulamalarına karşı çıktı. Stepinac zorla din değiştirilmesi işlemlerine karşı çıkmasına rağmen bunun din değiştiren insanların hayatlarının kurtarılması anlamına geldiğini de düşünüyordu. Ustaşalar din değiştirilmesi işlemlerinin Katolik Kilisesinin kurallarına uygun olarak yapılıp yapılmamasıyla çok fazla ilgilenmiyorlardı. Çünkü onlar için önemli olan Ortodoksların bir an önce Katolikliğe döndürülmesiydi. Vatikan da Ustaşaların din değiştirme politikasına karşı tepki göstermişti.¹²⁴

17-18 Kasım 1941 tarihlerinde Zagreb'te yapılan "*Piskoposlar Konferansı*"nda zorla din değiştirme işlemleri eleştirildi ve ancak gönüllü ve usulüne uygun olarak yapılmış işlemlerin kilise tarafından kabul edilebileceği ilan edildi. Bu konferanstan sonra Hırvat Katolik Kilisesi aralarında Başpiskopos Alojzije Stepinac'ın da bulunduğu ve tamamı piskoposlardan oluşan 3 kişilik bir kurul oluşturdu. Bu kurulun görevi Ortodoksların Katolikliğe döndürülmesi işlemlerinin doğru bir biçimde yapılmasını sağlamaktı. 1941-45 yılları arasında 244.000 civarında Ortodoks Sırbın Katolikliğe döndürüldüğü tahmin edilmektedir.¹²⁵

Alojzije Stepinac'ın bu türden çabalarına karşı İkinci Dünya Savaşı sırasında izlediği tutum ve Ustaşa rejimiyle olan ilişkileri oldukça tartışmalıdır. Tarihçi Mark Biondich Başpiskopos Stepinac'ın bir savaş suçlusu olmadığını ama izlediği politikanın da kendi

¹²³ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 171 – 173.

¹²⁴ Mark Biondich, "Kontroverze u Vezi s Katoličkom Crkvom u Hrvatskoj u Vrijeme Rata 1941. – 1945.", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, ss. 147. – 149.

¹²⁵ Biondich, ss. 152 – 155.

içinde çelişkiler barındırdığını söylemektedir. Stepinac, Ustaşaların pornografiyi yasaklamalarından ve kürtaj yasağını getirmelerinden oldukça memnundu. Ayrıca Hırvatlar ve Sırlar arasında derin kültürel farklılıklar olduğu yönündeki Ustaşa tezlerini de benimsemişti.¹²⁶ Alojzije Stepinac açık bir biçimde hiçbir zaman Ustaşa rejimini kınamış olmasa da yukarıda bahsedilen örneklerde görüldüğü gibi rejimin bazı uygulamalarına karşı çıkmış ve elindeki olanaklar ölçüsünde tepki göstermiştir.

Ustaşa devletinin kuruluşu ilan edildiğinde eski Yugoslavya Krallığı ordusundaki Hırvatların yeni devletin ordusuna katılması istenmiş ve Yugoslav ordusundaki Hırvat subaylar genel olarak bu çağrıya uymuşlardır. Zagreb’te “Hırvat Vatan Koruma Bakanlığı” kurulmuş ve Almanlar tarafından savaş esiri olarak tutulan Hırvat ve Bosnalı Müslüman askerler deserbest bırakılmıştır. 1941’de Ustaşa rejimi askere alım işlemlerini başlattı ancak Sırlar, Çingeneler ve Yahudiler bunun dışında tutuldu. 1941 Mayısında Hersek’in doğusu, Dalmaçya’nın kuzeyi ve Bosna’nın batısında çıkan Sırp isyanlarının bastırılmasında Ustaşa vatan koruma güçleri kullanıldı.¹²⁷

Hırvat Ustaşa askeri birliklerinin genel olarak yetersiz kalması nedeniyle İtalyanlar zamanla etki alanlarını genişletti ve bazı Ustaşa birlikleri İtalyan komutasına girdi. 1942’den sonra Alman etkisinin artması sonucunda Ustaşa yönetimi bir kısım piyade birliklerinin Alman komutasına verilmesi kararını aldı. Hırvat Ustaşa birliklerinin dışında Bosnalı Müslümanlardan 13. Handžar ve 23. Kama adlı birlikler oluşturulmuş ve hatta çoğunluğu din değiştirmiş Sırlardan oluşturulan birlikler de kurulmuştu.¹²⁸

Ustaşa devletinin kendi hava gücü bulunmaktaydı ve 1943 yılında rejimin elinde 230 tane uçak vardı. İtalya ile yapılan antlaşma gereği Ustaşaların donanma bulundurması zaten yasaklanmıştı. Ancak 1943’te İtalya’nın savaş dışı kalmasından sonra donanma Ustaşa rejiminin kontrolüne geçti ama Alman savaş donanmasıyla eşgüdüm içerisinde hareket etmek zorunda kaldı. 1943 Eylülünde Ustaşa birlikleri toplam 200.000 kişiden oluşmaktaydı ve savaşın sonlarına doğru bu sayının 100.000 kadar olduğu tahmin edilmekteydi. 1943’ten sonra Ustaşa saflarından komünistlerin denetimindeki Partizan ha-

¹²⁶ Biondich, ss. 165 – 166.

¹²⁷ Nikica Barić, “Domobranstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945.”, *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, 2009, ss. 67 – 68.

¹²⁸ Noel Malcolm, *Bosna’nın Kısa Tarihi*, Çev. Aşkın Karadağlı, Om Yayınevi, 1999, s. 301.

reketine doğru geçişler başladı. Bu geçişlerde çoğu zaman fırsatçı nedenler bulunmaktaydı. Ustaşalar Partizanlara karşı bazı başarılar elde etseler de Partizan hareketini ortadan kaldıracabilecek bir güce sahip olamadılar. Aslında II. Dünya Savaşı'nın sonunda Müttefikler Mihver devletlerini yenmeseydi Partizanların da başarılı olma şansları yoktu. 1945'in Mayısında savaşın kaybedildiğini anlayan Ustaşalar Batılı devletleri yanlarına çekmeye çalıştılar ancak bunda başarılı olamadılar. Yugoslav komünist rejimi döneminde Ustaşa ordusu genellikle zayıf bir ordu olarak resmedildi ve hatta Partizanlara hemen teslim olmaya hazır bir ordu şeklinde gösterildi. Ancak Ustaşa birlikleri Partizanların saldırılarına rağmen dağılmamıştı. Savaş sırasında Partizan ve Sırp Çetnik birliklerinin saldırıları sonucunda Hırvat Ustaşa devletindeki güvenlik sorunları artmış ve birçok yol ve tren istasyonunun Partizanlar ve Çetnikler tarafından bloke edilmesi nedeniyle gıda sıkıntısı başlamıştı. Bu nedenle karaborsacılık hızla artarak 25-30 kg un ancak bir memur maaşıyla alınabilir bir duruma gelmişti. Diğer taraftan köylüler de şehirlere satmak için hem çok az ürün getirmeye hem de getirdikleri ürünler için yüksek fiyatlar istemeye başlamışlardı. Bu nedenle kentlerde açlık tehlikesi başgöstermiş ve Sırp ve Yahudi mallarının yağmalanması artmıştı. Bütün bu sıkıntılara rağmen Ustaşa rejimi Yugoslav komünistlerin denetimindeki Partizanlar tarafından değil İkinci Dünya Savaşı'nı Müttefiklerin kazanmasından dolayı yıkılmıştır.¹²⁹

1.5.2. Sırp Çetnik Hareketi

Mihver devletleri, 1941 Nisanında kendi denetimlerinde bir Sırp devleti kurarak General Milan Nedić'i bu devletin başına geçirdiler. Devletin sınırları 1912 yılındaki Sırbistan sınırlarıyla hemen hemen aynıydı ve nüfusu 3.810.000 kişiden oluşmaktaydı. Nüfusun % 10'luk bir kısmı da Belgrad'ta yaşıyordu. 13 Ağustos 1941 tarihinde Belgrad'ta Sırp halkını Almanlarla işbirliği yapmaya çağıran ve 545 kişinin imzasını taşıyan bir bildiri yayınlandı. Bu bildiriye Belgrad Üniversitesi'nden 81 profesör ve Sırp Ortodoks Kilisesi'nden 3 din adamı imza atmış ve Sırp Barosu da oybirliğiyle aldığı bir kararla bildiriye desteklediğini açıklamıştı. Böylece Almanların denetiminde kurulmuş olan bu güdük Sırp devletinin meşrulaştırılması için bir adım atılmıştı.¹³⁰

¹²⁹ Barić, ss. 77 – 85.

¹³⁰ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 179 – 180.

General Milan Nedić, komünistlerin denetimindeki Partizan hareketinin bastırılmasıyla birlikte Almanya'nın Sırp çıkarlarının gerçekleşmesine destek vereceğini düşünüyor ve Sırbistan'ın sınırlarını bu şekilde genişletilebileceğini umuyordu. Aslında Nedić bu süreçte hem Almanlarla anlaşmaya çalışmış hem de sürgünde bulunan Yugoslavya Kralı II. Petar Karađorđević'e bağlılığını bildirmişti. Nedić'in iktidarı sınırlandırılmış bir iktidardı ve başında bulunduğu hükümet sadece Almanların aldığı kararları uygulamaktı. Zaten bu dönemde 700 kadar Alman subayı da Sırbistan'da görev yapmaktaydı. Almanlar Partizanların öldürülmesi için bir Sırp muhafız birliği oluşturmuşlar ve Sırbistan topraklarında toplama kampları inşa etmişlerdi. Nedić, silahlı bir direnişin Sırbistan'a zarar vereceğini düşünüyordu. Hatta Sırp Çetnik hareketinin lideri Draža Mihailović'in bir İngiliz casusu olduğunu ve Sırbistan için en iyi olanın Mihver devletlerinin yanında yer almak olduğunu savunuyordu. Nedić'in temsil ettiği Sırp milliyetçiliği aynı zamanda antisemitizmi içinde barındıran bir milliyetçilikti ve bu nedenle Yahudiler basın organlarında Sırpların "eski düşmanları" olarak gösteriliyordu. 1934 yılında "Zbor"adlı Sırp Faşist hareketini kurmuş olan Dimitrije Ljotić işgalci kuvvetlerle işbirliği yaparak Yahudilerin öldürülmesine katıldı. Önde gelen Ortodoks din adamlarından bazıları Yahudilerin Sırbistan'dan sürülmesini desteklediler. Almanlarla işbirliği içinde olan Sırp Ortodoks Kilisesi Sinodu bu işbirliği sayesinde Sırpların Hırvatistan'dan sürülmesini engelleyebileceğini düşünüyordu. Zaten Nedić hükümeti de Bulgar işgalindeki Makedonya'dan sürülen 20.000, Hırvatistan'dan 104.000 ve Bačka bölgesinden 37.000 kişiyi kabul etmek zorunda kalmış ve sürülen bu insanların sorunlarına çözüm bulmaya çalışıyordu.¹³¹

İkinci Dünya Savaşı sırasında Sırbistan'da işgale karşı gelişen ilk direniş hareketi Sırp Çetnik hareketiydi. Hareketin lideri Albay Dragoljub (Draža) Mihailović'in amacı Yugoslavya Krallığı'nı yeniden kurmaktı. Mihailović'e göre yeniden kurulacak Yugoslavya'da etnik bakımdan homojen bir Büyük Sırbistan'ın oluşturulması gerekiyordu. Çetnik hareketinin komuta merkezi Sırbistan'da bulunan Ravna Gora olduğu için bu harekete aynı zamanda Ravna Gora hareketi (*Ravno Gorski Pokret*) denilmekteydi. Çetniklerin ilk resmi programı 30 Haziran 1941'de Dr. Stevan Moljević tarafından ilan edilmiş ve homojen bir Büyük Sırbistan'ın kurulması hedefi bu programda belirtilmiştir. Ayrıca

¹³¹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 180 – 181.

Büyük Sırbistan'ın Karadağ, Banat ve Bačka bölgeleriyle birlikte Bosna-Hersek'in tamamını ve Hırvatistan topraklarının % 70'sini kapsaması gerektiği de ifade edilmişti. Bunun dışında Karađorđević hanedanı yönetimi altında Çetnik diktatörlüğünün kurulması ve Sırbistan için Adriyatik Denizi'ne çıkış sağlanması talep edilmişti. Çetniklere göre Büyük Sırbistan'da Sırp olmayan unsurların "temizlenmesi" gerekiyordu. Bu bağlamda Bosna-Hersek'te yaşayan Müslüman (Boşnak) ve Hırvatların yerlerinden sürülmesi ve Sancak'ta yaşayan Müslümanların kovulması planlandı. Çetnikler Sırp olmayan 2,6 milyon insanı yerinden sürmeyi ve bunların yerine 1,3 milyon Sırbı yerleştirmeyi düşünüyorlardı. Böylece Sırbistan'ın savaştan sonra kurulacak Yugoslavya'da nüfusun ve toprağın 2/3'üne sahip olmasını hedeflemişlerdi. İkinci Dünya Savaşı Sırp Çetniklere kendi programlarını gerçekleştirmek için bir fırsat yaratmıştı. Çetnik hareketi ilk kez 1903 yılında ortaya çıkmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Çetnikler Makedonya ve Arnavutluk'a yönelik faaliyetlerde bulunarak Sırbistan'ın güneye doğru genişlemesini hedeflemişlerdi. 1918'de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın kurulmasından sonra ise faaliyetlerini Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a doğru yoğunlaştırarak Büyük Sırbistan'ın tamamen kurulması için çalıştılar. Sırp Radikal Halk Partisi tarafından yönlendirilen Çetnikler Yugoslavya Krallığı'nda özellikle Hırvatlara ve Hırvat ayrılıkçı taleplerinin sözcüsü olarak gördükleri Hırvat Köylü Partisinin lideri Stjepan Radić'e karşı tepki göstermişlerdi. Çetnik birlikleri zaman içerisinde Belgrad rejiminin polis gücü gibi hareket ederek paramiliter birlikler haline dönüştüler. 1929'da Kral Aleksander'in mutlak monarşi yönetimini ilan etmesinden sonra tüm siyasi partilerin ve ulusal kuruluşların faaliyetleri yasaklanmış olmasına rağmen Çetnik birlikleri varlıklarını devam ettirdiler.¹³²

Çetniklerin parolası "*Kral ve Vatan İçin*" şeklindeydi. 1934'te Aleksander'in Marsilya'da bir suikast sonucu Ustaşalar tarafından öldürülmesinden sonra Çetniklerin sayısı hızla artmaya başladı. 1935'te 430 Çetnik birliğinde 213.210 kişi varken 1938 yılında ise 1000 Çetnik birliğinde 500.000'den fazla kişi bulunmaktaydı. Sadece Hırvatistan ve Bosna-Hersek topraklarında 500 Çetnik birliği oluşturulmuş ve bu birliklerde 200.000 kişi yer almıştır. 1939'da imzalanan Hırvat-Sırp antlaşmasına göre Yugoslavya Krallığı içerisinde Banovina Hırvatistanı adı altında ayrı bir idari-siyasi birimin kurulması ve

¹³² Zdravko Dizdar, "Četnički Pokret Na Području Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1941. – 1945.)", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, 2009, ss. 43 – 50.

devletin *de facto* olarak federalleşmesinden sonra Çetnikler Banovina Hırvatistanının lağvedilmesini ve bunun gerçekleşmemesi durumunda Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te Sırların yaşadığı bölgelerde Sırp yönetimlerinin kurulmasını talep etmişlerdi.¹³³

Aslında Çetniklerin bu talepleri günümüzde Bosna-Hersek'te 1995 Dayton Antlaşması sonucunda Republika Srpska entitesinin kurulmasıyla kısmen gerçekleşmiş gözükmektedir. Benzer bir çabayı Sırlar Hırvatistan'da da göstermişler ve burada otonom bir Sırp bölgesi kurmuşlardı. Ancak Hırvat ordusunun 1995'te düzenlediği askeri operasyonlardan sonra bu otonom Sırp bölgesi Zagreb hükümeti tarafından ortadan kaldırıldı. Bu örnekler Çetniklerin izlediği politikadaki tarihsel sürekliliği göstermektedir.

1941 yılının yaz aylarında Çetnik hareketi kendi merkez komitesini oluşturarak hem askeri hem de siyasal bir yapı kazandı. 1941 Eylülünde Londra'daki Yugoslav kraliyet hükümetiyle kurulan bağlantı sonucunda hareketin resmi adı "*Vatan İçerisindeki Yugoslav Ordusu*" şeklinde değiştirildi. Hırvat Ustaşa yönetimine karşı Sırları ayaklanmaya çağıran Çetnikler, Partizan birliklerine karşı ise Sırp hükümeti başbakanı Milan Nedić ile işbirliği yapmaya çalıştılar. Bu bağlamda Çetniklerin lideri Draža Mihailović ile Milan Nedić arasında görüşmeler gerçekleştirildi. Bu görüşmeler sonucunda Nedić hükümeti Mihailović'i önce ekonomik olarak destekledi. 1941 Kasımında Draža Mihailović kendisine bağlı 2.000 kişilik bir Çetnik birliğini Milan Nedić'in komutasına verdi ve bu birlik daha sonra Partizanlara karşı savaşmak üzere Almanlara katıldı. Sırp hükümeti bakanlarından Milan Aćimović Almanlar ve Çetnikler arasındaki bağlantıyı sağlayan kişiydi. Almanya'nın Güneydoğu Avrupa'dan sorumlu olan temsilcisi Hermann Neubacher 1943'ün yazında Belgrad'a geldi. Neubacher'in görevi Sırbistan, Banat, Makedonya, Kosova, Karadağ, Sancak ve Romanya'da bulunan yerel güçleri Alman çıkarları doğrultusunda koordine etmektir. Neubacher, Almanya dışişleri bakanı Ribbentrop'a sunduğu bir raporda Almanya'nın Sırbistan'a karşı izlediği politikayı değiştirmesi gerektiğini belirtmiş ve önce Sancak bölgesinin Karadağ'a ardından Karadağ'ın da Sırbistan yönetimine dahil edilmesiyle birlikte Büyük Sırp Federasyonu'nun kurulmasını ve bu federasyonun başına Milan Nedić'in getirilmesini önermiştir. Neubacher'e göre böyle bir federasyonun kurulması durumunda Karadağ'a ayrıca otonomi verilmesi gerekiyordu. Sırbistan'daki Alman askeri kuvvetlerinin sayısının azaltılması ve Belgrad

¹³³ Dizdar, s. 45.

Üniversitesi'nin yeniden açılması da Neubacher'in diğer önerileriydi. Ancak Hitler Neubacher'in önerilerini dikkate almadı. Önerileri dikkate alınmamış olsa da Hermann Neubacher bölgede önemli bir rol oynamaya devam etti.¹³⁴

Kosmaja, Mladenovac ve Lepenice gibi bölgelerde Almanlar ve Çetnikler arasında devam eden çatışmalar 1943 yılının sonlarında imzalanan bir antlaşmayla sona erdirildi ve aralarında işbirliği yapılmaya başlandı. Bu işbirliği Çetniklere sadece askeri değil ekonomik yararlar da sağladı. Çünkü Partizanları yakalayan ve Almanlara teslim eden Çetnikler para alıyorlardı. Öte yandan Sırp hükümeti başbakanı Milan Nedić Almanların Çetniklerle işbirliği yapmasından ve kendisinin devre dışı kalmasından korkuyordu. Bu nedenle içişleri bakanı Ceko Đorđević'in öldürülmesinden sonra onun yerine bir Çetniki göreve getirerek Almanlar ve Çetnikler arasında bir denge kurmaya çalıştı. Çetnikler 1941 Ekiminde İtalyanlarla bir antlaşma imzalayarak Hırvatistan'ın Lika bölgesinde ve Güneydoğu Bosna'da Çetnik birlikleri oluşturdular. Bu sayede Partizan birliklerine karşı önemli başarılar kazandılar. İtalyanlar da Çetniklere yardım etmiş ve Çetnikler ile Ustaşaları birbirlerine karşı kullanmaya çalışmışlardı. 1942'in sonlarında İtalyanlar Partizanlarla mücadele edilebilmesi için *Milizia Volontaria Anticomunista - MVAC* adıyla 6 tane birlik oluşturdular. Bunlardan dördü Katoliklerden diğer ikisi de Ortodokslardan meydana gelmekteydi. İtalyanların Çetniklerle yaptığı antlaşmaya rağmen İtalyan ordusunun komutanlarından Mario Roatta Çetniklerin Dalmaçya'da yaptığı kitlesel katliamlara tepki göstermiş ve sivillere karşı gerçekleştirilen saldırıların durdurulmaması halinde İtalyan yardımının kesileceği tehdidinde bulunmuştu.¹³⁵

Çetnikler Almanlara karşı işbirliği yapmak için Partizanlarla da görüşmüş ve bu bağlamda 19 Eylül 1941'de Çetnik lideri Mihailović ve Partizan hareketinin lideri Josip Broz Tito Struganik'te bir araya gelmişti. Bu görüşmede J. B. Tito, Mihailović'e Partizanlar ve Çetnikler arasında kurulacak ortak ordunun başına geçmesi teklifinde bulundu. Ayrıca J. B. Tito, bir işbirliği programı da hazırlayarak 20 Ekim 1941'de Mihailović'e verdi. Ancak Mihailović J. B. Tito'nun işbirliği önerisini kabul etmedi. Savaş sırasında Partizanlara ve dolayısıyla komünistlere karşı ortak mücadele etme düşüncesi nedeniyle aralarındaki ideolojik ve politik farklılıklara rağmen Çetnikler ve Ustaşalar

¹³⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 185 – 186.

¹³⁵ Dizdar, ss. 59 – 61.

arasında da işbirliği yapılmıştır.¹³⁶ Aslında hem Çetnikler hem de Ustaşalar için en önemli düşman komünistlerdi. Aynı şekilde Almanlar ve İtalyanlar da komünistlere karşı mücadele edilmesi gerektiğini ve bu çerçevede Ustaşa ve Çetniklerle işbirliği yapılabileceğini düşünüyorlardı.

İkinci Dünya Savaşı'nda İngilizlerden de yardım alan Çetnikler Draža Mihailović'in Karadağ'da yaptığı bir konuşmada İngilizlerin Çetniklere yeterli yardımı yapmadıklarını ve Kral II. Petar'ın Londra'da tutsak edildiğini söylemesi üzerine İngiliz hükümeti tarafından uyarıldılar. Albay S. W. Bailey Mihailović'in yaptığı bu konuşmayı İngiliz hükümetine bildirdi. Bunun üzerine İngiliz hükümeti sürgündeki Yugoslav kraliyet hükümetinin başbakanı Slobodan Jovanović'e konuyla ilgili olarak bir nota verdi ve ilgili nota bizzat Winston Churchill tarafından imzalandı. Bu notada Mihailović'in İngilizler aleyhine konuşması eleştirilmişti. Bu gelişmeler üzerine 1943 Mayıs'ında İngilizler Partizanlarla temas kurmaları için F. W. Deakin, W. F. Stuart ve William D. Jones gibi isimleri görevlendirme kararı aldılar. Almanlar ve İtalyanlar ile işbirliği yapan ve Partizanlar karşısında yenilgi almaya başlayan Çetnik hareketi İngilizler açısından stratejik bir ortak olmaktan çıkmaya başladı ve 1943 Kasım'ında İngiliz hükümeti Çetniklere yaptığı yardımı tamamen durdurdu. Bundan sonra Partizan hareketi Yugoslavya topraklarında İngilizlerden yardım alabilen tek kuvvet oldu.¹³⁷

Bu sırada Almanların Karadağ'a yönelik gerçekleştirdikleri "*Schwarz Operasyonu*"nda çok sayıda Çetnik etkisiz hale getirildi. Bu operasyonda uğranılan kayıplar ve İngiliz desteğinin kaybedilmesi sonucunda Çetnik liderleri arasında bir ayrışma yaşandı ve Karadağ'daki birçok Çetnik Partizan hareketi saflarına katıldı. 1943 yılında Yugoslavya'da bulunan 16 İtalyan birliğinden 14'ü ellerindeki silahları Partizanlara teslim etti. Savaş döneminde Partizanlar ve Çetnikler arasındaki en önemli mücadele Bosna-Hersek ve Hırvatistan topraklarında yaşanmıştı. Zamanla bu bölgelerde yaşayan Sırp Çetniklerin kendilerini yeteri kadar koruyamadığını düşündükleri ve hayal kırıklığına uğradıkları için Partizan hareketine katılmaya başladılar. Bu şekilde Bosna-Hersek ve Hırvatistan

¹³⁶ Jasper Ridley, *Tito: Biografija*, Çev. Vesna Domany-Hardy ve Vanessa Vasić-Janeković, Promotej, Zagreb, 2000, ss. 234 – 237.

¹³⁷ Matković, ss. 258 – 259.

tan'daki Partizan birlikleri güçlenmiş oldu. 1943 sonlarında 70.000 olan Partizan sayısı daha sonra 150.000'e çıktı.¹³⁸

Partizanların güçlenmesi üzerine 28.11.-2.12.1943 tarihleri arasında düzenlenen Tahran Konferansı'nda Roosevelt ve Churchill J. B. Tito'nun liderliğindeki Partizan hareketine destek ve yardım sağlanması kararını aldılar. Bu bağlamda sürgündeki Yugoslavya Kralı II. Petar 28 Ağustos 1944'te Draža Mihailović'i ordu komutanlığı görevinden aldı. İyice moral bozukluğu yaşamaya başlayan Çetniklerin çoğu J. B. Tito'nun çağrısına uyarak hızla Partizan saflarına katıldı. Çetniklerin Partizan saflarına katılması genel olarak fırsatçı nedenlerle gerçekleşmiştir. 10.000 kadar Çetnik Batı Avrupa'ya kaçtı. Çetniklerin II. Dünya Savaşı sırasında kaç kişiyi öldürdükleri tartışmalı bir konudur. Ancak genel olarak 50.000 Hırvat ve Bosnalı Müslümanın Çetnikler tarafından öldürüldüğü tahmin edilmektedir.¹³⁹

1.5.3. Partizan Hareketi ve Savaşın Bitişi

22 Haziran 1941'de Almanya Sovyetler Birliği'ne saldırdığında Komintern tüm komünist partileri Mihver devletlerine karşı ayaklanmaya çağırdı. Ertesi gün Yugoslavya Komünist Partisi de ayaklanma çağrısında bulundu. 27 Haziran 1941'de Yugoslav komünistleri resmen *Yugoslavya Partizan Hareketi Ulusal Kurtuluş Komuta Merkezi*'ni kurdular. Komünistlerin kitlesel ayaklanma çağrısına rağmen başlangıçta sadece Sırbistan ve Karadağ'da ve Sırp köylülerin ağırlıkta olduğu Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da bazı ayaklanmalar görüldü. 1941'de 60.000-70.000 kadar silahlı Partizanın bulunduğu tahmin ediliyordu. Hırvatistan'da Rade Končar, Andrija Hebrang, Ivan Rukavina ve Vladimir Bakarić gibi Hırvat komünistler Partizan birliklerinin başında bulunuyordu. 22 Haziran 1941'de Hırvatistan'da 39 Hırvattan oluşan ilk Partizan birliği kurulmuştu.¹⁴⁰

Yugoslavya Komünist Partisi, Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasına kadar savaşın Almanya ve İngiltere-Fransa arasında "ikinci bir emperyalist" savaş olduğu görüşünü dile getirmekteydi. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasından sonra parti "anti-faşizm" söylemini kullanmaya başladı. Komünist parti sadece Yugoslavya

¹³⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 205 – 207.

¹³⁹ Dizdar, s. 63.

¹⁴⁰ Steindorff, s. 181.

işçilerini değil aynı zamanda Yugoslav uluslarını da işgalcilere karşı ayaklanmaya çağırılmış ve böylece komünistlerin denetiminde Partizan halk kurtuluş komiteleri kurulmaya başlanmıştı. Stalin'in doğum günü olan 21 Aralık 1941'de I. Proleter Birliği oluşturuldu. Yugoslav Komünist Partisi ulus ilkesini göz önünde bulundurarak her ulusun çoğunlukta olduğu bölgelerde askeri yönetimlerin oluşturulmasına karar verdi. Hırvatistan'da komünistlerin denetimindeki Partizan hareketine karşı başlangıçta bir çekimserlik oluşmuş ve özellikle Hırvat Köylü Partisi taraftarları ne olup biteceğini bekleyip görmek istemişlerdi. 1937'de kurulmuş olan Hırvatistan Komünist Partisi savaş başladığında yaklaşık 1000 üyeden oluşan ideolojik bir aygıt durumundaydı. Hırvat Köylü Partisi ise tarihsel olarak geniş kitlelerin desteklediği ulusal ve sosyal özellikleri belirleyici olan bir siyasi partiydi.¹⁴¹

Hırvatlar genellikle bu partinin politikalarını desteklemekteydiler. Bu nedenle komünistler Hırvat köylülerini yanlarına çekmeye çalıştılar ve köylülere Stjepan Radić'in öğretilerine bağlı olarak sosyal adaletin sağlanacağı bir devlet kuracaklarını söylediler. Komünistler ayrıca Vladko Maček'in Hırvatların gözündeki popülaritesini ortadan kaldırmak için onun Londra'daki Yugoslav kraliyet hükümetiyle işbirliği yaptığını dahi belirttiler ve savaş sırasında Vladko Maček'i Ustaşa lideri Ante Pavelić'ten sonra iki numaralı vatan haini ilan ettiler.¹⁴²

Alman ordusunun Rus cephesine gitmesini fırsat bilen Partizanlar ilk olarak 1941 Temmuzunda Sırbistan'da sabotaj saldırıları düzenlediler ve ardından Karadağ'da ayaklanma başlattılar. Jandarma karakollarına, iletişim bağlantı noktalarına ve Alman garnizonlarına saldıran Partizanlar Sırbistan'ın batısındaki Užice kentini ele geçirerek "*Užice Cumhuriyeti*"ni kurdular ve burada silah üreten bir fabrikayı da ele geçirerek kendileri için gerekli olan silahların üretmeye başladılar. Ancak bu fabrika 1941 Kasımında Almanlar tarafından havaya uçuruldu ve Užice kenti yeniden Almanlar tarafından ele geçirildi. Bunun üzerine Partizanlar Bosna-Hersek ve İtalyan işgali altındaki Karadağ'a çekilmek zorunda kaldılar. Užice'nin Almanların eline geçmesi Partizanlar için büyük bir kayıptı. Bu sırada Çetnik birlikleri sürgündeki kraliyet hükümetinin direktifiyle Partizanlara saldırmaya başlamıştı. Çetnikler, Yugoslav komünistlerinin Komintern,

¹⁴¹ Bilandzić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 125 – 128.

¹⁴² Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 220.

Vatikan ve Masonların etkisi altında olduğunu söyleyerek komünistlere karşı bir propaganda sürdürüyorlardı.¹⁴³

1942-43 yıllarında Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da kontrol ettikleri alanı genişleten Partizanlar partiye yeni üyeler kazandırmak amacıyla daha yumuşak bir söylem kullanmaya başlamışlardı. Başlangıçta çoğunlukla Sırlardan oluşan Partizan birliklerine daha sonra çok sayıda Hırvat katıldı. Kamuoyunun yakından tanıdığı bazı isimler de Partizan hareketine katılmıştı. Örneğin Hırvat şair Vladimir Nazor ve Hırvat Katolik din adamı Svetozar Rittig bu isimlerden bazılarıydı.¹⁴⁴

Yugoslavya Komünist Partisi'nin yönlendirdiği Partizan hareketinin başında Hırvat Josip Broz (1892-1980) bulunuyordu. I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan ordusunda askerlik yapmış olan Josip Broz savaş esiri olarak Rusya'da tutuklu kaldı. 1924 yılında o dönemde illegal olan Yugoslavya Komünist Partisi'nde görev almaya başladı. 1928 yılında partinin Zagreb yöneticiliğine getirildi. 1934-1936 yılları arasında Rusya'da Komintern için çalıştı ve Rusça öğrendi. Bu süre içinde sahte kimliklerle parti faaliyetlerini sürdürdü. Stalin tarafından "*Walter*" olarak adlandırılan Josip Broz 1934 yılında takma ad olarak "*Tito*" adını aldı. Tito takma adını ömrünün sonuna kadar kullandı ve bu isimle bilindi.¹⁴⁵

J. B. Tito, 1937 yılında Yugoslavya Komünist Partisi Genel Sekreteri oldu. Yugoslavya Komünist Partisi ulusal sorunun çözümü konusunda başlangıçta üniterist-merkeziyetçi modeli benimsemiş ancak daha sonra Yugoslavya Krallığı'nın yıkılması yönünde bir politika izlemeye başlamıştır. Bu politika değişimi çerçevesinde partideki çatışmalar da hız kazanmıştır. Yugoslavya Krallığı'nda uygulanan üniterist-merkeziyetçi modelin ulusal sorunun çözümü konusunda bir başarı sağlayamadığı ortaya çıkınca J. B. Tito daha 1936 yılında Slovenlerin, Sırların, Makedonların, Bosnalıların, Karadağlıların ve Voyvodinalıların kendi ulusal meclislerini kurması gerektiğini ve kendi talepleri çerçevesinde Yugoslav devletinin yapısı konusunda karar vermeye hakları olduğunu belirtti. Hatta açık bir biçimde 7 federe cumhuriyetten oluşan bir Yugoslav devletinin kurulma-

¹⁴³ Ridley, ss. 196 – 198.

¹⁴⁴ Steindorff, ss. 182-183.

¹⁴⁵ Ridley, ss. 140 – 141.

sını önerdi ve bu bağlamda Kosova'nın da kendi federe devletine sahip olması gerektiğini savundu. Zaten 1937'de Hırvatistan ve Slovenya komünist partilerinin Yugoslavya Komünist Partisi çerçevesinde kurulmasında J. B. Tito önemli bir rol oynamıştı.¹⁴⁶ Böylece komünistler “Federal bir Yugoslavya” programını savunmaya başlayarak Yugoslav ulusları arasındaki çatışmaların sona erdirilmesi için siyasi bir çözüm önermiş oldular. Bu çözümün siyasi programı federalizmdi. Hırvat politikasındaki tarihi federalizm programı J. B. Tito tarafından Yugoslav Komünist Partisi'nin de programı haline getirildi.

Ustaşaların Sırlara; Çetniklerin de Hırvatlara ve Bosnalı Müslümanlara karşı yaptıkları etnik temizliği engellemek ve daha fazla taraftar kazanmak için Partizanlar savaş sırasında “*kardeşlik ve birlik*” sloganını kullandılar. Bu slogan aynı zamanda savaş sonrasında kurulan Sosyalist Yugoslavya'da komünist rejimin kendi meşruiyetini sağlama araçlarından birisi haline geldi. Partizanlar askeri operasyonlarını Hırvatistan ve Bosna-Hersek toprakları üzerinde yoğunlaştırarak Bihać'ın kontrolünü ele geçirdiler ve 48.000 km²'lik bir alanı kontrol etmeye başladılar. 1942 Kasımında Bihać'ta *Yugoslavya Anti-faşist Halk Kurtuluş Konseyi* (Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja – AVNOJ) oluşturuldu. Bu konseyin temel hedeflerinden birisi Yugoslavya Krallığı'nın yeniden kurulmasını engellemekti. Konsey komünistlerin denetimindeydi ama konsey içerisinde savaş öncesinde Yugoslavya'da faaliyet gösteren siyasi ve toplumsal gruplar da temsil edilmekteydi. Bu nedenle konseyin bazı çalışmalarına Hırvat Köylü Partisi'nin temsilcileri de katılmıştı.¹⁴⁷

1 Mart 1943 tarihinde Hırvatistan'da *Hırvatistan Anti-faşist Halk Kurtuluş Konseyi* (*Zemaljsko Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja Hrvatske –ZAVNOH*) kuruldu. 12-15 Ekim 1943 tarihleri arasında yapılan ZAVNOH toplantısında bir meclis oluşturuldu ve bu meclis İtalya'nın işgal etmiş olduğu İstria, Zadar, Cres ve Dalmaçya bölgelerinin Hırvatistan'a yeniden katıldığını ilan etti. Bu şekilde savaş sırasında oluşturulmuş olan “*Hırvat Anti-faşist Konseyi*” ile daha sonra kurulacak olan Hırvatistan cumhuriyeti'nin temelleri atıldı. Bu konsey 1944 Mayısında yaptığı bir toplantıda “*Federe Hırvat*

¹⁴⁶ Janko Pleterski, *Komunistička Partija Jugoslavije i Nacionalno Pitanje 1919-1941*, NIP Oslobođenje, Sarajevo, 1971, ss. 43 – 47.

¹⁴⁷ Zdenko Radelić, “1945 in Croatia”, *Review of Croatian History*, Vol. XII, N. 1, Prosinac 2016, ss. 21 – 22.

Devleti”nin kuruluşunu resmen ilan etti.¹⁴⁸ Hırvat Antifaşist Konseyi kendisini aynı zamanda Hırvatistan Meclisi (Sabor) olarak da ilan ettiği için “*tarihi Hırvat devlet sürekliliğinin*” temsilci olduğunu göstermiş oldu. Konsey ayrıca yasama ve yürütme faaliyetlerini üstlendi. Hırvat Konseyi’nin kuruluşunda Hırvatistan Komünist Partisi lideri Andrija Hebrang önemli bir rol oynamıştır. Hebrang özellikle Hırvat Köylü Partisi’nin Hırvatlar nezdindeki etkisini azaltmak için Partizanların kontrol ettiği bölgelerde yaşayan köylülerin aleyhine olan reformların uygulanmasını engelledi. Ancak Yugoslavya Komünist Partisi yönetimi Andrija Hebrang’ın Hırvatistan Komünist Partisi içerisinde izlediği bağımsız politikadan zamanla rahatsızlık duymaya başladı ve bu nedenle 1944 Ekiminde komünist parti politbürosu Hebrang’ı görevden aldı ve yerine Vladimir Bakarić’i getirdi.¹⁴⁹ Hırvat Antifaşist Konsey’ine benzer konseyler savaş sırasında Slovenya, Sırbistan, Karadağ, Bosna-Hersek ve Makedonya’da da oluşturulmuş ve bunların otomileri tanınmıştı. Aslında savaş sırasında oluşturulan bu cumhuriyet konseyleriyle zaten Sosyalist Yugoslavya Federal Devletide *facto* olarak kurulmuştu. Bu da özellikle Hırvat ve Sloven komünistlerin federalist bir Yugoslavya programına sahip olmasından kaynaklanmaktaydı.

29 Kasım 1943’te Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi’nin (Antifašističko Vijeće Narodnog Oslobođenja – AVNOJ) Bosna Hersek’in Jajce kentinde yapılan İkinci Oturumunda savaş sonrasında kurulacak olan Yugoslav devletinin yasama ve yürütme organları oluşturularak yeni Yugoslavya’nın bir cumhuriyet olmasına karar verildi. Kralın ülkeye dönüşü yasaklandı. AVNOJ’un ikinci oturumundan sonra sürgündeki kraliyet hükümetinin Yugoslavya’daki siyasi gelişmeler üzerindeki etkisi azalmaya başladı. Bu oturumda Yugoslav Federasyonuna bir biçim verilerek cumhuriyet konseylerinin yanında cumhuriyet yönetimleri de oluşturulmuştur. Ancak bu oturumda cumhuriyetler arasındaki sınırların nasıl belirleneceği konusu bir çözüme kavuşturulamamış ve Vojvodina, Kosova ve Sancak’ın statüsü hakkında bir karar verilememişti. Bu tip tartışmalı sorunların çözümü savaş sonrasına bırakılırlen İstria, Rijeka ve Zadar’ın Hırvatistan’a

¹⁴⁸ Tomislav Badovinac, “Hrvatska u Drugome Svjetskom Ratu”, *Titova Doba – Hrvatska Prije, za Vrijeme i Poslije*, Edt. Tomislav Badovinac, Savez Društva “Josip Broz Tito” Hrvatske, Zagreb, 2008, ss. 59 – 60.

¹⁴⁹ Steindorff, s. 185.

katılımı kesin bir biçimde kabul edilmiştir.¹⁵⁰ Bu dönemde Partizanların kontrolünde bulunan 130.000 km²'lik bölgede 5 milyon kişi yaşıyordu. Partizan kuvvetlerinin % 44'ü Sırlardan, % 30'u Hırvatlardan, % 10'u Slovenlerden, % 5'i Karadağlılardan, % 2,5'u Makedonyalılarından ve % 2,5'u Bosnalı Müslümanlardan oluşmaktaydı.¹⁵¹

Savaş sırasında Yugoslavya Komünist Partisi'nin elindeki en sağlam söylem ulusal sorun konusunda Yugoslav uluslarının eşitliğini esas alan bir devletin kurulacağını ilan etmesiydi. 1918-1941 yılları arasındaki Yugoslav üniterizminden ve Sırp hegemonizminden farklı olarak Yugoslav uluslarının özgünlüğü ve eşitliği komünistler tarafından açıkça kabul edilmişti. Aslında komünistler bu dönemde kendi diktatörlüklerini kurmak için mücadele etmediklerini ve özel mülkiyet ile siyasal çoğulculuğa karşı harekete geçmeyeceklerini bildirmişler ve genel hedeflerinin Yugoslav uluslarının bağımsızlığa kavuşturulması olduğunu ilan etmişlerdi. Böylece komünist olmayanların da Partizan hareketine katılmasını hedeflemişlerdi. Ancak kullandıkları bu söyleme rağmen komünistler Partizan hareketi içerisinde kontrolü ellerinde tutmaya devam ettiler. Partizanların askeri başarıları arttıkça Müttefikler Çetniklere verdikleri desteği geri çektiler. Aslında savaşın başında Hırvatların Almanlarla işbirliği yapmasından dolayı İngiltere'nin de desteğini kazanmış olan Sırp Çetnik hareketinin Büyük Sırbistan'ın kurulması yönündeki hedefini gerçekleştirebileceği düşünülüyordu. Çünkü İngilizler Almanlara karşı bir denge oluşturması açısından kendi destekledikleri Sırp Çetniklerin bir devlet kurmasından yana bir tavır almışlardı. Hırvatların Almanya güdümünde bir Hırvat Ustaşa devleti kurması zaten savaşın başından itibaren Hırvatları Müttefiklerin desteğinden yoksun bırakmış ve pragmatik bir politika izleyen İngilizler bu nedenle Hitler'e karşı Çetnikleri desteklemişlerdi. Ancak Çetniklerin zamanla Partizanlara karşı Almanlar ve İtalyanlar ile birlikte hareket etmeye başlaması İngilizleri son derece rahatsız etmişti. Çünkü İngilizler öncelikle Hitler'e ve dolayısıyla Almanya'ya karşı mücadele edilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Ayrıca İngilizler zaman içerisinde Çetniklerin Büyük Sırbistan programının diğer Yugoslav ulusları tarafından bir tehlike olarak görüldüğünü anladılar ve bu nedenle 1943 yılında Partizanlara silah yardımı yapmaya başladılar. Bu bağlamda 29 Kasım – 1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapılan Tahran Konferansı'nda Müt-

¹⁵⁰ Badovinac, ss. 68 – 69.

¹⁵¹ Dušan Bilandžić, "Tito i Povijesni Put Jugoslavije", *Politički Misao*, Vol. 17, No. 1-2, 1980, s. 12.

tefikler Yugoslavya'nın savaştan sonra toprak bütünlüğünün korunarak yeniden kurulması kararını aldılar. Bu kararın alınabilmesinde İngiltere başbakanı Churchill ve Sovyetler Birliği lideri Stalin'in Yugoslavya'nın savaştan sonra yeniden kurulması yönünde bir uzlaşmaya varmalarının büyük bir etkisi vardı. Böylece Partizan hareketi 1943 yılında Müttefikler tarafından Tahran Konferansı'nda tanındı ve uluslararası alanda bir meşruiyet kazandı.¹⁵²

Bu arada İngiltere başbakanı Winston Churchill, Partizan hareketi ve sürgündeki Yugoslav kraliyet hükümeti arasında bir antlaşmanın yapılabilmesi için çalışmalara başladı. Churchill hükümetinin baskısıyla Kral II. Petar Karađorđević Çetnikleri de destekleyen kraliyet hükümetini dağıttığını ilan etti. Yeni kurulan hükümetin başına Hırvat politikacı Ivan Šubašić'i getirdi.¹⁵³

1944 Haziranında J. B. Tito ve Ivan Šubašić arasında yapılan bir antlaşmayla Yugoslav devletinin siyasi yapısının savaş sonunda düzenlenecek bir referandumla belirlenmesine karar verildi. Ivan Šubašić, Partizanlara ve Büyük Sırbistancı güçlere karşı bir denge oluşturması amacıyla İngilizler tarafından antlaşmaya dahil edilmişti. İngilizler J. B. Tito – Šubašić antlaşmasıyla hem Yugoslav monarşisinin çıkarlarını koruduklarını hem de Yugoslav Komünist Partisi'nin mutlak iktidarını engellediklerini düşünüyorlardı. J. B. Tito ve Šubašić arasında ikinci bir antlaşma 1 Kasım 1944 tarihinde Belgrad'ta yapıldı. Bu antlaşmayla kurulacak ortak hükümetin Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi ve Londra'daki kraliyet hükümetinin üyeleri tarafından oluşturulması kararlaştırıldı. Kral II. Petar, 7 Mart 1945'de J. B. Tito'yu yeni hükümeti kurması için görevlendirdi. Yeni hükümette Yugoslavya Krallığı döneminde faaliyet gösteren Demokrat Partinin üyesi Sırp politikacı Milan Grol başkan yardımcısı, Hırvat politikacı Ivan Šubašić de dışişleri bakanı oldu.¹⁵⁴

8 Mayıs 1945 tarihinde Partizanlar Zagreb'e girdiler ve burada herhangi bir direnişle karşılaşmadılar. Partizanların Zagreb'e girişinden önce Almanların yanında savaşmış ve Ustaşa ve Çetnik birliklerine katılmış olan kişiler Yugoslavya'dan kaçmaya başlamış-

¹⁵² Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 210 – 211.

¹⁵³ Tanner, ss. 173 – 174.

¹⁵⁴ Steindorff, s. 187.

lardı. Partizanların önünden kaçan ve aralarında sivillerin de bulunduğu yaklaşık 100.000 kişiden oluşan bu grup Avusturya topraklarına geçmeyi başarmıştı. Ancak İngiliz Mareşal Harold Alexander bu insanların Partizanlara teslim edilmesi emrini verdi. İngilizler Partizanların bu insanlara yönelik katliam yaptıklarını öğrendikten sonra teslim sürecini durdurdular. Bleiburg ve Kočevje’de Partizanların gerçekleştirdiği katliamlar sonucunda birçok insan öldü. Sosyalist Yugoslavya’da bu olayların konuşulması bir tabu haline getirildi. İstatistikçi Vladimir Žerjavić Bleiburg’ta 45.000 – 55.000 arasında Hırvat ve Bosnalı Müslümanın Partizanlar tarafından öldürüldüğünü belirtti. Ayrıca Kočevje’de de anti-komünist Sloven Beyaz Güçlerine mensup yaklaşık 8000 kişinin öldürüldüğü tahmin edilmektedir.¹⁵⁵

Bosna-Hersek, Hırvatistan ve Karadağ savaşta en çok insan kaybeden cumhuriyetlerdi. Savaştan hemen sonra Yugoslavya’da yaşayan etnik Almanlar toplu olarak suçlu ilan edildi. Malları müsadere edildi ve vatandaşlık hakları ellerinden alındı. Vladimir Žerjavić, 425.000 etnik Almanın Yugoslavya’dan sürüldüğünü belirtmiştir. Ayrıca yine Žerjavić’e göre İsrria, Rijeka ve Zadar’da yaşayan 163.000 İtalyan da Yugoslavya’dan kovulmuştur. II. Dünya Savaşı sırasında ölen insanların sayısı konusunda Yugoslavya’da ayrıca bir tartışma yaşanmıştır. Savaştan sonra yaptığı bir konuşmada J. B. Tito savaş süresince Yugoslavya’da 1.700.000 insanın öldüğünü belirtmişti. Aslında bu rakama Belgrad İstatistik Kurumu’nda çalışan Vladeta Vučković’in çalışmaları sonucu ulaşılmış ve bu rakam uzun bir süre boyunca resmi rakam olarak kullanılmıştır. Ancak daha sonra bu rakamın doğruluğu üzerinde tartışmalar yapılmaya başlanınca 1964 yılında bu konuda yeni bir çalışma başlatılmıştı. Yapılan çalışma sonucunda 1.700.000 rakamının gerçeği yansıtmadığı ve Yugoslavya’daki insan kaybının 1.027.000 olduğu (*nüfusun % 5,9*) belirtildi. Savaşta kayıplar konusunda verilen rakamlar şu şekildedir. Hırvatistan nüfusunun %7,82’ini (298.000 kişi), Karadağ % 11,7’sini (50.000 kişi), Vojvodina % 4,4’ünü (76.000), Kosova % 1,5’ini (10.000 kişi), Makedonya % 2,2’sini (25.000 kişi), Merkezi Sırbistan % 3,5’ini (141.000 kişi), Bosna-Hersek % 13,6’sını (382.000) ve Slovenya % 2,2’sini (35.000 kişi) kaybetmiştir.¹⁵⁶

¹⁵⁵ Ramet, s. 221.

¹⁵⁶ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, s. 215 – 216.

BÖLÜM 2: İKİNCİ YUGOSLAVYA DÖNEMİNDE HIRVATİSTAN (1945 – 1991)

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra komünistlerin iktidarında kurulan Sosyalist Yugoslavya'da merkeziyetçiler – federalistler çatışması devam etmiştir. Bu dönemde federalist bir programa sahip olan özellikle Hırvat ve Sloven komünistler Sırların muhalefetine rağmen devleti federalleştirmişlerdir. Bunun için Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu güç sisteminin sağladığı görece istikrar ortamından yararlanan Yugoslav komünistleri sosyalist özyönetim modelini de uygulamaya sokarak devletin federalleşme sürecini merkeziyetçi yapıyı savunan Sırların gözünde ideolojik anlamda meşrulaştırmışlardır. Ancak 1980 yılında Josip Broz Tito'nun ölmesinden ve Soğuk Savaş'ın sona eriyor olmasından yararlanan Sırlar, Slobodan Milošević liderliğinde harekete geçerek yeniden merkeziyetçi yapıyı kurmaya çalışmışlardır. Sırların bu çabası Hırvatlar ve Slovenler tarafından engellenince ülkede bir çatışma ortaya çıkmış ve Yugoslavya 1991 yılında dağılmıştır.

2.1. Komünist Rejimin Kuruluşu

J. B. Tito, İkinci Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerle yaptığı görüşmelerde savaştan sonra Yugoslavya'da komünist bir rejim kurmak istemediğini aksine çoğulcu demokratik bir siyasi yapının oluşturulması için çalışacağını söylemişti.¹⁵⁷ Bu bağlamda 1 Kasım 1944 tarihinde sürgündeki Yugoslav kraliyet hükümeti başbakanı Hırvat politikacı Ivan Šubašić ve J. B. Tito arasında imzalanan antlaşmayla taraflar arasında ortak bir hükümetin kurulması ve bu hükümetin yeni bir anayasa kabul edilinceye kadar çalışmalarını sürdürmesine karar verildi. 5 Mart 1945'de Yugoslavya Kralı II. Petar Karađorđević tüm yetkilerini Sırp Srđan Budisavljević, Hırvat Ante Mandić ve Sloven Dušan Serbec'ten oluşan krallık naipliğine devretti. 7 Mart 1945'te 28 üyeli ortak bir hükümet kuruldu ve bu hükümet krala değil ulusa bağlılık yemini ederek görevine başladı. Yeni hükümeti ABD, İngiltere ve Sovyetler Birliği de tanıdı. 10 Ağustos 1945 tarihinde Yugoslavya Antifaşist Halk Kurtuluş Konseyi'nin Belgrad'ta yapılan Üçüncü Oturumunda

¹⁵⁷ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, s. 222.

Demokratik Federal Yugoslavya (Demokratska Federativna Jugoslavija – DFJ) devleti-
nin kuruluşu resmen ilan edildi.¹⁵⁸

Yugoslav Komünist Partisi’nin güdümündeki hükümette Milan Grol (Demokrat Parti),
Jurja Šuteja (Hırvat Köylü Partisi), Edvard Kocbek (Hristiyan Sosyalist), Sava Kosano-
vić (Bağımsız Demokrat) gibi komünist olmayan bakanlar bulunmaktaydı. Ancak kısa
sürede hükümet üyeleri arasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Hükümetin demokratik
olmayan yöntemlerini eleştiren Sırp politikacı Milan Grol Yugoslav gizli polis servisi-
nin siyasi çalışmalarını engellediğini söyleyerek hükümetten istifa etti. İki ay sonra Ivan
Šubašić de görevinden ayrıldı. Bu gelişmelerden sonra Yugoslavya’da adım adım dikta-
törlük rejiminin kurulduğunu gören Müttefikler Yugoslav komünistlerini demokrasi
konusunda daha önce verdikleri sözleri yerine getirmedikleri konusunda uyardılar.¹⁵⁹
Yeni devletin geçici meclisi 22 Ağustos 1945’de seçim kanunu kabul etti ve bu kanuna
göre 18 yaşını doldurmuş olan tüm vatandaşlar, cinsiyet ve yaş farkı gözetmeksizin, oy
kullanma hakkına sahip oldular.¹⁶⁰

Savaşta düşmanla işbirliği yapmış olanların oy hakkı ellerinden alındı. Örneğin Hırva-
tistan’daki seçmenlerin % 7,38’i bu haktan mahrum bırakıldı. Slavonski Brod, Osijek ve
Gorski Kotar gibi Hırvat bölgelerinde bu oran % 25’e kadar çıkmaktaydı. Yugoslavya
genelinde işbirlikçilik suçlamasıyla oy hakkı ellerinden alınanların ortalaması ise %
2,4’tü. Batılı ülkeler Yugoslavya’da serbest seçimlerin yapılması durumunda komünist-
lerin % 30’dan fazla oy alamayacaklarını düşünüyorlardı. Hırvat Köylü Partisi lideri
Vladko Maček ise Hırvatistan ve Sırbistan’da komünistlerin ancak % 10 civarında oy
alabileceklerini iddia ediyordu. Komünistler muhalefet partilerinin seçim kampanyası
yapmasını engelleyerek komünist olmayan siyasetçiler üzerinde bir baskı oluşturdular.
1946 yılının sonlarında Sırp Radikal Partisi lideri Miloš Trifunović bazı askeri ve siyasi
bilgileri ABD Büyükelçiliği’ne sızdırdığı gerekçesiyle yargılandı ve 8 yıl hapis cezasına
çarptırıldı. Muhalefetin kontrolündeki basının faaliyetlerine son verildi. Kişi ve özel
mülkiyet hakları komünist iktidar tarafından ya tamamen yok edildi ya da sınırlandırıl-

¹⁵⁸ Steindorff, ss. 191 – 192.

¹⁵⁹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 223 – 224.

¹⁶⁰ Caner Sancaktar, “*Yugoslavya’da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Özyönetim Uygulaması*”, İstanbul
Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2009, s. 87.

dı. 11 Kasım 1945 tarihinde kurucu meclis için yapılan seçimlerde Komünist Partinin denetimindeki Halk Cephesi'nin listesi oylandı. Halk Cephesi listesinin oylanması için konulan sandığın yanına bu listeyi seçmek istemeyenler için de ayrı bir sandık konulmuş ve bu ikinci sandık “*Ustaşa Sandığı - Kara Sandık*” olarak adlandırılmıştı. Aslında seçmenlerin ikinci sandığa oy atmaması için psikolojik bir baskı ortamı yaratılarak bu sandığa oy atanların Ustaşalara destek verdiği algısı yaratılmak istenmişti. Katılım oranının % 88,66 olduğu seçimlerde Halk Cephesi listesi geçerli oyların % 90,48'ini aldı. Zdenko Radelić'e göre Halk Cephesi listesinin % 90'a varan bir oy alması zaten seçimlerin adil ve demokratik olmadığını göstermekteydi. Çünkü demokratik seçimlerde hiçbir siyasal partinin bu denli yüksek bir oy oranını yakalaması mümkün değildir.¹⁶¹

29 Kasım 1945'te Belgrad'ta toplanan kurucu meclis monarşiyi lağvederek Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'nin (*Federativna Narodna Republika Jugoslavija - FNRJ*) kuruluşunu ilan etti. 1936 tarihli Sovyetler Birliği anayasası örnek alınarak hazırlanan yeni anayasa 31 Ocak 1946 tarihinde kabul edildi. Yugoslavya Federasyonu halk cumhuriyeti adını taşıyan 6 federe yönetimden oluşuyordu ve ülkenin toplam nüfusu 15.772.098 idi. Bu nüfus içerisinde Sırbistan 6.527.966, Hırvatistan 3.756.807, Bosna-Hersek 2.565.277, Slovenya 1.391.873, Makedonya 1.152.986 ve Karadağ 377.189 kişiden oluşan nüfusa sahipti. Sırbistan Cumhuriyeti sınırları içinde Kosova ve Voyvodina özerk bölgeleri de kurulmuştu. 1946 Anayasasına göre yeni devletin yasama organı olan *federal halk meclisi*; federal konsey ve halklar konseyi adını taşıyan iki kanada sahipti. Her 50.000 vatandaş için bir temsilci federal konseye seçilirken halklar konseyine de federe cumhuriyetlerden 30'ar, Voyvodina'dan 20 ve Kosova'dan 15 temsilci gönderilmekteydi. Dört yıllığına aynı anda seçilen iki konseyin ortak oturumunda yapılan seçimler sonucunda ise *federal prezidyum* belirlenmekteydi. Prezidyumun dışında ayrıca federal bir hükümet oluşturulmuştu. Uygulamada prezidyum üyelerinin çoğu aynı zamanda hükümette yer almaktaydı. 1946 Anayasasına göre her federe cumhuriyetin kendi anayasası, meclisi ve hükümeti vardı. Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleri de kendi özerk organlarına sahipti.¹⁶²

¹⁶¹ Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Školska Knjiga, Zagreb, 2006, ss. 72 – 74.

¹⁶² Sancaktar, ss. 94 – 96.

Bu anayasayla devletin yapısı federalizm çerçevesinde şekillendirilmişti ancak bu federalizm sadece kağıt üzerinde kalmaktaydı. Çünkü merkezileştirilmiş olan federal yönetim iktidarı tamamen kontrol ediyordu. Aslında ülkede gerçek iktidar 10 kadar kişiden oluşan parti politbürosunun elindeydi ve bu politbüronun her bir üyesi farklı alanlardan sorumluydu. Örneğin bir üye askeri konularla ilgilenirken bir başka üye ekonomik politikaları bakıyordu. Ayrıca politbüro üyelerine bağlı olarak çalışan ayrı bölümler vardı ve bu bölümlerin başında birer yönetici bulunuyordu. Federe cumhuriyetlerde de benzer yapılar oluşturulmuştu. Bu nedenle meclis toplantıları ve parti kongreleri herhangi bir konuda karar vermekten çok politbüroda daha önceden alınan kararlara sadece biçimsel bir meşruiyet kazandırılmaktaydı.¹⁶³

Yugoslavya Komünist Partisi hiyerarşik bir örgütlenme yapısına sahipti ve parti kararları gizlilik içerisinde alınmaktaydı. Bu dönemde parti üyelerinin gerçekte kimler olduğu bilinmiyordu. Hatta J. B. Tito'nun kendisi dahi parti lideri olup olmadığı şeklindeki sorulara yanıt vermekten kaçınıyordu. Haftada bir kez gerçekleşen parti toplantıları genellikle geceleri yapılmaktaydı. 1948 yılına kadar parti kongrelerinin yapıp yapılmayacağı kamuoyuna önceden duyurulmamıştı. Resmi metinlerde bile sosyalizm ve komünizm gibi ifadeler yerine verilmemekte ve bunların yerine “halk demokrasisi”, “halk iktidarı”, “halk meclisleri” gibi ifadeler kullanılmaktaydı. Bunun en önemli nedeni komünistlerin iktidarı tamamen ellerine geçirmeden önce halkta kendilerine karşı oluşabilecek bir tepkiden çekinmeleriydi.¹⁶⁴

1947 yılında komünistlerin kontrolündeki Halk Cephesinin üye sayısı 7 milyona ulaşmış ve diğer toplumsal örgütler de bu cepheye dahil edilmişti. İktidar pratikte dar bir parti kadrosunun elinde bulunduğu halde Halk Cephesi insanlara bir şekilde siyasal yaşama katılma olanağı sağlayarak tek parti diktatörlüğünün gizlenmesi işlevini görmekteydi. Vatanseverlik adı altında diğer siyasi partilere de bu cepheye katılma çağrısı yapılmış ancak bazı parti liderleri bu çağrıyı reddetmişti. Yine de bazı gruplar bu çağrıya uyarak Halk Cephesine katıldılar. Hırvat Köylü Partisinin “Partizancı” kanadı da Halk Cephesine katılan bu gruplar arasındaydı. Komünist Parti bu şekilde muhalefetin tepkisini yumuşatmaktaydı. Öte yandan komünistler diğer siyasi partilerin ileri gelenle-

¹⁶³ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 203 – 204.

¹⁶⁴ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 204 – 205.

rini ya bazı görevlere getirerek ya da korkutarak sindiriyor veya onlara bir takım fiziksel saldırılarda bulunuyorlardı. Muhalefet partilerinin faaliyetlerini pasifize eden komünistler bu sürecin devletin değil halkın isteğiyle gerçekleştiğini söylüyorlardı. Bu dönemde muhalefet partileri komünistlerle mücadele edebilecek güçte değillerdi. Çünkü iki savaş arası dönemde epeyce bir güç kaybına uğramışlardı ve toparlanmaları için uzun bir süre gerekiyordu. Ayrıca muhalefet partilerinin Yugoslavya Komünist Partisi gibi ülkenin genelinde değil sadece belli bölgelerinde örgütlenmiş olmaları onların zayıf noktasını oluşturmaktaydı. Üstelik kendi aralarında yaşadıkları anlaşmazlıklar nedeniyle bir araya gelip komünistlere karşı bir ittifak kurmaları da mümkün görünmüyordu. Muhalefeti birleştirebilecek isimlerden bazıları ise yurtdışına kaçmıştı. Bu isimlerin başında Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček gelmekteydi.¹⁶⁵ Komünist partinin baskısını iyice artırdığı bu dönemde Batılı ülkelerden duruma müdahale etmesi beklendi ama bu yönde yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlandı. Çünkü komünistlerin iktidarındaki Yugoslavya savaş sırasında faşizme karşı gösterdiği mücadeleden dolayı Batı kamuoyunda belli bir meşruiyet kazanmıştı.

1947 Eylülünde Yugoslavya Komünist Partisi tüm muhalefet partilerine karşı açıkça harekete geçerek çok partili siyasal yaşamı resmen sona erdirdi. İktidarı tamamen ellerine geçiren komünistler bu noktadan sonra komünizmin kurulması için çalışacaklarını ifade etmeye başladılar. Bu durum onların söylemlerini değiştirmelerine neden oldu. Örneğin 1946'da Hırvatistan Halk Cephesi kendisini “antifaşist demokratik bir hareket” olarak tanımlarken 1949'da amacının kitleleri sosyalizm adına eğitmek olduğunu açıkça ilan etti.¹⁶⁶ Komünistlerin en önemli hedeflerinden birisi ülkede hızlı bir sanayileşme ve ekonomik büyüme sağlamaktı. Bu nedenle planlamaya önem verilmiş ve 1945-47 yılları arasında Hırvat Andrija Hebrang planlamadan sorumlu politbüro üyeliğine getirilmişti. Zaten planlamanın uygulanmasıyla birlikte sosyalizm ifadeside kullanılmaya başlandı. Federal plan komisyonu ve federal kontrol komisyonu gibi organlar ekonominin yönetilmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. Federal plan komisyonunun hazırladığı öneriler önce komünist hükümet tarafından kabul ediliyor ve ardından mecliste kanunlaştırılı-

¹⁶⁵ Zdenko Radelić, “Opposition in Croatia 1945 – 1950”, *Review of Croatian History*, Vol. 1, No. 1, (Prosinac 2005), ss. 231 – 232.

¹⁶⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 56 – 57.

yordu. İlk 5 yıllık kalkınma planının kabul edilmesinden sonra Sloven Boris Kidrić Yugoslavya’da sosyalizmin kurulacağını resmen ilan etti.¹⁶⁷

Komünistler önce tarım ve sanayide hızlı bir kamulaştırma çalışması başlattılar ve ardından hemen hemen her alanda Sovyet modelini izleyerek kamulaştırma sürecini devam ettirdiler. Savaş sırasında epey tahrip olmuş olan ekonominin toparlanabilmesi için merkeziyetçi bir siyasi yapının kurulması gerekli görülüyordu. Komünist parti tarımdaki kamulaştırma sürecinin ilk aşamasında köylülerle bir çatışma içerisine girmek istemedi. Çünkü köylüler İkinci Dünya Savaşı’nda Partizan hareketinin en önemli unsuru olmuşlardı. Bu nedenle önce etnik Alman azınlığın malları müsadere edildi. 23 Ağustos 1945 tarihli tarım kanununa dayanılarak 1.566.000 hektar toprak kamulaştırılmış ve bunun 797.000 hektarı fakir köylülere dağıtılmıştı. Kalanı ise devlet işletmelerine devredildi. Tarımda ayrıca Sovyet kolhozlarına benzer biçimde *zadrugalar* oluşturuldu ve köylülerin bu zadrugalara katılması hedeflendi. Ancak köylerde uygulanan kamulaştırma politikası bir buğday krizine neden olduğu için 1949-50’de tarımdaki kamulaştırma süreci yavaşlatıldı. Aslında rejimin gösterdiği tüm çabaya rağmen kamulaştırma Yugoslavya köylerinde başarılamamıştı. Çünkü köylü pasif bir direniş göstererek üretimi düşürmüştü. Hatta bazı yerlerde köylüler komünistlere fiziksel saldırılarda bulundular. Komünist parti köylüler üzerinde tam denetim kuramadığı için bu konuda “status quo” durumuna geçmeye karar verdi.¹⁶⁸

1945-49 yılları arasında sert bir biçimde uygulanan kamulaştırma diğer komünist rejimlerde dahi görülmeyen bir düzeydeydi. Bankalar, fabrikalar ve ticaret merkezlerine devlet tarafından el konuldu. Rejim, hızlı kamulaştırma işlemlerinin sosyalizme geçiş için gerekli olduğunu söyleyerek bu süreci meşrulaştırmaya çalıştı. Kamulaştırmayı gerçekleştirebilmek için yüksek derecede merkezileştirilmiş bir devlet aygıtı zaten komünistler tarafından adım adım oluşturulmuştu. 1945 yılının sonuna doğru sanayinin % 55’i, madencilik % 70’i, petrol sanayinin ise % 100’ü rejim tarafından kamulaştırılmıştı. 1948 Nisanında hizmet sektöründe kamulaştırma süreci başlatıldı. Komünistler ideolojik söylemlerinde özel mülkiyetin kapitalizmin yeniden doğuşunu sağlayarak karşı devrimin

¹⁶⁷ Matković, ss. 305 – 306.

¹⁶⁸ Alpaslan Işıklı, *Kurumlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983, ss. 116 – 117.

şartlarını oluşturduğunu ve bu nedenle kamulaştırmaya hız verdiklerini söylüyorlardı. II. Dünya Savaşı Yugoslavya’da büyük yıkımlar yaratmış ve yaklaşık 3.500.000 insan evsiz kalmıştı. Ülkedeki üretim ancak % 30 oranında gerçekleşmekteydi. Yeterli teknik bilgi ve donanımına sahip olmayan bir kadronun bu sorunları çözmesi epey zordu. Bu durumun üstesinden kalkabilmek için komünist rejim önce gönüllü çalışma birlikleri oluşturdu. Aslında bu birliklerin adı gönüllü olsa da bunlar zorunlu çalışma birlikleriydi. Rejim tarafından özellikle genç insanlar arasında Yugoslav Partizan savaşı hakkında bir kahramanlık miti yaratıldı ve bu şekilde gençlerin bu çalışma birliklerine katılımı ideolojik açıdan meşrulaştırıldı. Rejimden hoşlanmayanlar da etiketlenme korkusuyla bu çalışma birliklerine katıldılar. Komünist parti ülkeyi bir çalışma kampına dönüştürmüştü. Çalışmalar sırasında genellikle çekiç ve kürek kullanılıyor ve bunların olmadığı durumlarda sadece çıplak elle çalışılıyordu. 50.000 mahkum ve 100.000 Alman savaş esiri de bu çalışma birliklerine dahil edilmişti. Bu dönemde Birleşmiş Milletler tarafından da Yugoslavya’ya yiyecek yardımı yapılmış ve bir açlık krizinin ortaya çıkması engellenmişti.¹⁶⁹

1947 yılında açıklanan ilk 5 yıllık kalkınma planında iğneden lokomotif kadar her şeyin üretilmesi hedeflenmiş ve planın uygulanması sırasında bilgi yetersizliğinin yaşandığı her durumda Sovyet modeli birebir kopya edilmişti. 1945’te 461.000 olan çalışan insan sayısı 1949’da 1.990.000 kişiye yükseldi. Çalışan insan sayısının artmasına rağmen çalışanların eğitim ve bilgi seviyesi oldukça düşüktü. Zaten eski rejimin bürokratları devlet kadrolarından tasfiye edilmiş ve tasfiye edilenlerin yerlerine yarı-eğitilmiş Partizan kadroları getirilmişti. 1945’in başlarında Hırvat Komünist Partisi’nin 16.000 olan üye sayısı 1948’de 85.748’e yükseltildi. Parti üyelerinin eğitim seviyesine bakıldığında 61.222 kişinin ortaokul mezunu, 9.692 kişinin ilkokul mezunu, 3.978 kişinin ise herhangi bir okulu bitirmediği görülmektedir. Bunların dışında kalan üyeler ya lise ya da yüksekokul mezunuydu. Üyelerin eğitim seviyesinin düşüklüğünü ortadan kaldırmak isteyen parti yönetimi bazı girişimlerde bulunarak öncelikle okuma-yazma bilmeyenler için okuma-yazma kursları başlattı. Ancak 1952’de üye sayısı 145.605’e yükselen Hırvatistan Komünist Partisi’nde 4500 üye hala okuma-yazma bilmiyordu. Devlet kurumlarında çalışan memurların eğitim seviyesinde de bir düşüklük vardı. Hırvatistan’daki

¹⁶⁹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 223 – 225.

memurların % 36'sı ortaokul mezunuydu. Ortaokulu tam olarak bitirmemiş olanlarla birlikte bu oran % 48'e kadar çıkıyordu. Lise mezunlarının oranı % 29,5; üniversite mezunlarının oranı ise % 13,5'ti. Kalkınma planının tamamı ama özellikle ağır sanayiy-le ilgili olan kısmı fazlasıyla iddialıydı. Böyle bir planın gerçekleştirilebilmesi için Yu-goslavya'da zaten yeterli sermaye ve deneyimli kadrolar bulunmuyordu. Bütün bunlara rağmen komünistler açısından en önemli nokta parti iktidarını sağlamlaştırmaktı ve bu nedenle parti üyelerinin ideolojik endoktrinasyonuna büyük bir hız verilmişti.¹⁷⁰ Kadro ve bilgi yetersizliği ekonomik hedeflerin tutturulmasını olanaksız kılıyordu ve tüm yük halkın sırtına bindirilmişti. Ancak bu olumsuzluklara karşın ekonomide gelişmeler de yaşandı. Yüzbinlerce genç köylerden şehirlere doğru göç ederek iyi bir eğitim ve iş olanağı aramaya başlamıştı. Sanayi üretimi 1939 yılına göre 1947'de % 121, 1948'de ise % 150 artmıştı. Bu artışın en önemli nedenlerinden birisi Yugoslavya'nın aldığı dış kredilerle sanayi yatırımlarını gerçekleştirebilmesiydi.¹⁷¹

Komünistler siyasi iktidarı ele geçirdikten sonra din ve gelenek karşıtı bir tutum izleyerek ulusal farklılıkların kamusal alanın dışında tutulması yönünde hızlı adımlar attılar. Bu bağlamda ilk olarak ulusal mitlerin kullanılması konusunda yasaklar getirildi. Hırvatistan'da 1848 devrimleri döneminde Viyana Sarayı ile işbirliği yaparak Macaristan ayaklanmasını bastıran Ban Josip Jelačić yerine 1573 tarihli köylü ayaklanmasının lideri Matija Gupec ön plana çıkarıldı. Gupec ezilen köylülerin temsilcisi olarak yüceltilirken Jelačić Viyana Sarayı'yla birlikte "Macar devrimini" bastırıldığı için "işçi sınıfının düşmanı" olarak ilan edildi ve heykeli 1947 yılında Zagreb meydanından kaldırıldı. Diğer taraftan din eğitiminin yasaklanması, kiliselerin yıkılması ve din adamlarının tutuklanması ve/veya öldürülmesi yoluyla toplumu ateistleştirme programı da uygulamaya sokulmuştu. 1946-47 eğitim yılı ders kitaplarında Hz. İsa'nın "mitsel bir kişilik" olduğu yazıldı. Katolik din adamlarının "sınıf düşmanlarıyla" işbirliği yaptığı belirtildi ve Noel'de çocuklara hediyelerin Noel Baba tarafından değil J. B. Tito ve komünist kurumlar tarafından verildiği söylendi. 1947'de 5 yıllık kalkınma planı gerekçe gösterile-

¹⁷⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 229 – 231.

¹⁷¹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, s. 226.

rek Noel tatili 1 güne indirildi ve Noel'in ikinci gününde kimlerin işe gelmediği tespit edildi.¹⁷²

1945 Temmuzunda komünist parti merkez komitesinin denetiminde “*Ajitasyon ve Propaganda*” (*Agitprop*) bölümü kuruldu. Bu bölümün amacı edebiyat, sanat, eğitim ve gazetecilik gibi alanları kontrol altında tutmaktı. Agitprop'un federe cumhuriyetler düzeyinde de birimleri vardı. Partiye bağlı edebiyatçılar Rus modelini örnek alarak 1946 yılında tarihte ilk kez “*Yugoslav Edebiyatçıları Kongresi*”ni topladılar. Bu kongrede yeni bir dönemin yaratıldığı ve tüm çalışmaların Partizan hareketini model alarak yapılması gerektiği vurgulandı. Sinema endüstrisi de desteklenerek J. B. Tito ve Partizan hareketi etrafında bir kült oluşturuldu ve savaş sırasındaki “kardeşlik ve birlik” sloganı kullanılmaya başlandı.¹⁷³

Komünistler bir yandan ekonomi, bilim, kültür ve eğitim gibi alanları kontrol ederken diğer yandan gençlik, kadın ve spor konularında faaliyet gösteren topluluklar üzerinde desıkı bir denetim oluşturdular. Ayrıca 1 milyon askerden oluşan Yugoslav ordusu içerisinde 100.000 komünist parti üyesi ve 106.000 kadar Yugoslavya Komünist Gençlik Birliği (*Savez Komunističke Omladine Jugoslavije – SKOJ*) üyesi aktif bir biçimde faaliyetlerde bulunuyordu. Gizli polis şefi Sırp Aleksander Ranković'in Sovyet gizli polis örgütünü örnek alarak oluşturduğu polis teşkilatı da komünistlerin denetimindeydi. Komünist rejim her alanda hızlı bir merkezileştirme süreci uygularken muhalifleri de sert bir biçimde cezalandırılma yoluna gitti. Genellikle muhalif isimler doğru dürüst bir yargılama yapılmadan ortadan kaldırıldı. Örneğin Hırvatistan'da yüksek mahkeme 7 Haziran 1947'de aldığı bir kararla Slavko Kvaternik, Mehmed Alajbegović, Ivan Perčević, Vladimir Košak ve Osman Kulenović'i ölüme mahkum etti. Sadece 1947 yılında halka ve devlete karşı suç işledikleri gerekçesiyle Hırvatistan'da 10.211 kişi suçlu bulundu. Yurtdışına siyasi göçler bu dönemde hızlandı. Komünist rejim özellikle Katolik Kilisesine karşı büyük bir hoşgörüsüzlük göstermekteydi. Katolik Kilisesinin malları müsadere edilmiş ve Katolik İlahiyat Fakültesi Zagreb Üniversitesi bünyesinden çıkarılmıştı. Tüm kilise okulları da rejimin denetimine sokuldu. 18 Eylül 1946'da tutuklanan Zagreb Başpiskoposu Alojzije Stepinac İkinci Dünya Savaşı sırasında Ustaşa rejimiyle

¹⁷² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 164 – 166.

¹⁷³ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 228 – 229.

işbirliği yaptığı gerekçesiyle mahkemeye çıkarıldı ve 16 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Daha sonra 1951’de serbest bırakıldı ve doğduğu yer olan Krašić’te ev hapsine gönderildi. 10 Şubat 1960 tarihinde ölen Stepinac Zagreb Katedrali’ne gömüldü.¹⁷⁴ Bu noktada Alojzije Stepinac’ın yargılanması üzerinde biraz durmak gerekir. Komünistler başlangıçta Stepinac ile uzlaşmak ve onu kendi taraflarına çekmek istiyorlardı. Hatta J. B. Tito Stepinac’ın Vatikan ile ilişkilerini kopararak tamamıyla devlete bağlı bir Hırvat Katolik Kilisesi’nin kurulmasına rıza göstereceğini düşünüyordu. Oysa Stepinac J. B. Tito’nun Vatikan ile ilişkilerini koparması önerisine karşı çıktığı gibi komünistlerin uyguladığı tarım reformuna muhalefet etti ve kilisenin el konulan topraklarının geri verilerek kilise faaliyetlerinin serbest bırakılmasını istedi. 23 Ağustos 1945 tarihli tarım reformuyla kiliseye ait malların % 85’i müsadere edilmişti. Stepinac’ın bu tutumu üzerine komünistler onun yargılanması gerektiğine karar verdiler. Aslında İkinci Dünya Savaşı sırasında propaganda amaçlı olarak Alojzije Stepinac’ın Ustaşa karşıtı söylemlerine ağırlık vermişlerdi. Ancak Stepinac’ın komünist rejimle işbirliği yapmayı reddetmesinden sonra onu savaş sırasında Ustaşalarla işbirliği yapmakla suçladılar ve Stepinac’ı yargılayarak Katolik Kilisesini disipline etmeyi amaçladılar. Diğer taraftan Katolik Kilisesini tamamen kapatamadıkları için kilisenin rejim muhalifleri açısından bir çekim merkezi olmasını da engelleyemediler.¹⁷⁵

Kilise kısa zamanda baskıya uğrayanların ve rejim tarafından dışlananların etrafında toplandığı önemli bir merkez haline geldi. Aslında kilise üzerinde uygulanan baskılar onun toplum nezdindeki itibarını güçlendirmişti. Bu bakımdan Hırvat kilisesinin konumu Polonya kilisesinin konumuna benzetilebilir. Çünkü her iki ülkede de komünistlerin baskısı altında olan kilise hem muhaliflerin temsilci durumuna gelmiş hem de komünist rejimin uygulamaları karşısında ulusal kimliğin koruyucusu olarak kabul edilmiştir.¹⁷⁶ Rejim, Hırvat Köylü Partisi taraftarları üzerinde de baskı uygulayarak Karlo Žunjević, Andrija Pap, Tomo Baburić, Franjo Gaži ve Božidar Magovac gibi parti yöneticilerini tutukladı. Önceden kurgulanmış siyasi yargılamalar yapıldı ve birçok parti destekçisi

¹⁷⁴ Miroslav Akmadža, “The Position of the Catholic Church in Croatia 1945 – 1970”, *Review of Croatian History*, Vol. 2, N. 1, (Siječanj 2007), ss. 94 – 96.

¹⁷⁵ Akmadža, ss. 96 – 98.

¹⁷⁶ Tihomir Cipek ve Katarina Spehnjak (2007), “Disidenti, Opozicija i Otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. – 1990.”, *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 39, No. 2, (Listopad 2007), s. 257.

Çalışma kamplarına gönderildi. Ivan řubařić ve Juraj şuteja gibi Hırvat Kylu Partisinin nde gelen isimleri ise Batılılkelerin tepkisinden çekinildiği için yargılanmadı ama sıkı bir polis gözetimi altında tutularak siyasi faaliyetlerde bulunmaları yasaklandı. Komünistler İkinci Dünya Savaşı devam ederken Hırvat Kylu Partisi taraftarlarını Partizan hareketine çekebilmek için “Hırvatistan Cumhuriyetçi Kylu Partisi” adı altında bir siyasi parti kurmuşlardı. Ancak bu partinin varlığı bir süre sonra komünistler tarafından ortadan kaldırıldı. Eski Hırvat Kylu Partisinin taraftarları da kendilerini siyasal yaşamdan izole ederek pasif kalmayı tercih ettiler.¹⁷⁷ Ustařa hareketi liderleri öldürüldü. Bazıları ise yurtdışına kaçtı. Komünist rejimin kuruluşundan sonralkde kalan muhalifler ya yargısız infazlarla yok edildi ya da göstermelik mahkemelerle hapisanelere gönderildi. Rejim, Hırvatistan dışında kalan diğer Yugoslav federe cumhuriyetlerindeki muhaliflerzerinde de aynı baskı yöntemlerini kullandı.¹⁷⁸

Merkeziyetçi federal bir yönetimin oluşturulma süreci muhaliflerin sindirilmesi yoluyla hızlandırılmış ve komünistler iktidarı kendi tekellerine almışlardı. Ancak federal yönetim ile federe yönetimler arasındaki siyasi ilişkilerin nasıl düzenleneceği konusu önemli bir sorun olarak ortaya çıkmıştı. 1945 Martında federe cumhuriyetlerin kendilerine ait olan askeri birlikleri lağvedildi. Bu durum özellikle Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya’da belli bir tepkiyle karşılandı. Çünkü bu federe cumhuriyetler 1941-45 arasında neredeyse devlet şeklinde örgütlenerek kendi Partizan birliklerine sahip olmuşlardı. Zaten savaş sırasında komünistler cumhuriyetlerin bağımsız bir biçimde hareket etmesine izin vermiş ve Hırvatistan ile Slovenya bağımsız devletler gibi davranmışlardı. 1943 yılında Hırvatistan kendi devlet kurumlarını oluşturmuş ve hatta Hırvat Antifaşist Konseyi İstria ve Dalmaçya bölgelerinin Zagreb’e bağlanması kararını almıştı.¹⁷⁹

Ancak komünist rejim cumhuriyetlerin savaş sırasında sahip olduğu bağımsızlığa son verdi. Güçlenen merkeziyetçilik sonucunda federe cumhuriyet hükümetleri sadece federal yönetimin kararlarını uygulayan idari birimler haline getirildi. Komünistlerin merkeziyetçi yönetimi Yugoslavya Krallığı’nda uygulanan merkeziyetçi yönetimden bile daha sertti. Yugoslav Komünist Partisi savaş sırasında komünist bir rejim kurma amacını

¹⁷⁷ Radeli, “Opposition in Croatia 1945 – 1950”, ss. 231 – 232.

¹⁷⁸ Tanner, ss. 174 – 175.

¹⁷⁹ Badovinac, s. 67 – 68.

gizli tutmuş ve tüm Yugoslav uluslarını düşmanla mücadeleye çağırarak onlara kendi gelecekleriyle ilgili bir takım vaatlerde bulunmuştu. Örneğin Sırlara tüm Sırların birleştirileceği bir devlet vaat edilmiş; Hırvatlara, Slovenlere ve diğer uluslara ise kendi cumhuriyetlerine sahip olacakları bir federasyonun oluşturulacağı sözü verilmişti. Öte yandan işçilere içinde burjuvaların olmayacağı fabrikaların kurulacağı köylülere de kendi topraklarına sahibi olacakları söylenmişti. Dušan Bilandžić'e göre komünistlerin bu vaatleri özellikle genç köylüler ve entelektüeller üzerinde etkili olmuş ve dolayısıyla köylüler bir masala entelektüeller ise “*bilimsel bir gerçeğe*” inanmışlardı.¹⁸⁰

1944-45 yılları arasında oluşturulan federal devlet yönetiminde Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj önemli bir role sahipti. Sırp Aleksander Ranković ve Karadağlı Milovan Đilas da bu yönetimin içerisindeydiler. J. B. Tito çoğu zaman birbirine karşı talepleri dengeliyor ve ona göre bir karar vermek durumunda kalıyordu. Bu noktada en büyük yardımcısı Sloven Edvard Kardelj idi. Aslında Kardelj, J. B. Tito'nun zaman zaman aşırı merkezîyetçiliğe kayan eğilimlerini törpülüyor ve hatta devlet içerisinde bu yöndeki eğilimleri tersine çevirmeye çalışıyordu. Örneğin 1945-46 döneminde J. B. Tito anayasada federe cumhuriyetlere federasyondan ayrılma hakkının tanınmasına karşı çıktı. Ancak Kardelj ayrılma hakkının cumhuriyetlere tanınması gerektiğini savunarak bu konunun anayasada maddeleşmesini sağladı. Çünkü Kardelj'e göre savaş sırasında faşizme karşı mücadele Yugoslav uluslarının ortak kararıyla verilmişti ve bu nedenle Yugoslav cumhuriyetlerine ayrılma hakkının tanınması gerekiyordu. Bu hakkın tanınmasının ayrılıkçı eğilimleri güçlendireceği yönündeki eleştirilere karşı Edvard Kardelj Yugoslav federal devletinin tüm uluslara eşitlik sağlaması durumunda zaten hiçbir cumhuriyetin bu hakkı kullanmayacağı iddiasıyla yanıt verdi. Dolayısıyla bu konuda J. B. Tito'nun dediği değil Kardelj'in dediği olmuştu.¹⁸¹

1946 Anayasasında cumhuriyetlere ayrılma hakkı tanınmış olsa da anayasa metninde yer alan ifadeler şekilsel olmaktan öteye geçememiştir. Gerçekte ortada bir federalizm yoktu ve tüm önemli kararlar komünist parti politbürosu tarafından alınmaktaydı. Federal yasanın federe cumhuriyet yasaları üzerinde bir üstünlüğü vardı ve hiçbir ulus kendi cumhuriyetinde gerçek anlamda egemen değildi. Siyasi alanda uygulanan bu katı mer-

¹⁸⁰ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 259 – 260.

¹⁸¹ Matković, ss. 295 – 297.

keziyetçiliğe rağmen 1948'den sonra federal düzeyde bir eğitim bakanlığı kurulmadı ve cumhuriyetlere kültürel alanda otonomi verildi. Aslında komünist rejim Yugoslavya Krallığı dönemindeki uygulamalardan farklı olarak devlet aracılığıyla bir Yugoslav ulusunun oluşturulması yönünde üniterist bir Yugoslavcılık programına sahip olmadığını göstermiş oldu. Zaten cumhuriyetlerdeki güçlü geleneksel tarihi kurumlar da varlıklarını sürdürmeye devam ettiler. Örneğin Hırvatistan'da bir kültür kurumu olan Matica Hrvatska ile Yugoslavya Bilimler ve Sanatlar Akademisi çalışmalarını sürdürdüler. İlk etapta bu kurumların çalışmaları rejim tarafından görmezden gelindi ve zaten bunların çalışmaları siyasi bakımdan da önemsizdi. Ancak bu kurumlar daha sonra örneğin 1971'deki "Hırvat Baharı" sürecinde de görüleceği gibi siyasal bakımdan önem kazanmaya başlayınca rejim tarafından müdahaleye uğradılar.¹⁸²

Komünistler Yugoslavya'da hem federal hem de merkeziyetçi bir yapı kurmuşlardı. Ancak bu merkeziyetçilik herhangi bir ulusa karşı değildi. Yani Yugoslavya Krallığı'nda uygulanan ve Sırların domine ettiği merkeziyetçilikten farklıydı. Yugoslav komünistleri öncelikle ideolojik bakımdan bağlı oldukları Rus sosyalist modelinin Yugoslavya'da uygulanabilmesi için merkeziyetçiliğin gerekli olduğunu düşünüyorlardı. Bu dönemde Batı ülkeleriyle yaşanan anlaşmazlıklar da merkeziyetçi bir yapının kurulmasını komünistler açısından zorunlu kılmıştı. Ayrıca komünist partinin Sırp olmayan üyeleri de Büyük Sırbistancı güçlerin etkisini sınırlandırabilmek için merkezi bir devlet aygıtının oluşturulmasını tercih etmişlerdi. Komünist rejimin ilk yıllarında tek parti, tek devlet ve tek bir toplum modeli (Sovyet örneği) benimsenerek herkese eşitlik vaat edildi. Yeni devlette tüm Sırlar ortak bir devlet çatısı altında birleşme imkanı bulmuş Hırvatlar da federasyon içerisinde kendi cumhuriyetlerine sahip olmuşlardı. Slovenler ve Makedonlar ise tarihte ilk defa kendi cumhuriyetlerini kurmuşlardı. Karadağlılar 1918 yılında lağvedilen Karadağ devletine yeniden kavuşurken Bosna-Hersek üzerindeki Sırp ve Hırvat baskısı da görece olarak azaltılmıştı. Ancak cumhuriyetlerin kendi sınırlarının belirlenmesi sırasında bir takım sorunlar ortaya çıktı. Sözgelimi Sırbistan hem Makedonya ve Karadağ'dan vazgeçmiş hem de Kosova ve Voyvodina bölgelerinin otonomisini tanıyarak 1912-1913 Balkan Savaşları öncesindeki sınırlarına geri çekilmişti. Bu durum daha sonra Sırp milliyetçilerin komünist rejime karşı muhalefetine önemli bir

¹⁸² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 403 – 405.

dayanak noktası haline geldi. Hırvatistan Doğu Srijem ve Boka Kotorska'dan toprak kaybetti ama buna karşılık Baranjave İstria bölgelerinden toprak aldı. En büyük zararı Makedonya Ege ve Pirin Makedonyalarını kaybederek yaşamıştı.¹⁸³

Tüm bu sınır değişikliklerine ve bir takım hoşnutsuzluklara rağmen komünist partinin tüm Yugoslav uluslarının çıkarlarını bir şekilde sentezlediği düşünülmekteydi. Savaşın sonraki ilk günlerde örneğin Hırvatistan'daki Sırlar arasında hem Hırvat Komünist Partisi hem de Yugoslavya Komünist Partisi büyük bir desteğe sahipti. Hırvat Antifaşist Konseyi'nin 1944'teki toplantısında Hırvatistan'da Hırvatların ve Sırların eşitliği kabul edildi. Buna benzer bir karar daha önce 1867 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu dönemindeki Hırvat meclisinde de alınmıştı. Buna rağmen Sırların Hırvatistan'daki konumu bir tartışma konusu olmaya devam etti. 1945 Eylülünde Hırvatistan Sırları ilk kez bir kongre düzenledi. Ancak bu kongre komünist rejim döneminde Hırvatistan Sırlarının toplanabildiği ilk ve son kongre oldu. Çünkü rejim muhalif olma potansiyeli taşıyan hiç bir oluşumun ortaya çıkmasını istemiyordu. Zaten "kardeşlik ve birlik" sloganı rejim tarafından Hırvatlar ve Sırlar arasındaki sorunları minimize etmek için kullanılmaktaydı. Savaşın sonra Hırvatistan Sırları federal Yugoslav devletinin kurulmasını genel olarak olumlu bulmuşlar ama bağımsız bir Hırvat devleti düşüncesine karşı çıkmışlardı. Bu bağlamda daha 1942 yılında Yugoslav komünistlerinden Yahudi kökenli Moşe Pijade Hırvatistan'daki Sırlara otonomi verilmesini önermiş ama J. B. Tito Pijade'nin bu önerisini reddetmiştir. Ancak Hırvatistan Sırlarının siyasi ağırlığı daima güçlü oldu ve bu nedenle Hırvatlar Yugoslavya tarihi boyunca Sırp sorununa karşı duyarlı olmak zorunda kaldılar. Hırvat Komünist Partisi içerisindeki Sırların gücü de Hırvatistan'daki nüfuslarına oranla hep daha fazla oldu. Örneğin 1945 yılında Hırvatların parti içerisindeki oranı % 57,6 iken Sırların oranı % 39,5'di. Bu oranlar 1946'da Hırvatlar için % 67,7 Sırlar için % 28,1'di. Oysa Sırlar Hırvatistan nüfusunun % 14-15'ini oluşturmaktaydı. Bu durum sadece Hırvatistan'da geçerli değildi. Çünkü Sırlar diğer Yugoslav kurumlarında da nüfuslarının çok üstünde bir oranda bulunuyorlardı. Örneğin 1945'te Yugoslav ordusunda Sırların ve Karadağlıların oranı 60,17 iken Hırvatların oranı % 22, Slovenlerin % 9,71, Makedonların % 3,58, Bosnalı Müslümanların ise % 1,88'di. Sırlar merkezîyetçi yapı altında Yugoslav devleti kurumları

¹⁸³ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 228 – 232.

içerisindeki ağırlıklarını sürekli olarak muhafaza ettiler. Bu nedenle rejimin ilk yıllarında uygulanan merkeziyetçi politikalara destek verdiler.¹⁸⁴

Komünist rejimin savaştan sonra merkeziyetçi bir federal yapı kurmasına Yugoslav ulusları genel olarak ses çıkarmamış olsalar da bu konudaki ilk itiraz Hırvatistan'dan gelmişti. Örneğin Hırvat komünist Andrija Hebrang savaş sırasında oluşturulan Hırvat askeri komuta merkezinin savaştan sonra lağvedilmesini erken atılmış bir adım olarak gördü. Onun bu çıkışı savaş sırasında Hırvatistan Sırplarının mücadelesini önemsizleştirdiği suçlamalarıyla karşılaştı. Hebrang'ın Hırvatistan Telgraf Ajansı'nı kurması da Hırvat milliyetçisi olarak etiketlenmesine neden oldu. Bu sırada federal plan komisyonunun başkanlığını yürüten Hebrang politbürodan tasfiye edildi. 1948'de Hebrang'ın tasfiye edilmesi Yugoslav Komünist Partisi içerisindeki ilk federalist muhalefetin bastırılması anlamına gelmekteydi. Aslında federalistler savaş sonrası oluşan şartlardan dolayı merkeziyetçilere karşı harekete geçebilecek bir güce sahip değillerdi. Merkeziyetçiler Hebrang'ın tasfiye edilmesini sağlayarak parti içerisindeki güçlerini konsolide ettiler. Bu dönemde Sovyetler Birliği ve dolayısıyla Stalin ile sorunlar yaşamaya başlayan J. B. Tito da Stalin'in Hebrang'ı kullanarak kendisini iktidardan düşürmesinden korkmuş ve Hebrang'ın tasfiye edilmesine destek vermişti. Hebrang'ın tasfiyesinde onun Ustaşalarla işbirliği yaptığı yönünde bir suçlama oluşturuldu. 1949 ya da 1950'de Hebrang öldürüldü. Fakat kendisini öldürdüğü söylendi.¹⁸⁵ Dolayısıyla bu merkezileştirme sürecinde ilk federalist çıkış Hırvat Hebrang'dan gelmiş ancak parti liderliği buna hızlı bir tepki göstererek Hebrang'ı tasfiye etmişti. Komünistler kendi iktidarlarını sağlamlaştırmak için merkeziyetçi bir yapıyı hızla kurdular ve buna yönelik herhangi bir muhalefet partinin içinden gelse bile bunu bastırmak için tereddüt etmediler.

2.2. Yugoslavya'yı Etkileyen Dış Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Yugoslav komünistleri sosyalist bir toplum oluşturmak için doğruluğu kanıtlanmış evrensel bir yol olduğunu düşündükleri Sovyet modelini örnek aldılar. Sovyet modelinin aynen kopya edilmesi her türlü eleştiri ve tartışmanın yapılmasını imkansız hale getirmişti. Ancak Yugoslav komünistleri bu modelin uygu-

¹⁸⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 256 – 257.

¹⁸⁵ Pavle Kalinić, "Andrija Hebrang i Hrvatsko Pitanje", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. XXXIII, N. 2 -3, (1996), ss. 282 – 285.

lanması konusunda son derece hevesliydi. Bu hevesin temelde ideolojik nedenleri olmakla birlikte komünistlerin bu dönemde Batıyı bir tehdit olarak görmeleri de onların Sovyetler Birliği'ne yakınlaşma çabalarında etkili oldu. Çünkü Yugoslavya bu sırada İtalya ve Avusturya ile İstria ve Trieste bölgelerindeki sınırların belirlenmesi konusunda sorunlar yaşamaktaydı ve ayrıca 5 yıllık kalkınma planının sürdürülebilmesi için Moskova'nın desteğine ihtiyaç duymaktaydı. Bu bağlamda J. B. Tito 1945 Nisanında Sovyetler Birliği ile bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzaladı.¹⁸⁶

1945-49 yılları arasında Yugoslavya'nın Batı ülkeleriyle ilişkileri oldukça kötü bir durumdaydı. J. B. Tito'nun özellikle Trieste konusunda izlediği politika onun Batı gazetelerinde "Balkanların Hitleri" olarak adlandırılmasına neden olmuştu. Çetnik lideri Draža Mihailović'in 1946'da idam edilmesi ve ardından Zagreb Başpiskoposu Alojzije Stepinac'ın yargılanması Batıda J. B. Tito'ya yönelik eleştirileri artırmıştı. Yugoslav komünist rejimi Batının eleştirilerine karşılık olarak Trieste'de yaşayan Sloven ve Hırvatların Yugoslavya'ya katılma haklarının olduğunu ve diğer tarafta Çetnik ve Ustaşaların Yugoslavya'daki yeni "*demokratik rejimi*" ortadan kaldırmaya çalıştıklarını söylüyordu. Bu dönemde Batıda komünizmin yayılacağına dair inanç yeniden canlandığı için savaş öncesindeki komünizm karşıtlığı politikasına geri dönmüştü. Yugoslav yönetimi de Batının Yugoslavya Krallığı'nı yeniden restore etmek istediğini düşünüyordu. Komünist rejim ayrıca 1918-20 yılları arasında Yugoslavya Krallığı'nın Hırvatistan ve Slovenya aleyhine aldığı bir kararla İtalyan yönetimi altında kalan 600.000 Sloven ve Hırvatın yeniden Yugoslav devletine katılması gerektiğini savunuyordu. Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj bu durumun düzeltilmesi için gerekirse Batı ülkeleriyle silahlı bir mücadeleye girmeye de hazırlıklıydılar.¹⁸⁷ Bu bağlamda Yugoslav askeri birlikleri harekete geçti ve İstria, Trieste ve Koruška bölgelerinin bazı bölümlerini ele geçirdi. Batılı hükümetler Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği'nin bir uydusu olduğunu ve buraların Yugoslav komünistlerine bırakılmasının Ruslara bırakılmasıyla eşdeğer olduğunu düşünüyorlardı. 1945 Mayısında ABD ve İngiltere Belgrad'a bir ultimatom vererek Yugoslav birliklerinin Trieste ve Avusturya'daki Koruška ve Štajerska bölgelerinden çekilmesini istediler. Sovyetler Birliği'nin destek vermemesi üzerine Belgrad yönetimi

¹⁸⁶ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 198 – 199.

¹⁸⁷ Matković, ss. 288 – 289.

12 Mayıs 1945'te birliklerini geri çekmek zorunda kaldı. Moskova yönetimi Trieste yüzünden Batıyla ilişkilerini bozmak istemiyordu. Bu gelişmelerin ardından yapılan görüşmelerde bir sonuca ulaşılamayınca Trieste bölgesi birisi Batının denetiminde olan “*A bölgesi*” diğeri de Yugoslavya'nın denetiminde olan “*B bölgesi*” olmak üzere ikiye ayrıldı. 1946 Temmuzunda A bölgesinin biraz daha genişletilmesinden oluşan “*Özgür Trieste Bölgesi*” (Slobodni Teritoriji Trsta – STT) kuruldu. 1947 Şubatında Yugoslavya Trieste'deki “B bölgesini” ele geçirdi. 7.000 km²'lik toprakla birlikte 470.000 kişi Yugoslav idaresine geçmiş oldu. 1948 Martında ABD, İngiltere ve Fransa “*Özgür Trieste Bölgesi*”nin İtalya'ya bırakıldığını ilan ettiler. Yugoslav hükümeti buna karşı çıkınca Yugoslavya ve Batı ülkeleri arasında bir gerilim yaşandı. Ardından 5 Ekim 1954'te Londra'da imzalanan bir antlaşmayla Özgür Trieste Bölgesi'ndeki askeri yönetim lağvedildi. A bölgesinin 11,5 km²'lik bir bölümü ile B bölgesinin tamamı Yugoslavya'ya bırakıldı. A bölgesi ve Trst kenti ise İtalya'ya devredildi. Ayrıca azınlık haklarına saygı gösterilmesi ve serbest Trst limanının inşa edilmesi de kararlaştırılmıştı. İtalya ve Yugoslavya arasındaki nihai sınırlar 1975'te yapılan bir antlaşmayla belirlendi. Avusturya'daki Koruska bölgesini de topraklarına katmak isteyen Yugoslav komünist rejimi Batı ülkeleri tarafından yine engellendi. 1949'da Koruska'nın Avusturya'ya bırakılmasına karar verildi. 1951'de Avusturya ile savaş durumu sona erdirildi ve Avusturya'da yaşayan Sloven ve Hırvatlar azınlık statüsü verildi.¹⁸⁸

Batı ülkeleriyle yaşanan bu kriz döneminde Yugoslav rejimi Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa “*halk demokrasileri*” ile ilişkilerini geliştirerek gittikçe Doğu blokuna doğru kaymaya başlamıştı. Emperyalizmle mücadele söylemi bağlamında Yugoslavya Sovyetler Birliği'nin en sadık müttefiki durumuna geldi. Komünist rejim içeride merkeziyetçi bir yönetim yapısı oluşturarak zaten Sovyet modelini birebir uygulamaya çalışıyordu. Ancak 1947'den sonra Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği ile ilişkileri gerginleşmeye başladı. Belgrad'ın 1946-49 yılları arasında devam eden Yunan iç savaşında Yunan komünistlerine destek vermesi Moskova ile ilişkilerinin bozulmasına neden olan önemli etkenlerden birisiydi. Yugoslav komünistlerinin yaptığı yardım karşılığında Yunan Komünist Partisi Ege Makedonyasını Yugoslavya'ya bırakma kararını almıştı. Birleşmiş

¹⁸⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 228 – 229.

Milletler'in Yunan iç savaşına karıştığı gerekçesiyle Yugoslavya'yı kınamasına rağmen Belgrad yönetimi Yunan komünistlerine yardım etmeye devam etti.¹⁸⁹

Yugoslavya'nın bir Balkan Federasyonunun kurulması yönünde 1944-45 kışında Bulgaristan ile görüşmeye başlaması Moskova ile ilişkilerinin gerginleşmesine neden oldu. Bu görüşmelerde Bulgarlar Yugoslavya ve Bulgaristan arasında ikili bir federasyonun kurulmasını önermiş ancak Yugoslavlar Bulgaristan'ın "yedinci cumhuriyet" olarak Yugoslavya'ya katılmasını istemişlerdi. Ayrıca Bulgaristan'ın Bulgarların çoğunlukta olduğu Sırbistan'daki iki kenti alması buna karşılık "Pirin Makedonyası"nın Yugoslavya'ya verilmesi öngörülmüştü. Hatta Ege Makedonyasının da ileride Yugoslavya'ya dahil edilerek tüm Makedonya bölgelerinin birleştirilmesi hedeflenmişti. Bulgaristan ayrıca Makedon öğretmenlerin Pirin Makedonyası'ndaki okullarda Bulgar hükümeti denetiminde ders vermesini kabul etti. Yugoslav hükümeti bu bağlamda Sofya'ya bir heyet göndererek iki devlet arasındaki antlaşmanın hayata geçirilmesi konusunda harekete geçti. Özellikle Makedon öğretmenlerin Pirin Makedonyasında Makedonca ders vermeye başlaması Yugoslavlar için önemliydi. Aynı dönemde Makedonca basılan *Pirinsko Delo* adlı yayın organı da Bulgaristan'ın batısında çıkmaya başlamıştı. Bulgar komünist lider Georgi Dimitrovtüm Güneydoğu ve Orta Avrupa devletlerinin ortak bir federasyon altında birleşmesini istiyordu.¹⁹⁰ Bu süreçte Sovyetler Birliği de bir Yugoslav-Bulgar federasyonunun kurulması önerisini ortaya attı ancak bu öneri Yugoslavlar tarafından reddedildi. Stalin aslında Bulgaristan aracılığıyla Yugoslavya'yı zayıflatmak ve kendisine bağımlı hale getirmek istiyordu. J. B. Tito, Stalin'in bu önerisiyle Yugoslavya'ya bir Truva atı sokmaya çalıştığını düşünüyordu. Bu sırada Moskova'nın Yugoslavya'da bulunan iki danışmanını geri çağırması iki ülke arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirdi. Batıyla ilişkilerini bozmak istemeyen Stalin Yugoslavya Komünist Partisi'nin bir maceraya atıldığını düşünmeye başlamış ve Yugoslavya'nın Trieste ve Koroška konusunda yaptığı hamlelerden hiç hoşlanmamıştı. 10 Şubat 1948 tarihinde Stalin Bulgar ve Yugoslav komünistlerini Moskova'ya çağırdı. Davetli olmasına rağmen J. B. Tito Moskova'ya gitmedi. Stalin, 27 Mart 1948'de Yugoslav komünistlerine bir mektup göndererek Yugoslavya'nın Sovyetler Birliği karşıtı bir politika izlediğini ve Yugoslav

¹⁸⁹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, s. 230.

¹⁹⁰ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 230 – 235.

Komünist Partisi'nin artık Marksist-Leninist bir parti sayılamayacağını belirtti. 28 Haziran 1948 tarihinde Bükreş'te yapılan ve Fransız ve İtalyan komünist partilerinin de katıldığı Kominform toplantısında Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılmasına karar verildi.¹⁹¹ Bu karardan sonra Doğu bloku ülkeleri tarafından Yugoslavya'ya karşı ekonomik ve politik bir ambargo süreci başlatıldı. Yugoslav komünistleri bu olan bitene rağmen Sovyetler Birliği'ne ve Stalin'e bağlı kaldıklarını açıkladılar ve sosyalizme giden tek yolun Sovyet modeli olduğunu ısrarla vurguladılar. Ancak Stalin Yugoslavya üzerindeki baskısını artırdı. Böylece Yugoslavya içerisindeki dengeleri bozarak istikrarsızlık yaratacağını ve J. B. Tito'yu tasfiye edebileceğini düşünüyordu. Bazı Yugoslav komünistlerinin J. B. Tito'ya karşı Stalin'i desteklemesi üzerine Yugoslavya'da hızlı bir şekilde "*Stalinist-Kominformcuların*" tasfiye süreci başlatıldı. Bu tasfiye süreci aynı zamanda Yugoslav Komünist Partisi içindeki iktidar mücadelesinin bir aracı olarak kullanılmıştır. Partideki Kominformcu-Stalinistlerin çoğu Goli Otok'da bulunan çalışma kampına bir kısmı da Stara Gradiška'daki hapisaneye gönderildi.¹⁹²

Kominformcuların tasfiyesi federe cumhuriyetlerdeki Stalinistleri harekete geçirdi. Örneğin Hırvatistan Komünist Partisi içerisinde bulunan Sırlar hemen bir "*Sırp fraksiyonu*" oluşturdular. Kordun, Lika ve Banija bölgelerindeki Sırlar da ayaklanma çıkardılar. Bu ayaklanmaları başlatan Sırların parolası aynı zamanda Sırp Çetniklerin de kullandığı "*Vatan ve Kral İçin*" şeklindeki parolaydı. Ayaklanma Yugoslav ordusunun müdahalesiyle bastırılabilirdi. Rade Žigić, Duško Brkić ve Stanko Čanica Opačić gibi bakanlar Sırların Hırvatistan'da Hırvatlarla eşit bir konumda olmadıklarını söyleyerek hükümetten istifa ettiler. Onların yerine yine Sırp olan başka isimler bakan olarak atandı. Žigić ve Brkić ise Goli Otok çalışma kampına gönderildi. Kominform olayı sonrasında yaşanan krizin Doğu Avrupa'daki diğer komünist rejimlere sıçramasından endişe eden Moskova yönetimi bu ülkelerdeki parti liderlerini tasfiye etti. 1948 Temmuzunda Polonya'da Władysław Gomułka iktidardan indirildi. Macaristan dışişleri bakanı Laszlo Rajk kurşuna dizildi. Bu süreçte Sovyet gizli servisi ve Yugoslav gizli servisi arasında bir savaş başlamış ve Yugoslav ordusunun yarısı ülkenin kuzeydoğusuna konuşlandırılmıştı. 1948-54 yılları arasında Belgrad hükümeti Moskova'dan gelecek bir saldırı

¹⁹¹ Tanner, ss. 182 – 183.

¹⁹² Steindorff, s. 199.

beklentisi nedeniyle ordusunu devamlı teyakkuz durumunda bekletti. J. B. Tito, partideki Kominformcu-Stalinistlerin açığa çıkmasından sonra iktidarda kalabilmek için parti üyeleri üzerinde tam bir kontrol sağlanması gerektiğini görmüş ve bu nedenle sıkı bir baskı ve denetim mekanizması oluşturmuştu.¹⁹³ Bu gelişmeler yaşanırken Moskova yönetimi Hırvat gizli polis teşkilatında çalışan Ivan Krajačić'ten J. B. Tito'yu öldürmesini istedi. Krajačić, J. B. Tito'yu öldürmek yerine Moskova'dan gelen bu emri J. B. Tito'ya söyledi. Kremlin yönetimi Yugoslav komünistlerinin J. B. Tito'ya karşı ayaklanacaklarını düşünüyordu. Bu bağlamda Sovyetler Birliği'nde bulunan birkaç yüz Yugoslav vatandaşından silahlı birlikler oluşturuldu ve bu birlikler ayaklanma başlatmaları için Yugoslavya'ya gönderildi. 1949 yılının başlarında 200 kadar Kominformcu Romanya'dan Yugoslavya'ya geçti ve sabotaj faaliyetleri için çalışmalara başladı. Bunun dışında Yugoslav Kominformcuları Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da uluslararası tugaylar oluşturdular. Bunların arasında Doğu Almanya'dan gelen 6.000 gönüllü de bulunmaktaydı. Yugoslav Kominformcuları propaganda amacıyla Moskova Radyosu'nda yayın yapmaya başlamışlar ve Çekoslovakya'nın başkenti Prag'ta *Nova Borba* adlı bir yayın organı çıkarmışlardı. 1949 Eylülünde Sovyetler Birliği Yugoslavya ile 1945 yılında imzalanan dostluk ve barış antlaşmasının geçersiz olduğunu ilan etti. Bu arada Macaristan'da yeni havaalanları yapıldı. Çünkü Yugoslavya'ya saldırılması durumunda bu havaalanlarının kullanılması düşünülüyordu. Macaristan Komünist Partisi genel sekreteri Mátyás Rákosi Moskova'nın Yugoslavya'yı işgal etmesinden sonra Yugoslavya'nın dağılacağını ve Hırvatistan'ın tıpkı geçmişte olduğu gibi yeniden Macaristan'a dahil edileceğini düşünüyordu.¹⁹⁴

Yurtdışında bulunan Ustaşa ve Çetnikler Kominform olayının ortaya çıkmasından sonra Yugoslav komünist rejimini devirmek amacıyla harekete geçtiler. Ustaşa lideri Ante Pavelić savaştan sonra Vatikan'ın yardımıyla önce Roma'ya ve ardından Arjantin'e gitmişti. Hırvat Ustaşaların büyük bir kısmı ABD, Kanada, Avustralya ve Arjantin'de yaşıyordu. Çetnikler ise daha çok ABD'ye göç etmişlerdi. Hem Ustaşalar hem de Çetnikler Yugoslavya'ya dönmeleri konusunda ABD'nin kendilerine yardım edeceğini

¹⁹³ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 234 – 237.

¹⁹⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 238.

düşünüyorlardı.¹⁹⁵ 1947 yılında Hırvat Ustaşa Petar Prokop bir ABD ajanıyla biraraya gelerek kendi yönettiği Ustaşa örgütü için maddi yardım istedi. Bu örgütün en önemli hedefi J. B. Tito'yu devirmektir. Yugoslav siyasi göçmenleri arasında en tanınmış olanı ise şüphesiz Hırvat Köylü Partisi lideri Vladko Maček'tir. Maček, 1952 yılına kadar demokratik bir Hırvat devletinin kurulabileceğini düşünmüş ancak bu düşüncesinden daha sonra vazgeçerek Yugoslavya'daki komünist rejime karşı anti-komünist Sırp çevrelerle işbirliği olanağı aramaya başlamıştı. Aslında Kominform olayı Yugoslav komünist rejiminin düşürülebilmesi için yurtdışındaki rejim muhaliflerine bir ümit vermişti. Ancak rejim içeride hızlı bir tasfiye süreci gerçekleştirerek iktidarını sağlamlaştırdı. 1948-55 yılları arasında federe cumhuriyetlere göre Kominformcu-Stalinistlerin oranı şu şekildeydi. 55.663 Kominformcunun % 51,49'u Sırbistan'da, % 9'u Karadağ'da, % 12,49'u Hırvatistan'da, % 8,16'sı Bosna-Hersek'te, % 4,78'i Makedonya'da, % 9,68'i Vojvodina'da, % 2,72'i Kosova'da ve % 1,68'i Slovenya'da bulunmaktaydı. Ayrıca Kominformcuların çoğu II. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru savaşı Partizanların kazanacağını anlayan ve fırsatçı nedenlerle Partizan saflarına geçmiş olan Sırp Çetniklerden oluşmaktaydı. Zaten komünist parti içerisindeki Sırp Kominformcular Stalinist merkezîyetçi bir yapıyı savunuyorlardı.¹⁹⁶

Stalin'in Yugoslavya'yı Kominform'dan attığı tarih 28 Haziran'dır. Bu tarihin Sırlar açısından ayrı bir önemi var. Çünkü 28 Haziran 1389'da Sırlar Osmanlı ordusuna karşı Kosova Savaşı'nı yapmışlardı. Dolayısıyla Stalin'in bugünü seçmesi merkezîyetçi Sırlara J. B. Tito'ya karşı harekete geçmeleri için verdiği bir mesaj anlamına geliyordu. Kominformcuların tasfiye süreci Yugoslav komünistlerinin merkezîyetçi devlet yapısını kullanarak iktidarlarını güçlendirmelerini sağladı. Ustaşa, Çetnik gibi rejim muhaliflerini ortadan kaldıran ya da hapse yollayan Yugoslav rejimi Kominform olayını da merkezîyetçi Stalinistleri tasfiye edebilmek için kullandı. Bu noktadan sonra J. B. Tito ve Edvard Kardelj ikilisi kendi düşüncelerine uygun bir biçimde Yugoslavya'yı biçimlendirme yoluna gidebildiler ve komünist rejim altında Yugoslavya'nın federalleştirilmesi sürecini başlattılar. Zaten J. B. Tito daha 1937 yılında bu federalleşme sürecini parti içerisinde uygulamış ve aynı tarihte Yugoslavya Komünist Partisi yapısı içerisinde ayrı

¹⁹⁵ Tanner, ss. 166 – 167.

¹⁹⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 272 – 276.

bir Hırvatistan Komünist Partisi'nin kurulmasını sağlamıştı. Dolayısıyla partide başlatılmış olan bu federalleşme süreci; ülkedeki iktidarı tamamen ellerine geçirdikten sonra Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj tarafından Yugoslav devletine taşınmaya başlanmıştır.

1948 Kominform olayından sonra Moskova ile ilişkileri gerginleşen komünist rejim yüzünü Batıya doğru dönmeye başladı. Ülkenin içinde bulunduğu zor ekonomik koşullar Batı ülkeleriyle yakınlaşılmasında etkili olmuştu. Yugoslavya'nın Stalin'e karşı mücadelesi Batının çıkarlarına da uygun bir durum yarattı. Çünkü Batılı ülkeler bir muhalif olarak Yugoslavya'nın Doğu bloku içerisinde bir kırılma yaratacağını düşünmüş ve böyle bir durumda Moskova'nın pozisyonunun zayıflayacağını öngörmüşlerdi. Bu nedenle Batı Yugoslavya'ya karşı izlediği politikayı değiştirmeye başladı. Bu noktada önce Yugoslavya'nın borçları yeniden düzenlendi ve Yugoslavya 1950 yılında ABD'den 50 milyon dolar yardım aldı. ABD, Yugoslavya'ya şeker, buğday ve un yardımı da yaptı. Ayrıca ağır silahların üretilmesi için Washington yönetimi tarafından Bosna-Hersek ve Sırbistan'da fabrikalar açıldı. 14 Kasım 1951 tarihinde Belgrad ve Washington arasında Yugoslav ordusunun güçlendirilmesi amacıyla bir antlaşma imzalandı. Yugoslavya; Türkiye ve Yunanistan ile birlikte Balkan Paktı'nı da imzaladı. Yugoslav Komünist Partisi, Moskova'nın izlediği politikanın saldırgan ve hegemonist bir politika olduğunu ve despotik bürokratik bir devlet olarak Sovyetler Birliği'nin geçmişte Rus Çarlığının sürdürdüğü emperyalist politikayı devam ettirdiği görüşünü açıkça dile getirdi. Yugoslavya'ya karşı sert bir politika izleyen Stalin gerginliği artırmasına rağmen ABD'nin hem Kore'deki müdahalesini hem de J. B. Tito'ya verdiği desteği görmüş ve bu nedenle Yugoslavya'ya karşı askeri bir saldırı gerçekleştirmemiştir.¹⁹⁷ Yugoslavya'da artık Sovyet modelinin terkedilmesi ve sosyalist bir toplum oluşturmada yeni bir yolun izlenmesi gerektiği düşüncesi dile getirilmeye başlanmıştır.

1953'te Stalin'in ölmesi üzerine Kremlin yönetimi Yugoslavya'yla ilişkiler konusunu yeniden ele aldı ve bu bağlamda Kruşçev Mayıs 1955'te büyük bir delegasyonla birlikte Belgrad'a gelerek 1948-53 yılları arasında bozulan Sovyet-Yugoslav ilişkilerini düzeltmeye çalıştı. Bu ziyarette iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulmasından Beria, Abakomov gibi kişiler sorumlu tutulurken Stalin açık bir biçimde suçlanmamıştı. Sovyet ve

¹⁹⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 278 – 280.

Yugoslav delegasyonları arasında yapılan görüşmelerin ardından 2 Haziran 1955 tarihinde bir işbirliği ve dostluk deklarasyonu ilan edildi. Bu deklarasyondaiki ülkenin egemenliği karşılıklı olarak tanındı ve sosyalist ülkelerin eşitliği ve bağımsızlığı vurgulandı. Bunun dışında bloklar arasında barış içinde birarada yaşama ilkesi de kabul edilerek Belgrad Deklarasyonu Yugoslavya'nın Moskova'yla olan ilişkilerinde temel bir metin haline getirildi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin Şubat 1956'da düzenlenen XX. Kongresi'nde Kruşçev gizli bir bildiriyle Stalin'i Yugoslavya ile bozulan ilişkilerden sorumlu tuttu. 1956 Haziranında J. B. Tito Moskova'yı ziyaret etti.¹⁹⁸

Bu arada Yugoslav-Sovyet barışı Doğu Avrupa'daki diğer komünist rejimleri de cesaretlendirmiş ve bu rejimler kendi ülkelerinde de bir de-Stalinizasyon sürecinin başlatılabileceği konusunda ümitlenmişlerdi. Bu bağlamda 1956 Haziranında Polonya'nın Poznan kentinde başlayan gösteriler önce Polonya ve ardından Macaristan'daki değişim taleplerini ortaya çıkardı. Ancak Moskova Doğu Avrupa komünist partilerini uyararak Yugoslavya örneğini izleyemeyeceklerini belirtti. 1956 Ekiminde Polonyalı komünistler açıkça Yugoslavları övmeye başlamış ve Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin genel sekreterliğine yeniden Władysław Gomułka'nın getirilmesini talep etmişlerdi. Macaristan komünistlerinin talepleri de liberal eğilimli Imre Nagy'in yeniden partiye dönmesine izin verilmesi yönündeydi. Ancak Sovyetler Birliği hem Polonya hem de Macaristan'da ortaya çıkan bu değişim taleplerini bastırdı.¹⁹⁹

1957 yılında Ekim Devriminin 40. yıl kutlamalarında yayınlanan bir manifestoda sosyalizmin gelişimindeki temel kanunlar ilan edilmiş fakat Yugoslav komünistleri bu manifestoyu imzalamayı reddetmişlerdi. Bunun üzerine Sovyet hükümeti Yugoslavya ile yapılan yatırım antlaşmasını iptal etti ve diğer komünist rejimler de Moskova'yı izleyerek Yugoslavya ile olan teknik ve bilimsel işbirliği antlaşmalarını sona erdirdiler. Bu süreçte Yugoslav komünistler Marksizm ve Leninizme yeniden ihanet etmekle suçlandılar.²⁰⁰ 1953'ten sonra başlayan Moskova ile yakınlaşma süreci Sovyetler Birliği'nin kendi içerisinde de yaşanan “de-Stalinizasyon” süreci nedeniyle mümkün olabildi. Ancak Belgrad'ta Moskova'ya karşı duyulan şüphe alternatif yolların denenmesini ve Yu-

¹⁹⁸ Işıklı, ss. 103 – 104.

¹⁹⁹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, s. 288.

²⁰⁰ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, s. 234.

goslavya'nın Bağılantısızlık Hareketi'ne geçişini beraberinde getirdi. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu güç sistemi içerisinde kendi politikalarını belirlemeye çalışan Yugoslav komünistleri ülke içinde de Rus sosyalist modelinden vazgeçerek sosyalist özyönetim modelini uygulamaya başladılar.

1948 Kominform olayından sonra Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj Kominformcuların önemli bir bölümünü oluşturan Sırp Stalinist merkezîyetçileri tasfiye etme fırsatını elde ettiler. Böylece Yugoslav komünist liderliği muhalifleri tasfiye etmiş olmanın verdiği imkandan faydalanarak sosyalist özyönetim modelini uygulamaya soktu. Bu modelin uygulanması federalleşme sürecini beraberinde getirdi. Çünkü sosyalist özyönetim modeli; hem ideolojik söylem hem de uygulama yoluyla Sırp'ların federalleşme sürecini daha önce Yugoslavya Krallığı döneminde yaptıkları gibi bloke etmelerini zorlaştırdı.

2.3. Yugoslavya'da Özyönetim Modeli

Kominform'dan çıkarılmasından sonra Doğu Bloku ülkelerinin ambargosuyla karşılaşan Yugoslavya ekonomik bakımdan güç bir duruma düştü ve sanayi üretimi azalmaya başladı. Yaşanan ekonomik sıkıntıya ve Stalin'in baskılarına rağmen Yugoslav komünist rejimi varlığını sürdürebildi. Çünkü komünistler iktidara geldikten sonra muhaliflerini tasfiye etmiş ve devlet aygıtını ele geçirerek iktidarlarını ideolojik anlamda meşrulaştırmışlardı. Böyle bir durumda herhangi bir muhalefet gücünün komünist rejim karşısında başarılı olma şansı yoktu. Ayrıca yıkıcı bir savaşı henüz geride bırakmış olan Yugoslavya toplumu yeniden bir iç kargaşa ortamına sürüklenmek istemiyordu. Öte yandan Soğuk Savaş döneminde Avrupa'da yeni bir savaşın ortaya çıkması da zaten pek mümkün değildi. Sovyetler Birliği ile ilişkilerin bozulmasının ardından Yugoslav komünistleri siyasi ve ideolojik anlamda da esneklik göstererek Batı ülkeleriyle yakınlaştılar ve askeri ve ekonomik yardım alarak komünist rejimin ayakta kalmasını sağladılar. Yugoslav komünistleri için en önemli konu kendi iktidarlarını devam ettirmeleriydi. Bu dönemde Yugoslav komünist rejiminin iktidarını sürdürmesi Batının da tercih ettiği bir durumdu. Çünkü Batı ülkelerine göre Yugoslavya Doğu Avrupa'nın diğer komünist rejimlerine örnek olabilir ve bu rejimler Yugoslavya örneğini izleyerek Doğu blokunun dengesini bozabilirlerdi.

Yugoslavya’da bir değişimin yapılması gerektiği parti liderleri arasında tartışılmaya başlanmıştı. Kapitalizme ve çok partili siyasal yaşama dönüş ideolojik açıdan zaten Yugoslav komünistleri için mümkün değildi. Rejimin kendisini Sovyet modelinden farklılaştırarak yeni bir meşruiyet zemini oluşturmaya gerekiyordu. Bu nedenle Yugoslavya’da sosyalist özyönetim modelinin uygulanmasına karar verildi. 1949 yılının sonlarından itibaren işçi konseyleri oluşturulmaya başlanmış ve sosyalist işçi özyönetimini mümkün kılacak bazı yeni yasalar çıkarılmıştı. 27 Haziran 1950’de özyönetimle ilgili temel yasal düzenleme yapıldığında ülkede zaten bu tür konseylerin kurulu olduğu işletmeler, mevcut işletmelerin % 12’sini oluşturmaktaydı.²⁰¹ Yugoslav özyönetim modelinde mülkiyet biçimi “toplumsal mülkiyet” olarak belirlenmiştir. Özyönetimin temel birimi olan komünlerden başlamak üzere emekçi halkın kendi kendini yönetmesi ilkesi 1953 Anayasasında ilk defa vurgulanmıştır. Zaten komün temel özyönetimsel toplumsal-siyasi bir topluluk olarak kabul edildiği için komünden itibaren başlamak üzere iktidarın Yugoslavya genelinde ademi merkeziyetçi bir biçimde örgütlenmesinin ve federal devlet ile federe cumhuriyetler arasında yetki paylaşımı yapılmasının yolu açıldı. Parti yönetimi zamanla özyönetim modeli üzerinden yeni bir söylem oluşturdu ve bürokratik-merkeziyetçi iktidarın ülkede son bulacağını söyledi. Sadece ekonomik alanda değil toplumsal hayatın diğer alanlarında da değişime gidilmesi gerektiği kabul edilerek üniversitelerde, hastanelerde, enstitülerde ve okullarda özyönetim konseyleri oluşturuldu. Yugoslavya’da özyönetim önce işçi özyönetimi daha sonra 1963 Anayasasıyla da toplumsal özyönetim olarak adlandırılmıştır. 1951 Nisanında federal plan komisyonu lağvedildi ve federal yönetimde çalışan insan sayısı 100.000 kadar azaltıldı. Ekonomide bir desentralizasyon süreci yaşanmaya başlamış ve buna bağlı olarak siyasal alanda bazı gelişmeler ortaya çıkmıştı. Örneğin 2-7 Kasım 1952 tarihleri arasında Zagreb’te yapılan komünist partinin VI. Kongresi’nde Yugoslavya Komünist Partisi’nin (*Komunistička Partija Jugoslavije – KPJ*) adı Yugoslavya Komünistler Birlięi (*Savez Komunista Jugoslavije – SKJ*) olarak değiştirildi. Bu isim değişikliği bile bir desentralizasyon sürecinin başlamış olduğunu gösteriyordu. Ayrıca parti politbürosunun yeni adı *Yugoslav Komünistler Birlięi Merkez Komitesi Yürütme Kurulu* olurken Yugoslavya Halk Cephesi de Yugoslavya Sosyalist İşçi Halkı Birlięi (*Socijalistički Savez Radnog Naroda Ju-*

²⁰¹ Işıklı, s. 123.

goslavije – SSRNJ) ismini aldı. Partinin VI. Kongresi'nde komünistlere bürokrasiye karşı savaşmaları gerektiği mesajı verilmişti.²⁰²

1953 yılında 1946 Anayasasının büyük bir kısmı değiştirildi ve özyönetim modeli bu değişikliklerle birlikte kurumsal bir yapıya kavuştu. Yugoslavya ayrıca dışarıya doğru açılmaya başlamış ve başlangıçta sadece öğrenciler, sporcular ve yazarlar yurtdışına gitme olanağına kavuşmuşlardı. Ülke yabancı işadamlarına ve gazetecilere de açık bir hale getirildi. Ancak bu değişikliklere rağmen liberal sistemlerdeki gibi bireysel özgürlükler tanınmadı. Komünistler özyönetim modeliyle ilgili açıklamalarında hedeflerinin bürokratik bir kastın oluşmasını engellemek olduğunu ve dünyadaki komünist hareketlere yeni bir perspektif kazandırmak istediklerini söylüyorlardı. Bu nedenle bürokrasi sınıf düşmanı ilan edilerek devletin yerine işçilerin fabrikaları yönetmesi gerektiği vurgulanmıştı. İşçi özyönetimi modelinin kabul edilmesinin ardından federe cumhuriyetler örneğin elektrik dağıtımı, tarımsal üretim, ormancılık, madencilik ve kamu hizmetleri gibi alanlarda daha fazla yetkiye sahip oldular. Özyönetim sisteminin asıl hedefi bir desentralizasyon sürecini başlatmaktı.²⁰³

Bu hedefe rağmen federal devlet hemen her alanda belirleyici olmaya devam etti ve kurulan işçi konseyleri sadece “danışma işlevi” gördü. İşçi konseylerindeki yöneticiler zaten parti tarafından belirleniyordu. Aslında özyönetim modeli; bir desentralizasyon ve federalleşme sürecini başlatan ancak iktidarı da kontrol etmeyi isteyen Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj tarafından yönlendirilmekteydi.

1953 yılındaki anayasa değişiklikleriyle birlikte ekonomide başlayan desentralizasyon süreci kısa sürede parti içerisinde bazı gruplaşmaların ortaya çıkmasına neden oldu. Karadağlı Milovan Đilas ve Moše Pijade gibi komünistler desentralizasyon sürecinin hızlandırılması gerektiğini düşünüyorlardı. Bu ikisine göre bürokrasinin etkisi hızla azaltılmalıydı. Sloven Edvard Kardelj, Hırvat Ivan Gošnjak ve Sloven Boris Kidrić gibi parti merkez komitesi üyeleri ise aşamalı bir desentralizasyon sürecinden yanaydılar. J. B. Tito bu noktada ikinci grubun görüşlerine daha yakındı. Bu iki grubun dışında desentralizasyon sürecinden hiçbir şekilde memnun olmayan merkeziyetçiler de bulun-

²⁰² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 284 – 286.

²⁰³ Bilandzić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 302 – 304.

maktaydı. Özyönetimin uygulanmasıyla birlikte farklı düşüncelerin ortaya çıkması parti içerisinde siyasal bir çoğullaşmanın yaşanmasına neden oldu.²⁰⁴

Aslında Yugoslavya Krallığı döneminde yaşanan ayrışmaya benzer bir biçimde komünist parti içerisinde de merkezîyetçi-federalistler ayrışması ortaya çıkmıştı. Hatta Milovan Đilas açık bir biçimde çok partili siyasal yaşama geçilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Đilas *Borba* gazetesinde yayınlanan yazılarında bu konudaki düşüncelerini ifade etti. Ancak yazılarından onun demokrasiden anladığının “sosyalist demokrasi” olmadığı ortaya çıkınca J. B. Tito ve partinin diğer yöneticileri tarafından muhalif olarak görülmeye başlandı. Đilas, *Borba*’da yayınlanan makalelerinin ardından *Nova Misao* adlı dergide bir makale daha yayınladı ve bu makaleyle de kendi kaderini belirledi.²⁰⁵

16 Ocak 1954 tarihinde yapılan parti plenumunda Milovan Đilas suçlu bulundu. Sloven Edvard Kardelj Đilas’ı partiyi bir tartışma kulübüne dönüştürmekle suçlamıştı. J. B. Tito da Đilas’ın sosyal demokrat fikirleri canlandırmaya çalıştığını düşünüyordu. Milovan Đilas’ın arkasında duran tek kişi J. B. Tito’nun resmi otobiyografisini de yazan Vladimir Dedijer oldu. Hırvat Ivan Gošnjak ve Hırvat Vladimir Bakarić ise herhangi bir görüş belirtmekten kaçınmışlardı. Đilas plenumdaki konuşmasında kendi fikirlerine inanmaya devam ettiğini belirterek sadece fikirlerini yayınlamadan önce parti yöneticileriyle konuşmamasının bir hata olduğunu kabul etti. 17 Ocak 1954 tarihinde Đilas partiden tasfiye edildi ve tüm görevlerine son verildi. Đilas ile birlikte 23 kişi daha partiden atılmıştı. Hırvatistan Meclis başkanı Vladimir Bakarić Đilas konusunda sessiz kaldığı için bir süre kamu hayatından dışlandı ve basın organlarında dahi kendisinden söz edilmedi. “Đilas olayı” komünist iktidarın hangi ölçüye kadar eleştiriye tahammül edebileceğini göstermişti. Aslında Đilas’ın tasfiyesi komünist yöneticiler arasında bir bölünme yaratarak özyönetim kapsamındaki reformlara devam edilmesini zorlaştırdı. Çünkü komünist liderler reformlara devam edildiğinde artan desentralizasyon süreciyle birlikte ellerindeki iktidarı kaybedeceklerini düşünmeye başlamışlardı. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı öncesindeki ulusal ve siyasal bölünmelerin federe cumhuriyetler ve federasyon düzeyinde yeniden ortaya çıkmasından korkuyorlardı. Bu nedenle partinin iktidarı güç-

²⁰⁴ Dušan Bilandžić, “Raskol u Državno – Partijskone Vrh 60-tih Godina 20. Stoljeća – Početak Raspada Jugoslavije”, *Dijalog Povjesničara – Istoričara* 8, Edt. Hans-Georg Peck, Igor Graovac, Zagreb, 2004, ss. 33 – 35.

²⁰⁵ Ramet, s. 456.

lendirildi ve federal hükümetin yatırım fonları üzerindeki denetimi artırıldı. Özyönetim sürecinin parti kontrolü altında tutularak yürütülmesi ve parti-devlet birliğinin korunması kararı alındı. Marksist doktrine uygun bir biçimde “devletin sönmülenmesi” gerektiği düşüncesi parti programına daha önceden sokulduğu halde bundan geri adım atıldı. Daha doğrusu devletin sönmülenmesine yeniden vurgu yapıldı ancak bundan Yugoslavya Komünistler Ligi’nin yani partinin sönmülenmesinin kastedilmediği ifade edildi.²⁰⁶

Bu durum rejimin kullandığı “devletin sönmülenmesi” retoriğine karşın partinin güçlü kalması gerektiğine dair komünistler arasında bir uzlaşmanın oluştuğunu göstermekteydi. Đilas olayından önce 1953 Martında Stalin’in ölmüş olması parti yöneticileri arasında Sovyetler Birliği ile ilişkilerin ne yönde gelişeceği sorusunu ortaya çıkarmış ve uluslararası alanda Batı ve Doğu blokları arasındaki yeni dengenin nasıl biçimleneceği konusu Yugoslav komünistlerini düşündürmeye başlamıştı. Komünistler böylesi bir belirsizlik ortamında parti içindeki bölünmelerin kendi iktidarlarını tehlikeye atmasına izin vermediler. Bu nedenle bu bölünmenin ortaya çıkmasına neden olan Milovan Đilas’ı tasfiye ettiler.

Özyönetim modeli ekonomik alanda birçok değişikliği beraberinde getirmiştir. Örneğin federal yönetim 1952’de yatırım fonlarının % 78’ini elinde tutarken 1953’te bu oran % 16’ya düştü. Federe cumhuriyetler düzeyinde ise bu oran 1952’de % 0 iken 1953’te % 48.2’e kadar yükseldi.²⁰⁷ Federal yönetim demiryolları, hava yolları ve posta hizmetleri gibi alanlarda kontrolünü sürdürdü ama federe cumhuriyetler ekonomi yönetiminde daha yetkin hale geldiler. Ancak federe cumhuriyetlerin yetkilerindeki bu değişim cumhuriyetlerin egemenliğinin artması bağlamında değerlendirilmemiş ve bu durum özyönetim uygulamalarının bir sonucu olarak gösterilmiştir. Sloven Edvard Kardelj ve Sloven Boris Kidrić özyönetim modelinin uygulanmasından sorumluydular. İki Slovenin bu işin başında olması meydana gelen değişikliklerin ideolojik nedenlerden mi yoksa milliyetçi nedenlerden mi kaynaklandığı sorusunu ortaya çıkardı. Bu soruya kesin bir yanıt verilemese de özyönetim uygulamalarıyla birlikte gelişen desentralizasyon süreci parti merkez komitesinin Sırp üyesi Blagoje Nešković’in sert eleştirilerine neden olmuş-

²⁰⁶ Magdalena Najbar-Agičić, “Od Pravo Vjernosti do Disidenstva – Preobrazbe Naprijeda”, *Medijska Istraživanja*, Vol. 22, N. 1, (Lipanj 2016), ss. 133 – 135.

²⁰⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 288 – 289.

tu. Hatta Nešković anayasada federe cumhuriyetlere federasyondan ayrılma hakkı veren ilgili maddenin kaldırılması için bir talepte bulundu. Aslında Sırp politikacı Nešković'in bu talebi federe cumhuriyetlerin yetkilerinin artmasıyla birlikte gelişen federalleşme sürecine yönelik olarak Sırpların geleneksel federalizm karşıtlığı söylemini bir kez daha açığa çıkarmıştı. Nešković'in değişiklik önerisi kabul edilmedi.²⁰⁸

Bu döneme kadar Sırp lar Yugoslavya'daki merkeziyetçilik uygulamalarını Sırp ulusal hedeflerinin gerçekleştirilmesi bakımından olumlu buluyorlardı. Ancak özyönetim uygulamasının merkeziyetçiliği ortadan kaldırdığını gördükten sonra muhalefet etmeye başladılar. Bu da Yugoslavya Krallığı döneminde olduğu gibi merkeziyetçiler ve federalistler arasındaki çatışmayı ulusal farklılıklar düzeyinde yeniden ortaya çıkardı.

Siyasal alanda merkeziyetçiler – federalistler tartışmasının başlamış olmasına rağmen ekonomideki olumlu gelişmeler komünist rejimin en çok övündüğü konulardan biriydi. 1953-61 yılları arasında Yugoslavya'nın sanayi üretiminde ve tarımında yüksek bir büyüme yaşandı ve köylerden kentlere doğru göç hızlandı. 1952'de % 100 olan sanayi-deki büyüme 1955'te % 147'ye 1956'da ise % 162'ye kadar yükseldi. 1953'te 1.846.000 olan çalışan sayısı 1956'da 2.216.000 kişiye 1957'de ise 2.392.000 kişiye kadar çıktı. 1953-1961 yılları arasında Yugoslavya Japonya ile birlikte dünyadaki en yüksek sanayi büyümesini gerçekleştirdi. 1950'lerin ortasında tarım dışı sektöre geçen insan sayısı 220.000'e ulaşmış ve bu sayı 1971'de 5.500.000'e çıkmıştır. Ekonomideki bu gelişmeler komünist partinin bunu bir propaganda malzemesi olarak kullanmasını sağladı. Gerçi bu büyümede Batıdan alınan yardımların ve kredilerin büyük bir etkisi vardı. Çünkü 1952-60 arasında alınan dış krediler Yugoslav yatırımlarının yarısını finanse etmekteydi. Ayrıca 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği ile normalleşen ilişkiler sonucunda Yugoslav ürünleri Sovyet pazarında satılmaya başlanmış ve Yugoslavya Doğu Avrupa'daki komünist rejimlerle ekonomik ilişkilerini geliştirmişti. 1957-58 yıllarında da turizm dışı açılmış ve Yugoslav vatandaşları çalışmak için Batı Avrupa'ya gitmeye başlamışlardı.²⁰⁹

²⁰⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 249 – 250.

²⁰⁹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 369 – 370.

Ekonomide yaşanan olumlu gelişmeler üzerine Yugoslav Komünistler Ligi'nin 1958 yılında yapılan VII. Kongresi'nde reform yanlıları ön plana çıktı. Reformcular/federalistler cumhuriyetlerin ve ulusların eşitliğinin özyönetimin geliştirilmesiyle sağlanabileceğini düşünüyorlardı. Ancak merkeziyetçi blok federalist bloğun gücünü artırmasından rahatsızlık duymaya başlamıştı. Başlangıçta her iki blok arasında yaşanan tartışmalar herhangi bir ulus adı kullanılmadan yapılıyor ve bu şekilde partinin birliğine zarar verilmek istenmiyordu. Öte yandan her ayrılıkçılık suçlamasında bundan Hırvatistan ve Slovenya'nın her merkeziyetçilik suçlamasında ise bundan Sırbistan'ın kastedildiği biliniyordu.²¹⁰ Yugoslavya'da yaşanan ekonomik büyüme özyönetimin daha fazla geliştirilmesine ve dolayısıyla devletin federalleşmesi sürecinin hızlanmasına neden oldu. Ancak 1960'lı yıllara gelindiğinde ekonomide bir kriz süreci yaşanmaya başladı. Hammadde yetersizliği ve yabancı kredilerin tükenmesi nedeniyle büyük yatırımların gerçekleştirilmemesi sıkıntı oluşturdu. Ülkedeki sanayi üretimi oranı 1959'da % 17,6 iken bu oran 1960'da % 15,6'ya düştü. 1961'de ise % 4,1'e kadar indi. Yüksek ithalat ve düşük ihracat sonucunda cari açık ortaya çıktı. Yaşanan kriz nedeniyle işçilerin işten çıkarılması süreci başlamış ve esnafların büyük bir kısmı işyerlerini kapatmak zorunda kalmıştı.²¹¹

Bu noktada Yugoslav başarısı miti de büyük bir darbe alarak ülkenin ekonomik yapısının zayıflığı ortaya çıktı. Ekonomide krizin yaşanması parti merkez komitesi içinde devletin rolünü artırmak isteyen merkeziyetçilerin seslerini yeniden duyurmasına neden oldu. Aslında özyönetim modeline rağmen Yugoslavya'da devletçilik hala güçlüydü. Zaten Yugoslav gizli servisi şirketlere kendi adamlarını yerleştirerek özyönetimin uygulanış sürecini kontrol altında tutmaktaydı.²¹² Ekonomik krizle birlikte açığa çıkan merkeziyetçiler – federalistler mücadelesi giderek açık bir çatışmaya ve karşılıklı suçlamalara dönüşmeye başladı.

²¹⁰ Bilandžić, "Raskol u Državno – Partijskone Vrh 60-tih Godina 20. Stoljeća – Početak Raspada Jugoslavije", ss. 47 – 51.

²¹¹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 391 – 392.

²¹² Dušan Bilandžić, "Neki Problemi Samoupravljanja Razvitak, Poruke, Problemi", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 14, N. 2, (Lipanj 1977), ss. 137 – 139.

2.4. Ulusal Sorunun Tartışılmaya Başlanması

Komünistler 1945'ten sonra merkeziyetçi siyasi bir yapı kurduğunda Yugoslavya'daki uluslar buna bir ölçüde rıza gösterdiler. Çünkü böyle bir yapının Yugoslavya Krallığı döneminde yaşanan eşitsizliklere son vereceğini düşünüyorlardı. Bu dönemde uygulanan merkeziyetçilik zaten üniterist bir nitelik taşımıyordu. Üstelik az gelişmiş federe cumhuriyetler (Makedonya, Bosna-Hersek, Karadağ) kendi ülkelerinde sanayinin gelişebilmesi için merkeziyetçi federal bir yönetim yapısının gerekli olduğuna inanıyorlardı. Ancak 1960'ların başında yaşanan ekonomik krizle birlikte merkeziyetçilerin güçlenmesi üzerine Sloven Edvard Kardelj bu durumun özyönetimi ve dolayısıyla federasyonu zayıflatmaya başladığını belirtti. Kardelj ayrıca eski şovenist üniterist Yugoslavcılığın yeniden ortaya çıktığını ve tek bir Yugoslav ulusu oluşturma çabasının gündeme geldiğini savunuyordu. Ona göre bürokratik-merkeziyetçi eğilim aynı zamanda Büyük Sırbistancı milliyetçilikle kesişmekteydi. Kardelj, tek bir Yugoslav ulusunun oluşturulması yönünde herhangi bir düşünceye sahip değildi ve hatta açık bir biçimde Yugoslav federal devletinin yeni bir Yugoslav ulusu yaratmak gibi bir amacının olmadığını söylüyordu.²¹³ Diğer taraftan merkeziyetçiler Yugoslavya Krallığı'ndaki üniterist Yugoslavcılıktan farklı olarak sosyalist Yugoslavya devletine bağlılık anlamında yeni bir Yugoslavcılığın oluştuğunu ileri sürüyor ve bu nedenle federe cumhuriyet yönetimlerinin lağvedilmesi gerektiğini düşünüyorlardı. Merkeziyetçilerin çoğunluğu Sırlardan oluşmaktaydı. Başkentin Belgrad olduğu Yugoslav devletinde tüm devlet kurumları Sırbistan'da bulunmaktaydı. Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da yaşayan Sırlar da merkeziyetçiliği destekliyorlardı. Çünkü bu dış-Sırlar merkeziyetçi federal yönetim sayesinde yaşadıkları federe cumhuriyetlerde güvende olacaklarını düşünüyorlardı. Hırvatistan Komünist Partisi lideri Vladimir Bakarić merkeziyetçi yapının ilerlemeyi engellediğini ve Sovyet tehlikesinin merkeziyetçi eğilimlerin güçlenmesine yönelik bir bahane oluşturmaya başladığını düşünüyordu. Sloven Kardelj ve Hırvat Bakarić'in federal merkeziyetçiliğin güçlendiğine yönelik getirdikleri eleştiriler Hırvatistan ve Slovenya'nın daha fazla federalleşme yönündeki taleplerinin de bir göstergesiydi. Komünist parti içerisinde yaşanan merkeziyetçiler-federalistler çatışması literatürde aynı zamanda liberaller ve muhafazakarlar arasındaki çatışma olarak da bilinir. Bu dönemde Yugoslavya'da liberal demek

²¹³ Marko Koprivc, "Edvard Kardelj i Nacionalno Vprašanje", Univerza v Ljubljani Fakulteta za Družbene Vede, *Yayınlanmamış Lisans Tezi*, Ljubljana, 2005, ss. 43 – 45.

komünist partinin ülkedeki kontrolünü azaltmak isteyen anlamına gelmekteydi. Muhafazakar ise partinin gücünü sürdürmesinden yana olan demektir. Liberaller, özyönetim ve federalleşmeyi desteklerken muhafazakarlar pisaya kurallarının işletilmesine karşıydılar ve ülkede ulusal ve kültürel birliğin oluşturulmasını istiyorlardı.²¹⁴

1958 yılında Slovenya'nın Trbovlje kentinde beklenmedik bir şekilde maden işçilerinin düzenlediği bir grev ortaya çıktı. Özyönetimin uygulandığı bir ülkede grev yapılması düşünülemediği için bu grevin ortaya çıkması şok etkisi yaratmıştı. Kısa zamanda grevin sadece maaşların artırılmasına yönelik olmadığı ve anti-Yugoslavist bir karakter taşıdığı görüldü. Merkezîyetçi-üniterist eğilimlere karşı ilk önemli itiraz Slovenya'dan gelmişti. Bu konuda Slovenya'yı Hırvatistan, Vojvodina ve Makedonya izledi. Bosna-Hersek ve Karadağ gibi az gelişmiş cumhuriyetler ise ekonomik gelişimleri için federal yatırım fonlarına ihtiyaç duyduklarından merkezîyetçi yapıyı destekliyorlardı. Aslında Slovenya ve Hırvatistan ile birlikte merkezîyetçilik karşıtı blokun içerisinde yer almasına rağmen az gelişmiş bir cumhuriyet olarak Makedonya da ekonomik büyüme için yatırım fonlarının federal merkez tarafından kontrol edilmesini istiyordu. Slovenya, gelişmiş bölgelere daha fazla yatırım yapılması gerektiğini savunuyor ve az gelişmiş cumhuriyetlerde herhangi bir ekonomik gerekçeye dayanmayan fabrikaların açıldığını söylüyordu. Yugoslavya'da bu şekilde açılan fabrikalara “*siyasi fabrikalar*” denilmekteydi ve bu fabrikalar en çok Bosna-Hersek ve Kosova'da açılmıştı. Bu tartışmalar bağlamında parti içerisinde liberal-federalist bir koalisyon oluştu. Liberal-federalistlerin kendilerini daha çok Hırvat ve Sloven çıkarlarıyla özdeşleştirmeleri ve diğer taraftan muhafazakar-merkezîyetçilerin ise Sırbistan tarafında yer almaları cumhuriyetler arasında siyasi bir gerilim ortaya çıkardı. Sırlar eleştirilerini yüksek sesle dile getiriyorlardı. Örneğin federal hükümetin başkan yardımcısı olan Sırp Mijalko Todorović federe cumhuriyetlerde bürokratinin güçlenmesinin engellenmesi gerektiğini söyledi. Gizli polis şefi Sırp Aleksander Ranković daha ileri giderek federe cumhuriyet liderlerinin ülkenin bütünlüğüne zarar verdiklerini belirtti. Sırp Petar Stambolić, ülkede idari merkezîyetçiliğin yeniden kurulmasına karşı olduğunu ancak federal devletin de güçlü olması gerektiğini ifade etti.²¹⁵

²¹⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 272 – 273.

²¹⁵ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 287 – 288.

Sırp politikacıların eleştirilerine karşılık Sloven Miha Marinc ülkede yaşanan krizin merkezi sistemin güçlü olmasından kaynaklandığını ve sistemin değiştirilmesi gerektiğini savundu. Hırvatlar özellikle yatırım fonlarının merkezden yönetilmesine karşı olduklarını ve Yugoslav yatırımlarının % 80'inin hala federal devlet tarafından kontrol edildiğini söylüyorlardı. Ayrıca federal devletin yönettiği sermayenin Hırvatistan aleyhine kullanıldığını düşünüyorlardı. Bu nedenle federal sermayenin federe cumhuriyetlere aktarılması gerektiğini ancak bunun da cumhuriyetler ve uluslar adına değil özyönetim adına yapılmasını önerdiler.²¹⁶ Aslında Hırvatların bu yetki devrini ulusların talepleri bağlamında değil de özyönetim bağlamında dile getirmesi sosyalist özyönetim modelinin daha fazla federalleşme için ideolojik olarak Sırlara karşı kullanıldığını da göstermekteydi. Sırlar, Sloven ve Hırvatların görüşlerine şiddetle karşı çıkarak özyönetimin toplumu yıkıma doğru götürdüğünü söylediler. Tüm bu tartışmaları dikkatle izleyen Sloven Edvard Kardelj özyönetime karşı ülkede bir muhalefetin oluştuğunu gördü. Kardelj, Yugoslav komünistlerinin 1948'de Stalinizme karşı mücadele ettiklerini ancak şimdi yeniden Stalinizmi restore etmekle demokrasiye yönelmek arasında bir yerde durduklarını söyledi. Aslında yaşanan bu tartışmalar ülkede derin bir siyasal krizin olduğunu göstermekteydi.²¹⁷

Ancak liberal-federalist koalisyon merkezîyetçiler karşısında geri adım atmadı ve J. B. Tito'yu da ikna ederek 1963 Anayasasının kabul edilmesinde önemli bir rol oynadı. Bu anayasa devleti bir adım daha federalleştirdi. Ülkenin resmi adı da *Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti* oldu. Aralık 1964'te Yugoslavya Komünistler Ligi'nin VIII. Kongresi'nde ulusal sorun konusu ilk kez tartışmaya açıldı. Bu kongrede J. B. Tito açıkça üniterizm ve hegemonizm peşinde koşan komünistlerin partiden atılması gerektiğini söyledi. Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Voyvodina'dan oluşan liberal-federalist koalisyon Belgrad'ta bulunan temsilcileri aracılığıyla 1965 yılında yeni bir ekonomik reform programını hayata geçirmeyi başardı. Bu reformlarla özyönetimin güçlendirilmesi yoluna gidilmiş ve ekonomide "liberalleşme" süreci hızlandırılmıştı. Federal yatırım fonları lağvedilerek sermaye bankalara ve şirketlere aktarıldı. Yiyecek, giyecek ve hammadde fiyatları dışında kalan fiyatların belirlenmesi süreci piyasaya

²¹⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 415 – 416.

²¹⁷ Koprivc, ss. 37 – 38.

birakıldı. Ayrıca esnaflara serbest girişimde bulunabilmeleri yönünde inisiyatif tanındı. Yapılan reformlar sonucunda federal yönetimin ekonomi alanındaki yetkileri ciddi anlamda kısılmıştı. 1965'teki reformlar aynı zamanda siyasi fabrikaların kurulması sürecini de durdurdu.²¹⁸

Sırp komünistler liberal-federalist koalisyonda yer alan Makedonya'yı Belgrad'ın Büyük Sırbistancısı bir politika izlemediği yönünde ikna etmeye çalışarak bu cumhuriyeti kendi taraflarına çekmek için bir girişimde bulundular. Ancak Sırp'ların bu politikası başarılı olmadı ve Makedonya, Slovenya ve Hırvatistan ile birlikte liberal-federalist blok içerisinde kalmaya devam etti. 1965 reformları sonrasında sermaye federal yönetimden bankalara devredilmiş ve böylece ekonominin güçleneceği düşünülmüştü. Ancak bankalar kendi sermayelerini artırma yoluna gittiler ve risk almak istemedikleri için tüm riski cumhuriyetlere yükleyerek kendi karlarını maksimize etmeye çalıştılar. 1961'de bankaların % 0,9 olan yatırım gücü 1971'de % 50,9'a çıkarken devletin rolü 1961'de % 61,7'den 1971'de % 15,2'ye kadar düştü.²¹⁹

Yugoslavya'da piyasa ekonomisine geçiş süreci yaşanmaya başlamıştı. Bu durum teknokrat yöneticilerin etkisinin artmasına neden oldu. Başlangıçta özyönetim birliklerindeki yöneticiler işçilerden çok fazla farklılaşmamışlardı. Ancak gelişen teknokratlaşma süreciyle birlikte bu farklılaşma sürekli artarak teknokratların karar verme yetkisi güçlendi. Diğer taraftan devlet müdahalesinden kurtulan şirketler kapitalist ülkelerdeki benzerleri gibi davranmaya başlamışlardı. Bağımsızlaşan şirketlerin artan gücü devlet ve parti bürokrasisinde bir paniğe yol açtı. Bu durumun ortaya çıkması siyasal alanda da bir çeşit demokratikleşmeye neden olarak Yugoslavya'nın Sovyet sosyalist modelinden hızla uzaklaşmasını beraberinde getirdi.²²⁰

Liberal-federalistler ve muhafazakar-merkeziyetçiler tartışması çerçevesinde Sırp yazar Dobrica Ćosić ve Sloven edebiyat tarihçisi Dušan Pirjevec arasında kamuoyu önünde sert bir tartışma yaşandı. Dušan Pirjevec, Dobrica Ćosić'i büyük devlet merkeziyetçiliğini temsil etmekle suçlamış Ćosić ise Pirjevec'i Sloven ayrılıkçısı olmakla itham et-

²¹⁸ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 275 – 277.

²¹⁹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 444 – 447.

²²⁰ Saul Estrin, "Yugoslavia: The Case of Self-Managing Market Socialism", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, N. 4, Fall 1991, ss. 189 – 190.

mişti. Slovenler ülkenin kültürel hayatında merkeziyetçilerin etkin olduğunu düşünüyorlardı. 1950'lerin ortasından itibaren Sloven siyasetçiler ve entelektüeller Sloven dilinin özgünlüğünün korunması için harekete geçmiş ve Sırpça-Hırvatça'nın devlet kurumlarında merkezi bir konum kazanmasına karşı tepki göstermeye başlamışlardı. Diğer taraftan Sırp ve Hırvatlar arasında da dil konusunda bir tartışma yaşanmış ve dil gibi linguistik bir konu kısa sürede siyasi bir nitelik kazanmıştı.²²¹

Hırvat ve Sırp dillerinin birleştirilmesi konusundaki ilk girişim Hırvat ve Sırp dilbilimcileri arasında 8-10 Aralık 1954 tarihleri arasında Novi Sad kentinde yapılan bir toplantıyla başlatıldı. Bu toplantıda varılan antlaşma sonucunda Hırvatça ve Sırpça'nın iki aynı dil olduğu ancak bu dilin *e-kavica* ve *ije-kavica*'ya dayanan iki farklı lehçesinin bulunduğu kabul edildi. Toplantı sonucunda hazırlanan bildiri Hırvat ve Sırp dil bilimcileri dışında Karadağ ve Bosna-Hersek'ten gelen dilbilimciler tarafından da imzalanmıştı. 1954 tarihli Novi Sad antlaşmasından sonra Sırpça-Hırvatça ya da Hırvatça-Sırpça devletin kurumlarında kullanılmaya başlandı. Ancak Hırvatlar zamanla Sırpçanın daha yoğun bir biçimde kullanıldığını Hırvatçaya yönelik ayrımcılık yapıldığını savunmaya başladılar. Slovenler de federal mahkeme kararlarında, sınır tabelalarında, demiryollarında ve sinema ve televizyonlarda gösterilen filmlerdeki alt yazılarda Sırpça-Hırvatça'nın kullanılmasına ve hatta bazen alt yazıların sadece Kiril alfabesiyle yazılmasına tepki gösteriyorlardı. Ayrıca Yugoslav dışişleri bakanlığına memur alımlarında Sloven adayların federal yönetim tarafından özellikle veto edildiği de Slovenler tarafından iddia edilmekteydi. Belgrad'taki merkeziyetçiler Avusturya ve İtalya'da yaşayan Sloven azınlık için federal devletin verdiği sübvansiyonları kısmaya kalkınca Slovenler daha fazla tepki gösterdiler.²²² Bu tartışmalar ekonomik konuların dışında toplumsal ve kültürel konularda da Yugoslavya'da anlaşmazlıkların yaşandığını göstermekteydi.

Yugoslavya'daki liberal-federalistler Sloven Edvard Kardelj, muhafazakar-merkeziyetçiler ise Sırp Aleksander Ranković tarafından temsil edilmekteydi. Bu ikisi birbiriyle iletişim halinde değildi ve J. B. Tito'nun mirası için rekabet etmeye başlamışlardı. Ranković, 1945'ten beri içişleri bakanıydı ve 1963'ten sonra devlet başkanı yar-

²²¹ Dejan Guzina, "Socialist Serbia's Narratives: From Yugoslavia to a Greater Serbia", *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 17, N. 1, Fall 2003, ss. 92 – 93.

²²² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 347 – 348.

dımcısı olmuştu. Bu görevin ona verilmesi onun aynı zamanda J. B. Tito'nun mirasçısı olduğunu göstermekteydi. Tartışmaların yoğunlaştığı bu dönemde federalist kanadın lideri Sloven Kardelj bir av partisinde Sırbistan Komünistler Birliği sekreteri Jovan Veselinov tarafından silahla “yanlışlıkla” hafif bir biçimde yaralandı. Kardelj'in yaralanmasının yanlışlıkla olmadığı düşünülüyordu. Zaten eşi Pepca Kardelj de bunun bir suikast girişimi olduğunu söyleyerek bu girişimden Sırp parti yöneticilerini ve özellikle Aleksander Ranković'i sorumlu tuttu. Bu olayın dışında ülkedeki siyasi gerilim başka olaylar nedeniyle de artmaya devam etti. Örneğin Sırp tarihçiler arasında İkinci Dünya Savaşı'nda Hırvat Ustaşaların Jasenovac toplama kampında öldürdükleri Sırp'ların sayısı hakkında bir tartışma başlamış ve Sırp'lar bu sayının 700.000 olduğunu iddia etmişlerdi. Ayrıca savaş sırasındaki Hırvat halk kurtuluş hareketini küçümsemeye de başlamışlardı. Bunlar yaşanırken Sırp Aleksander Ranković Hırvat parti yönetiminden Hırvatistan İşçi Hareketi Tarihi Enstitüsü Başkanı Franjo Tuđman'ı görevden almasını istedi. Ancak Edvard Kardelj ve J. B. Tito Ranković'in bu isteğine karşı çıkarak Franjo Tuđman'ın üzerine gidilmemesini istediler. Çünkü Tuđman'ın tarih alanında üniterist ve hegemonist eğilimlere karşı mücadele ettiğini düşünüyorlardı. Bu sırada Aleksander Ranković'in adamı olarak kabul edilen Sırbistan hükümeti başkanı Slobodan Penezić Krcun bir trafik kazasında öldü.²²³

Tüm bu yaşananlar siyasal alanda reformların yapılması gerektiğini ortaya çıkarmıştı. Merkezîyetçiliğe ve Belgrad'ın hegemonyasına karşı çıkan Slovenya ve Hırvatistan; federe cumhuriyetlerin federasyon içerisinde devlet haline getirileceği bir siyasal yapının oluşturulmasını talep etmeye başlamışlardı. Ancak Aleksander Ranković'in başını çektiği merkezîyetçiler siyasal alanda hala güçlüydüler. Çünkü 1963 Anayasasında Yugoslavya'nın bir uluslar birliği olarak tanımlanmasını engelleyerek federal fonların büyük ölçüde merkezin denetiminde kalmasını sağlamışlardı. Parti merkez komitesinin 1966 Şubatında yapılan plenumunda Ranković'in 1965 ekonomik reformlarını sert bir biçimde eleştirmesi iki grup arasındaki tartışmayı yeniden şiddetlendirdi. Bu toplantıda Hırvat Vladimir Bakarić de parti örgütlerinin çalışma şeklini eleştiren bir konuşma yaptı ve bu konuşmayla dolaylı olarak Ranković'i eleştirdi. Federalistler ve merkezîyetçiler arasındaki mücadele karşılıklı suçlamalarla devam etmiş ve bu durumun sonlandırılması

²²³ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 360 – 362.

için ciddi bir adımın atılacağı beklentisi ortaya çıkmıştı. Aleksander Ranković, Hırvatistan'da Büyük Sırbistancıların sembolü haline gelirken Sırbistan'da Sırp çıkarlarının federasyondaki koruyucusu olarak kabul edilmişti. Ranković, Yugoslavya Komünistler Birliği'nin bütünlüğünün federe cumhuriyetlerdeki yerel yöneticiler tarafından bozulduğunu ve bu nedenle yerel yöneticilerin tasfiye edilmesi gerektiğini düşünüyordu. Sırplar özellikle Slovenleri bu konudaki tartışmaları başlatarak Yugoslavya'nın birliğine zarar vermekle suçluyorlardı. Slovenler ise açık bir biçimde cumhuriyetlere daha fazla bağımsızlık tanınması ve Yugoslavya'nın federalleşmesi ve hatta konfederalleştirilmesi gerektiğini savunuyorlardı. J. B. Tito, taraflar arasında bir uzlaşmaya varılmasını isterken eski merkeziyetçiliğe doğru geriye bir dönüşün yaşanmasını da tercih etmemektedir.²²⁴ Aslında Yugoslavya'da merkeziyetçiler ve federalistler arasındaki çatışma 1960'lardan önce de vardı. Daha doğrusu bu çatışma Sosyalist Yugoslavya'nın kurulduğu 1945'ten yıkıldığı 1991 yılına kadar devam etti. Zaten özyönetim modeli de 1950'lerin ikinci yarısından itibaren işçilerin özyönetimi anlamında değil açıkça ulusların özyönetimi anlamında kullanılmaya başlanmıştı. Bu tartışmalar bağlamında 1937'den beri J. B. Tito ile birlikte hareket eden Sırp Aleksander Ranković'in yolu yavaş yavaş J. B. Tito'dan ayrılmaya başladı. Liberal-federalistler, J. B. Tito'yu Ranković'in gitmesi gerektiği konusunda ikna ederek harekete geçtiler. Edvard Kardelj önce Ranković'in yakın çalışma arkadaşı olan Sırp Vojin Lukić'i parti sekreterliği görevinden aldı ve Ranković'in tasfiyesi için dar bir çevre içinde hazırlıklara başladı.¹⁶ Haziran 1966'da partinin yürütme kurulu Ranković konusunda bir komisyonun kurulmasına karar verdi. Komisyon çalışmalarını gizli yürütmek ve 6 gün içinde vardığı sonucu açıklamak durumundaydı. Komisyonun çalışmalarından Aleksander Ranković son ana kadar haberdar olmadı. 1 Temmuz 1966'da parti merkez komitesinin yürütme kurulu toplantısında J. B. Tito, Aleksander Ranković'i parti politikasından ayrılmak, Yugoslav gizli servisini kendi kişisel yönetimi altına almak, siyasi klikler oluşturmak ve kendisini ve diğer parti üyelerini gizlice dinletmekle suçladı.²²⁵ Bu suçlamalar üzerine Ranković'in tüm görevleri elinden alındı ve parti merkez komitesinden ihraç edildi. Böylece merkeziyetçiler ve federalistler arasındaki çatışma 1966 yılında federalistlerin J. B. Tito'yu da yanlarına alarak Ranković'i tasfiye etmeleriyle sonuçlandı. Juan Linz'e göre Yugoslav-

²²⁴ Dejan Jović, *Jugoslavija Država Koja je Odmrla*, Prometej, Zagreb, 2003, ss.

²²⁵ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 472 – 477.

ya'daki totaliter sistem 1966'dan sonra demokrasi eğilimleri taşıyan otoriter bir rejim haline geldi.²²⁶

Ranković'in tasfiyesinden sonra Sırp Koča Popović devlet başkanlığı yardımcılığına, Sırp Mijalko Todorović komünistler birliği sekreterliğine ve Sırp Milentije Popović parti yürütme kurulu üyeliğine getirildi. Bu görevlere atanan her üç ismin de Sırp olmasının nedeni Ranković'in tasfiyesinin Sırp karşıtı bir amacının olmadığını Sırp kamuoyuna göstermekti. Ancak Sırlar bu tasfiyeyi J. B. Tito ve ekibinin (Hırvat Bakarić, Sloven Kardelj) bağımsız Hırvat ve Sloven devletlerinin kurulması yönünde attıkları önemli bir adım olarak değerlendirdiler. Bu dönemde Yugoslavya'da 1940 ve 1950'lerde Kominformcuların tasfiye sürecine benzer geniş bir süreç yaşanmadı ama bazı tasfiyeler de gerçekleşti. Örneğin Yugoslav gizli servisi çalışanlarının yarısı görevlerinden alındı.²²⁷

1945'ten sonra geçen ilk on yılda Hırvatistan ve Slovenya güçlü merkezi bir devlet yapısını tercih etmişlerdi. Çünkü Hırvatlar ve Slovenler kendi sınırlarını ve etnik birliklerini ve dolayısıyla ulusal entegrasyonlarını böyle bir Yugoslavya'da koruyabileceklerini düşünüyorlardı. Özellikle bu iki cumhuriyet savaştan sonra İtalya ve Avusturya ile sınırların belirlenmesi konusunda merkeziyetçi federal devlet aygıtından yararlanmışlardı. Bu durum Makedonya için de geçerliydi. Çünkü Makedonlar kendi cumhuriyetlerine ilk defa federal Yugoslavya yönetimi altında sahip oldular. Federal yapıdaki bir devleti tercih etmeseler de Sırlar da Yugoslavya'yı bütün Sırların bir araya geldiği bir devlet olarak kabul etmiş ancak Sırbistan'ın federasyon içerisinde “eşitler arasında birinci” konumuna sahip olmasını istemişlerdi. Ancak özyönetim modeli federe cumhuriyetlerin federal devlet karşısında egemenliklerinin artmasını sağlamış ve Hırvatistan ve Slovenya'nın tercihiyle devletin federalleştirilmesi süreci başlamıştı.

Bu bağlamda 1966'da Aleksander Ranković'in tasfiye edilmesi liberal-federalistlere önemli bir güç verdi. 11-15 Mart 1969 tarihleri arasında yapılan partinin IX. Kongresi'nde parti merkez komitesinin lağvedilmesine ve yılda bir kez parti konferanslarının düzenlenmesine karar verildi. Böylece “demokratik merkeziyetçilik” ilkesinden vazge-

²²⁶ Tihomir Cipek ve Katarina Spehnjak, “*Disidenti, Opozicija i Otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*”, s. 260.

²²⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 363 – 365.

çilerek partinin federalleşmesi aşamasına geçilmiş oldu. Federal hükümetin görüşmeleri sık sık görüşülen konu hakkında federe cumhuriyet temsilcilerinin kendi cumhuriyet yönetimlerine danışmaları ve onay almaları nedeniyle kesilmeye başlamıştı. Cumhuriyetlerin federasyon içerisindeki etkisinin artırılması cumhuriyetlerden federal yönetime gönderilen temsilcilerin kalitesizliğini beraberinde getirdi. Aslında tek parti devleti 8 parçaya ayrılarak 8 tane parti-devleti oluşturulmuştu. Bütün bu gelişmelerden sonra sosyalist özyönetimden bahsedilmesi artık gittikçe zorunlu komünist bir ritüel ve retorik haline gelmeye başladı. 1969'dan sonra ulusal savunma konusunda yeni bir kanun kabul edilerek cumhuriyetlerin kendi savunma birliklerini oluşturmalarına imkan verildi. Dolayısıyla Yugoslav ordusu da federe cumhuriyetler düzeyinde kendi şubelerine sahip oldu.²²⁸ Yugoslavya bu bağlamda uluslararası hukukun kabul ettiği ölçüt bakımından olmasa bile sistemin iç işleyişi bakımından konfederal özelliklerin egemen olduğu bir devlet haline gelmeye başlamıştı. Yugoslavya komünist bir diktatörlükle yönetilmekteydi. Fakat bu otoriter ve totaliter yapı, tek merkezden yönetilmeyip, her federe birimde ayrı ayrı kurulmuştu. Nitekim I. Duchacek'e göre Yugoslavya zamanla cumhuriyetler düzeyinde kurulan diktatörlüklerden oluşan bir konfederasyona dönüşmüştü.²²⁹

Federalistler ve merkeziyetçiler arasındaki bölünmeye rağmen 1960'ların ortasına kadar Yugoslavya'da siyasi bir denge oluşmuştu. Çünkü bir tarafın diğer tarafa üstün gelmesi mümkün değildi ve bu nedenle radikal bir değişime gidilememişti. Bu dengenin sağlanması büyük ölçüde Avrupa'daki Soğuk Savaş döneminin iki-kutuplu güç sisteminden kaynaklanmaktaydı. 1948-53 yılları arasında Stalin ile mücadele döneminde J. B. Tito Yugoslavya'nın hem Moskova'nın bir uydusuna dönüşmesini engellemiş hem de Batı'nın Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanımamasını sağlamıştı. Batılı ülkeler de Stalin'e karşı verdiği mücadele nedeniyle Yugoslavya'nın Doğu Avrupa'daki Sovyet uydularına karşı Moskova'nın yenilmez olmadığını gösteren önemli bir örnek olduğunu düşünüyorlardı. Ancak Yugoslavya'nın sahip olduğu komünist rejimle tamamen Batı blokuna katılmasını da istemiyorlardı. Diğer taraftan Sovyetler Birliği de J. B. Tito liderliğindeki Yugoslavya'nın Sovyet blokuna yeniden dahil olmasını tercih etmiyordu. Çünkü böyle bir durumda J. B. Tito'nun Moskova ile eşit bir ilişki kurmak isteyeceğini ve bunun Doğu

²²⁸ Matković, ss. 349. – 353.

²²⁹ Oktay Uygun, *Federal Devlet*, Oniki Levha Yayınları, İstanbul, 2007, s. 246.

Avrupa'daki diğer komünist rejimlere kötü bir örnek oluşturacağını düşünüyordu.²³⁰ Bu nedenle aslında hem Batı hem de Doğu bloku Yugoslavya'nın tarafsız bir statüde kalmasından yanaydı. İdeolojik nedenlerden ötürü Yugoslavya'nın Batı blokuna katılması zaten mümkün değildi. Avrupa'da Soğuk Savaş nedeniyle oluşan bu denge ortamı Yugoslavya'nın iç yapısını da etkilemiş ve merkezîyetçiler/federalistler bölünmesinde radikal bir değişikliğin gerçekleşmesi mümkün olamamıştır. Radikal bir değişiklik yerine aşamalı ve kontrollü bir değişim süreci Yugoslav komünist liderler tarafından sürdürülmüş ve Soğuk Savaş döneminin sağladığı görece siyasi istikrar ortamından bu anlamda faydalanılmıştır. Zaten gerçekleşecek herhangi bir radikal değişiklik öncelikle Hırvatistan ve Sırbistan'ı karşı karşıya getirebilir ve bu da ciddi bir krizin yaşanmasına neden olabilirdi. Bu nedenle Yugoslav federasyonunun federalleştirilmesi sürecinde Hırvatistan'dan daha çok Slovenya ön plana çıkmıştır.

Soğuk Savaş döneminde Yugoslavya'nın önce 1955'te Avusturya'nın elde ettiğine benzer tarafsız bir statüye sahip olması gündeme geldi. Ancak J. B. Tito böyle bir tarafsızlık statüsünün Yugoslavya'yı pasifleştireceğini ve onu Balkanlarda gelişmemiş ve vizyonsuz bir ülke durumuna getireceğini düşünüyordu. J. B. Tito sadece Balkanları değil Avrupa'yı da aşan bir etki oluşturmak istiyordu. Bu bağlamda J. B. Tito'nun 16 Aralık 1954 - 11 Şubat 1955 tarihleri arasında gerçekleşen Güney Asya ziyareti bağlantısızlık düşüncesinin oluşturulmasında önemli bir dönüm noktası oldu. İki ay süren Güney Asya gezisi J. B. Tito'nun tanımadığı bir dünyayı görmesini sağlamış ve yeni bir dış politika konsepti oluşturabilmesine olanak tanımıştır. J. B. Tito, özellikle Hindistan'da siyasi ve kültürel bir şok yaşamış ve Balkan-Avrupa merkezli bakış açısından kurtulmaya başlamıştı. Bu nedenle Hindistan ziyareti sonrasında barış, küçük ve büyük devletlerin eşitliği, ırklar, ekonomik ve toplumsal gelişmeler gibi konularda eski katı Bolşevik bakış açısından uzaklaşmıştı. Zaten Yugoslavya'nın çok uluslu ve çok dinli yapısı da J. B. Tito'nun bu konularda bazı paralellikler kurmasını sağlamıştır. Asya ve Afrika'da ortaya çıkan bağımsızlık hareketleri sonucunda yeni devletlerin kurulmasıyla BM'nin 1945 yılında 51 olan üye sayısı 1955'te 76'ya, 1965'te 120 üyeye çıkmıştı. J. B. Tito bu devletlerin ortaya çıkışını gözlemleyerek bağlantısızlık hareketinin içinde aktif bir biçimde yer almak istedi. 1956 Temmuzunda Brijuni'de Yugoslavya, Hindistan ve Mısır arasın-

²³⁰ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 556.

da (Tito, Nehru ve Nasır) “*Brijuni Deklarasyonu*” imzalandı. 1961 yılında Belgrad’ta Bağlantısızlık Hareketi’nin ilk resmi konferansı yapıldı. 10 Asya, 12 Afrika ve 4 Latin Amerika ülkesi bu konferansa katıldı. 24 kurtuluş hareketi temsilcisi de Belgrad’a gelmişti. 1964 Kahire Konferansı’nda Bağlantısızlık Hareketi daha sağlam bir temele oturuldu. Böylece 1948’te Kominformla yaşadığı sorunlar nedeniyle dünya sahnesinden izole olan ve sorunlar yaşayan Yugoslavya 1960’lı yıllarda Bağlantısızlık Hareketi içerisindeki rolü ve etkisi nedeniyle ön plana çıkan devletlerden biri oldu.²³¹

Bu süreçte ismini Josip Broz Tito’dan alan bir ideolojik sistem de oluşturuldu ve bu sisteme “*Titoizm*” adı verildi. Titoizm, Yugoslav rejiminin meşruiyet sorununa bir çözüm bulabilmek amacıyla formüle edilmişti. Komünist rejim, önce II. Dünya Savaşı sırasındaki Partizan hareketi etrafında bir mit oluşturmaya çalışarak Partizan hareketini devrimci ve kahramanca bir hareket şeklinde kodifiye etti. Savaş sırasında Yugoslav ulusları arasında bir dayanışmanın yaşandığı vurgulanarak bu dayanışma *kardeşlik ve birlik* (*bratstvo i jedinstvo*) sloganı altında formüle edildi. Bunun dışında *özyönetim* modeli ve *bağlantısızlık hareketi* de Titoizmin önemli bileşenleri haline getirildi. Komünist rejim özellikle bağlantısızlık hareketiyle Yugoslav dış politikasını meşrulaştırmak ve Moskva’nın etkisinden kurtarmak istiyordu.²³²

1966 yılında Ranković’in tasfiyesiyle birlikte merkezîyetçilerin siyasi olarak yenilgiye uğratılmasından sonra 1966-74 yılları arasında reformlara devam edildi ve siyasal yaşamda kısmen bir liberalleşme havası oluştu. Özellikle kültürel hayatta bazı değişimler yaşanmış ve komünist rejim bu değişimlere “tolerans” göstermişti. Bu dönem aynı zamanda sosyal bilimlerin de geliştiği bir dönemdi. Üniversitelerde siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji gibi bölümler açıldı. Batıdaki üniversitelere giden araştırmacılar ülkeye geri döndüklerinde eleştirel düşüncüyü çalıştıkları üniversitelere getirdiler. Böylece Yugoslavya’da eleştirel muhalif bir düşünce gelişmeye başlamıştı.²³³

Bu arada Yugoslavya ve Vatikan arasındaki ilişkilerin normalleştirilmesi için 25 Haziran 1966’da bir protokol imzalandı. Diplomatik ilişkiler ise 1970’de kuruldu. Vatikan

²³¹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 373 – 376.

²³² Božo Repe, *Titoism*, <http://www.lbocanegra.eu/UserFiles/File/titoism.pdf>, ss. 1 – 2.

²³³ Tihomir Cipek, Katarina Spehnhjak, “*Disidenti, Opozicija i Otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. - 1990.*”, ss. 260 – 261.

ile ilişkilerin normalleşmesinin bir sonucu olarak Hırvatça ve Slovence Noel şarkılarının bulunduğu plaklar ülkede satılmaya başlandı. Noel zamanında işe gelmeyen işçilere herhangi bir sorun çıkarılmayacağı konusunda bir kararname çıkarıldı. Ancak Katolik Kilisesi komünist rejim açısından en büyük ideolojik düşman olmaya devam etti.²³⁴ Bütün bu gelişmelere rağmen ekonomi alanında yapılan reformların hayata geçirilmesi kolay olmadı. Sermaye bankaların elinde toplanmış ve şirketler ayakta kalabilmek için gerekli maddi olanaklardan yoksun kalmışlardı. Şirketlerdeki yöneticiler ise piyasa ekonomisine uyum sağlayabilecek yetenekte değillerdi ve yeterli bir eğitimleri yoktu. Devletin kredi verme mekanizması ortadan kaldırılmış ve özyönetim birlikleri devletin yerini alabilecek ölçüde gelişmemişti. Köy ve kent arasındaki ayrım artarken bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıkları da çıkar çatışmalarının ortaya çıkmasına neden oldu. Çalışan insan sayısında hızlı bir düşüş yaşandı ve tarımda bir durgunluk dönemi başladı. Şirketler yabancı ürünlerle rekabet edemedikleri için piyasada tutunamadılar. İthal ürünlerin baskısı da artmıştı. Ekonomik krizle birlikte Batı Avrupa'ya ve özellikle Batı Almanya'ya işçi göçleri başladı. Yugoslavya, kişi başı milli gelir sıralamasında Avrupa'da sadece Arnavutluk, Portekiz ve Türkiye'yi geçebilmişti. Ülkede genç işsizliği de önemli bir sorun haline geldi.²³⁵

1964'te Zagreb'te teorik bir dergi olan Praxis kuruldu. Milan Kangrga, Danilo Pejović, Gajo Petrović, Danko Grlić, Rudi Supek ve Predrag Vranicki gibi isimlerin kurduğu Praxis'e Sırbistan'dan Zagorka Pešić Golubović, Svetozar Stojanović, Ljubomir Tadić gibi isimler katıldı. Praxisçiler aynı zamanda Ernst Bloch, Jürgen Habermas, Herbert Marcuse ve Eric Fromm ile bağlantı halindeydiler. Yugoslavya'da uygulanan özyönetim sisteminin bir manipülasyon aracı haline getirildiğini ve parti bürokrasinin burjuvaziye dönüştüğünü söylüyorlardı. Partinin devrimci vizyonunu kaybettiğini ve bürokratik diktatörlüğe dönüşerek Stalinist yöntemleri kullandığını da savunuyorlardı. Bu nedenle Praxisçiler ekonomik reformları desteklemiyordu. Hatta Milan Kangrga 1965 ekonomik reformlarının karşı devrimci olduğunu açıkça belirtmişti. Praxisçilerin çok partili siyasal yaşam ve milliyetçilik konularında ise herhangi bir yorumları yoktu. Milliyetçiliğe nihilist bir açıdan bakıyorlardı ve ulus onlar için burjuvaziye ait bir kategoriydi. Eleştirileri-

²³⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 375 – 378.

²³⁵ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 461 – 467.

ni daha çok sosyal farklılıklar, eşitsizlikler ve işsizlik konuları üzerinde yoğunlaştırmışlardı.²³⁶ Öğrenciler de bu konuları dile getirerek Yugoslavya’da daha fazla sosyalizm talep etmeye başlamışlardı. Eşitsizlik ve işsizlik gibi sorunlardan “kızıl burjuvazi” sorumlu tutulmaktaydı. 1968’de Belgrad’ta öğrenci gösterileri başladı. Zagreb’te Praxisçilerin etkin olduğu Felsefe Fakültesi öğrenci olaylarının merkezindeydi. Ancak Zagreb’teki öğrenciler Belgrad’takilerden farklı olmak üzere sokaklara çıkmadı. Aslında Belgrad’taki Sırp öğrenci hareketinin talepleri Sırbistan’daki merkezîyetçilerin talepleriyle hemen hemen aynıydı. Çünkü öğrenci taleplerinin karşılanabilmesi için ekonomide devletin gücünün artırılması gerekiyordu. Bu nedenle Hırvat komünist Miko Tripalo Praxisçilerin komünist parti içerisindeki merkezîyetçiler ve dogmatikler yararına çalıştıklarını ve bunun Yugoslavya’daki reform sürecini yavaşlattığını söyledi. Ayrıca onların Yugoslav ulusları arasındaki eşitsizlik konusuna mesafeli yaklaşıtlarını vurguladı. Öğrenci olayları devam ederken Haziran 1968’de yapılan parti plenumunda J. B. Tito öğrencilerin arkasında 1966’da tasfiye edilmiş olan Aleksander Ranković taraftarlarının ve reform karşıtlarının olduğunu ifade etti. Ona göre Stalinist-Kominformcular ve Büyük Sırbistancılar göstericilerin arasına karışmıştı. Aslında göstericilerden bazıları Belgrad’taki Moskova Büyükelçiliği’ne bir mektup yazarak J. B. Tito ve Edvard Kardelj’in Sovyetler Birliği tarafından iktidardan uzaklaştırılmasını da istemişlerdi. Bu mektubun yazıldığını öğrenen J. B. Tito bunun Yugoslavya’nın birliğine tehdit oluşturduğunu belirtti.²³⁷

Bu kapsamda Sırbistan partisi merkez komitesi başkanı Petar Stambolić milliyetçiliğe karşı mücadele ettiklerinin bir göstergesi olarak Büyük Sırbistan düşüncesini savundukları gerekçesiyle Sırp yazar Dobrica Ćosić ve tarihçi Jovan Marjanović’in partiden tasfiye edildiğini açıkladı. Öğrenci gösterileri devam ederken J. B. Tito askeri güç kullanmak yerine televizyonda bir konuşma yapmayı tercih etti ve reformlara karşı mücadelenin gösterilerde ön plana çıktığını söyleyerek gösterilere son verilmesini istedi. J. B.

²³⁶ Berislav Jandrić, “Studentske Demonstracije od 3 do 11. Lipnja 1968. i Stavovi Članovi Saveza Komunističke Hrvatske Filozofskog Fakulteta u Zagrebu o Tome”, *Dijalog Povjesničara – Istoričara* 5, Edt. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2001, ss. 392 – 400.

²³⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 371 – 373.

Tito'nun bu televizyon konuşması üzerine Zagreb ve Ljubljana'da durum kısmen sakinleşti ve gösteriler sona erdi.²³⁸

2.5. 1971 Hırvat Baharı

1967-68 yıllarında Hırvatistan komünist partisindeki siyasi kadrolar değiştirilmiş ve yeni genç kadrolar göreve getirilmişti. Yeni gelen Hırvat yöneticiler ekonomik ve siyasal alanda değişikliklerin yapılmasını istiyorlardı. Savka Dabčević-Kučar, Miko Tripalo ve Pero Pirker Hırvat partisinin başına getirilen genç isimlerdi. Bu isimler aynı zamanda federasyon içerisinde Hırvat ulusal egemenliğinin artırılması yönünde talepler ileri sürmekteydiler. Hırvat yöneticilerin talepleri Belgrad'ta tepkiyle karşılanmış ancak J. B. Tito yeni Hırvat liderliğinin arkasında durmuştu.²³⁹

1966'da Ranković'in tasfiyesinden sonra federe cumhuriyetlerin federasyon içerisindeki hareket alanı genişledi. Ancak federal yönetim ve Slovenya arasında otoyol yapımı konusunda ortaya çıkan bir anlaşmazlık federal yönetim ve federe cumhuriyetler arasındaki ilişkiler konusunun yeniden gündeme gelmesineneden oldu. Dünya Bankası'nın Slovenya'da Šentilj - Nova Gorica otoyolunun yapımı için verdiği kredinin azaltılması kararını veren federal hükümete tepki gösteren Slovenler ülkede ilk kez büyük bir siyasi krizin ortaya çıkmasına neden oldular. Slovenya hükümeti başbakanı Stane Kavčič Slovenya meclisinde yaptığı konuşmada federal hükümet başkanının derhal görevden alınması gerektiğini belirtti. Ancak ilginç olan nokta bu sırada federal hükümet başkanının da başka bir Sloven olan Mitja Ribičić olmasıydı. Slovenler federal hükümetin kararına karşı Ljubljana'da gösteriler yaptı. J. B. Tito ise Slovenya başbakanı Stane Kavčič'i sert bir biçimde eleştirerek onu ülkenin birliğini bozmakla suçladı. 1945 yılından bu yana ilk kez federe bir cumhuriyet federal hükümetin aldığı bir karara karşı çıkarak federasyon içerisindeki ekonomik ve siyasi ilişkilerin yeniden düzenlenmesi yönünde bir talepte bulunmuştu. Bu süreç Slovenleri oldukça kızdırdı. Durumun iyice gerginleşmesi üzerine Slovenya Komünistler Birliği başkanı France Popit Slovenya'nın Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılmak gibi bir niyeti olmadığını açıklamak durumunda kaldı. Aslında bu

²³⁸ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 518 – 522.

²³⁹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 381 – 383.

açıklamanın kendisi bile federasyondan ayrılma konusunun başka bir yoldan da olsa dile getirildiğini göstermekteydi.²⁴⁰

Otoyol yapımı konusunda federal hükümet ile Slovenya arasında ortaya çıkan gerilim sonucunda Hırvatistan'da da merkeziyetçilik karşıtları hareketlendi ve Hırvat siyasi liderliği daha fazla demokrasi talebini yükses sesle dillendirmeye başladı. Hırvatistan'daki demokrasi talebi Hırvat otonomisinin federasyon içerisinde daha fazla artırılması anlamına gelen bir talepti. Dolayısıyla bu talep Batı'daki liberal-demokratik düşünce çerçevesinde dile getirilen taleplere benzemiyordu. Hırvatistan'ın daha fazla desentralizasyon yönündeki istekleri Sırbistan'da ayrılıkçılık olarak değerlendirildi. Hırvatlar yatırım fonları aracılığıyla Belgrad yönetiminin Hırvatistan'ı ekonomik bakımdan kasıtlı olarak geri bıraktığını düşünüyorlardı. Ayrıca devletteki tüm önemli görevlerin Sırp tarafından ele geçirildiği ve Hırvatların Ustaşa dönemi nedeniyle ayrımcılığa uğradığı söyleniyordu. Buna karşılık Sırp da Hırvatistan'da Sırpların yaşadığı bölgelerin Zagreb yönetimi tarafından özellikle geri bırakıldığını iddia ediyorlardı.²⁴¹

1966'da Ranković'in tasfiyesinden sonra gelişen görece liberalleşme ortamında dil ve kültür konularında yapılan tartışmalar ülke gündemine damgasını vurdu. Özellikle Sırp dili ve kültürünün federal yönetim eliyle ülkede başat bir duruma getirilmeye çalışılması Sırp olmayan uluslar tarafından tepkiyle karşılanmaktaydı. Devlet kurumlarında, haber ajanslarında, radyo ve televizyonlarda Sırpça kullanılıyordu. Hırvat kamuoyu kültürel ve bilimsel bir kurum olan Matica Hrvatska etrafında toplanarak Sırp dilinin başat hale getirilmesine karşı muhalefet etmeye başladı. Bu bağlamda 17 Mart 1967 tarihinde Matica Hrvatska, Hırvat Edebiyatçıları Topluluğu ve 16 farklı bilimsel ve kültürel kuruluş ortak bir deklarasyon yayımlayarak Hırvat dilinin marjinalize edildiğini ve Sırp dilinin devlet dili haline getirildiğini belirttiler. Deklarasyonun yayınlanmasından sonra federal meclis başkan yardımcısı Miloš Žanko'nun başını çektiği üniteristler sert bir tepki göstererek imzacıları eleştirdiler. Hırvatistan partisi merkez komitesi de J. B. Tito'nun baskısıyla deklarasyonun ilanını kınadı. Hırvat Vladimir Bakarić, deklarasyonun "sosyalist devrime" karşı hazırlandığını söyledi. İmzacılar hakkında soruşturma başlatıldı. Deklarasyona imza atan isimlerden birisi olan Hırvat yazar Miroslav Krleža partinin merkez

²⁴⁰ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 287 – 289.

²⁴¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 384 – 386.

komitesi üyeliğinden istifa etmek zorunda kaldı. Bu tepkilere rağmen deklarasyonun yayınlanması Hırvat muhalefetine harekete geçirmişti. Matica Hrvatska tarafından basılan *Kolo*, *Kritika* ve *Dubrovnik* gibi dergilerde Hırvatistan'ın Yugoslavya'daki konumunu analiz eden yazılar yayınlandı. Böylece komünizm karşıtları ve bağımsızlık yanlıları seslerini yavaş yavaş çıkarmaya başlamışlardı.²⁴²

Rejime muhalif olanlar komünist dönemde Hırvat tarihinin bazı öğelerinin bastırıldığını düşünüyorlardı. Örneğin 1848 Hırvat Meclisi, Zrinski-Frankopan ayaklanması gibi tarihi olaylar Hırvat ulusal gururunu ve Hırvat devletinin sürekliliğini simgeledikleri halde okul ders kitaplarında kısa ve genel bir biçimde ele alınmışlardı. 1573 yılındaki Matija Gubec liderliğindeki köylü ayaklanması ise sınıfsal bir şekilde analiz edilmiş ve bu ayaklanmanın eşitsizliğe karşı ezilen kesimlerin bir başkaldırısı olduğu vurgulanmıştı. 1848 tarihli Macar ayaklanmasını Viyana sarayının yanında yer alarak bastıran Ban Josip Jelačić'in heykeli ise komünistler tarafından Zagreb meydanından kaldırılmış ve heykelin bulunduğu Jelačić Meydanı'nın adı Cumhuriyet Meydanı olarak değiştirilmişti.²⁴³ Aslında komünistler bu heykeli ideolojik nedenlerden dolayı meydandan kaldırmışlardı. Çünkü Friedrich Engels 1848 devrimleri döneminde “Macar Devrimi”ni Viyana Sarayı ile işbirliği yaparak bastırdığı için Ban Josip Jelačić'i “gerici” olarak nitelendirmişti. Dolayısıyla Yugoslav komünistleri açısından Engels'in “gerici” nitelendirmesi yaptığı birisinin heykelinin Zagreb'in meydanında bulunması kabul edilemez bir durumdu. Tüm bu tartışmalar Hırvat milliyetçilerin rejime karşı harekete geçmelerine neden oldu.

15-17 Ocak 1970 tarihleri arasında Hırvatistan Komünistler Birliği'nin X. oturumu yapıldı ve bu oturumun tamamı televizyonda canlı olarak yayınlandı. Yugoslavya'da ilk kez bir parti oturumu televizyonda yayınlanmış ve kamuoyu tartışmalardan bu şekilde haberdar edilmişti. Hırvat parti merkez komitesinin X. oturumu üniterizmin açık bir biçimde eleştirildiği bir platform haline geldi. X. oturumda Hırvatistan'ın kendi para politikasına sahip olması, Hırvatça'nın resmi dil olarak kabul edilmesi, Belgrad'ın kontrolüne bırakılmış olan federal sermayenin Belgrad bankalarından Hırvatistan'daki şir-

²⁴² Tanner, ss. 189 – 191.

²⁴³ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 293 – 296.

ketlere devredilmesi ve herkesin kendi cumhuriyet sınırları içinde askerliğini yapması gerektiği belirtildi.²⁴⁴

Hırvat komünistleri daha fazla otonomi istemelerine ve üniterizmi eleştirmelerine rağmen sosyalizmi tartışma konusu yapmamışlar ve çok partili bir siyasal yaşamın kurulması talebini dile getirmemişlerdi. Zaten ideolojik nedenlerle bunu yapmaları da pek mümkün değildi. Diğer taraftan Matica Hrvatska etrafında toplanan bağımsızlık yanlısı Hırvat milliyetçileri Yugoslavya'nın yıkılması gerektiğini açıkça dile getiriyorlardı. Hırvat milliyetçileri Hırvatistan'ın Hırvat ve Sırp'ların devleti olarak tanınmasına karşı çıkıyor ve bunun Hırvat ulusunun egemenliğine zarar verdiğini düşünüyorlardı. Ayrıca Hırvatistan'ın İkinci Dünya Savaşı sonrasında değil 1000 yıl önce kurulduğu ve tarihi devlet geleneğine sahip olduğu vurgulanarak Sovyetler Birliği üyesi Ukrayna gibi Birleşmiş Milletler'de temsil edilmesi dahi önerildi. Hırvat milliyetçileri Zagreb-Split otoyoluna Kral Tomislav adının verilmesini de istediler. Eski Hırvat kralının isminin bu otoyola verilmek istenmesi çeşitli tartışmalara yol açtı. Çünkü Kral Tomislav; Hırvatistan'ın ilk kralı ve Hırvat devletinin kurucusu olarak kabul edildiği için onun adının bir otoyola verilmek istenmesi açıkça tarihi Hırvat devlet geleneğine yapılan vurguyu göstermekteydi. Partinin X. oturumunda sistemin reforme edilmesi gerektiğini savunmuş olan Hırvat komünistleri Matica Hrvatska etrafında toplanan Hırvat milliyetçileri gibi bağımsız bir Hırvatistan'ın kurulmasını sağlamak amacıyla değillerdi. Onların amacı komünist sistemi yıkmadan kendi taleplerine uygun bir federalleşmeyi gerçekleştirmekti. Yugoslavya'nın varlığını ve partinin birliğini tartışma konusu yapmak istemeyen Hırvat komünist yöneticiler Hırvat bağımsızlık yanlılarının taleplerine karşı çıkıyorlardı. Hırvat parti liderlerinden Savka Dabčević-Kučar, Zagreb'te yaptığı bir konuşmada kalabalıktan yükselen “Yaşasın Bağımsız Hırvat Devleti” sözlerine karşılık olarak “*Evet, bağımsız Hırvatistan ama sosyalist, demokratik ve federal bir Yugoslavya içerisinde bağımsız Hırvatistan*” sözleriyle yanıt vermişti. Daha az merkezi yeni bir Yugoslavya'nın eskisinden daha iyi olacağına inanıyordu.²⁴⁵ Bu süreçte J. B. Tito da reform isteyen Hırvat komünist yöneticileri desteklemekteydi.

²⁴⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 386 – 387.

²⁴⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 379 – 381.

Hırvat milliyetçilerin radikal taleplerine rağmen Soğuk Savaş döneminde Yugoslavya'yı yıkıp bağımsız bir Hırvatistan'ı kurmaları Avrupa'daki güç dengeleri bakımından mümkün değildi. Zaten Hırvat komünistleri bu konuda oldukça temkinli davranıyorlardı. Hırvatistan'da, nüfusun % 12-15'ini oluşturan Sırp'ların bulunması da Hırvat yöneticileri temkinli olmaya iten bir başka önemli faktördü. Çünkü Yugoslavya'nın parçalanması durumunda Hırvatistan Sırp'larının Sırbistan'a katılacaklarını ve bu nedenle Hırvatistan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasının mümkün olamayacağını düşünüyorlardı. Diğer taraftan Slovenya Yugoslav devletinin federalleştirilmesi konusunda Hırvatistan'dan daha radikal bir politika izlemekteydi. Çünkü Slovenya kendi topraklarında Hırvatistan gibi önemli bir Sırp nüfusa sahip değildi ve bu durum Slovenya'nın Belgrad'a karşı daha radikal bir politika izleyebilmesine olanak tanıyordu.

Hırvat komünistlerin reform taleplerini parti oturumunda bir televizyon yayınıyla açıkça dile getirmeleri üzerine Hırvatistan'daki Sırp'ların kültürel kuruluşu olan *Prosvjet*'in üyesi Rade Bulat Hırvatistan sınırları içerisinde "*Otonom Sırp Bölgesi*"nin oluşturulması önerisini dile getirdi. Rade Bulat'ın bu önerisi Hırvatlar tarafından tepkiyle karşılandı ve Bulat Hırvatistan'ı iki ulustan oluşan mini bir federasyon haline getirmeye çalışmakla suçlandı. Hırvatlar Yugoslavya'nın daha fazla federalleşmesini isterken Hırvatistan'ın federalleşmesine karşı çıkıyorlardı. Hırvat komünistler ideolojik söylemlerinde Hırvat işçi sınıfının sadece etnik Hırvatlardan değil etnik kimliği önemli olmaksızın Hırvatistan'a bağlı herkesten oluştuğunu söyleyerek Hırvat ve Sırp komünistler arasında bir tartışmanın yaşanmasını engellemeye çalıştılar. Diğer taraftan Savka Dabčević-Kučar Yugoslavya'da bir kişinin kendisini Yugoslav olarak deklare etmesinin makbul göründüğünü ancak kendisini Hırvat olarak ifade etmesine karşı olumsuz bir tavır takınıldığını söyleyerek Yugoslav üniteristlerin ulusların eşitliği konusunu anlamak istemediklerini belirtti. Hırvatistan'da Hırvat kültürünün bastırıldığı ve Sırp'ların her şeyi domine ettiği genel olarak kabul görmüş bir düşünceydi. Hırvat parti yönetimine göre özellikle devlet kademesindeki yönetici kadroların çoğu Sırp'lardan oluşmaktaydı. Sırp'lar Hırvatistan'daki nüfuslarını aşan bir oranda devlet kurumlarında çalışıyorlardı. Örneğin Hırvatistan gizli servisinde çalışanların % 76'sı Sırp'tı ve polis kuvvetlerinde bu oran % 80'e kadar çıkmaktaydı. Zagreb polis teşkilatının 13 şefinden sadece 3 tanesi Hırvattı. Hırvatistan'da olduğu gibi federal düzeydeki devlet kurumlarında da Sırp'lar lehine büyük bir fark bulunmaktaydı. Bu oranların en tartışmalı olduğu kurumlardan birisi de

Yugoslav ordusuydu. Savunma Bakanı Ivan Gošnjak Yugoslavya genelinde Sırpların ve Karadağlıların ve özellikle de Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te yaşayan Sırpların ülkedeki nüfuslarının çok üzerinde bir oranda orduda görev yaptıklarını açıklamıştır. 1960'ların sonunda Sırplar ve Karadağlılar birlikte Yugoslavya nüfusunun % 42'sini oluşturmalarına rağmen ordudaki general ve subayların % 67'sini Sırplar oluşturmaktaydı. Yugoslav gizli servisindeki Sırpların oranı % 70, federal yönetimde ise % 80'di. Aynı şekilde Yugoslav haber ajansı Tanjug'ta çalışanların % 74,53'ü Sırp ve Karadağlı; % 13,85'i ise Hırvattı.²⁴⁶

Bu durum Hırvatistan'da genel olarak eleştirilmekte ve Hırvatların kendi vatanlarında ikinci sınıf vatandaş durumuna düşürüldükleri söylenmekteydi. Ayrıca Hırvatistan'dan yurtdışına doğru yaşanan işçi göçü nedeniyle ülkeden giden Hırvatların yerine Yugoslavya'nın diğer bölgelerinden Sırpların Hırvatistan'a özellikle yerleştirildikleri düşünülmekteydi. Bütün bu tartışmaların yanında II. Dünya Savaşı sırasında Ustaşaların kurduğu Jasenovac toplama kampında 700.000 Sırbın öldürüldüğünün Sırplar tarafından ileri sürülmesi de Hırvatlar arasında büyük bir tepkiye neden oldu. Hırvat tarihçi Franjo Tuğman bu sayının abartılı olduğunu ve 700.000 rakamının kabul edilmesi durumunda günde 500, saat başında da 20 insanın öldürüldüğünün kabul edilmesi gerektiğini söyledi. Jasenovac toplama kampında öldürülen insan sayısının gündeme gelmesi Sırplar ve Hırvatlar arasında gerilim yaratıyor ve her iki tarafın milliyetçileri bu gerilimi artırıyor. Sırp medyası da Hırvat Ustaşalığının yeniden canlandığı yönünde yayınlar yapmaktaydı.²⁴⁷

Bu sırada Belgrad-Bar demiryolunun yapılması ve Romanya sınırında bulunan Đerdap'ta hidroelektrik santralinin inşasına başlanması Hırvatların tepkisini çekti. Hırvat yönetimi federal yatırım fonlarından Hırvatistan'ın daha az yararlandığını ve bankaların Büyük Sırbistancı güçlerin elinde olduğunu söylüyordu. Ayrıca Hırvat yönetimine göre 1969 yılında yurtdışındaki Hırvat işçilerin Yugoslavya'ya gönderdiği 1 milyar dolar dövizin sadece 200 milyon doları Zagreb'e aktarılmış ve bu paralar federal bütçedeki

²⁴⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 394 – 399. 1969 yılında federal yönetimde çalışan Sırpların oranı % 73,6; Karadağlıların oranı % 7,2; Hırvatların oranı % 8,6 diğerlerinin oranı ise % 6,8'di. Buna karşılık Hırvatların Yugoslavya nüfusundaki oranı % 22, Karadağlıların % 2,5; Sırpların ise % 39,7 idi.

²⁴⁷ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, s. 410.

açıkları kapatmak için kullanılmıştı. Sırbistan bu yöndeki eleştirilere karşı İkinci Dünya Savaşı sırasında en çok kendisinin zarar gördüğünü söylemekte ve bu nedenle Sırbistan'a daha fazla yatırım yapılması gerektiğini iddia etmekteydi. Hırvat yönetimi, federal yatırım fonlarının tamamen lağvedilmesini ve yatırım fonlarının federe cumhuriyetlerin denetimine bırakılmasını istedi. Ancak Hırvatistan'ın bu talebi diğer cumhuriyetlerden destek bulmadı. Çünkü daha önce de belirtildiği gibi Makedonya, Bosna-Hersek ve Karadağ gibi az gelişmiş cumhuriyetler federal yatırım fonlarından yararlanmak istiyorlardı. Hırvat ekonomist Marko Veselica'ya göre 1960-1970 yılları arasında Hırvatistan federal düzeydeki yatırım fonlarından % 11 oranında pay almış oysa aynı dönemde Yugoslavya'daki gelirin % 27'sini sağlamıştı. Sırbistan ise ulusal gelirin % 33'ünü oluşturmaya rağmen federal yatırım fonlarından % 60'dan fazla pay almıştı. Üstelik Sırbistan Hırvatistan'ın neredeyse iki katından fazla bir nüfusa sahipti. 56.533 km² yüzölçüme sahip olan Hırvatistan Yugoslavya'nın % 22,1'ini oluşturuyordu. 1961'de yapılan sayıma göre Hırvatistan'ın nüfusu Yugoslavya'nın % 22,6'sına denk gelmekteydi. Yugoslavya'daki petrol sanayisinin % 73'ü, çimento sanayisinin % 50'si, gemi yapımının % 86'sı ve deniz filosunun % 65'i Hırvatistan'da bulunmaktaydı. Hırvatistan ayrıca turizmde büyük bir paya sahipti. Bu nedenle Hırvat komünist yönetimi ekonomik performansına rağmen Hırvatistan'a federasyon içerisinde haksızlık yapıldığını düşünmekteydi.²⁴⁸

Yugoslav cumhuriyetleri arasında ekonomik konularda farklı öncelikler bulunmaktaydı. Sözelimi Slovenya için Yugoslavya iç pazarı, Sırbistan için federal bankalar, az gelişmiş cumhuriyetler için federal yatırım fonları ve Hırvatistan için daha iyi bir döviz ve dış ticaret sistemi önemliydi. 1960'larda Hırvatistan'dan yurtdışına doğru göç edenlerin sayısında büyük bir artış yaşandı. Göç araştırmaları kurumunun 1967'de açıkladığı rakamlara göre Yugoslavya'dan Batı Avrupa'ya göç eden işçilerin % 63'ünü Hırvatlar, % 24'ünü Sırp ve % 13'ünü diğer Yugoslav ulusları oluşturmaktaydı. 1970-71 yılları arasındaki göç oranı bakımından Hırvatistan % 5,8 ile Avrupa'da birinci dünyada ise Portoriko'dan sonra ikinci sıradaydı. Almanya, Avustralya, Avusturya ve İsviçre en çok göç edilen ülkelerdi. Hem Hırvat işçilerinin gönderdiği dövizler hem de turizmden elde

²⁴⁸ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 418 – 419.

edilen döviz gelirleri nedeniyle Hırvat yönetimi adil bir döviz sisteminin oluşturulmasını özellikle talep etmekteydi.²⁴⁹

Bu süreç içerisinde Hırvatistan’da; birisi Hırvat komünist liderlerin partinin X. oturumunda ortaya koydukları ve devletin federalleştirilmesi yönünde izledikleri bir politika diğeri de Matica Hrvatska etrafında toplanan Hırvat milliyetçileri tarafından savulan bağımsızlık yanlısı başka bir politika ortaya çıkmıştı. Bu iki politikadan birincisi reforme edilmiş bir Yugoslavya’da Hırvatistan’ın otonomisini artırmayı hedeflerken diğeri daha radikal taleplerde bulunarak Hırvatistan’ın bağımsızlığını istiyordu. Yugoslavya’daki merkezîyetçiler Hırvatistan’da federalistlerin başat bir güç haline geldiklerini düşündükleri için Hırvat komünistlere yönelik ayrılıkçılık ve milliyetçilik suçlamasında bulundular. Aslında merkezîyetçiler J. B. Tito ve Edvard Kardelj’i açıkça eleştiremedikleri için Hırvat komünistlere saldırıyorlardı. Bu konudaki eleştirileri Miloš Žanko başlatmış ve daha 1969 yılında Borba gazetesinde yayınlanan makalelerinde Hırvat milliyetçiliğin yükselişe geçtiğini söyleyerek Matica Hrvatska ile Hırvat komünistleri suçlamıştı. Ancak J. B. Tito’nun da desteğiyle Hırvat partisi merkez komitesinin X. oturumunda partideki merkezîyetçi-üniteristler eleştirilmiş ve reformların devam ettirilmesi gerektiği belirtilmişti. Zaten Miloš Žankobu oturumda sert bir biçimde suçlanarak Hırvat parti üyeleri tarafından dışlanmıştı. Matica Hrvatska, Hırvat milliyetçi öğrenciler ve Hırvat komünist partisi merkez komitesi “*Hırvat Baharı*” sürecinin üç önemli aktörü haline geldi. Bu sürece aynı zamanda Hırvatça’da kitlesel hareket anlamına gelen *Masovni Pokret* ya da *Maspok* adı da verilmişti.²⁵⁰ Hırvatistan partisinin X. oturumu ile resmen başlamış olan süreç Yugoslav komünist liderlerinin politik bir ritüel olarak anlattığı Yugoslavya’nın başarı öyküsüne de bir son verdi. Çünkü federe bir cumhuriyet açık bir biçimde federasyonun reforme edilmesi gerektiğinden bahsetmiş ve merkezîyetçi yapıdan duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Yugoslav ulusları arasındaki sorunlar artık görmezden gelinemeyecek bir noktaya gelmiş ve daha önceden sadece komünist parti içerisinde liderler arasında yapılan siyaset Hırvat Baharı süreciyle birlikte halka açılmıştı. Matica Hrvatska öncülüğünde Hırvat milliyetçileri kamusal alanda görünür hale gelerek komünist rejime karşı açıkça mücadele vermeye başlamışlardı. Hırvat ko-

²⁴⁹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 425 – 427.

²⁵⁰ Tanner, ss. 193 – 194.

münistleri başlangıçta J. B. Tito'nun desteğine sahiptiler. Hatta J. B. Tito'nun bizzat kendisi X. oturum sırasındaki gelişmelerden telefonla haberdar edilmişti. Bu nedenle Hırvat partisi merkez komitesinin X. oturumu J. B. Tito'ya rağmen yapılmış değildi. Bu arada 1971 yılında 1963 Yugoslav Anayasasının bazı maddelerinde değişiklik yapıldı ve federal devlet düzeyinde alınan kararlarda federe cumhuriyetler arasında oybirliğinin sağlanması ilkesi kabul edildi. Herhangi bir konuda federe bir cumhuriyetin vetosu kararın alınmasını engelleyecekti. Aslında bu değişiklik federalizmden konfederalizme doğru bir geçişin yaşandığını gösteriyordu.²⁵¹

Bu değişiklikten sonra Hırvat milliyetçi hareketi yeni bir güç kazandı. Hırvatistan'ın Yugoslavya'daki konumunun tamamen değiştirilebileceğine yönelik beklenti artmış ve Hırvat öğrenci hareketi siyasal yaşamda aktif hale gelerek yeni bir dinamizm yaratmıştı. Milliyetçi hareketin güç kazanması Hırvat partisi merkez komitesi içerisinde görüş ayrılıklarının ortaya çıkmasına neden oldu. Çünkü parti merkez komitesinde Vladimir Bakarić etrafında toplanan bir grup 1971'deki anayasa değişiklikleriyle birlikte federe cumhuriyetlere federasyon düzeyinde veto hakkının tanınmasından sonra Hırvatistan'daki kitlesel milliyetçi hareketin bastırılması gerektiğini savunmaya başlamıştı. Ancak Miko Tripalo ve Savka Dabčević-Kučar'ın etrafındakiler bu yöndeki düşünceleri dinlemek istemediler ve daha fazla demokratikleşme çağrısında bulundular. Onlar Hırvatistan'a yönelik en büyük tehdidin Büyük Sırbistancı ve Yugoslavist eğilimlerden geldiğini düşünüyorlardı.²⁵²

1971 yazında Matica Hrvatska Hırvatistan'da bir muhalefet partisi gibi hareket etmeye başlamış ve Hırvat milliyetçi öğrencilerin katıldığı kitlesel gösteriler organize etmişti. Tüm bu gelişmeler Yugoslav ordusu ve Slovenya'daki siyasetçiler tarafından dikkatle izlenmekteydi. Reformlardan yana olan ve anayasa değişikliklerini destekleyen Sloven Edvard Kardelj dahi J. B. Tito'dan Hırvatistan'daki gelişmelere müdahale etmesini beklemeye başlamıştı. "Hırvat Baharı" sürecinde Savka Dabčević ve Miko Tripalo'nun öne çıkarak halk desteğini kazanmaları onları komünist liderlerden çok ulusal liderler konumuna getirmiş ve bu durum eski kuşak komünistlerin tepkisini çekmişti. Başlangıçta Hırvat yönetimin reformların yapılması yönündeki taleplerine destek veren J. B. Tito

²⁵¹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 568 – 572.

²⁵² Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 390 – 391.

kendi belirleyiciliğinin ve popülaritesinin kaybolduğunu düşünmekteydi. J. B. Tito ayrıca milliyetçiliğin güçlenmesinden de endişe duyuyor ve bunun partinin ve devletin birliğine zarar verdiğine inanıyordu. Bu nedenlerden ötürü J. B. Tito Hırvat yönetimine verdiği desteği geri çekerek Hırvatistan'daki demokratikleşme sürecini ve milliyetçi hareketi bastırmaya karar verdi. Bu kapsamda Hırvat siyasi liderliğiyle Karadördevo'da 30 Kasım – 1 Aralık 1971 tarihleri arasında bir görüşme yaptı ancak bu görüşmeden herhangi bir sonuç çıkmadı. 2 Aralık 1971'de Yugoslav Komünistler Birliği'nin bütün cumhuriyetlerden gelen temsilcilerinin katıldığı ayrı bir oturumda “Hırvat Baharı” süreci ve Hırvat siyasi liderliğinin bu süreçteki tutumu ele alındı. Bu oturuma katılan tüm cumhuriyet temsilcilerinin elinde Hırvat liderliğini suçlamak amacıyla önceden hazırlanmış yazılı metinler bulunmaktaydı. Ayrıca 67 Hırvat komünist; milliyetçiliğe ve anti-sosyalist eğilimlere sapmış olan Hırvat parti yöneticilerinin tasfiye edilebilmesi için önceden hazırladıkları bir mektubu J. B. Tito'ya göndermişti. 8 Aralık 1971'de Karadördevo'da J. B. Tito, Hırvat yöneticilerden Savka Dabčević ve Pero Pirker'in istifasını istedi. Miko Tripalo istifasını zaten daha önceden vermişti.²⁵³

Hırvat siyasi liderlerin tasfiyesinden sonra halk desteğine sahip olmayan bürokratlar yönetime getirildiler. Tasfiyelerin ardından öğrencilerin Hırvat yöneticilere destek amaçlı bir gösteri yapmayı planladıklarını öğrenen Zagreb polisi kontrolleri artırdı ve Yugoslav ordusu teyakkuz durumuna geçti. Alınan önlemlere rağmen 4000-5000 kişi gösteri yapmak için toplanmıştı. Göstericilere müdahale edildi ve öğrenci yurtları hemen denetim altına alındı. Öğrenci yurtlarında J. B. Tito'nun Hırvat olmasından dolayı “*vatan haini J. B. Tito*” gibi sloganlar atılmıştı. J. B. Tito herşeyin suçlusu olarak görülüyor ve “*Hırvatistan daha ölmedi*” şeklinde yazılar duvarlara yazılıyordu. İngiliz Büyükelçiliği 14 Aralık 1971'de 6 öğrencinin karşı devrimcilik ve sosyalist düzeni bozmak suçlamasıyla tutuklandığını bildirdi. Zagrebliler polis müdahalesini onaylamasalar da açıkça karşı koymak için harekete de geçmediler. Bu süreçte 138 kişi tutuklanmış ve 1971-72'de partiden 12.403 kişi tasfiye edilmişti. Böylece Hırvat Baharı komünist iktidar tarafından bastırıldı. Matica Hrvatska kapatıldı. Oldukça popüler olan *Hrvatski Tjednik* ve *Kolo* adlı yayın organlarının faaliyetleri durduruldu. *Vjesnik*, *Vjesnik u Srijedu*, *Vidika*, *Pitanja*, *Tla*, *Ježa* ve *Omladinski Tjednik* adlı yayın organlarının ise yöne-

²⁵³ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 327 – 328.

ticileri değiştirildi. Komünist rejim edebiyatçılar, sinemacılar ve üniversite öğretim üyeleri üzerinde baskı uyguladı.²⁵⁴ Hırvat Baharı süreci Yugoslav sisteminin zayıflığını ortaya çıkarmış ve 1969-71 yılları arasında güçlenen milliyetçi hareketler komünist rejimin sosyalist birlik vurgusuna rağmen Yugoslav toplumunun parçalandığını göstermişti. Bundan sonra Hırvatistan federasyon içerisinde bir sessizliğe gömüldü ve Hırvatların Yugoslavya'dan duydukları hayal kırıklığı derinleşti. Sürecin sonunda Hırvat Katolik Kilisesi Hırvatların sözcüsü durumuna gelmiş ve kilisenin bu rolü Polonya kilisesinin oynadığı rolle paralellik göstermişti. Komünist rejim kilisenin Hırvat ulusal çıkarlarının temsilcisi olduğuna dair görüşlerin meşru bir temele dayandığını kabul etmiyor ve kilisenin siyasallaşmasından Zagreb Başpiskoposu Franjo Kuharić'i sorumlu tutuyordu. Komünist iktidar, Matica Hrvatska'yı kapattığı gibi kiliseyi kapatamamış ancak milliyetçi söylemleriyle öne çıkan din adamlarını mahkemelerde yargılamaktan da geri durmamıştı.²⁵⁵

Savka Dabčević-Kučar'a göre Hırvat Baharının bastırılmasında Sovyetler Birliği lideri Leonid Brejnev'in etkisi bulunmaktaydı. Çünkü Brejnev J. B. Tito'ya Yugoslavya'daki karışıklığın sona erdirilmesi için "dostça" Sovyet askeri müdahalesini teklif etmiş ve J. B. Tito da Brejnev'in bu teklifini Yugoslavya Komünistler Birliği merkez komitesi üyelerine bildirmişti. Aslında Dabčević'in bahsettiği bu teklifin J. B. Tito'ya Brejnev tarafından yapıp yapılmadığı belli değildir. Bunun J. B. Tito'nun bir oyunu olduğu ve amacının Hırvat komünist liderlere gözdağı vermek olduğu düşünülmektedir. Çünkü parti merkez komitesi oturumu devam ederken J. B. Tito bir ara oturumun yapıldığı odadan ayrılmış ve dönüşünde Brejnev'in telefonda kendisine müdahalede bulunmayı teklif ettiğini merkez komite üyelerine açıklamıştır.²⁵⁶ Bu süreçte açıkça neo-Stalinist bir yöntem uygulanmıştı. J. B. Tito, Edvard Kardelj ve Vladimir Bakarić önce siyasi değişim için adım atmışlar ve federasyonun daha fazla federalleşebilmesi için gerekli süreci başlatmışlardı. Ancak siyasi demokratikleşme sürecinin güçlendiğini görünce bunun kendi iktidarlarını sarsacağını düşünerek Stalinist metotlara yeniden başvurmuş ve değişim sürecini kontrol altına almaya karar vermişlerdi.

²⁵⁴ Ivica Šušak, "Hrvatsko Proljeće – Počeci Političkog Interesnog Pluralizma", *Hrvatska i Komparativna Javna Uprava*, Vol. 8, N. 3, 2008, ss. 775 – 780.

²⁵⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 453 – 455.

²⁵⁶ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 463 – 465.

Hırvat Baharının bastırılması üzerine Sırbistan'daki merkeziyetçiler yeniden harekete geçti. Bunlar partinin konumunu revize etmek ve hatta özyönetim modelini tamamen ortadan kaldırmak istiyorlardı. Ancak Sırbistan Komünist Partisi liderlerinden Marko Nikezić ve Latinka Perović gibi Sırp liberaller Sırp merkeziyetçilere karşı çıktılar. Çünkü Stalinizmin yeniden restore edilmesini istemiyorlardı. Dragoljub Marković'in başını çektiği merkeziyetçiler Sırp liberal yöneticileri eleştirerek onların anti-demokratik ve anti-sosyalist bir politika izlediğini söylediler. Dolayısıyla Sırbistan partisi içerisinde de bir çatışma yaşanmaya başlamıştı. Bunun üzerine J. B. Tito, Sırbistan'daki bu çatışmaya bir son vermek için harekete geçti. Zaten Hırvat parti liderlerinin tasfiyesinden sonra Sırbistan'daki liberaller de rejim için "*istenmeyen kişiler*" haline gelmişlerdi. 1972 Eylülünde J. B. Tito ekonomideki desentralizasyon sürecinin partiye taşınamayacağını söyleyerek partinin daha fazla güçlendirilmesi gerektiğini ifade etti. J. B. Tito'nun bu açıklamalarından sonra Marko Nikezić ve Latinka Perović istifalarını verdiler. Diğer federe cumhuriyet partilerinde bulunan liberaller de tasfiye edildi. Makedonya'da Krsto Crvenkovski ve Slavko Miloslavlevski, Bosna-Hersek'te ise Osman Karabegović, Avdo Humo ve Hajro Kapetanović gibi isimler tasfiye edilenler arasındaydılar. Aynı tasfiye süreci Slovenya'da da yaşandı.²⁵⁷

Hırvat Baharında J. B. Tito'nun Hırvat parti yönetimine başta verdiği desteği daha sonra geri çekmesinin arkasında onun Hırvatistan'daki reform ve federalleşme yanlısı hareketi Sırbistan'dan gelen muhalefeti ortadan kaldırabilmek için kullandığı yönünde görüşler bulunmaktadır. Daha doğrusu 30 Haziran 1971'de anayasada yapılan değişikliklerden ve Yugoslavya'nın bu değişikliklerin ardından (kon)federalleşmesinden sonra Hırvat Baharı kendi rolünü oynamış ve J. B. Tito bu noktadan sonra Hırvat Baharını sona erdirmeye karar vermişti. Dolayısıyla Hırvat Baharı anayasanın konfederalleşmesi yönündeki değişikliklerin yapılabilmesinin önünü açarak bu değişiklikleri meşrulaştırmıştı. Komünist liderler bu değişikliği yaptıktan ve bunu yeterli gördükten sonra kontrolden çıkmaya başlamış olan Hırvat Baharı sürecini sona erdirmişlerdi.²⁵⁸

²⁵⁷ Latinka Perović, "Srpski Liberali 70-tih Godina XX Veka", Dijalog Povjesničara – Istoričara 8, Edt. Hans-Georg Fleck – Igor Graovac, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, 2004, ss. 61 – 65.

²⁵⁸ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, s. 462.

Bu noktada ABD ya da Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya üzerindeki baskıları çok önemli değildi. Çünkü her iki süper güç Soğuk Savaş düzeni içerisinde Yugoslavya'da siyasi bir krizin ve karışıklığın ortaya çıkmasını zaten istemiyordu. Yugoslavya'da bir karışıklığın ya da çatışmanın ortaya çıkması Avrupa'daki dengeyi bozabilir ve her iki güç açısından durumu kontrol edilemez bir noktaya getirebilirdi. Bu nedenle J. B. Tito Hırvat Baharı sürecinin sona erdirilmesinde her iki süper güçten de yeteri kadar destek almıştı. Sovyet liderleri zaten Hırvat liderlerine karşı olumsuz bir tutum içindeydiler. Çünkü onlara göre Hırvatların Yugoslavya'daki reform talepleri Varşova Paktı üyeleri için kötü bir örnek oluşturabilir ve gerginliğin ortaya çıkmasına neden olabilirdi. Bu nedenle Leonid Brejnev'in Yugoslavya ziyaretinde Hırvatistan'dan hiç kimse onunla yapılan görüşmelere katılmadı. ABD ise Yugoslavya'nın istikrarını ve varlığını tehdit etmediği sürece ülkedeki demokratikleşme taleplerini destekliyordu.²⁵⁹

Savka Dabčević-Kučar, Avrupa'daki entelektüellerin Hırvat Baharı sürecini demokratik bir süreç olarak görmedikleri ve bu süreci daha çok şovenist ve milliyetçi bir hareket olarak algıladıkları için Hırvat taleplerini desteklemediklerini düşünüyordu. Yugoslavya Soğuk Savaş boyunca iki blok arasında tampon bir bölge işlevi görmüş ve Avrupa'daki *status quo*'nun sürdürülmesine katkıda bulunmuştur. Hırvat Baharı döneminde esas vurgu ulus-devlet üzerindeydi ve Batı tarafından kabul edilen şekliyle liberal bir demokrasi vurgusu gündemde değildi. Aslında böyle bile olsa iki süper güç arasında kurulan denge nedeniyle Avrupa'da zaten olağanüstü bir siyasi değişikliğin gerçekleşmesi de pek mümkün değildi. Bu nedenle Hırvat Baharı daha çok milliyetçi bir süreç olarak algılanmış ve bu sürecin Yugoslavya'yı yıkmasından endişe duyulmuştur.²⁶⁰

İki süper güç arasındaki güç dengesinin farkında olan J. B. Tito da kendi istediği anayasal değişiklikleri gerçekleştirene kadar Hırvat Baharı'nı kullanmış ve 1971 yılındaki anayasa değişikliklerinden sonra bu süreci sona erdirmiştir. 1971'de partideki tasfiyelerin ardından yeni bir üniterist-merkeziyetçi dalganın Yugoslavya'da güç kazanacağı düşünülmüşse de federe cumhuriyetlerin federasyon içerisinde daha fazla egemenlik kazanmaları eğilimi devam etmiştir. Aslında Edvard Kardelj ve J. B. Tito'nun Yugoslavya'da sosyalist özyönetim modelini uygulamaya sokmalarından itibaren federalleşme

²⁵⁹ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 362 – 364.

²⁶⁰ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 462 – 463.

yönündeki reform süreci zaten başlamıştı. Dolayısıyla ekonomik ve siyasal alanda reformlara devam edilmesi komünist liderler açısından genel anlamda bir sorun değildi. Sadece bu reformların kendi kontrollerinde olmasını ve iktidarlarını tartışma konusu yapacak bir duruma gelmemesini istiyorlardı. Bu bağlamda Hırvat Baharının başında ortaya çıkan reform taleplerini Hırvat J. B. Tito bizzat desteklemiş ve Hırvat parti liderliğinin arkasında durmuştu. Ancak Hırvat Baharının kendisinin ve partisinin otoritesini sorgulanır hale getirmeye başlaması üzerine Hırvat liderlerini tasfiye etmeye karar vermiştir. Bu tasfiyelerden sonra Hırvat J. B. Tito, Sloven Edvard Kardelj ve Hırvat Vladimir Bakarić kendi kontrolleri altında ülkedeki reform sürecini devam ettirdiler. Hırvat parti yönetimine getirilen yeni Hırvat komünist yöneticiler Hırvat milliyetçileriyle mücadele ederken aynı zamanda Hırvatistan'ın Belgrad karşısındaki otonomisini savunmaya devam ettiler. Bu nedenle Hırvat otonomisinin artırılması bağlamındaki Hırvat politikasındaki tarihsel süreklilik yeni Hırvat liderliği döneminde de sürmüştür. Yugoslavya'daki liberal-federalist koalisyonunun önemli bir üyesi olan Slovenya Hırvat Baharı hakkındaki resmi görüşlerini açıklamaktan kaçınmıştır. Slovenlerin bu noktada izlediği politika başka cumhuriyetlerin içişlerine karışmamak yönündeydi ve ayrıca kendi içişlerine de başka cumhuriyetlerin karışmasını istemiyorlardı. Slovenlerin bu tutumu açıkça konfederal bir nitelikte bağdaştırılabilirdi.²⁶¹

1966 yılında önce Aleksander Ranković'in ve ardından 1972'de Sırp liderlerinin tasfiye edilmesinden sonra Sırbistan'da memnuniyetsizlik artmış ve bu memnuniyetsizlik 1974 Anayasasının kabul edilmesinden sonra doruk noktasına ulaşmıştır. 1974 Anayasasıyla "*zayıf Sırbistan güçlü Yugoslavya*"nın oluşturulduğu ve Yugoslavya'daki desentralizasyon sürecinin Sırlar aleyhine işletildiği düşüncesi gelişmeye başladı. Hatta J. B. Tito, daha hayattayken, bu konuda Sırlar tarafından açık bir biçimde suçlandı. Özellikle Voyvodina ve Kosova'nın federasyon içerisinde federe cumhuriyetler düzeyinde yetkiler kazanmış olmaları büyük bir tepkiyle karşılanmıştı. Sırbistan'da komünist dönem öncesindeki eski siyasal partilerde bulunan ve zaman içerisinde Sırbistan Komünist Partisi'ne katılarak güçlenen bazı isimler Büyük Sırbistan mitini yeniden canlandırdılar. Bu noktadan sonra Yugoslavya'daki çatışma açık bir biçimde Büyük Sırbistancılarla ulusların eşitliğine dayalı bir federasyonun kurulmasını isteyen federalistler arasında

²⁶¹ Aleš Gabrič, Odnos Slovenske Politike Prema "Maspoku", *Reveu d'histoire Contemporaine*, Vol. 42, N. 1, (June 2010), ss. 15-21.

yaşanmaya başlamıştı.²⁶² Bu çatışma döneminde Hırvat politikacı Vladimir Bakarić önemli bir figür haline geldi. Bakarić, gerekli siyasi değişimler için uygun zamanın gelmesini bekliyor ve günlük yaşamın sorunlarından çok uzun vadeli değişim sürecine odaklanıyordu. Bakarić ayrıca Yugoslavya'nın sadece Hırvatistan-Sırbistan antlaşması-na dayandığı görüşünü benimsemiyordu ve federasyon içindeki diğer cumhuriyetlerin de siyasi konumlarını güçlendirmesi gerektiğini savunuyordu. Hırvat tarihini iyi bilen Vladimir Bakarić; Frano Supilo, Ante Trumbić, Stjepan Radić ve Vladko Maček gibi Hırvat politikacıların geçmişte Yugoslavya ve Yugoslavcılık konusunda yaşadıkları ikilemlerden de haberdardı. Bakarić, Yugoslavya'da konfederalizm düşüncesinin en sonunda üstün geleceğini ve bunun için öncelikle Hırvatistan'daki Sırların Büyük Sırbistancı düşünceden uzaklaştırılması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü onların Büyük Sırbistancıları izlemeleri durumunda bunun hem Hırvatlara hem Sırlara hem de Yugoslavya'ya zarar vereceğini ileri sürmekteydi. Bakarić, Hırvat Baharı sürecinde Hırvat parti yöneticilerinin Belgrad ile mücadele adına Hırvat milliyetçilerle işbirliği yapmalarını tehlikeli bulmuştu. Çünkü öteden beri Hırvatlar ile Hırvatistan'daki Sırlar arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinden korkmuş ve bu konuda bir rahatsızlık duymuştu. Dolayısıyla Vladimir Bakarić geçmişte Vladko Maček'in izlediği politikaya benzer bir politika izlemiş ve daha iyi şartların oluşmasını beklemişti.²⁶³

Aslında tarihsel süreç içerisinde komünistler de dahil olmak üzere hemen hemen tüm Hırvat politikacılar Hırvat-Sırp ilişkileri konusuna son derece duyarlı olmuşlardı. Çünkü Hırvatistan'daki Sırların siyasi tercihleri Hırvatistan'ın istikrarını etkileyen bir unsurdur. Zaten Hırvat Baharı'nda Hırvat-Sırp ilişkilerinin gerginleşmeye başlaması üzerine J. B. Tito bu süreci sona erdirmeye karar vermişti. Ancak Büyük Sırbistan savunucularının etkisi Hırvatistan nüfusunun % 12-15'ini oluşturan Hırvatistan Sırları üzerinde giderek artmış ve Hırvatistan Sırlarının siyasi konumu konusundaki tarihsel tartışmalar yeniden başlamıştı. Bu bağlamda Belgrad Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden Prof. Dr. Mihailo Đurić'in Hırvatistan Anayasasında Hırvatistan Sırlarına özel haklar tanınması gerektiği yönünde bir açıklama yapması siyasi gerginliği artıran önemli bir faktör oldu.

²⁶² Dušan Bilandžić, "Državna Kriza Jugoslavije", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 28, N. 2, (Lipanj 1991), ss. 47 – 49.

²⁶³ Dušan Bilandžić, "Marksistički Teoretičar i Revolucionar Vladimir Bakarić", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 20, N. 1, (Ožujak 1983), ss. 3 – 7.

Đurić, Hırvatistan Anayasasının birinci maddesinde yer alan “*Sosyalist Hırvatistan Cumhuriyeti Hırvat ulusunun sosyalist demokratik bir devletidir ve özyönetim ilkesine dayanmaktadır*” şeklindeki ifadeyle Hırvatistan’da yaşayan Sırların görmezden gelindiğini ve Hırvatistan’ın aynı zamanda Sırların devleti olarak tanınması gerektiğini savunuyordu. Đurić’in bu açıklamaları komünist parti tarafından hoş karşılanmamış ve Đurić bu nedenle tutuklanmıştı. Matica Hrvatska da Đurić’in anayasa maddesi değişikliği önerisine tepki göstererek Hırvatistan’ın aynı zamanda Sırp ulusunun devleti olarak tanımlanmasına karşı çıkmıştı. *Hrvatski Tijednik* adlı Hırvat yayın organında anayasa maddesinde bu yönde bir değişikliğin yapılması durumunda Hırvatistan’ın de facto olarak federal bir devlet haline getirileceği ifade edilmişti.²⁶⁴ Anayasa maddesindeki değişiklik üzerinden Sırların Hırvatistan’daki siyasal konumu hakkında gerçekleşen bu tartışma siyasal bir gerilime neden olmuş ve Hırvat Baharının sadece Yugoslavya genelinde değil Hırvatistan’da da siyasi bir istikrarsızlık yaratabileceği görülmüştü.

Devletin federalleşmesi nedeniyle J. B. Tito ve Sırbistan arasında bozulan ilişkilere rağmen Sırlar J. B. Tito’ya karşı açıkça harekete geçmekten çekindiler. Çünkü daha önce yaşanan Milovan Đilas ve Aleksander Ranković tasfiyelerinde J. B. Tito’nun yeterince güçlü olduğunu görmüşlerdi. 1971 Martında yapılan bir parti toplantısında J. B. Tito ve Sırp parti yöneticisi Marko Nikezić arasında herkesin önünde bir tartışma yaşanmış ve Nikezić açık bir biçimde J. B. Tito’nun Sırbistan’a Yugoslavya’nın “kara koyunu” gibi davrandığını söylemişti. Aslında Marko Nikezić’in de dahil olduğu Sırp liberal parti yöneticileri Yugoslavya genelinde özellikle de ekonomide bir liberalleşmenin yaşanması gerektiğini düşünüyorlardı.²⁶⁵ Buna karşılık Hırvatlar ve Slovenler federe cumhuriyetlerin federasyon içerisindeki güçlerinin artırılacağı geniş bir desentralizasyon sürecinden yanaydılar. Bu nedenle Hırvatlar ve Slovenler Sırp liberallerinin daha fazla liberalleşme yönündeki politikalarının Yugoslavya’daki federe cumhuriyetlerin spesifik taleplerini görmezden geldiğini düşünerek Sırp liberallerini desteklemediler ve Sırp liberallerinin genel demokratikleşme ve liberalleşme çağrılarını Sırp hakimiyetinin başka bir biçimde sürdürülmeye çalışılması olarak yorumladılar.

²⁶⁴ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 304 – 305.

²⁶⁵ Perović, ss. 66 – 68.

Sırbistan ve J. B. Tito arasında yaşanan gerginlikte Sırp yöneticiler J. B. Tito'nun sahip olduğu güce rağmen harekete geçmeye karar verdiler ve J. B. Tito'nun parti, ordu ve polis üzerindeki yetkisini sınırlandırmaya çalıştılar. Sırpların bu yöndeki çabalarına karşın J. B. Tito ordu üzerindeki denetimini sürdürdü ve istihbarat servisini kendi kontrolü altında tutmayı başardı. Hatta Yugoslav gizli servisini marjinalize ederek kendisine bağlı ayrı bir birim oluşturdu. Bu süreçte Sırplar J. B. Tito'ya karşı açık bir mücadelenin Yugoslavya'ya yönelik bir dış müdahaleyi beraberinde getirebileceğini düşünüyorlardı. Ancak daha önceden de belirtildiği gibi Soğuk Savaş döneminde iki süper güç Yugoslavya'nın istikrarını devam ettirmesinden yana bir politika izliyordu. Bu nedenle Sırpların beklediğine benzer bir biçimde bir dış müdahalenin gerçekleşmesi mümkün değildi. Sırplarla yaşadığı bu gerginlikte Hırvatlar J. B. Tito'nun arkasında durdu. Dušan Bilandžić'e göre J. B. Tito'nun kendisi de Yugoslavya'nın Stalinist bir diktatörlük ve üniterist bir Yugoslavcılık düşüncesiyle yönetilemeyeceğini anlamış ve Yugoslavya'nın sadece eşit bir uluslar birliği olarak varlığını sürdürebileceğine inanmıştır.²⁶⁶

Sloven Edvard Kardelj yaşanan siyasi gerginliklerden sonra Yugoslavya'da bundan böyle konfederasyon modelinin denenmesi gerektiğini o da olmazsa Yugoslavya'dan elini çekeceğini ve ondan vazgeçeceğini belirtmişti. Bu nedenle Hırvat J. B. Tito ve Edvard Kardelj kendi siyasal güçlerine dayanarak Yugoslavya'yı yeni bir siyasal dönüşüme sokmaya karar verdiler. Ancak konfederal modelin uygulanmasının önündeki en büyük engelin de Büyük Sırbistancı düşünce olduğunu biliyorlardı. Bu bağlamda J. B. Tito konfederasyon yanlısı bloku güçlendirmek amacıyla Bosna-Hersek, Makedonya, Kosova, Vojvodina ve hatta Karadağ'ın egemenliklerini artırma yoluna gitti. Bu şekilde Sırbistan ve Hırvatistan-Slovenya arasında bir denge oluşturmak istiyordu. Özellikle Bosna-Hersek'in egemenliğini güçlendirerek bu cumhuriyeti Hırvatistan ve Sırbistan arasında tampon bir bölge haline getirdi. Tam da bu sırada Bosnalı Müslümanlar (Boşnaklar) federasyonun kurucu uluslarından biri olarak kabul edildiler. Diğer taraftan Makedonya da bir Yugoslav konfederasyonunun oluşturulmasına olumlu bakıyordu ve Kosova da J. B. Tito'yu destekliyordu. J. B. Tito'nun konfederasyon yanlılarını bir araya getirerek bir blok oluşturması sonucunda Sırbistan Yugoslavya Federasyonu'nda "5'e karşı 1" durumuna getirilerek yalnız bırakıldı. Aslında federasyonda genel olarak

²⁶⁶ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 439 – 440.

bir konu hakkında muhalefet eden federe bir cumhuriyete yönelik olarak uygulanan bu politika; herhangi bir konuda sorun çıkaran cumhuriyeti diğer cumhuriyetler karşısında yalnız bırakmayı hedeflemekteydi. Sırbistan'a da bu politika uygulandı ve federasyon içerisinde yalnız bırakıldı.²⁶⁷

1945'te kurulan komünist rejimin kendi hegemonyasını sürdürmesini sağladığını düşünen ve bu nedenle bundan memnun olan Sırp yönetimi federalleşme/konfederalleşme yönünde reformların yapılmaya başlanmasından sonra J. B. Tito'nun Sırbistan'ı parçalamak istediğini öne sürmeye başlamıştı. Bu nedenle konfederal özellikler taşıyacak yeni bir Yugoslavya devletinin oluşturulması Sırplar açısından tercih edilebilir bir durum değildi. Bu bağlamda harekete geçen Sırplar Hırvatları "ayrılıkçı ve Ustaşa yanlısı" olarak tanımlayarak medya organlarında bu yönde haberler yapmaya başladılar. Berlin'de yaşayan Ustaşa yanlısı Branko Jelić adlı Hırvat bir göçmenin Hırvat parti liderleriyle bağlantı kurduğu yönünde bir bilgiyi Sırp medyasında dolaşıma soktular. Hırvat liderler, bu bilginin doğru olmadığını ve bunun Belgrad tarafından başlatılan Hırvat karşıtı kampanyanın bir parçası olduğunu söylediler. Sırbistan'daki J. B. Tito ve Hırvat karşıtı tutum giderek güçlenmeye başlamıştı. Hatta bu tutum o kadar güçlendi ki Belgrad'taki bir toplantıya katılan J. B. Tito hem salona girdiğinde hem de salondan ayrıldığında kimse tarafından alkışlanmadı. Bu ilk kez yaşanan bir durumdu. Aslında bu olay Sırp elitleri ve siyasetçilerinin J. B. Tito'ya tepkisini göstermekteydi.²⁶⁸ J. B. Tito da Sırbistan'da kendisine yönelik büyüyen tepkinin farkındaydı. Sırbistan'da Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj'in Hırvat ve Sloven milliyetçilerini destekleyerek Yugoslavya'nın sonunu getirdikleri ve bu nedenle Sırbistan'ın kendi politikasını oluşturarak Sırp devletinin çöküşünü engellemesi gerektiği yönünde bir düşünce oluşmuştu. Hatta Hırvatistan Sırpları için otonom birimin kurulması gerektiği ifade edilmişti. Sırplar Yugoslavya uğruna kendi siyasi birliklerini kaybettiklerini düşünüyorlardı. Sırbistan'da ortaya çıkan bu düşünceler 1980'lerde Slobodan Milošević'in savunduğu düşüncelerden çok farklı değildi. 1971'de Hırvat liderliğinin tasfiye edilmesinden sonra Hırvatistan federasyon içerisinde pasifize edilince Sırbistan Hırvat karşıtı bir politika izlemeye başladı. Aslında J. B. Tito'nun bizzat Hırvat liderliğini tasfiye etmesi nedeniyle

²⁶⁷ Jović, ss. 162 - 164.

²⁶⁸ Bilandžić, *Hrvatska Moderna Povijest*, ss. 77.

Sırbistan’da J. B. Tito’ya karşı yapılan Hırvat milliyetçisi suçlamaları oldukça anlamsızdı. Ancak Sırp yöneticiler bunun Hırvat J. B. Tito’nun “yeni bir oyunu” olduğunu düşünüyorlardı.²⁶⁹

2.6. 1974 Anayasası ve Yugoslavya’nın Dağılışı Süreci

Hırvat ve Sırp parti yöneticilerinin tasfiyesinden sonra J. B. Tito neo-Stalinist bir dönemi başlatmakla suçlandı. Ancak beklentilerin tersine komünist rejim cumhuriyetlerin ve bölgelerin bağımsızlıklarının artırılması yönünde adımlar atmaya devam etti. Çünkü komünist liderler kendilerinin kontrol edebileceği bir reform sürecinin devam etmesini zaten istiyorlardı. Bu nedenle J. B. Tito Hırvat Baharı’nın başında Hırvat liderlere verdiği desteği daha sonra sürecin kendi iktidarını sarsmaya başladığını görmesi üzerine geri çekmişti. Ayrıca Edvard Kardelj reformlara devam edilmesini istiyor ve Yugoslavya’yı bir konfederasyon haline getirmeyi düşünüyordu.²⁷⁰

Sırp siyasetçiler ise Yugoslavya’nın konfederalleştirilmesine karşıydılar. Ancak Sırbistan İkinci Dünya Savaşı sırasında ve hatta 1937’den itibaren J. B. Tito ve Edvard Kardelj ikilisinin başlattığı anti-üniterist ve anti-merkeziyetçi politikaya karşı çıkacak yeterli bir güce sahip değildi. Çünkü bu konuda hem federasyon içerisinde “5’e karşı 1” durumuna getirilerek yalnız bırakılmış ve hem de Soğuk Savaş’ın iki kutuplu güç sistemi nedeniyle Yugoslavya’nın istikrarını bozacak hamleleri atamayacak bir duruma gelmişti. 1967-72 yılları arasında Sırp parti yöneticileri J. B. Tito’yu bloke etmeye çalıştılar ama bunda başarılı olamadılar. Sırbistan’ın federasyon içinde ve uluslararası alandaki hareket edemez durumunu kullanan J. B. Tito kendisinin Sırbistan tarafından marjinalize edilmesine izin vermedi ve Sırp liderlerini tasfiye etmeyi başardı. Bu nedenle Sırbistan; Yugoslavya’daki konfederalleşmeyi sağlayan 1974 Anayasasının Sloven Edvard Kardelj ve Hırvat J. B. Tito tarafından getirilmesini kabul etmek zorunda bırakıldı. Zaten Rus tipi bir merkeziyetçiliğe geri dönüşü J. B. Tito açısından mümkün değildi. Çünkü böyle bir geri dönüşün Stalin’in haklılığının kabul edilmesi demek olduğunu biliyordu. Merkeziyetçiliğe geri dönüş aynı zamanda özyönetimden vazgeçilmesi ve 1966’da tasfiye edilen Sırp Aleksander Ranković’in rehabilite edilmesi anlamına da

²⁶⁹ Jović ss. 161 – 162.

²⁷⁰ Koprivc, ss. 52 – 55.

gelirdi. Bu nedenle Sloven Edvard Kardelj'in öncülüğünde hazırlanan ve Yugoslavya'yı (kon)federalleştiren yeni anayasa 2 Şubat 1974 tarihinde kabul edildi. Yeni anayasayla cumhuriyetlerin ve otonom bölgelerin egemenliği artırıldı ve cumhuriyetler birer ulus-devlet haline getirildi. Federe cumhuriyetlerin sahip olduğu egemenlik federal yönetimin sahip olduğundan fazlaydı. Zaten federe cumhuriyetler anayasanın 3. maddesinde açıkça devlet olarak tanımlanmışlardı. Kosova ve Voyvodina otonom bölgelerine bu statü verilme de federal düzeyde onlara da federe cumhuriyetlerle eşitlik sağlanmıştı.²⁷¹

1974 Anayasasının kabul edilmesinden yaklaşık bir yıl sonra Sırbistan yönetimi anayasanın revize edilmesini talep etmeye başladı ve özellikle Voyvodina ve Kosova'nın statüsünün değiştirilmesi konusunda ısrarcı oldu. Sırlara göre 1974 Anayasası Sırbistan'da iki otonom bölge kurarak Sırbistan'ın siyasi ve toprak bütünlüğünü bozmuştu. Bu bağlamda Sırbistan, Kosova ve Voyvodina arasında bir tartışma ortaya çıktı. 1977 Temmuzunda Sırbistan, Kosova ve Voyvodina liderleriyle görüşen J. B. Tito otonom bölgelerin konumlarının anayasada belirlendiği şekliyle korunması gerektiğini söyledi. J. B. Tito anayasanın Sırların talepleri doğrultusunda revize edilmesi yönündeki girişimi engellemiş ve Sırların bu konuda bir tartışma başlatmasının önüne geçmişti.²⁷²

Ancak 1979'da Edvard Kardelj'in ve ardından 1980'de J. B. Tito'nun ölümünden sonra Sırbistan 1974 Anayasasını revize etmek üzere yeniden harekete geçti. Bu bağlamda anayasaya karşı siyasi kampanyasını 1981'de Kosova'da ortaya çıkan Arnavut gösterilerini bahane ederek başlattı. Demokratik merkezîyetçilik ve çoğunluğa dayalı oy kullanma ilkelerinin yeniden geçerli hale gelmesini isteyen Sırlara göre eğer merkezîyetçi bir Yugoslavya mümkün değilse o zaman Sırların da herhangi bir Yugoslavya'ya ihtiyaçları yoktu. Özellikle Sırbistan'ın üç federe yönetime bölünmüş olması büyük bir tepkiyle karşılanmaktaydı.²⁷³

²⁷¹ Dušan Bilandžić, "Geneza Ideje o Ustavu 1974. Godine", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 21, N. 4, (Prosinac 1984), ss. 73 – 77.

²⁷² Jović, ss. 169 – 170.

²⁷³ Sabrina P. Ramet, *Balkanski Babilon*, Çev. Ines Krauth ve Gordana Visković, Alinea, Zagreb, 2005, ss. 49 – 51.

Yugoslavya, 1980'lerde ekonomik bir krize girdi. 1984'te Yugoslav sanayi üretimi % 7 oranında düştü. Avrupa'da ise aynı oran % 5 artmaktaydı. 1987 yılında işsiz sayısı 1 milyondan 1.200.000'e yükseldi. 1979'da Yugoslavya'nın dış ticaret açığı 7,225 milyar dolara ulaştı. 1971'de 1,2 milyar dolar olan dış borç 1980'de 20 milyar doların üzerine çıktı. 1979-84 arasında yaşam standardı % 34 oranında; emekli maaşları ise % 40 oranında düşmüştü. Faiz oranları 1975'de % 5,8 iken bu oran 1981'de % 16,8'e kadar yükseldi. Slovenya'daki işsizlik oranı % 1.4 iken Kosova'da bu oran % 24'tü.²⁷⁴ Az gelişmiş federe cumhuriyetler ekonomik krizden çıkışı daha fazla dayanışma ve federal fonların kullanılması yoluyla mümkün görürken Hırvatistan ve Slovenya piyasa kurallarının işletilmesini ve fiyatların siyasi kararlara göre değil tamamen piyasaya göre belirlenmesini istiyorlardı. Bu iki cumhuriyet az gelişmiş cumhuriyetler için oluşturulan fonlara % 60 oranında katkı yapmaktaydı. Yugoslavya'da yaşam standartlarının düşmesine rağmen sosyal huzursuzluklar görülmüyordu. Çünkü yurtdışında çalışma, uzun süreyle sağlık raporu alma, iş yerinde malzeme çalıını gibi şeylerle insanlar kendi açıklarını kapatabiliyorlardı. Diğer taraftan ülkede yolsuzluk da artmaktaydı.²⁷⁵

Başlangıçta Yugoslavya'da siyasi değil ekonomik bir krizin olduğundan bahsediliyordu. Fakat kısa sürede siyasi sistemin işlevsel olmadığı ve siyasi bir krizin de yaşandığı kabul edildi. J. B. Tito'nun ölümünden sonra Yugoslavya Komünistler Birliği'nin ilk kongresi Mayıs 1982'de Belgrad'ta gerçekleştirilmiş ve bu kongrede karşılıklı ağır suçlamalar yapılmıştı. Sırlar devletin (kon)federalleşmesinden duydukları rahatsızlığı açıkça dile getirmişlerdi. 1981 yılında Kosova'da yapılan gösterilerde Arnavutların Kosova'nın federasyon içerisinde cumhuriyet statüsünü kazanmasını talep etmeleri Sırları daha fazla öfkelenmişti. Göstericiler ve polis arasında yaşanan çatışmalar sonucunda Kosova'daki gerilim artmış ve ordu müdahale etmek durumunda kalmıştı.²⁷⁶ Kosova sorunu Büyük Sırbistancı çevreleri harekete geçirdi. Sırp Bilimler ve Sanatlar Akademisi'nin 1984 yılındaki toplantısında Antonije Isaković devletin adının Yugoslavya Cumhuriyeti olarak değiştirilmesini istedi. Bu dönemde Belgrad Sırlar tarafından demokratik hareketin kalesi olarak görülürken Zagreb Titoizmin ve Stalinizmin üssü

²⁷⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 492 – 493.

²⁷⁵ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 582 – 583.

²⁷⁶ Gordona Božić, "The Communist Ideological Legacy and Serb – Albanian Relations in Kosovo", *Nationalities Papers*, Vol. 37, N. 1, 2009, ss. 38 – 39.

olarak kabul ediliyordu. Kosova ve Voyvodina'nın Sırbistan içerisindeki anayasal konumlarının tartışmaya açılması Yugoslav federalizminin tartışmaya açılmasını da beraberinde getirdi.²⁷⁷

Bu bağlamda 1986 yılında Sırp Bilimler ve Sanatlar Akademisi tarafından ilan edilen memorandum kamuoyunu harekete geçirdi. Bu memorandum yeni bir Sırp ulusal programı olarak formüle edilmişti. Memorandum yanlıları Sırbistan'ın İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik ve siyasi olarak ayrımcılığa uğradığını ve Yugoslav komünistlerinin Sırpıları merkezîyetçi ve baskıcı bir ulus olarak kodifiye ettiklerini düşünüyorlardı. Onlara göre Yugoslavya'da yürütülen "Sırp karşıtı" kampanyanın temel nedeni Hırvat ve Sloven komünistlerdi. Bunlar siyasi güç elde ederek Kosova ve Voyvodina'nın Sırbistan'dan ayrılmasına neden olmuşlar ve Sırp kültürünü ortadan kaldırmışlardı. Hırvatistan'daki Sırpıların da bu süreçte anayasal haklarından mahrum bırakılarak asimilasyonla karşı karşıya kalmışlardı. Memorandum yanlıları 1974 Anayasasının revize edilmesini ve Kosova ve Voyvodina'nın yeniden Sırbistan'ın bir parçası haline getirilmesini istiyorlardı. Sırp entelektüeller Sırpıların yapılan haksızlıklardan bahsederek Yugoslavya'yı bir tartışma konusu haline getirdiler. Onlara göre öncelikle Sırbistan'ın birliği gerçekleştirilmeli ve eğer bu mümkün değilse Sırpıların yaşadığı Hırvatistan ve Bosna-Hersek topraklarını da içine alacak bir biçimde bütün Sırpıların birleşmesi sağlanmalıydı. Sırp yazar Dobrica Ćosić de Kosova'nın Sırbistan'ın hayati sorunu olduğunu ve bu sorunun çözülmemesinin Yugoslavya'nın varlığını Sırbistan açısından anlamsız bir hale getirdiğini belirtti. Aslında Sırbistan'da propaganda makinesi çalışmaya başlamış ve bu bağlamda özellikle "Kosova miti" yeniden canlandırılmıştı. J. B. Tito'nun baskısından kurtulmuş olan Büyük Sırbistancılar Sırbistan'ın geçmişi hakkında olumsuz bir resim oluşturmaya başlamışlardı. Sırpıların açısından Yugoslavya'nın de facto olarak bir konfederasyon haline getirilmesi aynı zamanda Sırbistan'ın parçalanması anlamına gelmekteydi. Sırpıların siyasal birliği Yugoslavya içerisinde imkansız bir hale getirilmiş ve böylece Sırpıların yüzyıllardır süren tüm Sırpıların tek bir devlet çatısı altında birleştirilmesi projesi suya düşmüştü. Aslında tüm bu süreçte Ilija Garašanin, Nikola Pašić ve Draža

²⁷⁷ Ramet, *Balkanski Babilon*, ss. 42 – 45.

Mihailović'ten itibaren sürdürülen Büyük Sırbistancı politika yeniden hayata geçirilmişti.²⁷⁸

1980'lerin ortasından itibaren Sırbistan'da 1974 Anayasasına karşı sistemli bir saldırı yapılmakta ve birçok yayın organında Sırbistan'ın Yugoslavya'daki konumuyla ilgili yazılar çıkmaktaydı. 1974 Anayasasının kabul edilmesinin Kominternin Yugoslavya'yı yıkma planının bir parçası olduğu ve bu anayasayla cumhuriyetlerin devletlere dönüştürüldüğü belirtiliyordu. Federe cumhuriyet sınırlarının da ne ulusal ne de tarihi olduğu sadece diğer cumhuriyetlerde yaşayan Sırpların haklarının gasp edildiği söyleniyordu. J. B. Tito döneminde yazılması mümkün olmayan konularda makaleler çıkmaya başlamıştı. Örneğin Sırbistan'ın zayıflatılması amacıyla 1945'den 1951'e kadar sanayinin Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a kaydırıldığı ve Dalmaçyalı Hırvatların ve Karadağlıların aslında Sırp olduğu şeklindeki argümanlar gündeme getirilmekteydi. Tarihçi Milorad Ekmečić ulusun en önemli kriterinin dil olduğunu ve bu nedenle stokavca lehçesiyle konuşan Hırvatların ve Bosnalı Müslümanların Sırp olduğunu söylüyordu. Diğer taraftan Hırvat Ustaşa devleti döneminde Sırlara soykırım yapıldığı düşüncesi Vasilije Krestić gibi tarihçilerin kitaplarına konu olmaktaydı. Sırbistan'ın 1974 Anayasasının revize edilmesi yönündeki talepleri sadece federasyonu oluşturan 8 federe yönetimin ortak kararıyla gerçekleştirilebilirdi. Ancak diğer federe yönetimler Sırbistan'ın anayasanın revize edilmesi yönündeki taleplerini Büyük Sırbistan planının gerçekleştirilmesi olarak gördükleri için Sırbistan'ın bu isteklerini reddettiler. Aslında cumhuriyetler arasında Sırbistan'ın talepleriyle ilgili olarak farklı düşünceler de bulunmaktaydı. Örneğin Makedonya, Sırbistan'ın Kosova konusundaki taleplerini haklı bulmakta ama cumhuriyetlerin egemenliklerinin sınırlandırılmasına karşı çıkmaktaydı. Makedonya'nın bu görüşte olmasının en önemli nedeni kendi topraklarında da önemli bir Arnavut nüfusun bulunması ve Kosova'nın statüsünün kendi içerisindeki Arnavutlara örnek teşkil edebileceğini düşünmesiydi. Bosna-Hersek ve Hırvatistan, Sırbistan'ın taleplerini tamamen reddediyorlardı. Slovenya ise Sırbistan'ın yeniden merkeziyetçiliğe dönüş çabasına

²⁷⁸ Dragutin Pavličević, "Dva Stoljeća Veliko Srpskih Težnji Prema Hrvatskoj 1793 – 1993.", *Društvena Istraživanja*, Vol. 2, N. 2 – 3 (4 – 5), (March 1993), s. 283.

kendi ulus devletini ortadan kaldıracakı gerekçesiyle sert bir biçimde muhalefet etmekteydi.²⁷⁹

Anayasanın revize edilmesi için başlangıçta Sırp komünist Ivan Stambolić'in başında bulunduğu Sırbistan parti yönetimi federal düzeyde ve cumhuriyetler düzeyinde bazı görüşmeler gerçekleştirdi. 1983-87 yılları arasında yapılan bu görüşmelerde Sırplar eski merkeziyetçi düzene geri dönülmesi talebini diğer federe yönetimlere kabul ettirmeye çalıştılar. Sırp yönetimi bu süreçte 1986 Memorandumunu kınamış ancak memorandumdaki düşüncelerin propagandasının yapılmasına ses çıkarmamıştı. Sırp Ortodoks Kilisesi de bu noktada devreye girerek kitleleri harekete geçirmeye başlamıştı. J. B. Tito'ya yönelik eleştiriler daha yüksek bir sesle dile getiriliyor ve J. B. Tito önderliğindeki Partizanların savaşta işgalcilerden çok Çetniklere karşı mücadele ettikleri söyleniyordu. Çetnik lideri Draža Mihailović'in bir kahraman olduğu ve faşizme karşı mücadele ettiği düşünülmekteydi.²⁸⁰ “*Yugoslavya'yı korumak*” adına harekete geçen Büyük Sırbistancılar eski merkeziyetçi düzeni geri istiyorlardı. Burada aslında “*Hangi Yugoslavya*” diye bir soru sormak gerekir. Çünkü Hırvat ve Slovenlerin Yugoslavya'dan anladıkları şey Sırplarla aynı değildi. Hırvat ve Slovenlerin tercihi açık bir biçimde (kon)federal bir Yugoslavya'ydı. Oysa Sırplar kendi denetimlerinde merkeziyetçi bir Yugoslavya'yı istiyorlardı. Dolayısıyla herkesin kendine göre anladığı ve yorumladığı bir Yugoslavya vardı. Ancak var olan Yugoslavya da Slovenlerin ve Hırvatların tarihsel bir süreklilik içerisinde istedikleri gibi 1974 Anayasasıyla oluşturulmuş olan (kon)federal Yugoslavya'ydı. 1983-87 yılları arasında Sırp yönetiminin anayasanın revize edilmesi konusunda diğer cumhuriyetlerle yaptıkları görüşmelerin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Sırbistan Komünist Partisi içerisinde Ivan Stambolić'in yerine yeni bir ismin göreve gelmesi gerektiği yönünde bir eğilim ortaya çıktı. Bu noktada Slobodan Milošević ön plana çıkmaya başladı. 1987 sonbaharında Sırbistan partisi merkez komitesinin VIII. oturumunda Milošević'in 1986 memarondumuyla da uyumlu olan saldırgan politikasını savunan grup güçlenerek kısa sürede diğer grupları devre dışı bıraktı. Bu şekilde 1987 yılında Sırbistan Komünist Partisi merkez komitesi başkanlığına getirilen Milošević daha saldırgan bir strateji izlemeye başladı ve Kosova'da yaşayan

²⁷⁹ Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 421 – 423.

²⁸⁰ Ramet, *Balkanski Babilon*, ss. 46 – 48.

Sırpların kitlesel mitingler düzenlemesine destek verdi. Bu mitinglerde “karşı-devrimci” Arnavutlarla hesaplaşılması gerektiği söyleniyordu. Slobodan Milošević’in saldırgan yöntemlerini benimsemeyen parti üyeleri tasfiye edildi. Milošević’in parti içerisinde başlattığı bu tasfiye sürecine “*antibürokratik devrim*” adı verildi.²⁸¹ Milošević, iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Büyük Sırbistan’ı kurmak üzere harekete geçti. Önce Sırp devlet birliğini gerçekleştirmek için Kosova ve Voyvodina’nın otonomisini ortadan kaldırdı. Ondan sonra tüm Yugoslavya uluslarına sadece Sırpların domine ettiği bir devlet merkeziyetçiliğini kabul ettirmeye kalkıştı ve bu hedefini gerçekleştirmek için gittikçe güçlenen Sırp milliyetçi hareketini kullandı. Milošević, Yugoslavya’yı kurtarmak adına harekete geçtiğini ilan ettiğinde Yugoslav ordusunun ve Yugoslav üniteristlerinin desteğini almış ve onları kendi hedefleri doğrultusunda kullanmaya başlamıştı. Soğuk Savaş düzeni hala devam ettiği için bu dönemde hem Batı hem Doğu bloku J. B. Tito döneminde olduğu gibi Yugoslavya’nın birliğini savunmaya devam ediyordu. Milošević bu durumu önemli bir argüman olarsak sık kullandı ve Yugoslavya’yı koruma yönündeki politikasını bu şekilde meşrulaştırdı. Ancak Milošević’in korumak üzere yola çıktığını söylediği Yugoslavya Slovenler ve Hırvatların savunduğu Yugoslavya değildi. Slobodan Milošević 1988 Temmuzunda önce Voyvodina yöneticilerine müdahale etti. Ancak Voyvodina’nın otonomisini savunan yöneticiler pozisyonlarını korumayı başardılar. Bunun üzerine organize mitinglerin düzenlemesine devam edildi ve bunlara “*gerçekler hakkında mitingler*” adı verildi. Çünkü bu mitingler yoluyla bölge yönetimlerinin istikrarsızlaştırılarak müdahaleye açık bir hale getirilmesi hedefleniyordu. Yeni bir miting dalgası sonucunda 6 Ekim 1988’de Voyvodina yönetimi düşürüldü ve Milošević’e bağlı yeni bir yönetim göreve getirildi. Voyvodina’nın otonomisinin kaldırılmasına karşı çıkan yaklaşık 1000 kişi hemen tasfiye edildi. 7 Ekim 1988’de Milošević yine miting yöntemleriyle bu sefer Karadağ’daki hükümeti düşürmeye kalkıştı ancak başarılı olmadı.²⁸² Bu gelişmeler yaşanırken Yugoslavya Komünistler Ligi Sırp politikasına karşı çıktığını resmen ilan etti. Ancak Milošević izlediği politikadan vazgeçmek niyetinde değildi ve 17 Kasım 1988’de Belgrad’ta büyük bir miting düzenledi. Sırbistan’ın çeşitli bölgelerinden gelen yaklaşık 1 milyon kişinin katıldığı bu mitingte bir konuşma yaparak Sırp milliyetçi dalgasını arkasına aldı. 10-11 Ocak 1989’da Karadağ’da yeniden düzen-

²⁸¹ Guzina, s. 103.

²⁸² Ramet, *Tri Jugoslavije: Izgradnje Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, ss. 423 – 428.

lenen mitinglerden sonra Karadağ hükümeti düşürüldü ve Karadağ Sırbistan'ın bir uydusu haline getirildi. En sonunda sıra Kosova'ya gelmiş ve Kosova üzerindeki baskı sürekli artırılarak aşamalı bir biçimde Kosova'nın otonomisi de kaldırılmıştı. Sırp politikasına karşı çıkan Arnavut yöneticiler tasfiye edildi. Bunun üzerine Trepçe'deki madden işçileri açlık grevi başlattı ve Priştine sokaklarında 500.000 kişinin katıldığı büyük bir gösteri yapıldı. Ancak Sırp baskısı Arnavut direnişini kırdı. Kosova ve Voyvodina yönetimlerinin tasfiyesinden sonra 28 Mart 1989'da Sırbistan Meclisi anayasa maddelerinde bir değişiklik yaptı. Aslında bir değişiklikten çok neredeyse yeni bir anayasa getirilmişti. İki otonom bölgenin kurucu bölge statüsü resmen sona erdirildi ve bu bölgeler Belgrad yönetimine bağlandı. Slobodan Milošević böylece planının ilk bölümünü gerçekleştirmiş ve Sırp devletinin siyasal birliğini sağlamıştı.²⁸³ Bundan sonra Büyük Sırbistan düşüncesini gerçekleştirmek için planının ikinci aşamasına geçti. Aslında Milošević'in izlediği bu politika tarihte Sırp Çetniklerinin izlediği politikaya benzemekteydi. Çünkü Çetniklerin de hedefi önce Sırbistan'ın güneye doğru (Kosova ve Makedonya) genişlemesini sağlamak ve bunu gerçekleştirdikten sonra Büyük Sırbistan'ı kurabilmek için batıya yani Bosna-Hersek ve Hırvatistan'a doğru yönelmekti. Dolayısıyla Milošević'in politikası Çetniklerin izlediği politikaların bir devamıydı. Voyvodina ve Karadağ hükümetlerinin düşürülmesi ve Kosova'da olağanüstü hal ilan edilmesi Milošević'in hedeflerine ulaşmak için şiddeti ve demokratik olmayan yöntemleri kullanmaktan çekinmediğini göstermişti. Bu süreçte tamamen Stalinist bir yöntem kullanmıştı. Slobodan Milošević 1989 Mayıs'ında Sırbistan devlet başkanlığına seçildi. Kosova Savaşı'nın 600. yıldönümünde Kosova'da yaptığı konuşmada Sırbistan'ın önünde büyük mücadeleler bulunduğunu ve bu mücadeleler için silahların kullanılabileceğini söyledi. Bu aslında Büyük Sırbistan'ın kurulması için yola çıkıldığını ve bunun için savaşın gözönüne alındığını göstermekteydi. Bu noktadan sonra Hırvatistan'daki Sırlar da organize olmaya ve mitingler düzenlemeye başladılar. İlk olarak 8-9 Temmuz 1989'da Hırvatistan'daki Knin kentinde Kosova Savaşı'nın 600. yılını anma bahanesiyle bir miting düzenlendi. Knin'deki Kosova Savaşı'nı anma törenlerine Hırvatistan Komünist

²⁸³ Ramet, *Balkanski Babilon*, ss. 356 – 359.

Partisi yönetimi tepki göstermiş ancak yine de Hırvat topraklarında Sırp mitinglerinin yapılmasını engelleyememişti.²⁸⁴

Yugoslavya Komünistler Birliği merkez komitesi içerisinde Milošević'e yakın olan bir grup partinin olağanüstü kongresinin düzenlenmesi için bir çağrı yaptı. Bu gruptakiler olağanüstü kongrede parti yönetimini ele geçirebileceklerini ve ordunun desteğini alarak "demokratik merkeziyetçilik" adı altında diğer federe cumhuriyetlerde Sırp politikasına karşı çıkan tüm üyeleri kontrol altına alabileceklerini düşünüyorlardı. Kongrenin 20-22 Ocak 1990 tarihleri arasında Belgrad'ta yapılmasına karar verildi. Bu kongrede Komünistler Birliği'nin yeniden yapılandırılması konusunun görüşülmesi planlanmıştı. Bu arada Sırp mitingleri Yugoslavya'nın her tarafına yayılmıştı. Yugoslavya Krallığı'nın kuruluş yıldönümü olan 1 Aralık 1989 tarihinde Slovenya'nın başkenti Ljubljana'da büyük bir miting yapılmasına karar verilmiş ve Sırbistan, Karadağ, Voyvodina ve Kosova'dan toplanan Sırp'ların Ljubljana'daki mitinge götürülmesi kararlaştırılmıştı. Ljubljana'da miting yapılacağı haberi üzerine Sloven yönetimi mitingin yapılmasını yasakladığını bildirdi. Bunun üzerine Sırbistan yönetimi Slovenya'ya ekonomik ambargo uygulanmasına karar verdi. Aslında bu ambargonun başlaması Yugoslavya'nın da dağılmaya başlaması anlamına geliyordu. Sırbistan'da Sloven ürünleri boykot edildi. Birçok şirket Sloven şirketleriyle olan iş antlaşmalarını iptal etti. Ayrımcı ve dışlayıcı politikalar Hırvatistan'a da uygulandı. Voyvodina, Kosova ve Karadağ hükümetlerinin düşürülmesinde kullanılan ve başarılı olan mitingler sıra diğer cumhuriyetlerdeki yönetimlerin düşürülmesine gelindiğinde başarılı olamadılar. Bu nedenle miting politikasına son verildi.²⁸⁵

Bu sırada Doğu Avrupa komünist rejimlerinin çöküşünün hızlanması Yugoslavya'daki federe cumhuriyetler arasında bağımsızlık ve demokrasi ile merkeziyetçilik ve Sırp hegemonisi arasında bir tercih yapma zamanının geldiğini göstermişti. Slobodan Milošević, federe cumhuriyet yönetimlerini disipline etmek için Yugoslavya Komünistler Ligi'nin 14. Olağanüstü Kongresi'nin iyi bir fırsat yaratacağını düşünüyordu. Bu kongrede birbirine karşıt iki akım ortaya çıkmıştı. Hırvatistan ve Slovenya Yugoslavya Ko-

²⁸⁴ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 492 – 493.

²⁸⁵ Davor Pauković, "Posljedni Kongres Saveza Komunističke Jugoslavije: Uzroci, Tijek i Posljedice Raspada", *Suvremene Teme: Međunarodni Časopis za Društvene i Humanističke Znanosti*, Vol. 1, N. 1, (Prosinac 2008), ss. 21 – 23.

münistler Birliği'nin dönüşüme uğratılmasını istiyorlardı. Sırbistan ise merkeziyetçi bir partinin yeniden kurulmasından yanaydı. Kongre süresince Sırp ve Karadağlı delegeler Sloven ve Hırvat delegelere sözlü sataşmalarda bulundular. Kongrede bir uzlaşma sağlanamaması üzerine Sloven delegeler kongreyi terketti. Ardından Hırvatlar da aynı şeyi yaptı. Kongrenin dağılması aynı zamanda Yugoslavya'nın dağılması anlamına geliyordu.²⁸⁶

Yugoslavya Komünistler Birliği'nin parçalanması ülkede çok partili siyasal yaşamın kurulmasının yolunu açtı. Sırbistan ve Karadağ dışındaki diğer federe cumhuriyetlerde yapılan serbest seçimlerde komünistler başarısızlığa uğradılar. 1989 yılının başından itibaren Hırvatistan'da muhalefet partileri kurulmaya başlanmış ve Hırvatistan Sosyal-Liberal Partisi ve Hırvatistan Demokratik Birliği (*Hrvatska Demokratska Zajednica - HDZ*) gibi partiler siyasal yaşamdaki yerlerini almışlardı. Hırvatistan'da yapılan seçimlerde HDZ oyların % 41,9'unu alarak birinci parti oldu. İlk serbest seçimlerden sonra çok partili Hırvat Meclisi 30 Mayıs 1990 tarihinde toplandı. 25 Temmuz 1990'da anayasada değişiklikler yapılarak Sosyalist Hırvatistan Cumhuriyeti ifadesindeki sosyalist ibaresi kaldırıldı. Hırvatistan bayrağındaki kıızılyıldız da kaldırılmış ve Hırvatistan'ın tarihi bölgelerini sembolize eden yeni bir bayrak kabul edilmişti. Yugoslavya federal anayasası değiştirilmediği halde tüm cumhuriyetlerde yeni bir siyasal duruma geçilmişti.²⁸⁷ Aslında Soğuk Savaş düzenin Avrupa'da sona eriyor olması bu değişikliklerin yapılabilmesini mümkün kılmıştı. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Sırbistan özellikle Hırvatistan'ı hedefe oturtarak Zagreb'teki komünist olmayan yeni yönetimin Hırvat Ustaşaların mirasçısı olduğunu ve bu yönetimin Sırp karşıtı hedeflerinin bulunduğunu iddia etmeye başladı. Diğer taraftan Yugoslav ordusu da Hırvat yönetiminin elindeki savunma birliklerini dağıtarak komünist olmayan Hırvat yönetimini düşürmek için harekete geçti. 1990 Ağustosunda Hırvatistan'ın Knin bölgesinde Sırpların faaliyetleri başladı ve Milošević yanlısı Sırp Demokrat Partisi silahlı köylü birlikleri meydana getirdi. Knin'e

²⁸⁶ Pauković, ss. 30 – 33.

²⁸⁷ Ivo Goldtein, *Dvadeset Godine Samostalne Hrvatske*, Novi Liber, Zagreb, 2010, ss. 61 – 62.

giden tüm yollar kapatılarak Zagreb’e karşı ayaklanma hazırlıklarına başlanmış ve Sırp nüfusun yoğun olduğu yerlerde savaş durumu ilan edilmişti.²⁸⁸

Bu sırada Yugoslavya devlet başkanlığı prezidyumunda çoğunluğu ele geçirmek isteyen Milošević sahip olduğu 4 oyu (Sırbistan, Karadağ, Vojvodina ve Kosova) 5’e çıkarmak için Bosna-Hersek üzerinde baskı yapmış ve bu cumhuriyetin kendisini desteklemesini istemişti. Ancak bunu başaramadı ve prezidyumda çoğunluğa ulaşamayarak ülkede ordunun denetiminde olağanüstü hal ilan ettiremedi. Polis ve ordudaki gücüne güvenen Slobodan Milošević diğer cumhuriyetlerle herhangi bir uzlaşma yoluna gitmemiştir.²⁸⁹ Sırp milliyetçiliğinin yükselmesi Slovenya, Hırvatistan, Makedonya ve Bosna-Hersek’teki milliyetçilikleri de güçlendirdi.

1974-1991 yılları arasında Hırvat yönetimi açısından Hırvatistan nüfusunun % 12-15’ini oluşturan Sırp’ların nasıl bir tutum izleyeceği önemli bir konuydu. Bu dönemde izlenecek Sırbistan karşıtı bir politika Hırvatistan Sırp’larını harekete geçirebilir ve bu durum Hırvatistan’ı güç bir durumda bırakabilirdi. Bu nedenle gerilimin artmaması için Hırvat yöneticiler en iyi seçenek olarak bu süreçte 1974 Anayasasının varlığını devam ettirmesi yönünde bir politika izlemişlerdi. Bu konuda Hırvat politikacılar arasında genel olarak bir uzlaşma bulunuyordu. 1971-72’den sonra Hırvatistan “*siyasi bir sessizliğe*” bürünmüştü.²⁹⁰ Çünkü Büyük Sırbistancı eğilimlerin güçleniyor olması kendi içerisinde önemli bir Sırp nüfusu barındıran Hırvatistan’ı oldukça endişelendirmekteydi. Bu nedenle Hırvatistan federasyon düzeyinde geri plana çekilerek Sırbistan ile karşı karşıya kalmak istememiş ve Büyük Sırbistancılarla mücadeleyi bu dönemde Slovenya üstlenmişti. Bunun anlaşılır bir nedeni vardı. Çünkü Ustaşa geçmişi ve 1971 Hırvat Baharı sürecinden sonra harekete geçmesi Hırvatistan’ı Büyük Sırbistancıların hedef tahtası haline getirebilirdi. Ancak Milošević’in iktidara gelmesinden sonra Hırvatistan kaçınılmaz bir biçimde Sırbistan ile karşı karşıya gelmek durumunda kaldı.

22 Aralık 1990’da kabul edilen ve Noel Anayasası olarak bilenen yeni Hırvatistan Anayasasında “*Hırvatistan Hırvat ulusunun ulusal devleti ve aynı zamanda diğer ulusların*

²⁸⁸ Nikica Barić, *Srpska Pobuna u Hrvatskoj*, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb, 2005, ss. 87 – 91.

²⁸⁹ Jović, s. 464 – 466.

²⁹⁰ Jović, s. 481 – 484.

ve azınlıkların devletidir” şeklindeki ibareyle Hırvat ulusunun Hırvatistan’ın egemenliğinin sahibi olduğu ilan edildi. 19 Mayıs 1991’de düzenlenen bağımsızlık referandumu sonucunda % 93,24 oy oranı ile Yugoslavya’dan ayrılma kararı alındı. Referandum sonrası Hırvatistan Cumhuriyeti Meclisi 25 Haziran 1991’de Slovenya ile aynı günde bağımsızlık kararını aldı. 25 Temmuz 1991’de Hırvatistan’ın sınır bölgelerinde yaşayan Sırlar ayaklandılar ve Sırların yoğun olduğu yerlerde Zagreb’in egemenliğini tanımadıklarını belirterek Sırbistan, Karadağ ve Yugoslav ordusunun da desteğiyle Hırvatistan sınırları içerisinde ayrı bir siyasi otonom birim olan “Republika Srpska Krajina”nın kuruluşunu ilan ettiler.²⁹¹

²⁹¹ Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, ss. 592 – 593.

SONUÇ

“Birinci ve İkinci Yugoslavya’da Hırvat Sorunu” başlığını taşıyan bu çalışmada Hırvatların Yugoslav devletlerinin federalleşmesi için verdikleri siyasi mücadele anlatılmıştır. Çok uluslu bir devlet olan Yugoslavya’da federalizm yanlısı Hırvatlar ile merkezîyetçilik yanlısı Sırlar arasında devletin siyasi yapısının belirlenmesi konusunda ortaya çıkan temel anlaşmazlık ülkede siyasal kriz yaratmış ve bu durum Soğuk Savaş’ın sona ermesinden sonra 1991 yılında Yugoslavya’nın dağılmasında belirleyici olmuştur.

XIX. yüzyılda çok uluslu Habsburg Monarşisi yönetimi altında yaşayan ve idari-siyasi olarak parçalanmış olan Hırvatistan’ın ulusal birliğinin sağlanabilmesi ve Hırvat toprakları üzerindeki Macar ve İtalyan taleplerinin engellenebilmesi için diğer Güney Slavlarla/Yugoslavlularla işbirliği yapılarak Yugoslav federe devletinin kurulması yönünde bir program ortaya koyan Hırvat milliyetçileri bu şekilde XX. yüzyılda kurulan Yugoslav devletlerinin siyasi yapısının nasıl olması gerektiği konusundaki Hırvat taleplerine de düşünsel ve siyasal bir çerçeve oluşturmuşlardır. Hırvatlar tarafından formüle edilen federal Yugoslavya programı aynı zamanda Osmanlıların Balkanlarda ilerlemesiyle birlikte Hırvatistan topraklarına gelip yerleşmiş olan ve zamanla Hırvatistan nüfusunun % 12 – 15’ini oluşturan Sırların da, Yugoslavcılık düşüncesi yardımıyla, Hırvatistan’a entegrasyonunu amaçlamıştır. Ancak 1878 yılında Sırbistan’ın uluslararası alanda bağımsız bir devlet olarak tanınmasından sonra Belgrad yönetimi ortaçağdaki “Sırp Çarlığı”nın (1346 – 1371) yeniden canlandırılmasına dayanan Büyük Sırbistan planını gerçekleştirmek için bir politika izlemeye başlayınca bu politika Hırvatistan Sırları arasında destek görmüştür ve dolayısıyla Macar ve İtalyan taleplerine ilave olarak Hırvatistan toprakları üzerinde Büyük Sırbistancılar da hak iddia etmiş ve Hırvatistan Sırlarını Büyük Sırbistan’a dahil etmek üzere bir politika izlemişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Hırvat politikacılar savaşın sonunda Hırvat topraklarının başka devletler tarafından paylaşılmaması için Hırvatistan’ın Sırbistan Krallığı ile birlikte kuracağı bir Yugoslav devletine katılmasını gerekli görmüşler ve 1918 yılında Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı’nın kurulabilmesi için çalışmışlardır. Hırvatların siyasi ve ekonomik bakımdan güçsüz olmaları tek başlarına bağımsız bir devlet kurmalarını mümkün kılmamaktaydı. Ancak 1918’de kurulan Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı (1929’dan sonra Yugoslavya Krallığı) Hırvat ulusal entegrasyonunun sağlanması bakımından bir

özüm oluşturamamıştır. Çünkü Hırvatlar bu dönemde herşeyin kendi denetimlerinde olmasını isteyen ve merkezietçi bir devlet yapısı kuran Sırların engellemeleri ve baskılarıyla karşılaşmışlardır. Sırlar, 1918’de kurulan devleti bütün Sırların Belgrad yönetimi altında birleştiğı Büyük Sırbistan olarak kabul ettikleri ve merkezietçi bir devlet yapısını başta Hırvatlar olmak üzere diğerk Yugoslav uluslarına baskıyla kabul ettirmeye çalıştıkları için yeni devlet kurulduğı 1918 yılından yıkıldığı 1941 yılına kadar sürekli bir siyasal kriz içerisinde kalmış ve Sırların denetimindeki sözde parlamenter rejim döneminde başta Hırvatlar olmak üzere diğerk Yugoslav uluslarının talepleri görmezden gelinmiştir. Sırların bu politikayı izleyebilmelerinin temel nedeni iki savaş arası dönemde Batılı büyük devletlerin Avrupa’da güçlenen faşist ve komünist hareketlere karşı savaş sonrasında oluşturulan status quo’nun korunmasını istemelerinden kaynaklanan siyasal ortam olmuştur. Statükonun bozulmasını istemeyen Batılı devletler Yugoslavya Krallığı’nın dağılmasını tercih etmiyorlardı. Bununla birlikte Hırvatlar Sırların bütün engellemelerine rağmen devletin federalizm çerçevesinde örgütlenebilmesi için diğerk Yugoslav uluslarıyla birlikte “federalist bir blok” oluşturmaya çalıştılar. Ancak Sırlar Hırvatların meclis içerisinde federalist bir blok oluşturarak sayısal bir çoğunluk elde etmelerini sürekli olarak engellediler. Federalist Hırvat politikasını yürüten Köylü Partisi lideri Stjepan Radić üzerinde sürekli baskı uygulayan ve onu hapsederek ya da siyasi anlamda itibarsızlaştırarak meclisteki çalışmalara katılmasını engelleyen Belgrad rejimi bu şekilde federalist blokun oluşumunu engellemeye çalıştı. Nihayetinde Radić’in meclise gelmesi ve çalışmalarına başlaması üzerine Yugoslavya’daki Hırvat Sorunu’na bir çözüm bulunması ihtimali ortaya çıkmış ancak bu seferde Stjepan Radić Belgrad meclisinde bir Sırp vekilin sıktığı bir kurşunla öldürölmüştür. Sırlar Hırvat federalist taleplerini siyasal yollarla engellemekle kalmamış aynı zamanda bu talepleri dile getiren Hırvat politikacı Stjepan Radić’i de fiilen ortadan kaldırmışlardı.

Almanya ile İtalya’nın Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan ve aslında kırılgan olduğı daha sonra anlaşılan statükoyu bozmak üzere harekete geçmesi üzerine Belgrad yönetimini Hırvatlarla işbirliği olanağı aramaya itmiştir. Devletin 1918’de kurulmasından itibaren Hırvat taleplerini gözardı eden Belgrad rejimi savaş ihtimali üzerine Sırp iktidarının devamlılığını sağlamak üzere Hırvatlarla 1939 yılında anlaşarak ayrı bir “Banovina Hırvatistan”ı idari biriminin kurulmasını kabul etmiş ve böylece Yugoslavya Krallığı *de facto* olarak federalleştirilmiştir. Ancak bulunan bu çözüm de uzun ömürlü

olamamıştır. Çünkü yeni kurulan Banovina Hırvatistan'ına ilk ve en büyük itiraz yine Sırlardan gelmiş ve Sırp siyasetçiler bu antlaşmayla Hırvatistan'a fazladan toprak ve yetki verilerek Sırp siyasi birliğinin ortadan kaldırıldığını ve ülkede yeni bir Sırp sorunu yaratıldığını ileri sürmüşlerdir.

1941-45 yılları arasında devam eden İkinci Dünya Savaşı sırasında Yugoslav ulusları kendi ulusal planlarını gerçekleştirebilmek için harekete geçmiş ve bu savaş hali onlara planlarını gerçekleştirmek için bir fırsat yaratmıştır. Bu bağlamda Hırvatlar Almanların ve İtalyanların desteğiyle faşist bir Hırvat Ustaşa devleti kurarak yüzyıllardır süren Hırvatların kendi devletlerine kavuşmaları hedefini gerçekleştirmişlerdir. Hırvat Ustaşa devletinin yöneticileri bağımsız bir Hırvat devleti kurmak istiyorlardı ama bu devletin de aynı zamanda homojen bir devlet olmasını planlıyorlardı. Bu nedenle Hırvat Ustaşalar Hırvat ulusal entegrasyonunun gerçekleşmesinde bir engel oluşturduklarını düşündükleri Sırları yok etmeye ve sürmeye başladılar. Ustaşa devleti varlığını İkinci Dünya Savaşı koşullarına ve en önemlisi de Alman-İtalyan desteğine borçlu olan bir devletti. Diğer taraftan Sırlar da kendi Büyük Sırbistan planlarını gerçekleştirmek için Çetnik hareketini desteklemişler ve Sırp olmayan uluslara saldırarak Büyük Sırbistan'ı oluşturmak için harekete geçmişlerdi. Aslında hem Hırvat Ustaşa hem de Sırp Çetnik hareketi savaş koşullarında yaptıkları katliamlarla kendi programlarını hayata geçirmek için faaliyette bulunan faşist hareketlerdi. Savaş sırasında Yugoslavya'nın yeniden kurulması yönünde bir programa sahip olan komünistlerin denetimindeki Partizan hareketi; Çetniklerin ve Ustaşaların arkalarındaki desteği kaybetmelerinden sonra öne çıkarak savaştan sonra yeni bir Yugoslavya'nın kuruluşuna talip oldu. Partizanların güçlenmesindeki en büyük etken hem Mihver devletlerinin savaşı kaybediyor olması hem de Sırp Çetnik hareketini desteklemiş olan İngilizlerin bu desteği geri çekip Partizanlara destek vermeye başlamasıdır. Komünistlerin denetimindeki Partizanların yeni Yugoslavya'nın siyasal yapısı konusunda sahip oldukları siyasal program federalizme dayanmaktaydı. Federalizm programı da Yugoslavya Komünist Partisi içerisinde uzun yıllar devam eden mücadelelerden sonra baskın hale gelmiş ve federalist blok Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj tarafından partide başat bir güç haline getirilmiştir. 1944 Ekiminde Churchill ve Stalin arasında yapılan yüzdeler antlaşması Yugoslavya'daki etki alanının % 50 - % 50 olarak belirlenmesini sağlayarak savaştan sonra Sosyalist Yugoslavya'nın kuruluşunun yolunu açmıştır. Aslında bu yüzdeler antlaşması etki alanlarının belirlen-

mesinden çok Yugoslavya’da savaş öncesinde var olan ulusal sorunun çözülmesi için Yugoslav komünistlerine verilen bir fırsat olarak da yorumlanabilir. Çünkü Soğuk Savaş döneminde iki-kutuplu güç sistemi nedeniyle yeni bir statüko oluşmuş ve Yugoslavya’daki komünist liderler ve başta da Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj Yugoslav ulusal sorununu çözmek için yeni bir fırsat elde etmişlerdi. Yugoslavya Kralığı döneminde Sırların iktidarı kontrol etmelerinden ve bu iktidarı diğer Yugoslav uluslarıyla paylaşmak istememelerinden dolayı ülkedeki Hırvat sorununun çözümü mümkün olamamıştır. Ancak federalizm temelinde bir programa sahip olan Yugoslav komünistleri kendi iktidarı altında bu sorunu çözmek için harekete geçtiler ve yüzde-ler antlaşması onlara bu siyasi ortamı sağladı. Dolayısıyla bu antlaşma Yugoslavya’daki etki alanlarını belirlemekten çok Yugoslav komünistlere uluslararası güç dengesi yapısı içerisinde hareket alanlarını gösteren bir antlaşmaydı.

Federalist bir programa sahip olan Hırvat ve Sloven komünistler ülkede kendi programlarına uygun bir değişime gidebilmeleri için Sırların muhalefetini ortadan kaldırmak ya da etkisiz bırakmak zorunda olduklarını biliyorlardı. Bunun için iki yol izlediler. Birincisi Sovyetler Birliği ile Yugoslavya’nın yolunu ayırmak ve böylece Sırların arkasındaki Rus desteğini ortadan kaldırmak ikincisi de ülkede bir federalleşme süreci başlatabilmek için sosyalist özyönetim modelini uygulamaya sokarak devletin federalleşmesini ideolojik anlamda Sırların gözünde meşrulaştırmaktı. 1948’de Stalin ile ilişkilerin bozulması ve Yugoslavya’nın Kominform’dan çıkarılmasından sonra ülkedeki Stalinist-merkeziyetçiler hızla tasfiye edildi. Zaten bunların çoğu İkinci Dünya Savaşı’nın bitiminde savaşı Partizanların kazanacağını anlayan ve fırsatçı nedenlerle Partizan hareketi saflarına katılmış olan Sırp Çetniklerdi. Böylece Hırvat ve Sloven komünistler Kominform olayını hem Sırların arkasındaki Rus desteğini ortadan kaldırmak için hem de ülkedeki çoğu Sırp olan Stalinist-merkeziyetçileri tasfiye etmek için kullandılar ve kendi iktidarlarını sağlamlaştırdılar. Aslında J. B. Tito ve Edvard Kardelj Stalin ve Sovyetler Birliği ile bağları kopararak Sırların yüzyıllardır etkisi altında oldukları Ruslardan uzaklaştırılmasını sağladılar. Özellikle Sırlar üzerindeki Rus otokratik düşüncesinin etkisinin azaltılması bakımından Kominform olayı önemli bir köşe taşıdır. Ancak buna rağmen Sırların Rus düşüncesinden kopması kolay olamadı. Zaten Stalin’in Yugoslavya’yı Kominform’dan atmak için seçtiği tarih 28 Haziran’dı ve bu tarih Sırların 1389’daki Kosova Savaşı’nı simgeleyen bir tarihti. Böylece Stalin Sırlara arkalarında

duracağı mesajını vermişti. Ancak Hırvat ve Sloven komünistler ülke içerisindeki Stalinistleri hızlıca tasfiye ettiler ve bu süreçte Yugoslavya'nın başta ABD olmak üzere Batılı ülkelerle olan ilişkilerini geliştirdiler. Yugoslav komünist rejimi Batıdan hem askeri ve ekonomik yardım aldı hem de Sovyet baskısına karşı bu yardım sayesinde ayakta kalabildi. Bu arada iki-kutuplu güç sistemi nedeniyle zaten Sovyetler Birliği'nin Yugoslavya'ya yönelik askeri bir müdahalesi de mümkün olamadı. Çünkü ne Batı ve ne de Doğu bloku Yugoslavya nedeniyle ilişkilerini gerginleştirmek ya da bir savaşa girmek niyetinde değillerdi.

Hırvat ve Sloven komünistler ülke içerisinde nasıl bir değişikliğe giderlerse gitsinler iki blokun da müdahale etmeyeceğini anladıkları için federalizme geçiş sürecini başlattılar. Bu süreci de sosyalist özyönetim modeliyle meşrulaştırdılar. Böylece Sırp komünistlerin ideolojik anlamda başlangıçta bir itirazda bulunmalarının önüne geçilmiş oldu. Hırvat ve Sloven komünistler eliyle uygulanan özyönetim modeli Yugoslav devletini siyasal anlamda federalleştirdiğinde Sırlar bu modele hızla itiraz ettiler. Ancak 1966'da Sırp merkezîyetçiliğinin simgesi olmuş olan gizli polis şefi Aleksander Ranković tasfiye edilerek Yugoslavya'nın daha fazla federalleşmesini sağlayan 1974 Anayasası kabul edildi. Bu anayasa aslında Yugoslavya'yı iç işleyiş bakımından (kon)federal bir devlet haline getirmişti. Sırların muhalefeti etkisiz hale getirildi. Bunun için izlenen yol Sırbistan'ın Yugoslavya federasyonu içerisinde "5'e karşı 1" durumuna getirilerek diğer federe cumhuriyetler karşısında yalnız bırakılmasıydı. Çünkü Hırvat ve Sloven komünistler bu süreçte Sırlar dışında kalan diğer ulusları da federalist bir koalisyon etrafında toplamışlar ve Sırlara karşı harekete geçirmişlerdi. Aslında Hırvat J. B. Tito ve Sloven Edvard Kardelj'in yaptığı şey Yugoslavya Krallığı döneminde Hırvat Köylü Partisi lideri Stjepan Radić'in parlamentoda federalist bir blok oluşturmaya çalışmasına benzemektedir. Ancak Radić o dönemin koşullarında bunu yapamamış ve Sırlar devleti denetim altında tutabiliyor olmanın verdiği güçle Radić'in federalist bir koalisyon oluşturmalarını engellemişlerdi. Sosyalist Yugoslavya döneminde ise Hırvat ve Sloven komünistler Sırların karşısında federalist bir blok oluşturmaya başarak Sırları Yugoslavya'yı (kon)federalleştiren 1974 Anayasasını kabul etmek zorunda bıraktılar. Diğer taraftan komünistler ülkede Batılı anlamda bir demokrasinin gelişmesine izin vermediler. Çünkü değişim sürecini kendileri yönlendirmek ve denetim altında tutmak istiyorlardı.

1980’de J. B. Tito’nun ölümünden sonra yeniden merkeziyetçiliğe dönüş için harekete geçmiş olan Sırplar 1987’de iktidara gelen Slobodan Milošević liderliğinde Yugoslav federal sistemini bloke ettiler. Milošević Soğuk Savaş’ın henüz sona ermediği 1980’lerin sonunda Yugoslavya’yı korumak için harekete geçtiğini söyleyerek hem Batı hem Doğu blokunun Yugoslavya’ya karışmama ve müdahale etmeme politikasını kendi hedeflerini gerçekleştirmek için kullandı ve bu durumdan yararlandı. Aslında J. B. Tito ve Edvard Kardelj’in iki-kutuplu güç sistemini Yugoslavya’nın federalleşmesi için siyasal anlamda kullanmalarına benzer bir biçimde Slobodan Milošević de yeniden merkeziyetçiliğe geçiş için bu ortamı değerlendirdi. Milošević dışarıya karşı Yugoslavya’yı korumak için harekete geçtiğini söylüyordu. Ancak bu Yugoslavya Hırvat ve Slovenlerin federal/konfederal Yugoslavyası değildi. Çünkü Milošević Kosova ve Voyvodina’nın otonomisini lağvettmiş ve Karadağ’da kendine bağlı bir grubu yönetime geçirmişti. Milošević içeride merkeziyetçi bir Yugoslavya’yı oluşturmaya çalışırken dışarıya karşı da Yugoslavya’yı korumaya çalıştığı izlenimini yaratıyordu. Ama belirttiğimiz gibi onun Yugoslavya’dan anladığı Sloven ve Hırvatların anladığından farklı bir Yugoslavya’ydı.

Soğuk Savaşın sona ermesi Milošević’in Büyük Sırbistan’ı kurmak için silahlı bir mücadeleyi başlatması konusunda harekete geçmesini sağladı. Ayrıca Hırvatistan nüfusunun % 12 -15’ini oluşturan Sırplar yeni kurulan Hırvat devletinin egemenliğini tanımak istemediler ve Büyük Sırbistan programını gerçekleştirmek isteyen Sırp lider Slobodan Milošević’in politikalarına destek vererek Hırvatistan sınırları içinde ayrı bir Sırp Otonom Bölgesi oluşturdular ve bağımsız Hırvat devletine karşı ayaklanarak Sırbistan ile birleşmek üzere harekete geçtiler. Hırvatistan’daki Sırpların siyasi konumu ve talepleri yüzyıllardır Hırvat politikacıların görmezden geledikleri bir konuydu. Çünkü Hırvatistan Sırplarının entegrasyonu doğrudan doğruya Hırvat devletinin bütünlüğüyle yakından ilişkiliydi. Bu nedenle Hırvat entelektüel ve siyasetçiler Hırvatistan’daki Sırp sorununa bir çözüm bulmak için uğraştılar. Bir şekilde Yugoslavya’yı ayakta tutmuş olan ve kendi içerisindeki siyasal değişimleri gerçekleştirmesine fırsat vermiş olan Soğuk Savaş dönemi sona erdikten sonra Yugoslavya’nın ayakta kalması da mümkün olamadı. Çünkü Milošević’in yeniden merkeziyetçiliğe dönülmesi için askeri yöntemleri kullanmaktan çekinmeyeceğini göstermesi de Hırvatlar ve Slovenler açısından Yugoslavya’nın varlığını anlamsızlaştırmıştı. Bu nedenle Yugoslavya 1991’de dağıldı.

Sırp- lar, Hırvatların savunduğu federal Yugoslavya programını benimsemeyerek ve merkeziyetçi bir Yugoslavya konusunda sürekli ısrarcı olarak her iki Yugoslavya'da siyasi krizlerin yaşanmasına neden olmuş ve nihayetinde Yugoslavya'nın dağılmasında belirleyici olmuşlardır. Hırvatların Habsburg Monarşisi yönetimi altında sınırlı da olsa sahip oldukları otonomi geleneği ve XIX. yüzyılda oluşturdukları federal Yugoslavya programı zaman içerisinde Hırvatlarda federalizme dayanan bir siyasal kültürün oluşmasına neden olmuş ancak buna karşın merkeziyetçi bir Büyük Sırbistan programına savunan Sırp- lar ise Hırvat federalist politikasına sürekli itiraz ederek Hırvatları ayrılık- çılıkla suçlamışlardır. Üstelik Belgrad yönetimi Sırbistan sınırları dışında yaşayan Sırp- ları kendi Büyük Sırbistan politikasının bir aracı haline getirerek bu dış-Sırp- ların yaşadıkları cumhuriyetleri de siyasal açıdan istikrarsız hale getirmiş ve hem Yugoslavya genelinde hem de Sırp nüfusun yaşadığı Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te siyasal bir kri- zin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sırp- ların Hırvatların federalist politikasını kabul etmek istememeleri ve bu yöndeki talepleri reddetmeleri Yugoslavya'nın nihayetinde parçalanmasına neden olmuştur. Dolayısıyla Yugoslavya örneğinde Hırvatların savun- duğu federalist politika Sırp- ların iddia ettiği gibi ayrılıkçı bir politika olarak nitelendiri- lemez. Aksine çok uluslu olan ve her bir ulusun kendine özgü bir siyasal geçmişi ve kültürünün bulunduğu Yugoslavya'nın varlığını sürdürebilmesi ancak demokratik fede- ral bir Yugoslavya'nın oluşturulmasıyla mümkün olabilirdi. Hırvatların federalist politi- kasının tersine Sırp- ların Yugoslavya'nın toplumsal ve siyasal kültürüne uymayan ünite- rist-merkeziyetçi bir politikada ısrar etmeleri Yugoslavya'nın dağılmasında belirleyici olmuştur.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Badovinac, Tomislav (2008), “Hrvatska u Drugome Svjetskom Ratu”, *Titova Doba – Hrvatska Prije, za Vrijeme i Poslije*, Edt. Tomislav Badovinac, Savez Društva “Josip Broz Tito” Hrvatske, Zagreb, s. 53 – 71.
- Banac, Ivo (1997) “Sırbistan’da Milliyetçilik”, Çev. Gencer Özcan, *Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar*, Yay. Haz. Kemâli Saybaşılı, Gencer Özcan, Bağlam Yayınları, İstanbul, ss. 87 – 116.
- Barić, Nikica (2005), *Srpska Pobuna u Hrvatskoj*, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb.
- Barić, Nikica (2009), “Domobranstvo Nezavisne Države Hrvatske 1941. – 1945.”, *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 67 – 86.
- Bilandžić, Dušan (1999), *Hrvatska Moderna Povijest*, Golden Marketing, Zagreb.
- Bilandžić, Dušan (2004), “Raskol u Državno – Partijskone Vrh 60-tih Godina 20. Stoljeća – Početak Raspada Jugoslavije”, *Dijalog Povjesničara – Istoričara 8*, Edt. Hans-Georg Peck, Igor Graovac, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, s. 33 – 51.
- Biondich, Mark (2009), “Kontroverze u Vezi s Katoličkom Crkvom u Hrvatskoj u Vrijeme Rata 1941. – 1945.”, *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 131. – 166.
- Bora, Tanıl (1991), *Yugoslavya Milliyetçiliğın Provakasyonu*, Birikim Yayınları, Ankara.
- Castellan, Georges (1995), *Balkanların Tarihi*, Çev. Ayşegül Yaraman Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Čepulo, Dalibor (2001), “Ivan Mažuranić: Liberalne Reforme Hrvatskog Sabora 1873. – 1880. i Srpska Elita u Hrvatskoj”, *Dijalog Povjesničara – Istoričara 5*, Zagreb, 2001, ss. 269 – 285.

- Cipek, Tihomir (2000), “Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca – Ancien Régime”, *Dijalog Povjesničara / Istoričara* 2, Edt. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Zaklada Friedrich Naumann, Zagreb, s. 291 – 305.
- Cipek, Tihomir (2001), *Ideja Hrvatske Države u Političkoj Misli Stjepana Radića*, Alinea, Zagreb.
- Cipek, Tihomir (2002), “The Croats and Yugoslavism”, *Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918 – 1992*, Edt. Dejan Djokić, Hurst, London, s. 71 – 83.
- Clewing, Konrad (2007), “Politizacija Kulturalnih Razlika i Racionalnost Jezično-Nacionalnog Zahtjeva: Primjer Dalmacije u Revolucionarnoj 1848/49. Godini”, *Nacija i Nacionalizam u Hrvatskoj Povijesnoj Tradiciji*, Edt. Tihomir Cipek ve Josip Vrandečić, Alinea, Zagreb, s. 67 – 74.
- Despalatović, Elinor Murray (1975), *Ljudevit Gaj and Illyrian Movement*, East European Quarterly, New York and London.
- Dizdar, Zdravko (2009), “Četnički Pokret Na Području Hrvatske i Bosne i Hercegovine (1941. – 1945.)”, *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 43 – 66.
- Dubravica, Branko (2008), “Hrvatska u Kraljevini SHS/Jugoslaviji”, *Titova Doba – Hrvatska Prije, za Vrijeme i Poslije*, Edt. Tomislav Badovinac, Savez Društva “Josip Broz Tito” Hrvatske, Zagreb, 21 – 52.
- Džaja, Matko Srećko (2004), *Politička Realnost Jugoslavenstva 1918 – 1991*, Svjetlo Rijeci, Sarajevo – Zagreb.
- Godeša, Bojan (2009), “Ali Je Bil Korošec Iskren Jugoslovan”, *Jugoslavija v Času Devetdeset Let od Nastanka Prve Jugoslovanske Države*, Historia 15 Znanstvena Zbirka Oddelka za Zgodovino Filozofske Fakultete Univerze v Ljubljani, Ljubljana.
- Goldstein, Ivo (2003), *Hrvatska Povijest*, Novi Liber, Zagreb.

- Goldstein, Ivo (2009), "Nezavisna Država Hrvatska 1941. Godine: Put u Katastrofu, *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 29 – 41.
- Goldstein, Ivo (2010), *Dvadeset Godine Samostalne Hrvatske*, Novi Liber, Zagreb.
- Horvat, Josip (1990), *Politička Povijest Hrvatske*, August Cesarec, Zagreb.
- Işıklı, Alpaslan (1983), *Kurumlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, Alan Yayıncılık, İstanbul.
- Jandrić, Berislav (2001) "Studentske Demonstracije od 3 do 11. Lipnja 1968. i Stavovi Članovi Saveza Komunističke Hrvatske Filozofskog Fakulteta u Zagrebu o Tome", *Dijalog Povjesničara – Istoričara 5*, Edt. Hans-Georg Fleck, Igor Graovac, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, s. 391 – 408.
- Jareb, Mario (2009), "Odnosi Nezavisne Držve Hrvatske s Njemačkom i Italijom", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 167 – 192.
- Jelavich, Barbara (2009), *Balkan Tarihi 20. Yüzyıl*, Çev. Zehra Savan, Özgür Oral, Küre Yayınları, İstanbul.
- Jović, Dejan (2003), *Jugoslavija Država Koja je Odmrla*, Prometej, Zagreb.
- Kenar, Nesrin (2005), *Bir Dönemin Perde Arkası Yugoslavya: Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Kolanović, Kisić Nada (2009), "Nezavisna Država Hrvatska, Zemlje Jugoistočne Europe, Turska i Japan 1941. – 1945.", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 193 – 214.
- Koprivc, Marko (2005), "Edvard Kardelj i Nacionalno Vprašanje", Univerza v Ljubljani Fakulteta za Družbene Vede, *Yayınlanmamış Lisans Tezi*, Ljubljana.
- Matković, Hrvoje (2003), *Povijest Jugoslavije – 1918. – 1991. – 2003*, Naklada Pavičić, Zagreb.
- Mužić, Ivan (2007), *Hrvatska Povijest Devetoga Stoljeća*, Naklada Bošković, Split.

- Pavličević, Dragutin (2002), *Povijest Hrvatske*, Naklada Pavičić, Zagreb.
- Pavlowitch, S. Kosta (2002), "The First World War and The Unification of Yugoslavia", *Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918 – 1992*, Edt. Dejan Djokić, Hurst, London, s. 27 – 41.
- Payne, G. Stanley (2009), "Nezavisna Država Hrvatska u Usporednoj Perspektivi", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 21 – 28.
- Perović, Latinka (2004), "Srpski Liberali 70-tih Godina XX Veka", *Dijalog Povjesničara – Istoričara* 8, Edt. Hans-Georg Fleck – Igor Graovac, Friedrich Naumann Stiftung, Zagreb, s. 53 – 68.
- Pleterski, Janko (1971), *Komunistička Partija Jugoslavije i Nacionalno Pitanje 1919-1941*, NIP Oslobođenje, Sarajevo.
- Radelić, Zdenko (2006), *Hrvatska u Jugoslaviji 1945. – 1991.*, Školska Knjiga, Zagreb.
- Ramet, P. Sabrina (2005), *Balkanski Babilon*, Čev. Ines Krauth ve Gordana Visković, Alinea, Zagreb.
- Ramet, P. Sabrina (2009), "Nezavisna Država Hrvatska – Uvod", *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 7 – 20.
- Ramet, P. Sabrina (2009), *Tri Jugoslavije Izgradnja Države i Izazov Legitimacije 1918 – 2005*, Čev. Vesna Racković ve Mirjana Valent, Golden Marketing – Tehnička Knjiga, Zagreb.
- Ridley, Jasper (2000), *Tito: Biografija*, Čev. Vesna Domany-Hardy ve Vanessa Vasić-Janeković, Promotej, Zagreb.
- Rusinow, Dennison (2002), "The Yugoslav Idea Before Yugoslavia", *Yugoslavism Histories of a Failed Idea 1918 – 1992*, Edt. Dejan Djokić, Hurst, London, s. 11 – 26.
- Sancaktar, Caner (2009), *"Yugoslavya'da Sosyalizmden Kapitalizme Geçiş: Özyönetim Uygulamasi"*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.

- Šepić, Dragovan (1981), “Hrvatska Politika i Pitanje Jugoslavenskog Ujedinjenja 1914. – 1918.”, *Društveni Razvoj u Hrvatskoj od 16. Stoljeća do Početka 20. Stoljeća*, Sveučilišna Naklada Liber, Zagreb, s. 373 – 405.
- Šidak, Jaroslav (1973), “Hrvatsko Pitanje u Habsburškoj Monarhiji”, *Studije iz Hrvatske Povijesti XIX. Stoljeća*, Institut za Hrvatsku Povijest, Zagreb.
- Škiljan, Filip (2009), “Logorski Sustav Jasenovac – Kontroverze”, *Nezavisna Država Hrvatska 1941. – 1945.*, Edt. Sabrina P. Ramet, Alinea, Zagreb, s. 117 – 130.
- Smith, D. Anthony (2002), *Ulusların Etnik Kökeni*, Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara.
- Stančić, Nikša (2007), “Između Političkog Nacionalizma i Etnonacionalizma: od Hrvatske Staleške “Nacije” (Natio Croatica) do Hrvatskoga “Političkog Naroda”, *Nacija i Nacionalizam u Hrvatskoj Povijesnoj Tradiciji*, Edt. Tihomir Cipek ve Josip Vrandečić, Alinea, Zagreb, s. 33 – 56.
- Steindorff, Ludwig (2006), *Povijest Hrvatske od Srednjeg Vijeka do Danas*, Çev. Renata Steindorff-Andrun ve Srećko Lipovčan, Naklada Jesenki i Turk, Zagreb.
- Tanner, Marcus (2010), *Croatia A Nation Forged in War*, Yale University Press, New Haven and London.
- Uygun, Oktay (2007), *Federal Devlet*, On İki Levha, İstanbul.
- Ülger, Kaya İrfan (2003), *Yugoslavya Neden Parçalandı? Balkan Dramının Perde Arkası*, Seçkin, Ankara.
- Zajc, Marko (2008), *Gdje Slovensko Prestaje, a Hrvatsko Počinje Slovensko-Hrvatska Granica u 19. i Početkom 20. Stoljeća*, Çev. Anita Peti-Stantić, Sanja Slukan ve Miroslav Gradečak, Srednja Europa, Zagreb.

Süreli Yayınlar

- Agičić-Najbar, Magdalena (2016), "Od Pravo Vjernosti do Disidenstva – Preobrazbe Naprijeda", *Medijska Istraživanja*, Vol. 22, N. 1, (Lipanj 2016), s. 115 – 143.
- Akmađža, Miroslav (2007), "The Position of the Catholic Church in Croatia 1945 – 1970", *Review of Croatian History*, Vol. 2, N. 1, (Siječanj 2007), s. 89 – 115.
- Aras-Ganza, Tereza (1997), "Zadarska Rezolucija (1905.) i Idejno-Politička Strujanja u Vezi s Krizom Dualizma, *Zadarska Smotra*, N: 1 – 3, s. 39 – 58.
- Baričević, Vedrana (2008), "Ustavi Socijalističke Jugoslavije i Država Sljednica: Kontinuitet ili Diskontinuitet u Konceptiji Ustavnog Identiteta", *Analitičarskog Društva: Časopis za Politologiju*, Vol. 4, N. 1, (Veljača 2008), s. 203 – 225.
- Bilandžić, Dušan (1977), "Neki Problemi Samoupravljanja Razvitak, Poruke, Problemi", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 14, N. 2, (Lipanj 1977), s. 137 – 158.
- Bilandžić, Dušan (1980), "Tito i Povijesni Put Jugoslavije", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 17, N. 1-2, (Lipanj 1980), s. 3 – 46.
- Bilandžić, Dušan (1983), "Marksistički Teoretičar i Revolucionar Vladimir Bakarić", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 20, N. 1, (Ožujak 1983), s. 3 – 23.
- Bilandžić, Dušan (1984), "Geneza Ideje o Ustavu 1974. Godine", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 21, N. 4, (Prosinac 1984), s. 73 – 77.
- Bilandžić, Dušan (1991), "Državna Kriza Jugoslavije", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. 28, N. 2, (Lipanj 1991), s. 47 – 57.
- Blagojević, Anita (2012), "O Ustavu Kraljevine Jugoslavije Iz 1931.", *Pravni Vjesnik: Časopis za Pravne i Društvene Znanosti Pravnog Fakulteta Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku*, Vol. 28 No. 1, (Svibanj 2012), s. 123 – 143.
- Boban, Ljubo (1992), "Država Slovenaca, Hrvata i Srba", *Nastava Povijesti 1*, Zagreb, s. 28 – 38.

- Božić, Gordana, (2009) "The Communist Ideological Legacy and Serb – Albanian Relations in Kosovo", *Nationalities Papers*, Vol. 37, N. 1, s. 33 – 58.
- Cipek, Tihomir ve Spehnjak, Katarina (2007), "Disidenti, Opozicija i Otpor – Hrvatska i Jugoslavija 1945. – 1990.", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 39, No. 2, (Listopad 2007), s. 255 – 297.
- Demir, Hakan (2013), "Federalizm – Üniterizm İkileminde Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nda Siyasal Yaşam (1918-1929)", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 2, Sayı 2, s. 91 – 114.
- Demir, Hakan (2015), "Hırvat Politikacı Stjepan Radić'in (Kon)Federal Orta Avrupa Programı", *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, s. 19 – 40.
- Djokić, Dejan (2012), "Nationalism, Myth and Reinterpretation of History: The Neglected Case of Interwar Yugoslavia", *European History Quarterly*, Vol. 42, N. 1, s. 71 – 95.
- Đurašković, Stevo (2011), "Ideologija Organizacije Jugoslovenskih Nacionalista (Orjuna)", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 43, No. 1, (Svibanj 2011), s. 225 – 247.
- Džoić, Dragomir (1999), "Austroslavizam, Federalizam, Jugoslavizam Biskupa Josipa Jurja Strossmayera i Narodne Stranke", *Pravni Vijesnik*, N. 3 – 4, Zagreb, ss. 401 – 417.
- Estrin, Saul (1991), "Yugoslavia: The Case of Self-Managing Market Socialism", *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 5, N. 4, s. 187 – 194.
- Gabrič, Aleš (2010), Odnos Slovenske Politike Prema "Maspoku", *Reveu d'histoire Contemporaine*, Vol. 42, N. 1, s. 7 – 22.
- Guštin, Damijan (2008), "Slovenija, Saveznica Hrvatske Tijekom Razlaza s Jugoslavenskom Državom (od "Nenačelne Koalicije" do Raspada Vojnog Saveza 1989. – 1991.)", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 40, N. 1, s. 85 – 104.

- Guzina, Dejan (2003), "Socialist Serbia's Narratives: From Yugoslavia to a Greater Serbia", *International Journal of Politics, Culture and Society*, Vol. 17, N. 1, ss. 91 – 111.
- Janjatović, Bosiljka (1993), "Represija Spram Hrvatskih Seljaka 1918. – 1921.", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 25, N. 1, s. 25 – 43.
- Janjatović, Bosiljka (1995), "Hrvatska 1928. – 1934. Godine: Vrijeme Organiziranih Politički Ubojstava", *Povijesni Prilozi*, Vol. 13, No. 13, s. 219 – 244.
- Kalinić, Pavle (1996), "Andrija Hebrang i Hrvatsko Pitanje", *Politička Misao: Časopis za Politologiju*, Vol. XXXIII, N. 2-3, s. 281 – 296.
- Kandare, Boris (1996), "Hrvatsko Državno Pravo u Konceptijama Ante Starčevića", *Forum*, Edt. Slavko Mihalić, N. 5 – 6, Zagreb, s. 473 – 476.
- Kardum, Livija (1991), "Geneza Jugoslavenske Ideje i Pokreta Tijekom Prvog Svjetskog Rata", *Politička Misao*, Vol. XXVIII, N. 2, s. 65 – 87.
- Mihaljević, Josip (2011), "Ustavna Uređenja Temeljnih Prava u Hrvatskoj", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 43, N. 1, s. 25 – 51.
- Očak, Ivan (1992), "Stjepan Radić i Rusija", *Radovi*, Vol. 25, N. 1, Zagreb, 1992, s. 103 – 122.
- Pauković, Davor (2008), "Posljedni Kongres Saveza Komunističke Jugoslavije: Uzroci, Tijek i Posljedice Raspada", *Suvremene Teme: Međunarodni Časopis za Društvene i Humanističke Znanosti*, Vol. 1, N. 1, s. 21 – 33.
- Pavličević, Dragutin (1993), "Dva Stoljeća Veliko Srpskih Težnji Prema Hrvatskoj 1793 – 1993.", *Društvena Istraživanja*, Vol. 2, N. 2 – 3 (4 – 5), s. 247 – 283.
- Pavlovitch, K. Stevan (2004), "Serbia and Yugoslavia – The Relationship", *Southeast European and Black Sea Studies*, Vol. 4, N. 1, s. 96 – 106.
- Petrinović, Ivo (1993), "Supilov Federalizam", *Mogućnosti*, N: 1 – 2, ss. 170 – 173.
- Radelić, Zdenko (2005), "Opposition in Croatia 1945 – 1950", *Review of Croatian History*, Vol. 1, No. 1, s. 227 – 252.

- Radelić, Zdenko (2007), "Croatia 1945 – 1991", *Review of Croatian History*, Vol. 2, N. 1, s. 13 – 26.
- Radelić, Zdenko (2016), "1945 in Croatia", *Review of Croatian History*, Vol. XII, N. 1, s. 9 – 66.
- Rajčević, Vojo (1992), "Pribićevićev Unitarizam Kao Podloga Političkog Organiziranja Srpskog Stanovništva u Hrvatskoj 1918. – 1921.", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 24, N. 2, s. 1 – 24.
- Ramet, P. Sabrina (2007) "Vladko Maček and the Croatian Peasant Defence in the Kingdom Yugoslavia", *Contemporary European History*, Vol. 16, N. 2, 2007, s. 215 – 231.
- Ramet, P. Sabrina (2011), "Vladko Maček i Hrvatska Seljačka Zaštita u Kraljevini Jugoslaviji", *Časopis za Suvremenu Povijest*, Vol. 43, No. 1, s. 137 -154.
- Rudolf, Davorin ve Čobanov, Saša (2009), "Jugoslavija: Unitarna Država ili Federacija Povijesne Težnje Srpskoga i Hrvatskog Naroda – Jedan od Uzroka Raspada Jugoslavije", *Zbornik Radova Pravnog Fakulteta u Splitu*, Vol. 46, N. 2, s. 287 – 314.
- Soso-Dragović, Jasna (2004), "Rethinking Yugoslavia: Serbian Intellectuals and the "National Question" in Historical Perspective", *Contemporary European History*, Vol. 13, N. 1, s. 170 – 184.
- Stančić, Nikša (1994), "Hrvatska Između Srednje i Jugoistočne Europe u 19. St. (do 1870-ih Godina)", *Radovi za za Hrvatsku Povijest Filozofskog Fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, Vol. 27, N. 1, s. 317 – 330.
- Stančić, Nikša (1997), "Hrvatska Nacija i Hrvatski Nacionalizam u XIX. i XX. Stoljeću", *Vjesnik Hrvatske Akademije Znanosti i Umjetnosti*, N. 1 – 3, Zagreb, s. 81 – 101.
- Stančić, Nikša (2014), "Hrvatska Politika i Nastanak Jugoslavije: od Berlinskog Kongresa 1878. do Kraja Prvoga Svjetskog Rata 1918.", *Adrias*, N. 20, s. 93 – 103.

Šušak, Ivica (2008), "Hrvatsko Proljeće – Počeci Političkog Interesnog Pluralizma", *Hrvatska i Komparativna Javna Uprava*, Vol. 8, N. 3, ss. 767 – 783.

Troch, Pieter (2010), "Yugoslavism Between the World Wars: Indecisive Nation Building", *Nationalities Papers*, Vol. 38, N. 2, s. 227 – 244.

Troch, Pieter (2012), "Between Yugoslavism and Serbianism: Reshaping Collective Identity in Serbian Textbooks between the World Wars", *History of Education*, Vol. 41, N. 2, s. 175 – 194.

Troch, Pieter (2013), "Interactive Nationhood: The Relation Between Croatian and Yugoslav National Identity in the Interwar Period", *Nations and Nationalism*, Vol. 19, N. 4, s. 781 – 798.

ÖZGEÇMİŞ

2001 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Uluslararası İlişkiler bölümünden mezun oldu. 2006 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümünden yüksek lisans derecesi aldı. Hırvatistan, Polonya ve Slovenya hükümetlerinin burslusu olarak farklı dönemlerde toplamda 20 ay olmak üzere Zagreb Üniversitesi, Poznan Adam Mickiewicz Üniversitesi ve Ljubljana Üniversitesi'nde araştırmacı olarak bulundu. Orta Avrupa ve Balkanlar ile ilgili çalışmalarını sürdürmektedir. Bu alanlarda yayınlanmış makaleleri bulunmaktadır.

